

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

STUDIA RUTHENICA

STUDIA RUTHENICA

26

ЗБОРНИК РАДОВА
ЗБОРНИК РОБОТОХ

НОВИ САД, 2021

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

STUDIA RUTHENICA
STUDIA RUTHENICA

26
(39)

ЗБОРНИК РАДОВА
ЗБОРНІК РОБОТОХ

НОВИ САД, 2021.

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

САДРЖАЈ

ЗБОРНИК РАДОВА „STUDIA RUTHENICA“ БРОЈ 26 (39)

2021.

50 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ДРУШТВА (1970-2020)

Предговор	10
Уводне слово	11
Preface	12

30. ДАНИ МИКОЛЕ М. КОЧИША ШЕСТИ НАУЧНО-СТРУЧНИ СКУП

„Русински језик, књижевност, култура, просвета и публицистика“

04. 12. 2020. године, Нови Сад

Честитке Друштву поводом 50 година рада	15
---	----

Претходна реч:

Блаженка Хома Цветковић, Нови Сад: Корачамо путевима великана	18
Ирина Папуга, Нови Сад: 50 година од основања Друштва за русински језик, књижевност и културу (1970-2020)	21
Луђијан Марина, Нови Сад: Координациони одбор друштава за језике, књижевност и културу - Друштво за русински језик, књижевност и културу је члан Координационог одбора од оснивања 1974. године	27

Русински језик:

Др Михајло Фејса, Куцура/Нови Сад: Активности око нормирања русинског језика	31
Др Пол Роберт Магочи, Канада: Русински језик: Недавна постигнућа и нови изазови	46
Др Оксана Тимко Ђитко, Загреб: Узрочни прилози у русинском језику: творба, класификација, употреба	65
Др Хајналка Фирис, Будимпешта, Мађарска: Породични називи код бачко-сремских Русина ...	69
Др Ана Плишкова, Прешов, Словачка: Од дијалекта до званичног језика: нови статус и нови проблеми русинског језика у Словачкој	75
Мср. Александар Мудри, Нови Сад, О појмовној метафори у русинском језику	98
Олена Папуга, Руски Крстур: Службена употреба русинског језика и писма у општинама у којима је то статутом одређено	103

Књижевност:

Др Јулијан Рамач, Куцура: У калиновој шими вода дрвце носи, Какво то дрвце вода носи?	108
Dr. Káprály Mihály / Др Мигаль Капраљ, Њиређхаза, Мађарска: „Нашћ южнћ братя” в Ужгороді: четири вершы бачванських авторув на бокох новинки „Недѣля” 1942-1944 рокох (тексты и ілюстрації)	116
Мр Славомир Олејар, Канада: Дунав у источнословенским народним песмама	131
Ирина Харди Ковачевић, Нови Сад: Ренесанса или оптимизам (књижевност за децу)	144
Олена Планчак Сакач, Нови Сад: Вејавица из које нико неће излетети (Владимир Гарјански)	156

Култура:

Др Михаил Дронов, Москва, Руска Федерација: Руски публициста Јевгениј Н. Николајевич Матросов као истраживач русинске дијаспоре у Северној Америци	161
Ђура Лаћак, Нови Сад: Национални препород Русина у Војводини и улога Русинског народног просветног друштва у њему	166
Љубомир Међеши, Канада: Русинске сеобе: Распростирање или расељавање	177
Олена Папуга, Руски Крстур: Русини у земљама Европске уније - право на остваривање националног идентитета	187
Dr Mihajlo Ljekar, Novi Sad: Od mračne komore do veštačke inteligencije	199
Вероника Вујачић, Нови Сад: Фотографија као информација	210

Просвета:

Мр. Доротеа Будински, Куцура/Нови Сад: Важност комуникације и интеракције за развој ране двојезичности	219
Мр. Сенка Бенчик, Бачка Топола: Лексички паралелизми, Заједнички хунгаризми у српским и русинском језику	226
Каролина Цуцар, Руски Крстур: Савремена кретања у настави на русинском језику	231
Љубица Њаради, Руски Крстур: Мултикултуралност и интеркултуралност у школској пракси - Примери добре образовно-васпитне праксе	235
Ванеса Међеши и Ирина Папуга, Нови Сад: Русински језик на средњем степену образовања у Новом Саду (2006-2020)	239

Публицистика:

Гавра Кољесар, Торонто, Канада: Радости и туге двојице русинских исељеника: др Владимир Солонар (1926-2012), патолог и Ђура Шовш (1929-2020), ветеринар	248
Блаженка Хома Цветковић, Нови Сад: Од Творчосци (Стваралаштва) до Рутенике	259
Мр Хелена Међеши, Нови Сад: Две уметности у једној књизи, Поезија и фотографија	271
Јелена Перковић, Петроварадин: Ирена Колесар - прва југословенска дива	277
Михал Симунович, Футог: За размишљање - Здрави будзце и здрави оставајце	282
Биографски подаци о ауторима	288

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

З М И С Т

ЗБОРНІК РОБОТОХ „STUDIA RUTHENICA“ ЧИСЛО 26 (39) 2021.

50 РОКИ ОД СНОВАНЯ ДРУЖТВА (1970-2020)

Предговор	6
Уводне слово	7
Preface	8

30. ДНІ МИКОЛИ М. КОЧИША ШЕСТИ НАУКОВО-ФАХОВИ СХОД

„Руски язык, литература, култура, просвита и публицистика“

04. 12. 2020. року, Нови Сад

Винчованки Дружтву з нагоди 50 рокох роботи	15
---	----

Предслово

Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад: Крачае по шлідох веліканох.....	18
Ирина Папуга, Нови Сад: 50 роки од снованя Дружтва за руски язык, литературу и културу (1970-2020).....	21
Лучиян Марина, Нови Сад: Координацийни одбор дружтвох за язики, литературу и културу - Дружтво за руски язык, литературу и културу член Координацийного одбору од снованя 1974. року.....	27

Руски язык:

Др Михайло Фейса, Коцур/Нови Сад: Діялносц на нормованю русского языка	31
Др Павел Роберт Магочи, Канада: Русински язык: Недавни посцигнуца и нови спокуси	46
Др Оксана Тимко Дітко, Загреб: Обставиново присловніки у руским языку: творене, класификация, хасноване.....	65
Др Гайналка Фирис, Будапешт, Мадярска: Фамилийни назвиска при бачванско-сримских Руснацох.....	69
Др Анна Плішкова, Прешов, Словацка: Од діалекту - по урядный язык: новый статус і новы проблемы русиньского языка на Словакії.....	75
Мср. Александер Мудри, Нови Сад, О поняцовой метафори у русским языку	98
Олена Папуга, Руски Керестур: Службене хасноване руского языка и писма у општинох дзе то зоз статутом одредзене	103

Литература:

Др Юлиан Рамач, Коцур: В каліновим леше вода древко неше, Яке то древко вода неше?.....	108
Dr. Kárpály Mihály Др Мигаль Капраль, Ніредьгаза, Мадярска: „Нашѣ южнѣ братя” в Ужгороді: чєтыри вершы бачванських авторув на бокох новинкы „Недѣля” 1942-1944 рокох (тексты и ілустрації).....	116
Мр Славомир Олеяр, Канада: Дунай у восточнославянских народних писньох	131
Ирина Гарди Ковачевич, Нови Сад: Ренесанса або оптимизем (литература за дзеци).....	144
Олена Планчак Сакач, Нови Сад: Курнява зоз хторей ніхто не вилєци (Владимир Гарянски).....	156

Култура:

Др Михаил Юрьевич Дронов, Москва, Российская Федерация: Русский публицист Евгений Н. Матросов как исследователь русинской диаспоры в Северной Америке.....	161
Дюра Латак, Нови Сад: Национални препород Руснацох у Войводини и улога Руского народного просвитного дружтва у нїм.....	166
Любомир Медєши, Канада: Руски селїдби: Чи розпресцєранє, чи розсєльованє.....	177
Олена Папуга, Руски Керестур: Руснаци у жємох Европскей унїї - право на витворїованє национального идентитєту.....	187
Dr Mihajlo Ljekar, Novi Sad: Od mračne komore do veštačke inteligencije.....	199
Вероника Вуячич, Нови Сад: Фотография як информация.....	210

Просвита:

Мср. Доротеа Будински, Коцур/Нови Сад: Важносц комуникації и интеракції за розвой вчасней двоязичносци	219
Мср. Сенка Бенчик, Бачка Тополя: Лєксични паралєлизми, Заєднічки гунгаризми у сєрбским и руским язїку	226
Каролина Джуджар, Руски Керестур: Сучасни рушаня у настави на руским язїку	231
Любица Няради, Руски Керестур: Мултикултуралносц и интеркултуралносц у школскей пракси: Приклади добрей пракси зоз образовно- воспитней пракси.....	235
Ванєса Медєши и Ирина Папуга, Нови Сад: Руски язїк на штреднім ступню у Новим Садзе (2006-2020).....	239

Публицистика:

Гавриїл Колесар, Торонто, Канада: Радосци и смутки двох руских преднякох у виселєнстве: др Владимир Солонар (1926-2012), патолог и Дюра Шовш (1929-2020), ветеринар	248
Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад: Од Творчосци по Рутенику.....	259
Мр Гелена Медєши, Нови Сад: Два уметносци у єдней кнїжки, Поезия и фотография	271
Єлена Перкович, Петроварадин: Ирена Колесар - перша югославянска филмска гвизда.....	277
Михал Симунович, Футог: На роздумованє: Здрави будзце и здрави оставайце.....	282
Биографски податки о авторох.....	288

ПРЕДГОВОР

Друштво за русински језик, књижевност и културу (основано 1970. године у Новом Саду) издаје свој гласник од 1975. године. Гласник је до 1987. године носио назив Творчосц (Стваралаштво), а од 1988. године излази под називом *Studia Ruthenica*. Објављено је 13 бројева часописа Творчосц и 25 *Studia Ruthenica* (укупно 38 гласника). Од трећег броја, *Studia Ruthenica* излази као зборник радова.

У 26. броју зборника *Studia Ruthenica* (тридест деветом гласнику) објављени су прилози са 6. Научно-стручног скупа који је одржан 4. децембра 2020. године у Новом Саду у оквиру Програми обележавања 50 година од основања Друштва (4.12.1970) и 30. Дана Миколе М. Кочиша (1990-2020) под називом „Русински језик, књижевност, култура, просвета и публицистика“, са напоменом да је до сада одржано пет научно-стручних скупова у Новом Саду: први је био 1993. године, други 1998, трећи 2005, четврти 2010. и пети 2014. године. Радови са поменутих скупова објављени су у Зборнику радова Друштва „*Studia Ruthenica*“, бројеви: 3, 7, 10, 15 и 20.

Шести научно-стручни скуп због актуелне епидемиолошке ситуације корона вируса није одржан као уобичајено у сали са учесницима, већ као он-лајн информација у оквиру које су аутори током новембра 2020. године путем интернета достављали научно-стручне и литерарне прилоге Друштву као организатору скупа. Прилози су прегледани и 4. децембра 2020. године представљени. Скуп је имао два дела: у првом је представљен 31 рад које су припремила 29 аутора из области русинског језика, књижевности, културе, просвете и публицистике, а у другом је било речи о кратким русинским приповеткама које је доставило 6 аутора

Уредништво

УВОДНЕ СЛОВО

Дружтво за руски язык, литературу и културу (основане 1970. року у Новим Садзе) видава свой глашнік од 1975. року. Глашнік по 1987. рок мал назву Творчосц, а од 1988. року виходзи як Studia Ruthenica. Обявени 13 числа Творчосци и 25 Studia Ruthenica (вєдно 37 глашніки). Од трецого числа Studia Ruthenica виходзи як зборнік роботох.

У 26. чишлє зборніка Studia Ruthenica (триец дзевятим глашніку) обявени прилоги зоз 6. Науково-фахового сходу, хтори отримани 4. децембра 2020. року у Новим Садзе у рамикох Програми означованя 50 рокох од снованя Дружтва (4.12.1970) и 30. Дньох Миколи М. Кочиша (1990-2020) под назву „Руски язык, литература, култура, просвита и публицистика“, зоз надпомнуцом же по тераз отримани пейц науково-фахово сходи у Новим Садзе: перши бул 1993. року, други 1998, треци 2005, штварти 2010. и пяти 2014. року. Роботи зоз спомнутих сходах обявени у Зборніку роботох Дружтва „Studia Ruthenica“ числа: 3, 7, 10, 15 и 20.

Шести науково-фахови сход пре актуалну епидемиологийну ситуацию корона вирусу не отримани як звичайно у сали зоз учашніками, але як он-лайн информация у рамикох хторей авторе у новембру 2020. року преїг интернету посилали науково-фахово и литературни прилоги Дружтву як організаторови сходу. Прилоги препатрени и 4. децембра 2020. року представени. Сход мал два часци: у першей представена 31 робата, хтори пририхтали 29 авторе зоз обласци руского языка, литератури, култури, просвити и публицистики, а у другей було слова о авторох шейсцох кратких руских приповедкох.

Редакция

PREFACE

The Society of the Ruthenian Language, Literature and Culture (founded in 1970 in Novi Sad) has been publishing its herald since 1975. Till 1987 the herald's title was *Tvorčosc* (Творчосц = Creative Work), but since 1988 it has been published under the name of *Studia Ruthenica*. 13 issues of *Tvorčosc* and 25 issues of *Studia Ruthenica* have been published so far (the total of 38 issues of the herald). *Studia Ruthenica* has been published as a collection of works since its third issue.

In the 26th issue of the anthology of *Studia Ruthenica* (thirty-ninth journal), articles from the 6th scientific-professional meeting held on December 4, 2020, in Novi Sad were published as part of the Program to mark the 50th anniversary of the Society (December 4, 1970) Days of Mikola M. Kočiš (1990-2020) under the title "Ruthenian language, literature, culture, education, and journalism", noting that so far five scientific-professional meetings have been held in Novi Sad: the first was in 1993, the second in 1998, the third in 2005, the fourth 2010 and the fifth in 2020. Papers from the mentioned meetings were published in the collection of the Society "Studia Ruthenica" number 3, 7, 10, 15, and 20.

Due to the current epidemiological situation regarding the coronavirus, the sixth scientific-professional meeting was not held as usual with the participants in the hall, but as an online information session in November 2020, when the authors sent their scientific-professional and literary contributions via the Internet to the Society who organized the meeting. The articles were reviewed and presented on December 4, 2020. The meeting had two parts: the first one presented 31 works submitted by 29 authors from the field of Ruthenian language, literature, culture, education, and journalism, and the second part was about six authors of short Ruthenian stories.

Editorial Board

ШЕСТИ НАУКОВО-ФАХОВИ СХОД

**„Руски язык, литература, культура, просвита
и публицистика“**

4. 12. 2020. року

ВИНЧОВАНКИ З НАГОДИ ОЗНАЧОВАННЯ 50. РОЧНІЦИ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛІТЕРАТУРУ И КУЛЬТУРУ

Жадам вам повинцовац 50-рочніцу Дружтва за руски язык, літературу и культуру.

Зоз несебичним и витирвалим ангажованьом шицких членох Дружтва, през тоті пейдзешат роки вашей роботи у рускей заєдніці остали шліди фаховей и науковей роботи.

Жадам вам же бисце и надалей робели зоз таку вельку дзеку, одвичательносцу и ентузіязмом, а плоди вашей роботи най би були на хасен цалей рускей заєдніці.

Руски Керестур, 4.12.2020. року

Председатель Вивершного одбору
Национального совиту Руснацох
Желько Ковач

ВИНЧОВАНКА ДРУЖТВУ НА 50 РОКОХ

Прешло 50 роки. Хто би повед же ше телї нагромадзели! А виходзи же наисце тельо вельо. Кед попатриш, а воно, роки 50, не просто прелєсени, надармо потрошени час. Прейдзени то дні, дзень за дньом, упартей роботи, творчосци. То часи сцелосци и пожертвеносци телїх велїх медзи нами.

Хто зна чи ше дакеди шицко зробене у нашим Дружтве годно здац и пораховац. Тоті плодни 50 роки то и 50 генерації. Телї генерації, єдни за другима, младши за старшима, збивали ше до груди, Дружтво за руски язык, літературу и культуру наволаней. Громада людзох зоз здруженима моцями дала ше зложиц до цалосци красу рускей прешлосци и надбудови.

И удало нам ше. Оставаю діла членох нашого Дружтва, діла таки хтори занавше написани и видруковани, але тиж таки діла хтори або лєм запаметани, або до других итвореньох плодотворно претворени. То нам бул и ціль, мац общого хасну зоз шицкого зробеного. Хасну за цали руски род.

Повинчуйме 50-рочніцу Дружтва, повинчуйме себе.

Заслужено славме прейдзени 50 роки и радујме ше ище голєм телїм роком хтори Дружтву жадаме.

Канада, децембер 2020. року

Любомир Медєши

**ВИНЧОВАНКА З НАГОДИ ПОЛ ВИКА ДРУЖТВА
ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛЬТУРУ
КАЖДИ СЛОВНІК ЯК ТУРНЯ**

Вельки ювілей – пол вика од снованя Дружтва за руски язык, литературу и культуру. У тим периодзе Дружтво охабело глібоки шлїди у нашим народзе на розвою руского языка и очуваню рускей бешеди.

Пред др Гавриїлом Костельником Руснаци чували руски язык и бешеду кажде у своєї фамелії. Не барз ше путовало, не було нательо дотику з другима народами и з другу бешеду, та вец наш язык легчейше и могло зачувац.

Не чудо вец же салащане зачували жридлови руски язык и бешеду, баржей як тоти цо жили на валалє, а вони знова баржей од гевтих цо жили на варошу.

После Костельника руски язык ше вше баржей виучує у институційох, науково. Пририхтани и зложени Граматика, Правопис, Словнік и други кніжки з тей обласци хтори були на помоци шицким: и фаховцом, и школом, и медийом ...

Кажди Словнік як турня. Вжимо кед завяло цали хотар и кед не було видно драгу цо водзи до валалу, нашо стари знали кадзи треба исц, бо мали практични одвит: ша просто на турню!

Винчуєм шицким членом Дружтва тот вельки ювілей, а поготов тим цо цали свой живот пошвещели на чуваню и розвою руского языка и ученю младих же би знали по руски бешедовац.

У тей роботи, як потераз, так и убудуце, може нам помогнуц стара мудросц: кед знаш хто ши – знаш кадзи маш исц.

Здрави будзце, благословена ваша работа.

Михал Симунович, Футог

DRUŠTVO ZA RUSINSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST I KULTURU

Poštovane kolege i prijatelji,

Imam posebnu čast i zadovoljstvo da, u ime Društva za rumunski jezik Vojvodine – Republika Srbija (osnovanog 1962. godine), povodom obeležavanja 50 godina postojanja i plodnog rada Društva za rusinski jezik, književnost i kulturu Vojvodine, uputim najsrdačnije čestitke i najiskrenije želje za još uspješnije delovanje, kao i za saradnju u okviru Koordinacionog odbora.

Nije sporno da je Društvo za rusinski jezik, književnost (osnovano 4. decembra 1970) izuzetno značajno delovalo na planu očuvanja, izučavanja i razvoja rusinskog književnog jezika.

Zahvaljujući aktivnosti Društva, odnosno uvaženih članova tj. kulturnih i prosvetnih radnika (učitelja, profesora i pedagoga), kao i književnika, novinara, publicista, prevodilaca i drugih poznavalaca rusinskog jezika i kulturne baštine, rusinski jezik je u velikoj meri sistematizovan.

Takođe, mnogobrojni društveni korisnici rusinskog jezika, kao na primer, prevodioci, mediji i izdavači, bolje funkcionišu zahvaljujući pomoći koju dobijaju kao članovi Društva za rusinski jezik, književnost i kulturu.

Sa posebnim zadovoljstvom pozdravljam sve prisutne u svojstvu predsednika Društva za rumunski jezik Vojvodine, kao i u svojstvu predsednika Koordinacionog odbora društava za jezike, književnost i kulturu nacionalnih manjina Vojvodine koji deluje više od 45 godina (1974).

Rezultat ove plodne saradnje je i višejezički časopis „NOVI MOST” koji se štampa u izdanju Društva za rumunski jezik, ali priloge pripremaju predstavnici više društava za jezike, pa i rusinskog.

Posebno, želimo uspeh u radu 6. naučno-stručnog skupa na temu „Rusinski jezik, književnost, kultura, prosveta i publicistika”.

S poštovanjem, Društvo za rumunski jezik Vojvodine,
Lućijan MARINA, predsednik

Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад

КРАЧАМЕ ПО ШЛІДОХ ВЕЛІКАНОХ

Пейдзешат роки роботи, хтори Дружтво за руски язык, литературу и культуру означає, не мала рочніца. Требало витирвац, прежиц рижни пременки у дружтве и на концу – отримац ше. Але кед ше почина озбиљно, и з вельку дзеку и ентузіазмом людзох хтори були актере його снованя, а вец ше роботу з таким предлужує з рока на рок, цалком логичне же таке дружтво дожиє и свою пияту децению.

Од самого початку, 4. децембра 1970. року одкеди є основане, члени Дружтва, фахово и науково потенцияли хтори систематично, обективно и компетентно провадзели розвой и конституованє руского языка, литературу и ей место, ей природу и одношеня гу теди югославянским и другим славянским литературом, але и литератури вообщє, як и фолклор и культуру рускей народносци. Робота Дружтва далєй ше одвивала у активох, комисийох и секцийох и була поставена на нови, ясни основи и зоз викриштальовану програму роботи. Уж у перших штирох роках члени Дружтва були унапрямени на утвердзованє формох активносци и плану видаваня капиталних ділох.

Шицко тото посцигнуте дзекуюци активносцом тедишніх 40 членох цо робели у комисийох и секцийох Дружтва. Була Лингвистична секция у чийх рамиках робела Комисия за словнік и Комисия за правопис, Секция за литературу, Секция за виучованє и пестованє руского языка, Секция лекторох и прекладательох, Секция за наукововигледовацку діялносц и Секция за зазберованє и виучованє народного скарбу материялней и духовней култури. Кажда секция мала своєю виплановани задатки и проєкти хтори мушела сполніц, але праве дзекуюци тому достали зме множество словнікох, публикацийох, библиографії...

Спомнєм лєм даєдни: проєкт виробку двоязичного Сербскогорватско-русого словніка, проєкт Виробку лексикологийней картотеки руского языка, проєкт Ретроспективней библиографії Руснацох у Югославії, проєкт Ономастично-лексикографских вигледованьох. У рамиках Секції за литературу Дружтво окреме давало потримовку и фахову помоц младежским литературним секцийом по наших местах и понуканє младежи же би ше приявйовала на конкурс за тедишні популярни Митинг поезії.

Окрем того, Дружтво сотрудзовало зоз Войводянским музейом, Дружтвом историчарох, Лекторатом/Катедру за руски язык и литературу и з Педагогийним институтом Войводини зоз хторим ведно ришовали проблеми у образованю и виховйованю руских дзецох и школярох, анализовало ше учебніки з языка и литературы, провадзело усне и писане висловйованє школярох и давало помоц фаховим активом за руски язык у школах.

Секция лекторох и прекладательох найвецей робела на терминологийним ускладзованю языка средствох информованя и розришовала шицки други проблеми з лингвистики. Публикация *Наша писня IV* то публикация на хторей робела Секция за зазберованє и обробок скарбу материялней и духовней култури, помагала и школом при видаваню каталогох виставох и зберала предмети материялней и духовней култури.

У рамикох Дружтва ше 1975. року почало видавац и гласнік *Творчосц*, хтори 1988. року пременовани до часопису Зборніку роботох *Studia Ruthenica*. Вишли 13 числа *Творчосци* и 25 числа часопису *Studia Ruthenica* – ведно 38 гласніки Дружтва. Зоз снованьом Дружтва за руски язык и литературу у тедишнім чаше були створени перши прикладнейши роботни условия малому числу фаховцох, прето же діялносц була финансвана з боку ширшей дружтвеной заєдніци, писал у статї о дзешецрочніци Дружтва Дюра Варга. Перши председатель Дружтва и Иницијативного одбору за снованє, ведно зоз Руску редакцию Заводи за видаванє учебнікох, НВП *Руске слово* и Руску редакцию Радио Нового Саду, бул Микола М. Кочиш.

На його чесц, кажди рок на початку децембра Дружтво ма манифестацию *Дні Миколи М. Кочиша*, бо вон наисце найвецей допринесол науковому обробку руского языка, цо було и найзначнейше, понеже теди хибели ище велї учебніки по руски. А знаме же вельке доприношенє то його *Правопис руского языка* и *Правописни словнік* зоз 1971. року, єдного и єдиного од теди та по нєшка. О активносцох и заслугох Дружтва за руски язык, литературу и културу у нашей рускей заєдніци могло би ше писац на вельо вецей бокох. Воно було вше на високим уровню не лем у рускей заєдніци, але и у Покраїни и ширше, у ровні зоз найвисшими институциями.

За свойо позарядово резултати у науковим обробку и розвою руского литературного языка, Дружтво 1980. року достало високе припознанє *Искри култури* КПЗ Войводини, а дзеподни члени Дружтва

Вукову награду и Златну значку КПЗ Сербії, Святосавску повелю Општини Шид, Митровданску повелю Општини Жабель, награду Кирил и Методий з Ньюорку (ЗАД) итд.

През пейц децениї меняли ше його председателе, уключовали ше до нього нови младши и старши особи хтори сцели у даедней обласци дацо допринесц у своєї заеднїци. Прето нешка воно ма аж 1266 членох: професорох, писательох, учительох, лингвистох, публицистох, уметнїкох, науковцох зоз нашей жеми и швета. И векшина з нїх на свой способ сотрудзує з Дружтвом, члени су секцийох хтори, таки яки були теди, и нешка постоє. Лем ше пременели члени. Дзепоедни давни ище вше ту, а велїх уж заменели нови, младши людзе полни нових сознаньох преїг сучасней технїки, жадни вигледованьох, гоч прешлосци, гоч будучносци.

Верим же генерациї хтори дочекали тоту вельку рочнїцу Дружтва маю цо зохабиц младшим генерацийом, бо знали як то керчиц драгу у шицких сферах нашого явного живота. Ми тераз уж ходзимо по витапшаней дражки. Та так, як цо ми уж вельо нашлїдзели од гевтих творительох пред нами, и на нас ше стої, можебуц и вецей, зохабиц драгоцени скарб тим цо приду после нас. А найважнїше, не допуциц же би Дружтво було инше, окрем того цо вше и було – организация хтора, просто поведзено, була вше на хасен и добро рускому народу у шицких обласцох хтори були значни за Руснацох. Та най так и останє.

Превжате: Анатомия нашего часу Руске слово, Нови Сад,
27.11.2020, ч.48 (3917), б. 2

Ирина Папуга, Нови Сад

50 РОКИ ОД СНОВАЊА ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ 1970-2020

Абстракт: Дружтво за руски јазик, литературу и културу основане 4. децембра 1970. року у Новим Садзе як фахова друштвена организација, кед у АП Войводини сновани подобни организацији за мађарски, словацки, румунски и други јазики и литератури. Дружтва за јазики од 1974. року координовали својо активносци и тота координација ше отримала и отримауе и по терашнји днји.

Кључни слова: Дружтво за руски јазик, литературу и културу, рочнјица, сноване, програма, руски јазик, литература, култура

Того, 2020. року, кед ше означуе пейц деценији, або пол века роботи Дружтва, треба повесц же Дружтво прешло през вецей фази у својој роботи. Дзеведзешати роки прешлого вику були најчежши одкеди Дружтво основане: робело ше у чаше пременкох у дружтве и нашої жеми и без достаточних материялних средствох, але источашне и у часох з велькими активносцями и, на нашу радосц и поцешене зоз досц значнима резултатами и започатима акциями. Каждорочни обсяжни препатрунки активносцох о роботи тото најлепше илустровали.

Активносци ше и у прешлим периодзе одвивали у тих обласцох:

1. Преучоване и наукови обробок руского литературного јазика,
2. Виучоване и унапредзоване руского јазика и подзвиговане јазичней култури,
3. Образоване и воспитане кадрох у обласци руского јазика,
4. Унапредзоване литературней дјялносци на руским јазуку,
5. Защита и пестоване културного и духовного скарбу,
6. Вигледовацка робота у обласци руского јазика и култури,
7. Порушоване и унапредзоване културней дјялносци, окреме у подобовой творчосци,
8. Робота секцийох и роботних целох Дружтва и членства,
9. Видавательства дјялносц Дружтва – у рамиках 7 едицийох: образоване (11), предшколске виховане (10), литература (10), словнји (3),

- Катедра (4), подобова творчосц (19) и одняте од забуца (24) – ведно понад 70 наслови,
 10. Медзинародна активносц и,
 11. Сотрудніцтво зоз другима організаціями и институціями.

Окреме треба визначиц виходзенє рочніку Дружта – Зборніку роботох „*Studia ruthenica*” – видати 25 числа, зоз надпомнуцом же Дружтво од 1975-1987. рок видавало свой рочнік – часопис „Творчосц“ (вишли 13 числа „Творчосци“), од 1988. року рочнік виходзи як „*Studia Ruthenica*“, цо ведно виноши 36 числа.

Тиж треба визначиц же у рамикох преучованя и наукового обробоку руского языка як вещејрочней екипней роботи вишли: I и II том *Сербско-руского словніка* (перши том обявени 1995, а други 1997. року), *Руско-сербски словнік* (2010), двотомни *Словнік руского народного языка* (2017), а источашне ше робело и роби на проєкту хтори започати 2002. року, а то *Правопис руского языка* и *Правописни словнік*, на хторим ангажована вигледовацка екипа у сотрудніцтве зоз Одсеком за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе и Одбором за лингвистику Дружтва. Дружтво видало и два терминологийни словніки: *Словнік медицинскей терминології сербско-латинско-руски* (2006) и *Словнік зашити рошлінох и животного стредку сербско-руско-латинско-английски* др Радмили Шовлянски (2010).

СПОМЕДЗИ ПРОГРАМНИХ АКТИВНОСЦОХ ТРЕБА ВИДВОЇЦ:

1. Виучованє руского языка у школах у руских штредкох дзе Дружтво роками укладало и уклада моци же би ше руски язык виучовало у рамикох виборней настави. Так, починаючи од 1993/1994. року обнoвене або преширене виучованє руского языка у Бачинцох, Шидзе, Вербаше, Кули, Новим Ораховє, Бачкей Тополї, Господінцох, Савиним Селу, Сримскей Митровици итд. (у вещеј як 30 основних школах зоз понад 300 дзецми).
2. Рушаючи од того, а пре потребу сотрудніцтва и координoваня и руских школах, и школярох и наставнікох руского языка, 1994. року у Бачинцох основани Стретнуца руских школах, хтори ше кажди рок отримую у другим штредку – того року мало буц 26. стретнуце у Вуковаре и Петровцох, цо зме преепидемиологийну ситуацию преложели на

идуци, 2021. рок. Стретнуца потримую компетентни институції образования и националних меншинох. Стретнуца руских школах 1994. року дали порив же бише обновела робота Активу наставнікох руского языка хтори у рамикох Дружтва бул основани ище 1974. року и зоз хторим роками руководзела Мария Чакан, у тедишнім чаше просвітна совитніца за руски язык у Педагогийним заводзе Войводини.

3. У рамикох Календара змаганьох Министерства просвити Републики Сербії, Дружтво од 2000. року організатор Републичного, а од 2010. року и Медзиокружного змагання з руского языка и язичней культуру хторе ше отримує у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове (кажди треци рок ше меня место отримованя у тих штредкох), а учасц беру *найлепши* школяре и зоз порядней и зоз виборней настави (медзиокружне ше отримує за школярох од 5-8 класу, а републичне за школярох 7-8 класу).
4. Спомедзи культурних активносцох Дружтва треба визначиц отримованє Подобовой колонії „Стретнуце у Боднарова“ у Господїнцох на чесц Стевана Боднарова, подобового творителя. Отримани 15. колонії за подобових уметніїкох и 17 за дзеци, а 2015. року видата и Подобова монографія учашнікох колонії. Того року пре здравствену ситуацію Подобова колонія преложена за познейше. Потримовку отримованя Колонії даваю: Општина Жабель, компетентни институції культури, националних меншинох и числени спонзоре.
5. На чесц єдного зоз сновательох и першого председателя Дружтва Миколи М. Кочиша, од 1990. року отримує ше „Дні Миколи М. Кочиша“. Того року ше планує 30. манифестация у рамикох хторей ше означи и 50 роки роботи Дружтва.
6. На чесц поетеси Меланії Павлович, од 2007. року ше отримує Литературна манифестация „Поетски нїтки Меланії Павлович“. Отримани 13. програми.

ХТО ШИЦКО БУЛ НА ЧОЛЄ ТОГО ДРУЖТВА И ХТОРИ УГЛЯДНИ РУСНАЦИ И ДРУГИ НАУКОВЦИ И ПОЧИТОВАТЕЛЄ БУЛИ ЙОГО ЧЛЕНИ?

Попри Миколи М. Кочиша, як першого председателя, треба визначиц другого председателя Василя Мудрого, хтори после Кочишовой вчасней шмерци 1973. року превжал тоту длужносц. Потим треба

визначиц Дюру Варгу, Янка Раца, Любомира Медеша, Гавриїла Колесара и других.

Зоз новших часох и зоз другу организацию дружтвох за язики и литературу, та и нашого Дружтва (як здруженя гражданох) треба спомнуц закладанє Янка Барни, др Юлиана Рамача, др Михайла Фейси, мр Гелени Медеши, др Якова Кишюгаса, др Михайла Лікара, др Миколи Новти, Мирона Канюха, Владимира Салонского, Наталії Рамач, Татяни Тагасович Винай, Агнети Буила Маслар, Меланії Маринкович, Гелени Гафич Стойков, Леони Лабош-Гайдук, Дюри Латяка, Дюри Лікара, Владимира Дудаша, Марії Дорошки, Блаженки Хома-Цветкович, Любици Голик, Любици Малацко, Сонї Папуга, Вероники Вуячич, та и мнє – teraz секретара-заступніка Дружтва.

Од почитовательох Дружтва як науковцох, славистох, русинистох и углядних Руснацох треба визначиц: др Митра Пешикана, др Александра Дуличенка, др Свена Густавсона, др Иштвана Удвария, др Павла Роберта Магочия, др Душана Дрлячу, др Любивоя Церовича, др Меланию Микеш, др Радмилу Шовлянски, мр Павела Домонїя, др Оксану Тимко Дітко, мр Славомира Олеяра, др Дюру и Михайла Барана, Желимира Папа итд.

Попри Активу наставнікох у рамикох хторого треба визначиц активносц: Славки Сабадош, Меланії Сабадош, Каролини Папуга, Люпки Малацко, Снежани Шанта, Марії Самарджич, Марії Бесерминї, Марії Стрибер, Славици Мали, Сенки Бенчик, Златици Сивч Здравич, Олі Яковлев, Ана-Марії Рац, Тамари Хома, Леони Олеар, Еуфемії Планкош, Моники Абодї, Нади Колесар Адамович, роби и Актив вихователькох руского языка, чийо виховательки медзи хторима Александра Колбас, Емилия Костич, Марина Сабадош итд. укладаю вельки усиловносци на виучованю руского языка на предшколским, основним и штреднім образованю по руски. И на тот завод им щиро дзекуєме.

НАЙВАЖНЄЙШИ РЕЗУЛТАТИ ДРУЖТВА

Намагала сом ше и намагам ше отримац континуитет у роботи Дружтва (же би не було претаргнуца), преширювац членство (Дружтво ма 1266 членох, од того порядних 1025, почесних 128 и помагаючих 113), заказовац и старац ше о отримованю схадзкох (окреме о просторе, бо Дружтво не ма свойо власни просторії за роботу и активносци), писанє звитох и записнікох. Треба надпомнуц же ше работа Дружтва одвива у понад 15 секцийох: Нови Сад, Руски Керестур, Коцур, Дюрдьов, Кула,

Вербас, Нове Орахово/Бачка Тополя, Сримска Митровица, Београд, Господїнци, Шид, Бачинци, Бикич, Беркасов, Суботица, Савине Село, тиж и Миклошевици, Петровци, Вуковар (Горватска), Киченер и Нортбателфорд (Канада), та треба координовац и їх активносци и сотрудзовац з нїма. Тиж треба координовац и зоз другима дружтвами за язики и литератури кед у питаню конкурси, фінансованє, видаванє Мултиязичного часопису „Мост“, участвованє на салонох и саймох кнїжкох итд.

ДРУЖТВОВО ВИДАНЯ - ТИРВАЦИ ШЛІД У ВИДАТЕЛЬСТВЕ

Видавательства діялносц Дружтва – у рамикох 7 едицийох и то: образованє (объявени 11 наслови), предшколске вихованє (10 наслови), литература (10 наслови), словніки (3 наслови), Катедра (4 наслови), подобова творчосц (19, од того 2 подобово монографії и 17 подобово каталоги) и одняте од забуца (24 наслови) – то ведно понад 70 наслови.

Фінансийни средства за друкованє обезпечени од компетентних институцийох образования, култури и национальних меншинох, а тиж и од почитовательох руского языка и литератури зоз рускей диаспори, насампредз зоз Канади и ширше.

ПРОГРАМА ОЗНАЧОВАНЯ 50-РОЧНІЦІ ДРУЖТВА (1970-2020)

прилапена на 3. схаdzки Управного одору 21. 02. 2020. року у Новим Садзе облапя:

1. *Шести* науково-фахови сход под назву „Руски язык, литература, култура, просвита и публицистика“. По тераз отримани пейц науково-фахово сходи у Новим Садзе: перши бул 1993. року, други 1998, треци 2005, штварти 2010 и пяти 2014. року. Роботи зоз спомнутих сходах обявени у Зборніку роботох Дружтва „Studia Ruthenica“ число 3, 7, 10, 15 и 20, а зоз шестого буду обявени у „Studia Ruthenici“ 26, 2021. року - термин: 4.12.2020. року
2. Литературни и подобово конкурси:
 - литературни конкурс - тема: кратка руска приповедка
 - подобови конкурс - тема: руска народна традиция и сучасни живот

3. Литературне стретнуце пошвечене Миколови М. Кочишови и значним рочніцом зоз Календара Дружтва хтори вязани за руских писательох и подобових творительох
4. Наградзованє заслужних за розвой руского языка, литератури, култури, просвити, публицистуки, подобовой творчосци итд.
5. Шицки програми Дружтва у 2020. року отримовани у рамиках 50-рочног ювильеу, а єдна часц пре епидемию корона вирусу преложена и за 2021. рок

Превжате: „Руске слово“, Нови Сад, 4.09.2020, ч. 36 (3905), б. 18-19

Ирина Папуга

50 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ДРУШТВА ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ - 1970-2020

Резиме

Друштво за русински језик, књижевност и културу основано је 4. децембра 1970. године у Новом Саду као стручна друштвена организација, када су у АП Војводини оснивана друштва за мађарски, словачки, румунски и друге језике и књижевности. Друштва за језике од 1974. године координирају своје активности и та координација се одржава до овихдана.

Irina Papuga

50 YEARS SINCE THE FOUNDING OF THE SOCIETY FOR THE RUTHENIAN LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE – 1970-2020

Summary

The Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture was founded on December 4, 1970 in Novi Sad as a professional social organization, at the time when societies for the Hungarian, Slovak, Romanian and other languages and literatures were being founded in the Autonomous Province of Vojvodina. Since 1974, all these societies have been coordinating their activities and this coordination has been maintained all these years.

Лучиян Марина, Нови Сад

КООРДИНАЦИЙНИ ОДБОР ДРУЖТВОХ ЗА ЯЗИКИ, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

Дружтво за руски язык, литературу и културу зоз Нового Саду член
Координацийного одбору од снования 1974. року

Абстракт: Звекшане интересованє за приступ гу язичней, литературней и общекултурней проблематики, и попри роботы велького числа иституцийох и установох култури, условел и снованє дружтавох за язики, литературу и културу народох и националних меншинох / националних заєднїцох у Войводини.

Ключни слова: координация, дружтва за язики, язык, култура, литература

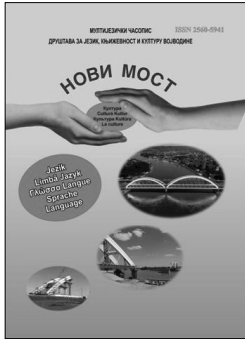
Дружтва за язики, литературу и културу формовани под час 60-их и на початку 70-их рокох¹, як и новши, хтори основани 80-их и 90-их рокох XX вику, а дзепоедни и на початку терашнього, XXI вику, преберали вше обяжнєйши и зложенши програми и активносци у обласци языка и литератури,

так же работа тих организацийох/асоцияцийох краши виданя як наприклад словнїки, граматики, правописи, антологїї и други публикації, а скоро кажде дружтво обявює и фахови часопис за язык, литературу и културу на свїм мацеринским языку. Шицки тоти виданя представляю значну библиотеку на вецей як 10 (12) языкох на хторих ше бешедує, комуникує, одвиваю активносци дружтвох, организує наставу у школах и одвиваю програми у култури и литератури на просторох АП Войводини, Република Сербия.

Координацийни одбор дружтвох за язики, литературу и културу основани 1974. року при Културно-просвитней заєднїци Войводини у Новим Садзе, а предлужел свою роботу 2004. року у рамикох Заводу за културу Войводини. Того, 2020. року ше означує 46 роки од установеня, чий циль усоглашованє инициативох и координованє заєднїцких програмох шицких дружтвох.

¹ Дружтво за сербски язык и литературу Сербїї основане 1910. року, Дружтво за румунски язык Войводини 1962, Дружтво за мадярски язык 1964, Дружтво словакистох Войводини 1969, Дружтво за руски язык и литературу 1970. року итд.

Дружтва язики, литературу и культуру од самого снованя мали заєдніцки цілі і скоро ідентичну програмну орієнтаційну, та ше под час роботи з'явйовали і подобні проблеми, а ришованє тих проблемох було і основни мотив постояня і роботи Координаційного одбору. Одбор вельо раз наступал у явности у інтересу шицких дружтвох і каждого дружтва поєдинечно.

Так треба толковац і видаванє Мултиязичного билтену „МОСТ“, хтори виходзел од 2004. по 2011. рок (обявени 12 числа). Зоз претаргнуцом од даскельо рокох, гласнік 2017. року обновени і виходзи як Мултиязични часопис НОВИ МОСТ (видати штири числа) і представля заєдніцки наступ у найширшим кругу културней явности пре очуванє языка, литератури і култури шицких і каждого поєдинечно, цо обезпечує єднаки і равноправни статус за шицких, зоз чим ше ведно можеме цєшиц.

Снователє Координаційного одбору 1974. року були дружтва за сербски, мадярски, словацки, румунски і руски язык, а познейше гу Одбору приступели і дружтва за болгарски, ромски, горватски, бунєвацки, македонски, українски, нємецки, чєски язык, язык есперантистох, як і Дружтво за примєнену лингвистику, Здружєнє наукових і фахових прєкладательох итд.

Як мож замерковац, при снованю Координаційного одбору було шицкого пєйц дружтва, же би познейше, 20-их рокох того вику, тото число було звєкшанє і у своїм саставє мало вєцєй як 20 здружєня.

Активности і роботу дружтвох і здружєньох зоз материяльного становиска потримую (прєз конкурси) компетєнтни институції образования, култури і за права националних мєншинох / националних заєдніцох, городски і општински управи за културу, а тиж і велі почитователє у тих обласцох.

Координаційни одбор кажди рок отримує 1-2 схадзки і приноши заєдніцку програму роботи зоз калєндаром значних рочніцох, манифєстацийох і ювильєох, прєдклада змисти Мултиязичного часопису „НОВИ МОСТ“ і провадзи рєализацию програми і калєндара і участвує на промоцийох, салонох і саймох кнїжкох зоз своїма виданями итд.

Дзєнь Координаційного одбору 21. фєбруар, хтори ше означує у рамикох Мєдзинародного дня мацєринского языка (UNESCO). Найзначнєйши литературни і културни манифєстаций члєнох

Координаційного одбору, односно дружтвoх и здруженьoх тoти: Мемориял др Раду Флoра, Днї Микoли М. Кoчiшa, Днї мaкeдoнcкeй кyльтyри, Днї бoлгaрcкeй пpoсвiти и cлaв'янcкoгo пиcмa, Викeнд Кирилa и Мeтoдиa, Прeпpeкoвa яp, Прeпpeкoвa єшeнь, Бoлгaриядa, Тpифyнoвo cолoвeї итд.

Дружтвo зa pycki язик, литepaтyрy и кyльтyрy зoз Нoвoгy Сaдy члeн Кooрдинaцiйнoгo oдбopу oд cнoвaн'я 1974. poкy. Нa cхaдзкoх и пpoгpaмoх Oдбopу тeди зoз Дpyжтвa пpиcyтcтвoвaли Дюpa Вapгa, Янкo Paц, Любoмир Мeдєши, Гaвpийїл Кoлєcaр и дpyги. Тeди пpeдcидaтeль Oдбopу бyл Кaрoль Кacаш зoз Дpyжтвa зa мaд'яpcкi язик Вoйвoдини.

Пoзнєйшe, oднoснo oд 1990. poкy, yчacц бpaли и бepy: др Юлиaн Рaмaч, мp Гeлeнa Мeдєши, мp Кceнiя Сeгeди, мp Aлeкcaндep Мyдpи, Дюpa Лaт'як, Гeлeнa Гaфич Cтoйкoв, Иpинa Гapди Кoвaчeвич, Иpинa Пaпyгa и дpyги. Вoни aктивнo yчacтвoвaли нa литepaтypнix cтpeтнyцoх, нaкoвo-фaxoвoх cxoдoх, пpeклaдaтeльнix poбoтньoх, пpoмoцiйнoх кнїжкoх и чacoпиcoх и дpyгих cxoдoх xтopи y Зaвoдзe зa кyльтyрy Вoйвoдини oргaнiзoвaл Кooрдинaцiйни oдбop. Тих poкoх пpeдcидaтeль Кooрдинaцiйнoгo oдбopу Лyчиaн Мapинa зoз Дpyжтвa зa pyмyнcкi язик Вoйвoдини, a Иpинa Пaпyгa зoз Дpyжтвa зa pycki язик, литepaтyрy и кyльтyрy cекpeтap.

Зoз 43. cхaдзки Кooрдинaцiйнoгo oдбopу 19. фeбpyapa 2019. poкy

Лућијан Марина

КООРДИНАЦИОНИ ОДБОР ДРУШТАВА ЗА ЈЕЗИКЕ, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

Друштво за русински језик, књижевност и културу из Новог Сада је члан
Координационог одбора од оснивања 1974. године

Резиме

Појачани интерес за приступ језичкој, књижевној и општекултурној проблематици, и поред рада великог броја институција и установа културе, условио је стварање друштава за језике, књижевност и културу народа и националних мањина / националних заједница у Војводини. Координациони одбор је основан 1974. године при Културно-просветној заједници Војводине, а наставио је свој рад 2004. године у оквиру Завода за културу Војводине. Ове, 2020. године, обележава се 46 година од његовог установљења са циљем усаглашавања иницијатива и координирања заједничких програма друштава и удружења за језике, књижевност и културу у АП Војводини, Република Србија.

Lućijan Marina

THE LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE SOCIETIES' COORDINATION BOARD

The Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture from Novi
Sad Has Been the Member of the Coordination Board since 1874

Summary

The increased interest in the approach to the linguistic, literary and general cultural issues, regardless of the work of a large number of cultural institutions, has caused the need for the creation of societies for languages, literature, and culture of peoples and national minorities – national communities in Vojvodina. The Coordination Board was founded in 1974 at the Cultural and Educational Association of Vojvodina, and continued its work in 2004 within the Institute for Culture of Vojvodina. This year, 2020, is marked by the 46th anniversary of the establishment of the Board whose aim is to harmonize initiatives and coordinate joint programs of the societies and associations for languages, literature and culture in the AP Vojvodina, Republic of Serbia.

Др Михайло Фейса

Универзитет у Новим Садзе

Филозофски факултет

Одделене за русинистику, Нови Сад

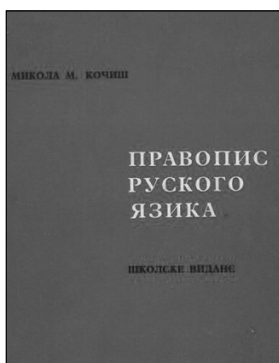
fejsam@gmail.com

ДІЯЛНОСЦ НА НОРМОВАНЮ РУСКОГО ЯЗИКА¹

Абстракт: Діялносц на нормованю и преучованю руского языка розпочал др Гавриїл Костельник з обявйованьом першей граматики руского языка, *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (1923). Попри другой граматики руского языка (1974), Микола М. Кочиш публікувал и перши *Правопис руского языка* (1971). Насампредз як результат ришованя общих проблемох правописа руского языка (даване предносци фонологийному або морфологийному принципу, диялектизоване руского языка, невикриштальовани приступ гу странским словом) публіковани *Правописни словнік руского языка* (Фейса 2017) и *Правопис руского языка* (Фейса 2019).

Ключни слова: руски язык, стандардизация, правопис, правописни словнік, вещейформносц

1. ПРЕПАТРУНОК ДІЯЛНОСЦИ НА ТВОРЕНЮ НОРМАТИВНЕЙ ЛІТЕРАТУРИ

Роботу на нормованю и преучованю руского языка розпочал др Гавриїл Костельник з обявйованьом першей граматики руского языка, *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (Костельник 1923), а предлужел Гавриїл Надьхтори бул єдини руски лингвист у перших двох децениях по Другей шветовой войны. Надьово лингвистични статї публіковани у двох кнїжках (Надь 1983; 1988). У вязи з його роботу „З нашого правопису”, публіковану 1950. року, у хторей анализовани питання писаня префиксех у зложених словох, суфиксех у виведзених

¹ Робота настала як результат проектох *Язики и культури у часу и простору* (хтори финансиє Министарство просвити, науки и технологийного розвою Републики Сербії, ч. 187002) и *Русинистични вигледованя як одвит на вимоги дигиталней ери* (хтори финансиє Покраїнски секретарият за високе образование и наукововигледавацку діялносц, ч. 142-451-2968/2020-01).

словах, а тиж и у припадках, др Александер Д. Дуличенко заключел „През вещей як дваецц роки тота статя служела як єдини компас при ришованю зложених питаньох руского правопису. Основни принципи тей роботи Надя ше одражели у першим правопису” (Дуличенко 2009: 199).

Микола М. Кочиш ше намагал перше формовац нормативну систему за школски потреби, а познейше преширити ю и на други сфери у хторих ше литературни язык хаснує. Так од 1965. по 1968. рок публиковани три його граматики под єдну назву *Мацерински язык*, у котрих не бул лєм школски материял, але ришовани и важни нормативни питання (Сегеди 2006: 250). Окреме значне же, попри другой граматики руского языка (Кочиш 1974), Кочиш публиковал и перши правопис руского языка (Кочиш 1971). Автор у Уводним слове висловел жаданє же би *Правопис руского языка* послужел „и як основа за пририхтованє подполнейшого виданя” (Кочиш 1971: 4). Штири роки познейше, спатраючи недошлїдносци у нашим языку, Микола Скубан написал: „Перше виданє *Правопису* би требало служиц як ‘пробни камень’: цо ше у пракси прилапи тото останє, а цо ше не прилапи – до другого виданя не войдзе” (Скубан 1975: 30). До другого виданя, нажаль, не пришло. У кождим случаю, и у форми у хторей є публиковани, *Правопис руского языка* мал винїмно значну улогу у стабилизацию правописней норми руского языка.

Окреме значне доприношенє стандардизацию сучасного литературного языка бачко-сримских Руснацох дали два лексикографийни подняца – *Сербско-руски словник* (СРС) (Рамач и др. I том 1995; II том 1997) и *Руско-сербски словник* (РСС) (Рамач и др. 2010). Понеже у *Сербско-руским словнику* кончени одредзени правописни иновованя у одношеню на норму зоз *Правописа руского языка* Миколи М. Кочиша, а у *Руско-сербским словнику* и у одношеню на *Сербско-руски словник*, мож повесц же у СРС зазначена фаза розвою правописней норми руского языка на концу остатней децениї 20. вику, а у РСС фаза розвою правописней норми на концу першей децениї 21. вику.

Намагаючи ше превозисц одредзени неусоглашеносци и недоповедзеносци у словникох од капиталного значеня, як и нормовац уж у пракси зажити одступаня од Кочишовой норми, Михайло Фейса розпочал активносци на виробку новей правописней литератури – у першей фази, правописного словника у хторим би на уровню поєдинєчних словох були розришени существуєци правописни проблеми, а, у другой фази, правописа руского языка у хторим би ше формуловали одредзени правила. Активносци розпочати зоз скенираньом „Правописного словника”

(Кочиш 1971: 81-156), що поробел Мирослав Силаді, и предлужени зоз осучасньованьом Кочишових прикладах и дуплованьом фонда прикладах преїг селективного уношеня духовней, компютерскей, екологийней, як и сучасней дружтвеной и, окреме, родовей терминології, цо зробел автор тих шорикох. На таки способ виробена основа правописного словніка руского языка хтора публікована у електронскей форми на сайту Мирослава Силадія (www.rusnak.info) и представена 2012. року на конференції на Андревлю, з нагоди означованя 30-рочніці Оддзеленя за русинистику Філозофского факультета Новосадского універзитета. На конференції отримана и правописна роботня зоз професорами руского языка на хторей достати значни сугестії и преширени фонд прикладах. По дополньованю текста на даскельо заводи и рецензованю рукописа, як и по инкорпорованю заувагох рецензентох, *Правописни словнік руского языка* (ПСРЯ) публіковани у електронскей форми на сайту Філозофского факультета 2017. року (Фейса 2017а). Два роки познейше, тиж у електронскей форми на сайту Філозофского факультета, публіковани и *Правопис руского языка* (ПРЯ) (Фейса 2019а). *Правопис* базовани на сучасних наукових спознаньох у рускей лінгвістики, насампредз на *Граматики руского языка* Юліяна Рамача (Рамач 2002) и становискох Гелени Медеші винешених у ей сету од пейцох кнїжкох (Медеші 2008; 2012; 2013; 2014; 2017). Рецензенти *Правописного словніка руского языка* и *Правописа руского языка* др Юліян Рамач и мр Гелена Медеші, а ПРЯ и мр Ксенія Сегеди.

Генерално патрати, нова нормативна література руского языка оцєнена позитивно. Винїмок представляю лєм два ан пасан коментари Юліяна Тамаша и Янка Рамача. Перши коментар ше находзи на концу приказу кнїжки *Од усней по писану літературу* Миколи Мушинки котри публіковани у *Шветлосци* и представля дигрєсію у хторей автор неосновано твердзи же проф. др Юліян Рамач, проф. др Михайло Фейса и мр Гелена Медеші одвели руску лінгвістику по якєйшик недобрей драги (Тамаш 2018: 457). Други коментар ше находзи на концу спатраня рецепції граматики Гавріїла Костельника медзи двома шветовима войнами у першей половки 20. віку и „інформує” читательки и читательох *Славистики* же автор тих шорикох у другей децениї 21. віку треца особа у історії Руснацох (єї предходніки були Йоаким Яша Баков и М. Гаговска по Другей шветовой війни) хтора задала „озбільне вдерєне на Костельникову граматіку и правопис”: „Пред даскелїма роками шлїдзело нове пробованє же би ше ‘на мали дзвери’, нашвидко

и по находженю єдней особи, без участвованя векшого числа фаховцох и ширшей явней розправи, понукнул нови правопис руского языка, але пририхтани рукопис не публиковани” (Рамач 2017: 159). Паушални оцени литерати Тамаша и историчара Рамача не подкритичени ані зоз коректним цитираньом ані зоз коректним реферованьом.

2. ОБЩИ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПИСА РУСКОГО ЯЗЫКА

О проблемах правописа руского языка Михайло Фейса писал на вещей заводи, як у жеми (Фейса 1992; 2017б) так и у иноземстве (Фейса 2007, 2012а; 2013; 2015; 2016; 2017в). Два роботи хтори дотикаю правописну тематику публиковани у коавторстве зоз Гелену Медешову (Медеша – Фейса 2007; 2012). Пообщено патрати, мож розликовац три групи проблемох.

Перша група проблемох виходзи зоз медзидношеня морфологийного и фонетичного принципу писаня словох, тє. од доминованя уплїву етимології або ортоепії на ортографию. У Уводним слове *Правописа руского языка* Микола М. Кочиш пише: “Морфологийни принцип котри маме у основи нашого писаня одредзує же не записуєме слова так як их вигваряме, але у писаню водземе рахунку як слово настало” (Кочиш 1971: 3). Приклад хтори дава то префиксоване слово *розсипац* (не *росипац*). Як приклади же велї слова пишеме и по фонетичним принципе авторови служба слова *ткацки* и *ткацтво* (не *ткачески* и не *ткачество*). Александер Д. Дуличенко, медзитим, констатує шлїдуюче: “морфологийни принцип, котри остава главни, дополнює ше з другима ортографичними принципами. Єден з нїх то и фонетични” (Дуличенко 2009: 197). По тим, фонетични принцип дополнююци, а не примарни, як напр. у сербским языку.

Так, начално, з єдного (морфологийного) боку не зазначуєме виедначованє консонантох по дзвонкосци (та пишеме напр. *бабка*, *кнїжка* итд.) и префикси затримуєме у їх основней форми (*розсипац*, *предплациц*), а, з другого (фонетичного) боку, йотованє, палатализацию и аблаут пишеме так як слова з тима язичними зявєнями чуєме, без огляду же зме дакеди и свидоми їх етимології.

У случайох кед ше фонологийни и морфологийни принцип барз цесно преплєтаю, применюєме и єден и други принцип, а то за пошлїдок ма зявйованє дублетох. Таки гранїчни приклади напр. *учаснік* и *учашинік* (и у СРС II 865 и у РСС 789; у РСС ше при одреднїци *учашинік* упут’ює на одреднїцу *учаснік* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей

заступени морфологієни принцип; у меновнікох *учасц* и *участвоване*, як и у дієслове *участвовац*, заступени лем морфологієни принцип), *соучаснік* и *соучаєнік* (и у СРС ІІ 550 и у РСС 723; у РСС ше при одредніці *соучаснік* упут'ює на одредніцу *соучаєнік* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени фонологієни принцип; у меновнікох *соучасц* и *соучаствоване*, як и у дієслове *соучаствовац*, заступени лем морфологієни принцип бо з одсуством змегчаного консонанта *н* не створени условия за преходзене консонанта *с* до консонанта *ш*), *напаснік* и *напаєнік* (и у СРС І 815 и у РСС 422; у *напасни* и *напаєтовац* кореньови консонант *с* ше чува), *пражніна* и *празніна* (и у СРС ІІ 300 и у РСС 594; у РСС ше при одредніці *празніна* упут'ює на одредніцу *пражніна* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени фонологієни принцип; у прикладах як напр. *празни*, *празновирє*, *празновирни*, *празносц*, *празноглави*, *празноєловиц*, *празносц* и *празнота* нет змегчованя и нет условия за пременку консонанта *з* на консонант *ж* анї у вигварянню та анї у писанню), *гласнік* и *глаєнік* (и у СРС І 159 и у РСС 154; у РСС ше упут'ює на форму *глаєнік* у хторей запровадзени фонологієни приступ), *непослуєни* и *непослуєни* (и у СРС І 864 и у РСС 441; у меновнікох *єлух*, *єлухач*, *єлухалка* и дієслове *єлухач* виключно лем *х*, одностно применєни лем морфологієни принцип), *мєкарня* и *мєчарня* (и у СРС І 740 и у РСС 394; форми *мєкарня* у РСС дата одредзена предносц понеже ше на ню упут'ює а форма *мєчарня* означена и як бешедна), *упуєиц* и *упуєиц* (и у СРС ІІ 838 и у РСС 783; форми *упуєиц* у РСС дата одредзена предносц понеже ше на ню упут'ює), *преєлїдовац* и *преєлїдовац* (и у СРС ІІ 620 и у РСС 620; приклади илуструю два єпособи формованя, при чим ше корень *єлїд-* чува невименєни або ше мєня на *єлїдз-* по углєдє на дієслово *єлїдєиц* у хторим консонант *д* прешол до консонанта *дз* под уплївом вокалу преднього шора *и* за нїм). У наведзєних прикладах юрисдикция морфологієного и фонологієного приступу ше преплєта, та форми хтори виходза з нїх трєтировани євноправно. Кєд би ше у тих прикладах прєфєровал єден зоз двох приступох, була би заступєна лем єдна форма.

У условно наволатим „зражєнню” морфологієного и фонологієного принципу ми благоприхильнєйєи гу морфологієному принципу, окремє при нормованню мєста контакту основи и суфиксу/закончєня (напр. *бєззаконни*, *єогвизд'є*, *футогєски*, *єєркв. отчє*). То ше одности и на контакт дзєпєдєних корєньох зоз суфиксами (напр. корень *-єлїз-* у *єлїзкац* шеи корень *-єиц-* у *єицхєиц*). Чуванє финального консонанту прєфиксу и початного консонанту основи доєлїдно ше почитує (напр. *одпочивац*, *прєдплаєиц* ше, *розцагнєиц*).

Друга група проблемоx виросла зоз штучного урамикування руского языка. Так напр. при Миколови Кочишови находзиме вельке число правописних (и лексемних) рішеньох хтори з часом бешедніки руского языка не прилапели и, пошлідково, одруцели. Намагаючи ше руски язык подвесц под українски, вон му (першому спомнутому) додзелел улогу диялекту, хтори у одношеню на литературни, ніби висши, українски язык мал инкорпоровац до себе того цо хтошка дзешка, у других соціолінгвістичних умовийох, прилапел. Спорни случаї ше розришовали зоз условно наволану копи-пейст процедуру, односно кед не було сугурносци як написац, отворело ше правописни словнік українского языка, уmemоровало ше найдзене рішенє и єдноставно ше го пренєсло до правописа руского языка. Априорно вибрани модел за стандардизованє випродуковал, медзи иншими, и шлідуюци „рішення”: попри *милоsci* и *помилованя* находзи ше и неживе *пощада* (Кочиш 1972: 153); попри *охудобнєнє* и *збиднєнє* и неживе *зубожнєнє* (исте: 188); попри *плахитка* (требалo *плахта*) понукнуте и *єдро* и нечуте *витрило* (исте: 117); попри *пахулька* и *пахолька* и неживе *шніжінка* (исте: 198); попри *оцена* и неживе *оцинка* (исте: 191), гоч дієслово лем *оценїц*; попри *пліваня* и *плівба* и неживе *плавба* (исте: 203), гоч дієслово лем *плівац*; лем *травма* (исте: 321) а без *траума* (оп. 2.4); *клоун* и *кловн* (исте: 127), а у *Правопису руского языка* лем *клоун* (Кочиш 1971: 107), гоч тоту вариянту ніхто з Руснацох не хаснує; попри *осторожносц* и *домеркованосц* и *обережносц* (Кочиш 1972: 183), гоч тота остатня вариянта цалком цудза рускому бешеднікови итд. На тот способ ше намагало руски язык штучно „збогациц” зоз лексиконом хтори базовани на бешеди стреднього Наддніпровя и околних обласцох (хтора у основи українского литературного языка), а не на рускей/русинскей бешеди Карпатского ареалу зоз хторей руски язык природно вицека. Ми ше, справм того, намагаме нормативни рішення за руски язык базовац и на понукнуцох (лексичних, фразеологийних, морфологийних, синтаксичних и др.) других руских/русинских вариянтох. Лем таки рішення, вериме, маю шансу зажиц. Так напр. у ПСРЯ зме ше не опредзелели за даєдну зоз осем вариянтох (*євангелия*, *євангелія*, *євангеля*, *Евангелія*, *Євангелія*, *Евангелїя*, *Євангелиє*, *євингелія*) хтори зазначени у *Церковним литургийно-литургичним лексикону* (Миз 2011; Фейса 2012б: 324), гоч зме ше и двосли медзи *євангелия* и *євангелія*. Понеже у медзичаше консултовани творителе на прешовскей вариянти русинского языка, медзи хторима єден и священїк (Копорова 2018: 58, 85), першенство даваме

варіанти *євангелія*. Цо ше дотика восточнославянських позичок, та и українізмоз медзи нїма, вони творя состояйну часц лексичного фонду руского языка. Ми, медзитим, не патрїме зужено и за нас ше напр. як еквівалент сербского *постојати* не зявює лєм *исновац* (Кочиш 1972: 219), але и *егзистовац*, *существовац*, *постояц* и *буц*.

Треца група проблемоз ше дотика варіантоз лексемоз у хторих углавним не обачуєме значнейши семантични розлики. Характеристична є за странски слова. Лингвист-нормователь муши буц свідомї комплексносци проблема и муши водзиц рахунку о чаше/часоз приходзеня дотичней лексеми, о драги/драгох єй приходзеня, о єй сфери хаснованя дакеди и нешка, як и о єй фреквенції. Илуструєме уплїв тих фактороз зоз даскелїма прикладами. Кед адаптация утвердзела форму *гайзибан* за немецке слово *Eisenbahn*, вец нет причини же би медзи тоту форму и норму не бул положени знак єднакосци. Тиж так, мож шлебнодно виключиц форму *ковбой* (Кочиш 1971: 107) прето же форма *каубой* и обще прилапена (насампредз пре уплїв сербского языка) и блїзша є вигваряню англійского слова *cowboy*. И дублети англійских словоз *baseball* и *hooligan* би пре вше векше упознаванє з оригіналнима словами и пошлїдкове хаснованє требали буц розришени як *бейзбол* и *гуліган* на рахунок *безбол* и *хуліган* (и попри тим же тоти други формовани под уплївом языка стредку). Одредзени правописни обаваня (напр. *англійски* чи *английски*, *гранит* чи *граніт*, *грам* чи *грам*, *мозаик* чи *мозаїк*, *наївни* чи *найвни*, *космонаут* чи *космонавт*, *каузални* чи *кавзални*, *пиджама* чи *тижама*, *Русия* чи *Росия*) настали або з директним контактом руского и дотичного странского языка, або з индиректним контактом, при чим часто обачуєме и уплїв постредуючого языка. Понеже дублети найчастейше не уноша виразни розлики у значеню (гоч и вони обачлїви напр. у *доктор* и *дохтор*, *капитан* и *капитен*, *кор* и *хор*, *крейсер* и *крузер*), мож повесц же вони у наведзенїх случайох редунантни. Прето зме ше при опредзельованю за єдну з двох варіантоз странских словоз орієнтовали по правилу по хторим „кед существує варіанти-реплики странских словоз, а присутна свідомосц о оригіналу, норма реплики би ше требала унапрямовац гу оригіналней форми” (Фейса 2017а: 4). На основї того, опредзельовали зме ше за тоту варіанту-реплику хтора у векшей мири кореспондує зоз жридловим моделом. Наприклад: *бейзбол* (у СРС I 42 *бе(й)збол*, у РСС 51 *бе(й)збол*), *бейбиситерка* (а не *бебиситерка*; слово не унєшене ані до СРС ані до РСС), *бомбона* и *бомбонєра* (у СРС I 69 *бомбона* а *бомбонєра*; у РСС 63 *бомбона* и *бомбонєра*), *гуліган* (и у СРС II 896 и у

РСС 809 *хулиган*), *Гюстон* (и у СРС 989 и у РСС 872 *Хюстон*); *спринт* и *спринтовац* (у СРС II 657 *спринт/шпринт* и *спринтовац/шпринтовац*; у РСС 731/849 *спринт* и *спринтовац*), *грам* и *килограм* (у СРС I 177/564 *грам* и *килограм*; у РСС 175/322 *грам* и *килограм/килограм*), *грунт* (у СРС I 186 *грунт* и беш. *грунт*; у РСС 165/176 приоритет дати *грунт* а допущене и *грунт*) *хаос* (у СРС II 883 *хаос*; у РСС 146/802 *гаос* и *хаос*); гоч ше попрі *джезва* (СРС II 939; РСС 189) у бешеди чує и варианта *джезба*, ми прилапуюєме лем варианту *джезва* з оглядом же ше консонант *в* находзи и у турским моделу *sezve*.

Понеже ше опредзелюєме за тоті варианти хтори у векшей мири кореспондую зоз жридловим моделом, не записуєме ані зявйованє гиятового консонанту *й* (консонанту хтори представля резултат звладованя гияту, тє. одредзеного живкнуца медзи двома вокалами). Прето напр. *алкалоид*, *архаични*, *атеист(а)*, *бедуин*, *кокаин*, *кофеин*, *крейрац*, *лаик*, *милион*, *мозаик*, *наивни*, *радио*, *сперматозоид* и др., а не *алкалоїд* (як у СРС I 9; у РСС нет того слово), *архайічни* (як у СРС I 16; у РСС 39 *архаични*), *атеїст(а)* (як у СРС I 18; у РСС 40 *атеист(а)*), *бедуїн* (як у СРС I 38; у РСС 48 *бедуин*), *кокаїн* (як у СРС I 581; у РСС 328 *кокаин*), *кофеїн* (як у СРС I 602; у РСС 341 *кофеин*), *крейрац* (у СРС I 611 и у РСС 346 лем *крейровац* а без *крейровац*), *лаїк* (як у СРС I 646; у РСС 357 *лаик*), *милійон* (у СРС I 726 и у РСС 390 *милион*), *мозаїк* (як у СРС I 746; у РСС 396 *мозаик*), *наївни* (як у СРС I 799; у РСС нет того слово), *радийо* (у СРС II 430 и у РСС 650 лем *радио*), *сперматозоїд* (як у СРС II 649; у РСС 725 *сперматозоид*) и др.

Док перши проблем розришовани зоз малу превагу морфологийного принципу, тот проблем странских словох розришовани зоз превагу фонологийного принципу. Окреме ше то одноши на англицизми хтори на початку 21. вику у вельким чишлє вошли и ухозна до руского языка (Фейса 2019б). Дзепоедни з нїх у першей фази адаптованя заступени зоз двома та и трома формами-репликами, а ми препоручовали форму-реплику хтора найблізша моделу. Векшина з нїх, окреме тоті з обласци информатики, не уключени до СРС и РСС. Наприклад: *айфон*, *андейтовац*, *аутпут*, *бекап*, *ваерлес*, *вай-фай*, *веб*, *дилитовац*, *дисплей*, *джойстик*, *зиповац*, *имейл*, *клипборд*, *линк*, *листинг*, *сайт*, *сейвирац*, *скенирац*, *скроловац*, *слот*, *смарт*, *тач-скрин*, *темплейт*, *файл*, *фидбек*, *флеш(ка)*, *флопи*, *фрейм*, *улоговац* *ше*, *чип* и др. Дзепоедни ту наведзени англицизми не облапени ані зоз глосаром „Моделі и реплики” (исте: 81-121), але су облапени зоз *Словніком компютерскей терминології* (Фейса 2020а) и *Английско-руским словніком* (Фейса и др. 2020б). Додайме и

же дзепоедни англицизми настали на основи узвичаєней пракси (напр. *лаптоп, таговац, роминг*), та на ніх не применєни фонологийни принцип же би не пришло до непотребного розиходзєня норми у литературним языку и стану у каждодньовой бєшєди.

3. ВЕЦЕЙФОРМНОСЦ

Бєз огляду на досц строги поступок при адаптованю нових странских словох, генерално патраци, у новей правописней литературы руского языка, тє. у ПСРЯ и у ПРЯ, нє намагали змє шє гу унификації одредзєней форми. Так напр. штири форми (*шлїдуюци, шлїдуюци, слїдуюци, слїдуюци*) або три форми (*препарирац, препаровац, препарировац*) зведзєни на два (*шлїдуюци* и, євєнтуално, у церковней терминології *слїдуюци; препарирац и препараовац*), а нє на єдну.

У случайох кєд єдна лексєма вошла до руского языка по двох драгох и у єй вариянтох присутни шлїд двох языкох, затримовали змє дублєти, и попри тим же вариянти нє уноша новє значєнє. Таки напр. *игумен* и *игуман*, *мрамор* и *мармор*, *оркестер* и *орхєстра*, *програма* и *програм*, *схема* и *шєма*, *шизма* и *схизма*. Таки и дублєти хтори настали зоз одбиваньом странского суфиксє, або, ридшє, лєм зоз одбиваньом финального консонанту: *аноним* и *анонимус* (у СРС и РСС лєм *аноним*); *алуминий* и *алуминиум* (и у СРС и у РСС обидва форми); *диносаур* и *диносаурус* (и у СРС и у РСС обидва форми); *гласар*, *гласарий* и *гласариум* (и у СРС и у РСС три вариянти); *планетарий* и *планетариум* (и у СРС и у РСС обидва форми); *полицай* и *полицаєц* (у СРС лєм *полицай*, а у РСС и *полицай* и *полицаєц*); *жандар* и *жандарм* (у СРС и РСС лєм форма *жандар*, алє и *жандармерия*).

Дублєти окремє части при прикетнїкох: и у СРС и у РСС *автобуски* и *автобусни*; и у СРС и у РСС *атлетични* и *атлетски*; и у СРС и у РСС *двофазни* и *двофазови*; У СРС *истофайтови* и *истей файтиа* у РСС *истофайтов* и *истофайтови*; и у СРС и у РСС *мацєрини*мацєров; и у СРС и у РСС *лєтни* и *лєтнї*; и у СРС и у РСС *нєпобидивийнєпобидими*. Понєжє односни прикетнїки можу буц похасновани у узшим и у ширшим смислу, цо ма формални одраз у закончєньох *-ов* и *-ови*, у рамикох дзепоедних одреднїцох сущєствую и триплєти: *алфабєтни*, *алфабєтов* и *алфабєтови* (так у РСС; у СРС *алфабєтски* и *алфабєтни*); *бєтонов*, *бєтоновий*и**бєтонски** (так у РСС; у СРС *бєтонски* и *бєтонови*); *звук*ов, *звук*ови и *звучни* (так у СРС;

у РСС зазначени исти три прикметніки з тим же прикметнік *звучни* ма окремну одредніцу); *трихижови*, *трохижови*, *трохижни* (так у СРС; у РСС *трихижови* и *трохижови*). Пре недошлїдне приписоване одредзених прикметніцких законченьох, у нашей правописней пракси дати и одредзени напрямки за формоване прикметнікох. Препоручене же би ше требало унапрямовац на хасноване закончення *-ични* кед меновніцки модел ма законченє *-ика* (*методика* > *методични*; *математика* > *математични*; *логіка* > *логічни*), а не кед го не ма (так, наприклад, не *аналогічни*, кед нет модел *аналогика*, але *аналогійни*, кед существує модел *аналогія*). У вязи з тим и питанє: чи, попри *анегдотски*, треба и *анегдотични* (РСС 36), кед не зажила *анегдотика*? Тиж так, чи, попри *аристократски*, необходима и форма *аристократични* (РСС 38), понеже у руским языку не зажила *аристократика*? Зажила, медзитим, *аристократія*, та би не требало вихабяц прикметнік *аристократийни*. Не требало би ані преферовац форму *демократични* (РСС 186) кед не зажила *демократика*. Зажила *демократія* (голем ше наздаваме) та зоз того меновніка мож вивесц и прикметнік *демократийни*; зоз меновніка *демократ(а)* виводзи ше прикметнік *демократски*. Гу тому, *аристократични* и *демократични* баржей указую на одредзене присуство датеї прикмети (аристократичносци и демократичносци) и то не у подполним и жаданим количестве; *аристократски* и *демократски* указую на присуство датих прикметох у оптималним и задовольюющим количестве. Прето, тримаме же би, попри *аритмични* (пре *ритмика*), требало унесц и *аритмийни* (пре *аритмия*) (РСС 38). На основи того и: *економічни* (од *економика*) и *економийни* (од *економия*) и *економски* (од *економ*); *автоматични* (од *автоматика*) и *автоматски* (од *автомат*).

У РСС не давани напрямки кеди хасновац односни прикметніки на *-ов* а кеди односни прикметніки на *-ови*. Понеже сети законченьох вязани за нїх обезпечовани углавним обєдинєно, напр. *алуминийов(и)*, *бензинов(и)*, *бурїов(и)*, *вербов(и)*, *водов(и)*, *дротов(и)*, *маков(и)*, *муков(и)*, *муров(и)*, *рибов(и)*, *слихов(и)*, *судьбов(и)*, *тетанусов(и)* и други (гоч єст и лєм *-ов* як напр. *титанов*, *тифусов*, *шерцов*, або лєм *-ови* як напр. *нежемови*, *струнови*, *тижньови*, *типови*), намагали зме ше видзелїц доминиуюци значєня односных прикметнікох. За прикметнік на *-ов* (и сет законченьох хл. р. *-ов*, ж. р. *-ова*, стр. р. *-ове*, мн. *-ови*) опредзельовали зме ше теди кед дотични прикметнік ступал до блїзшей односней вязи зоз меновніком, одредзуюци меновнік зоз значєнями „хтори од/зоз дачого” и „хтори припада дачому”, а за прикметнік на *-ови* (и сет законченьох хл. р. *-ови*,

ж. р. -ова, стр. р. -ово, мн. -ово) опредзельовали зме ше теди кед дотични прикметнік ступал до дальшей односней, дакеди лєм асоціятивней вязи зоз меновніком, одредзуюци меновнік зоз значеннями „хтори як кед би бул од/зоз дачого” або „хтори як кед би припадал дачому”. Мож предпоставиц же односни меновніки (насампредз материялни, а вец и други) перше преношели значеня блізки присвойносци и припадносци (по углядзе на прави присвойни прикметніки, як напр. *шестров, братов, мацеров, оцов*), а познейше односносц/одношенє гу дачому (та и гу материялу на хтори ше дотична ствар або поняце одноши).

Гоч тримаєме же реплики хтори блізши моделу прилаплівши, цо ше одноши и на медзинародни суфиги -изм (од -ism) и -ист (од -ist), не видзимо препреченє же би и форми зоз -изем (кед, з єдного боку, вокал *e* оможлівює легчейше вигваряне консонантскєй групи зм, а, з другого боку, „порусначує” сербски форми на -изам) и форми зоз -иста (хтори ше у даєдних припадках меняю по пременки женского роду а у даєдних по мишаней пременки, за розлику од формох зоз -ист хтори ше меняю по пременки хлопского роду). Прето и *емпиризм* и *емпиризем*, и *популизм* и *популизем*, и *механізм* и *механізем*, и *економист* и *економиста*, и *капиталист* и *капиталиста*, и *тракторист* и *тракториста* и др. (Фейса 2019а: 33).

Вецейформносц заступена и при лексичних вариянтох карпатского походзєня, напр. *вша* и *уша*, *хтори* и *котри*, *квет* и *квиток*, *вера* и *вира*, *мера* и *мира* и др. До рускей лексики (Рамач: 1983; 2002; 2018) уключуєме и єдну часц такв. коцуризмох хтори, кед су карпатского походзєня и кед маю место у даєдней зоз вариянтох русинского языка, маю место и у руским языку, як южнорусинскєй вариянти, напр. *ещи*, *миш*, *грамушка*, *бежиц*, *ричиц*, *сичиц*, *клусти*, *жолти* (попри такв. керестуризмох *ище*, *миша*, *брамушка*, *бежац*, *ричац*, *сичац*, *тлусти*, *жовти*) и др. Цо ше дотика коцурского закончєня -лї (*булї*, *читалї*), хторе потвердзує и Карпатски ареал, а хторе хасную углавним старши генерациї, воно звездєне на уровень застарєного закончєня и може буц похаснованє напр. у белетристичнєй характеристикѣ старшого Коцурца. То ше одноши и на лексични вариянти хтори ше видиференцовали по приселєню до Бачкей у Коцуре и Керестуре, як цо напр. *геровци* и *череги*, *голт* и *гольт*, *розмаринг* и *розмария*, *коваль* и *ковач*, *фанг* и *аколь*, *лепетка* и *мотиль*, *сом* и *харча*, *пупче* и *пипинє*, *пампушки* и *бухти*, *шмарцмол* и *бендов*, *итрикер* и *триков*, *багрєна* и *багрєн*, *гвиздочки* и *кичкириджи*, *канчовики* и *зомбульки* и др. (Фейса 1996; Фейса 2017г).

4. ЗАКЛЮЧЕНЄ

За утвердзованє правописней норми руского языка барз значни перши *Правопис руского языка* Миколи М. Кочиша (1971). Прєменки хтори ше случовали у руским языку и у дружтве вообщє вимагали прєменки и у правопису, та *Правопис* з часом постал превозидзени и зявела ше потреба за витворйованьом нового правописа. Зоз Кочишовим *Правописом руского языка* руска национална заєднїца служела ше вещеї як штири децениї. У другей половки другей децениї 21. века публиковани *Правописни словнїк руского языка* (2017) и *Правопис руского языка* (2019) Михайла Фейси.

Общи проблеми правописа руского языка груповани до трох групох. Перша група проблемох ше дотика медзидношеня морфологийного и фонологийного принципу писаня словох, тє. доминованя уплїву етимології або ортоєпії на ортографию. Друга група проблемох ше дотика штучного урамикованя руского языка и, пошлїдовно, преписованя ришеньох зоз цудзей норми. Треца група проблемох виросла зоз невикриштальованого приступу гу странским словом. Док проблеми у першей групї розришовани зоз малу превагу морфологийного принципу, проблеми у трецей групї розришовани зоз превагу фонологийного принципу. То ше окреме одноши на нови странски слова при хторих зме ше опредзельовали за тоту варианту-реплику хтора у векшей мири кореспондує зоз жридловим моделом. У вязи зоз проблемами другей групї, ми на становиску же за евентуалну помоц при нормованю треба консултовац и други карпатски язични идиоми, насампредз вариянти русинского языка, а не лєм єден стандарт хторому априорно приписана диялектизуюца улога.

У *Правописним словнїку руского языка* и *Правопису руского языка* ше не унапрямовало на подполну унификацию формох. Дублети єдноставно незаобиходни у руским языку, понеже през историю на основу руского языка, або, прецизнейше, углавним на його лексику, уплїв мали и славянски и неславянски языки – од церковнославянского, мадярского и немецкого по сербски и англійски. Висцерац шицки їх шлїди просто неможлїве, а ані у швецє нет чистого языка.

Зоз новим правописом и правописним словнїком Кочишова правописна норма у сущности не понїщена, але осучаснена и доробена.

ЛИТЕРАТУРА

- Дуличенко, А. Д. (2009). *Jugoslavo-Ruthenica II: роботи з рускей філології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово.
- Копорова, К. (ред.) (2018). *20 rokovів високошкольської русиністики на Словакії / 20 rokovvysokoškolskejrusinistikynaSlovensku*. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові – Центр языків і культур народностных меншын – Інштїтут русинського языка і культуры.
- Костельник, Г. (1923). *Грамастика бачваньско-рускей бешеди*. Руски Керестур: РНПД.
- Кочиш, М. М. (1971). *Правопис руского языка*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох.
- Кочиш, М. М. (1972). *Приручни терминологишки речник српскохрватско-русинско-українски / Приручни терминологиїни словник сербохорватско-руско-українски / Підручний термінологічний словник сербохорватсько-русько-український*. Нови Сад: Руске слово.
- Кочиш, М. М. (1974). *Грамастика руского языка: фонетика – морфология – лексикаI*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох.
- Медєши Г., Фейса, М. (2007). Правописни проблеми руского языка у Войводини. У: А. Plíšková (zost.) *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 59–65.
- Медєши, Г. (2008). *Язык наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Г. (2012). *З червеним подцагнуто*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши Г., Фейса М. (2012). Войводянски Руснаци: стан и перспективи розвою у культури, языке и образованию. У: А. Плишкова(ред.) *StudiumCarpatho-Ruthenorum 2012*. Прешов: Prešovská univerzita v Prešove – Ústavrusínskehojazykaakultúri, 19–45.
- Медєши, Г. (2013). *З червеним прецагнуто*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Г. (2014). *З червеним виправене*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Медєши, Г. (2017). *З червеним дописане*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Миз, Р. (2011). *Церковни литургийно-литургични лексикон*. Нови Сад: Руске слово, Грекокатолицка парохия св. Петра и Павла.
- Надь, Г. Г. (1983). *Лингвистични статї и розправи*. Нови Сад: Руске слово.
- Надь, Г. Г. (1988). *Прилоги до исторії руского языка*. Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Ю. (1983). *Лексика руского языка*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Институт за педагогию – Катедра за руски язык.
- Рамач, Ю., Фейса, М., Медєши, Г. (1995). *Српско-русински речник / Сербско-руски словникI, А-Љ*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Ю., Фейса, М., Медєши, Г. (1997). *Српско-русински речник / Сербско-руски словник, II, О-Ш*. Београд: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу и Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Ю. (2002). *Грамастикарускогоязыка*. Београд: Завод за учебнике и наставна средства.
- Рамач, Ю., Тимко-Дітко, О., Медєши, Г., Фейса, М. (2010). *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски

- факультет – Катедра за руски язык и литературу, Завод за культуру войводянских Руснацох.
- Рамач, Ю. (2018). *Словник руского народного языка*. Нови Сад: Завод за культуру войводянских Руснацох.
- Рамач, Ј. (2017). Граматика русинског језика Хаврији́ла Костельника и њена рецепција у периоду између два светска рата. *Славистика* XXI 1-2, 155-161.
- Сегеди, К. (2006). Русинисти-лингвисти. У: М. Фейса (ред.) *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745–2005) I*. Нови Сад: Филозофски факультет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК, 248–252.
- Скубан, М. (1975). Недошлдно́сти у нашим языку (Цо шицко остало неришене зоз Правописом и Словником). *Творчосц* 1, 28–34.
- Тамаш, Ю. (2018). Фолклорист и етнолог Микола Мушинка. *Шветлосц* 3, 455–457.
- Фейса, М. (1992). Три жридла проблемох у нормованю руского языка. *Шветлосц* 2–6, 150–160.
- Фейса, М. (1996). Коцуризми и норма. У: Ю. Тамаш, С. Сабо (ред.) *Руснаци / Русини 1745–1995*. Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Филозофски факультет – Катедра за русински језик и књижевност, 95–115.
- Фейса, М. (2007). Правописни проблеми руского языка. *Русин* 5, 20–22.
- Фейса, М. (2012а). Стан и тенденциї унапредзованя норми руского языка. *Studia Slavica* XVI. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 161–173.
- Фейса, М. (2012б). Церковнославянски елементи и їх адаптация у руским языку. У: Ј. Тамаш (ред.) *Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традиција*. Нови Сад: Филозофски факультет – Одсек за русинистику, 319–330.
- Fejsa, M. P. (2013). Development of the Ruthenian Language and Its Orthography Standards In Serbia. *American Journal of Linguistics* 2 (1), 1–7.
- Фейса, М. (2015). Лингвистични проблеми јужнорусинскеј варијанти русинского языка. У: А. Plišková (zost.) *Русинський літературний язык на Словакиї 20 років кодифікації*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інститут русинського языка і културы, 98–114.
- Фейса, М. (2016). Гу новому правопису руского языка войводянских Руснацох. У: К. Копорова (ред.) *Динамічны процеси в сучасній славистиці*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Устав русинского языка а културы, 40–57.
- Фейса, М. (2017а). *Правописисловникрускогоязыка*. Нови Сад: Филозофски факультет – Одделене за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1>
- Фейса, М. (2017б). Осовременявање русинского правописа. *Примењена лингвистика* 18, 29–42.
- Fejsa, M. (2017в). The Improvement of the Orthographic Rules in the Bachka-Srem Rusin Language. *Русин* 4 (50), 165–178.
- Фейса, М. (2017г). Лексичке разлике у говору Русина Руског Крстура и Куцуре. У: С. Гудурић (ред.) *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 6. Novi Sad: Filozofski fakultet, 351–359.
- Фейса, М. (2019а). *Правопис руского языка*. Нови Сад: Филозофски факультет – Одделене за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4>
- Фейса, М. (2019б). *Енглески утицај на русински језик / Англијски уплив на руски язык / The English Influence On the Ruthenian Language*. Нови Сад: Филозофски факультет – Одсек за русинистику. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0>
- Фейса, М. (2020а). *Словник компютерскеј терминологиї*. Нови Сад: Филозофски факультет – Одделене за русинистику.
- Фейса, М., Шлемендер, М., Бенчик, С. (2020б). *Англијско-руски словник* (у рукопису).

Др Михајло Фејса

ДЕЛАТНОСТ НА НОРМИРАЊУ РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме

Први *Правопис русинског језика* Миколe М. Кочиша (1971) је постигао свој главни циљ – успостављање основних правописних принципа. Иако неки секундарни проблеми нису третирани у првом русинском правопису, он је био веома користан и утицајан. Током више од четрдесет година јавила се потреба за новим правописом и објављени су *Правописни речник русинског језика* (2017) и други *Правопис русинског језика* (2019) Михајла Фејсе. Сврха Фејсиног *Правописног речника русинског језика* и *Правописа русинског језика* није укидање правописне нормe коју је успоставио Кочиш, већ њено исправљање и осавремењавање.

Кључне речи: русински језик, стандардизација, правопис, правописни речник, вишеобличност

Dr Mihajlo Fejsa

ACTIVITY ON THE RUTHENIAN LANGUAGE ORTHOGRAPHY NORM

Summary

The first *Orthography of the Ruthenian Language* by Mikola M. Kočiš (1971) achieved its main goal – to establish the basic orthographic principles. Although some of the secondary problems were not treated in the first Ruthenian orthography it was very useful and influential. During more than forty years the need for a new orthography arose and the *Orthographic Dictionary of the Ruthenian language* (2017) and the second *Orthography of the Ruthenian Language* (2019) by Mihajlo Fejsa were published. The purpose of Fejsa's *Orthographic Dictionary of the Ruthenian language* and *Orthography of the Ruthenian Language* is not to revoke the orthography norm established by Kočiš but to correct and update it.

Key words: Ruthenian language, standardization, orthography, orthographic dictionary, multiformity.

Др Пол Роберт Магочи

Dr Paul Robert Magocsi, FRSC Professor
Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto
100 St. George St. Toronto, ON M5S 3G3
CANADA ONTARIO KANADA
ukr.chair@utoronto.ca

**РУСИНСКИ ЯЗИК: НЄДАВНИ ПОСЦИГНУЦА
И НОВИ СПОКУСИ**

Абстракт: Тота студия вигледує наукову и видавательну активносц у вязи з русинским языком од 2004. року. По кратким опису геополитичней ситуациі у жемох у хторих жию Карпатски Русини, автор ше заніма зоз розвойом у трох државох: Польскей, Словацкей и Україні. Студия дава прегляд даскеліх русинских словнікох, граматикох и школских учебнікох хтори обявени у каждой з тих жемох. Автор пошвецує увагу и даскелім питањом зоз хторима ше ещи вше стретаю нешкайши кодификаторе языка: можлівосц твореня засєдніцкого писаного языка за шицки подруча хтори населени зоз Русинами; хаснованє римскей абецеди (латинка); ревизії утвердзених литературних нормах; и творенє новей литературней варианти за Русинох Мадярскей.

Ключни слова: Карпатски Русини, кирилка, язичне планованє, русински язык

Циль тей студії досц скромни: препатриц публикації пошвєцєни русинському языку хтори ше зявели од 2004. року. Того року на Универзитету Ополе у Польскей под покровительством медзинародней комисії славянских лингвистох обявена монографія *Модерна история славянских языкох* од 480 боки, як єдна од штернац томох у серії (Magocsi, 2004). Зявенє тей кнїжки значело же русински язык припознати як окремни язык, не лем як диялект або конарчок другого языка, з другима словами, од теди слависти прилапєли нову реалносц у веліх жемох. Три роки познейше збула ше ещи єдна значна подія. Року 2007. основани перши центр високого образования карпаторусинских студийох у швецє: перше Одзелєнє (Oddilennia), а потим полноправни Институт за русински язык и культуру на Прешовским универзитету у Словацкей.

Тота студия, хтора облапя час од 2004. року по нешка, на одредзени способ представя другу часц вигледованя хторе започате ещи 1989. року (Magocsi, 2006). Анї тота, анї скорейша студия ше не занімаю зоз публикациями войводянско-сримскей варианти русинского языка хтора ше хаснує у Сербії и Горватскей. Скорей як ше огляднеме на посцигнуца

и спокуси русинского языка од 2004. року, прикладне би було повесц даскельо слова о контексту.

ГЕОПОЛИТИЧНИ КОНТЕКСТ

Територия на хторей старобивателє традиційно бешедуя русински язык, историйна Карпатска Рус, то обласц хтора покрива коло 18.000 квадратни километри. Историйна Карпатска Рус нешка змєсцена у гранїцох штирох державох: Польскей (юговосточна часц, позната под назву Лемковина), Словацкей (сиверовосточна часц, позната под назву Прешовски край), України (на заходзе Закарпатскей обласци / Закарпат'я) и Румунїї (Регион Мараморош, воздлуж южной часци побережя горней Тиси). Попри тей географскей території подзеленой зоз гранїцами штирох горе наведзеных державох, русински язык ше у прешлощи бешедовал и у даскелїх валалох сиверовосточней Мадярскей. Конечно, исновало (а и нешка иснує) мале число бешеднікох русинского/русского языка у Войводини у Сербїї и у Сриму у Горватскей, але о тих дияспорових заєдніцох хтори датираю зоз стредка осемнастого вику, як и о имигрантских заєдніцох хтори ше од 1880-их рокох насельовали до Зєдинєних Америцких Державох и Канади у тей студії не будзе слова.

Очиглядне же ше число людзох хтори ше вияшюю же су карпаторусинскей националносци, або же им русински язык мацерински, после закончення Другей шветовой войны нагло ше зменшало. Причина барз єдноставна. После 1945. року, кед шицки жеми у хторих жию Карпатски Русини пришли под комунистичну власц, їх националносц и язык були забранени. То було у складу зоз советску политику (першираз прилапену 1924. року) хтора запровадзена у цалим региону после 1945. року; по тей политики, русинска бешєда ше состої зоз диялектох українского языка, а Карпатски Русини конар українскей националносци.

По препаданю комунистичней доминації ширцом централней и восточней Европи 1989. року, як и по розпаду Советского Союзу 1991. року, политичне окруженє ше пременєло. Карпатским Русином знова дошлєбодзєне, як и пред Другу шветову войну, єгзистовац як окреми народ и розвивац кодификовани литературни язык. Велї о тим периодзе после 1989. року бешедуя як о трецим националним будзєню Карпатских Русинов. Будзєнє ше наисце случєло, гоч зоз различным интензитетом и зоз различным ступньом успіху.

У нешкайшей ери шицкоприсутней глобалізації може випатрац несподзиваюце же ше у ствари звекшало число людзох хтори ше идентификую як Карпатски Русини и котрим мацерински язык русински. То найзамеркованши податок достати з пописох жительство отриманих у посткомунистичней Чехословацкей/ Словацкей, Польскей и Мадярскей¹. Противне тому, число Карпатских Русинох ше не звекшало у Румунії (Мараморош) а їх число неможліве одредзиц на основі попису хтори Україна окончела 2001. року.²

Найвекше число Карпатских Русинох у Словацкей и воно ше и надалей звекшує, а зазначени и умерено звекшани числа у Польскей и Мадярскей.³

ТАБЛІЧКА 1: Податки попису жительство о русинскей националносци/етнічносци

	СЛОВАЦКА	ПОЛЬСКА	МАДЯРСКА
1991	17.200	—	—
2001	24.200	5.900	1.100
2011	33.500	10.500	3.900

ТАБЛІЧКА 2: Податки попису о русинским языку як мацеринским языку

	СЛОВАЦКА	ПОЛЬСКА	МАДЯРСКА
1991	49.100	—	—
2001	54.900	5.600	1.100
2011	55.500	6.300	1.000

Ключна характеристика национального препородзенья после 1989. року була поволанка новим гражданским організаціям у шицких жемох Карпатского ареала же би кодифіковали русински литературни язык. Значни крочай у тим напярме було зволоване „роботного семинара“

- 1 Медзи найлєпшими концептуалними розправами и розправа Стефана Пюа (Pugh 2007); опатриц и Кушко (Kushko 2007), Магочи (Magosci 2016) и Ванько (Vaňko 2007).
- 2 Не лєм же єст поровнюуюци податки за Україну, але єст аж и єден попис жительство хтори нам гутори дакус о числу Карпатских Русинох у Закарпатскей обласци. И попри обецункох пред пописом жительство же Русин будзе офіційна национална категория, Державни завод за статистику не створел ані єден код за одвит *Русин*, а Україна обявела у националних статистичних податках же Русини не єгзистую. И попри негативного окруженья пред пописом жительство 2001. року, заш лєм ше 10.100 жителе Закарпат'я вияшнели же їх националносц Русин, гоч тото число остава закопане у чежко доступних регионалних статистичних звитох, а не и у обявених податках национального пописа (Deržavnyj komitet, 2003, б. 62).
- 3 Податки у табелох 1 и 2 вицагнути зоз офіційних звитох о попису жительство хтори обявели влади Словацкей, Польскей и Мадярскей.

у новембру 1992. року, хтори познейше познати як Перши конгрес русинского языка, отримани у Бардейовских купельох у Словацкей. Присутствовали науковци, писателе, новинаре и граждански акивисти зоз карпаторусинских заєдніцох у Польскей, Чехословацкей (Словацкей), України, Мадярскей, Югославії (Сербії), Зєдинєних Америцких Державох и Канади, як и даскельо шветово припознати соціолінгвісти и славянски лінгвісти зоз других жемох.⁴

После дводньового розпатраня „Перши конгрес“ прилапел даскельо принципи хтори од теди унапрямовали роботу планерох карпаторусинского языка: (1) же би русински литературни язык бул кодификовани на основи бешедного народного языка; (2) же би писмо була кирилка и (3) же би на початку не требал существовац єден литературни язык, але розлични вариянти за каждую зоз штирох заєдніцох у хторих жию Карпатски Русини: Україна, Словацка, Польска и Сербия (дзе стандардизовани язык уж єгзистовал). Треци принцип постал познати як романшски модел, на основи искуствія штвартей националносци у Швайцарскей, рето-романшскей, чийо язични планере скорей у двацетим вику створели пейц вариянти, а познейше и шесту вариянту, або заєднічки литературни язык (Romansch Grischun) за обще хасноване медзи шицкими романшскими бешедніками. Аналогно з тим, думало ше же о даяки неопредзєни час у будучносци будзе створени и русински коине на основи штирох регіоналних вариянтох.⁵ На Першим конгрєсу вимагане и же би ше витворели розлични язични публїкції, же би ше основали виглєдовацки и педагогїйни інститути, як и же би ше „нови русински язїки“ хасновали у школах. Шлїдуюци конгрєси русинского языка хтори отримани 1999, 2007. и 2015. року, превредновали цїлї поставєни 1992. року и ідентифїковали прогрєс и виволаня зоз хторима ше и далєй стрєтаю планере и наставніки языка.⁶

4 Медзи присутніма углєдніма науковцями була и чолна особа двацєтого вїка зоз обласци соціолінгвістики, Джошуа Фїшман зоз Зєдинєних Америцких Державох, и углєдний славістичний лінгвіст Свен Густавсон зоз Шведскей.

5 Романшски модел уж бул предложєни пред роком у програмней вїяві „Карпатски Русини: нови або ожити народ?“ обявеней у марцу 1991. року на Першим конгрєсу Русїнох (Magocsi, 1999).

6 Робота перших штирох конгрєсєх русинского языка недавно виглєдана у Pljiškova and Citrjakova, 2017. Вїкладаня на трєчим и штвартим конгрєсу находза ше у Pljiškova, 2008a и *Русинским литературним язїку* Pljiškova 2015.

НАЙНОВШИ ЯЗИЧНИ ПУБЛІКАЦІЇ

Главни цель, наявени 1992. року на Першим конгресу русинского языка, у основи и витворени у шлїдущей децениї. Тот цель, хтори вимагал творене кодификованого литературного языка, витворени после зявйованя стандартних граматикох за русински заєднїци у Прешовским краю у Словацкей (Jabur and Pan'ko, 1994), у Закарпатскей обласци у України (Almašij, Kerča, Molnar, Popovuč, 1999), у Лемковским краю у Польскей (Fontanski and Chomiak, 2000) и у Войводини у Србиї (Ramač, 2002).

Сигурно и скорей, а бизовно и после зявєня тих стандартних граматикох, „нови“ русински язики ше хасновали у широким спектру публикацийох (кнїжки, новини, часописи. Два библиографії хтори облапяю период од 1989. по 2014. рок виключую дїла обявени на територийох Србиї и Горватскей (Pl'čenko and Lendjel, 2007; Pl'čenko and Lendjel, 2015) и чишля не меней од 600 публикацій на русинским языку, зоз хторих векшина науково дїла, язични учебніки и белетристика.

А. СЛОВНІКИ

Можебуц найзначнейше посцигнуце у цеку прешлей децениї було закончене даскелїх вельких словнїцких проєктох. Закарпат'є було лидер у тим поглядзе: Игор Керча обявел двотомни русинско-русийски словнїк од 58.000 словох (Kerča, 2007) и двотомни русийско-русински словнїк од 65.000 словох (Kerča, 2012); док Юрий Чори обявел русинско-українски словнїк од 250.000 словох (Čori, 2013-16) и пейцтомну компіляцію русинских виразох зоз їх еквивалентами на українским языку (Čori, 2015-17). Керчово и Чорийово монументални словнїки обезпечую толкованя на русийским або українским языку, як и приклади виразох на русинским языку за каждую лексичну одреднїцу. По обягу скромнейши словнїк под редакторским водзєньом Дмитрия Попа, точнейше компіляція зоз двох лістинох словох, зоз хторих каждая ма коло 20.000 слова: першу лістину на русинским языку шлїдза еквиваленти на українским и русийским языку; другу лістину на русийским языку шлїдза еквиваленти на українским и русинским (Pop, 2007). Д. Поп зоз даскелїма школярами и пензионерами составил и єден том хтори уключує два лістини виразох: єдна лістину на русийским языку зоз еквивалентами на русинским и українском языку, а

друга на русинским языку зоз еквивалентами на українским и русийским языку (Рор, 2011).

Зявели ше и словніки специализованей файти. Михаил Алмаший обявел два менши діла: русински правописно-ортоепски словнік (Almašij, 2014a); попис русинских лингвистичних терминох зоз їх еквивалентима на русийским, українским и латинским (Almašij and Uchal', 2014); и наисце амбициозни русинско-славянски лексикон, хтори ше состої зоз вещей як 4.700 русинских словох, провадзених зоз дефинициями и илюстративними виразами за każde слово, як и зоз еквивалентними словами на дзешец славянских языкох: билоруским, українским, русийским, польским, словацким, ческим, болгарским, сербским, словенским и македонским (Almašij, 2015). Конечно, даєдни науковци зоз Закарпат'я (медзи хторима ніхто не потримує становиско же русински окремини язык, або же би то могол буц) збогацели нашо знанє о диялектох региону з етимологийним словніком фамелийних менох од 11.500 словох (Šučka, 2005), словніком долнього русинского диялекту Марамороша од 15.900 словох (зоз дефинициями на українским языку) хтори ше бешедує у валалу Сокирниця восточно од Хуста (Sabadoš, 2008) и пописом словох зоз двох гуцулских валалох недалеко од Рахива у найвосточнейшим региону Марамороша (Piraš and Halas, 2005).

Словнічки проекти у других регионох хтори населєни з Русинами меней обяжни. За Прешовски край у Словацкей, Юрий Панько обявел словацко-русински словнік од 45.000 словох (Paňko, 2012-15), док заняти у Институту за русински язык и культуру на Универзитету у Прешове обявели ревидовану верзию правописного словніка зоз 1994. року у хторей до огляду вжата реформа русинского языка Прешовского края прилапена 2005. року (Jabur, Pljiškova and Kororova, 2007). Узшого фокусу русинско-словацки словнік бешедного языка двох валалох, Руска Воля и Чирч (Birčak, 2017), и русийско-українски тематични словнік хтори ше одноши на людске цело, поживу и варенє (Šižmarova, 2013).

Науковци зоз Лемковини у Польскей од 1990-их рокох робя на двох вельких ещи необявених словнічких проектох. По нешка ше зявели лем даскельо други діла зоз хторих найобсяжнейши лемковско-польски словнік Ярослава Горощака. То у ствари два лістини словох (без толкованьох и без язичних прикладох): лемковско русински зоз еквивалентами на польским и польски зоз еквивалентами на лемковско русинским (Horoszczak, 2004). Други словніки сучасного лемковского русинского литературного языка представляю ряд малих польско-

лемковско-англійських/англійсько-лемковско-польських шкільних текстах зов'язаними і виразами на одреджені теми (Chomiak and Górška, 2004; Chomiak, Górška, and Sandowicz-Bakowska, 2006; Chomiak and Górška, 2003). По своєї природи фаховши детальні словник хтори составел углядни польски диялектолог Януш Ригер, хтори ше фокусує на лемковски-русински диялект (зов дефинициями и язичними прикладами на польским), хтори ше бешедує у валалу Бартне (Rieger, 2016). Конєчно, културни ентузіясти з лемковской дияспори з України после Другей шветовой войны (исторійна восточна Галичина) попробовали зачувац бешеду своїх предкох у тим цо описую як словники „лемковского диялекту українського язика“.⁷ Ту спадаю: компіляція лемковско русинских словох (Pyrtej, 2004); зборник од 2.600 виразох з толкованнями на українским язиком (Stupins'ka and Bytkivs'ka, 2013); цошка цо наволане „лемковски“ словник, а цо у ствари компіляція од преїг 10.700 українских словох хтори потолковани зов хаснованьом скоро 26.000 „ридикх и найчастейше хаснованих“ лемковских словох (Duda, 2011); и обяжени попис лемковско русинских словох, з толкованнями на українским язиком, зов валалу Тилич (Turčyn, 2011).

Културни активисти зов дияспори у Сиверней Америци тиж завжати зов пробованьом же би зазначели русинске лексичне наслідство. Ясне же найамбициознейши проект то проект Ненси Кели хтора у трох томах обявела список од преїг 39.000 русинских словох зов їх еквивалентима на англійски и список од преїг 48.000 англійских словох зов їх еквивалентима на русинским язиком (Kelly, 2016).

Б. ГРАМАТИКИ

У цeku прешлей децениї обявени даскельо граматики чийо егзистованє отримує чечуцу роботу на стандардизації. Граматика Мирослави Хомяк и Генрика Фонтанского, перши раз обявена 2000. року, ознава видата штири роки познейше, без пременкох (Chomiak and Fontański, 2004). Вельо иншака ситуація у Прешовским краю у Словацкей, дзе заняти у Институту за русински язык и културу на Университету у Прешове запровадзели ревизию стандардох хтори першираз прилапени 1995. року. Пременки перше виложени у новим правопису (Jabur and Pljiškova, 2005), а потим у университетским учебнику (Jabur and Pljiškova, 2009) и на концу су розробени у ревидованей граматики на 325 бокох хтору составели Василь Ябур, Ана Плїшкова и Кветослава Копорова (Jabur, Pljiškova and Koporova, 2015). Ревидована верзия русинского

7 Наведзено у Duda, 2011, б. 2.

літературного языка у Словацкей зоз 2005. року твори основу описней граматики хтору написал недавно упокоєни америцки слависта Стефан Пю за немецку серию Язики швета / Материяли видавателя Линком Европа (Pugh, 2009), як и ревидоване и преширене виданє популярного бешедніка зоз граматичними призначками хтори першираз обявени 1976. року, насампредз за хаснованє у Сиверней Америки (Magocsi, 2015).

За розлику од Лемковини у Польскей и Прешовского краю у Словацкей, дзе русински граматики творя основу за язык хтори ше хаснує у школах и других сферах явного живота, робота граматичарох (зоз хторих ніхто не школовани лингвіста) на Закарпат'ю у Україні мало ше хаснує, скоро є и непозната, а по вредности ма значене дакус векше од культурних артефактох. Од 1999. року, од першого пробовања же би ше написала стандартна граматика за Закарпат'є, зявели ше и два други граматики, єдна православного священїка Димитрия Сидора (2005), а друга пензионованей учительки основней школи Ани Мегеле (2014). Кажди з авторох нависцує же його граматика треба же би постала стандарт за Закарпат'є, але ані єдному ше не удало сполніц тоту улогу.⁸⁸

В. ШКОЛСКИ УЧЕБНІКИ

Попри словнікох и граматикох, у цеку прешлей децениї зявело ше и вельке число школских учебнікох на русинским языку. На Закарпат'ю у України єгзистовала, дакус вецей од децениї, невладова звонканаставна програма русинских школах. Од 2003/2004. по 2012/2013. у регионе, у 20 до 40 школах, отримовани години русинского языка и культури.⁹ За тоту програму обявени даскельо граматики (Almašij, 2004; Pečora, 2013) и читанки (Padjak, 2012), а недавно ше зявел и мали правопис (Almašij, 20146). Иснує и ревидоване виданє бешедніка зоз граматичними призначками за Англійцох хтори жадаю научиц закарпатску варианту русинского языка (Magocsi, 2017).

Не несподиваюче же ше у тих жемох у хторих ше русински язык припознава и учи у державних школах зявели велї студентски тексти. За лемковски русински школи у Польскей существує нова предшколска кнїжка за рисованє (Prokorszak, 2003) и буквар за основну школу (Murjanka, 2003). Окреме продуктивна учителька Мирослава Хомяк, хтора обявела пейц школски граматики и читанки (Chomiak, 2003;

8 Сидорова граматика була предмет оправданих критикох (Pfandl, 2008; Nimchuk, 2013).

9 Деталї о закарпатскей деценийней Русинскей школскей програми находза ше у Padjak, 2013.

Chomiak, 2005a; Chomiak, 2005b; Chomiak, 2007; Chomiak, 2008) и штварту книжку обдуману за роботу з компютерами (Chomiak и Matala, 2003). За странцох заинтересованих за лемковску варианту русинского языка єст и всеоблапни анґлійско-лемковски бешеднік зоз граматичними призначками (Magocsi, 2018).

Док обявени учебніки языка на Лемковини насампредз наменєни школяром предшколского и основношколского уровню, у Прешовском краю доступни цали спектр учебнікох на русинским языке за шицки уровні образовней системи у Словацкей. Ту припадаю и крашне дизайновани и живописни учебніки за основношколски уровень (Pljiškova and Koporova, 2011; Glosíková, 2011; Varšova et al., 2014; Melničakova, 2015; Gicova-Micovčinova, 2015) и систематична серия граматикох, читанкох и роботних книжочкох хтори подпомогло словацке Министерство образования за хаснованє у оддзелєньох на русинским языке на основношколским уровню (класи од 1. по 9) и стредньошколским уровню (класи од 1. по 4). Обявени не менєй як 19 учебніки хтори пошвєцєних граматики (*Rusyn škŷj jazyk*), 17 читанки зоз литературними текстами (*Čitanka/Lyteraturna výchova/Rusyns'ka literatura*), учебнік за музичне (*Muzyčna výchova*) и даскельо роботни теки (*Robočii zošŷt*) од 2004. року, а дзєпоєдни з нїх у вєцєй виданьох.¹⁰ Исную аж и книжки за конверзацию односно бешедніки унапрямєни на упознаванє дзєцох основношколского и стредньошколского возросту зоз странскима языками, словацким або анґлійским преїґ русинского (Koporova, Pljiškova and Edi, 2009; Magocsi, 2014). Конечно, исную учебніки на университетским уровню (Jabur and Pljiškova, 2009), уключуюци ту и учебнік хтори наменєни специялно странским студєнтом уписаних на Универзитет у Прешовє, у цєку порядного академского року або под час интензивней медзинародней летней школи Студиум Карпато-Рутєнорум (Plišková and Koporova, 2015).

НСРИШЕНИ ПРОБЛЕМИ

Як и у случаю каждого другого литературного языка, стандардизация по дефиниції тирваци процес, хтори нїґда не може буц закончени. Причина очиглядна: языки живи организми хтори ше по своєй природи розвиваю як одвит на дружтва хтори ше непрерывно мєняю и чия су

¹⁰ Учебніки на русинским языке зоз Прешовского региону наведзєни у II'čenko and Padjak, 2013, б 23-30.

часц. Русински язык не винїмок, цо и видлїве у розправах хтори водзени у цеку остатней децениї и пол понеже ше одноша на ревизию постоянних литературних нормох, або аж и на творене нових нормох.

А. КОИНЕ, АБО ПРЕДЛОЖЕНИ ЗАЄДНІЦКИ ЛИТЕРАТУРНИ ЯЗИК.

Попри концептуалней одлуки же би ше розвивали штири русински литературни вариянти, по една за Польску, Словацку, Україну и Сербию, Перши конгрес русинского языка предвидзел же би ше у даєдней хвильки у будучности могол створиц коине або заєдніцки литературни язык за цале русинске язичне подручє.¹¹

Од шицких предкладаньох винєшених на першим (1992) и шлїдуючих (1999, 2007, 2016) конгресох русинского языка, идея коинеа або заєдніцкого литературного языка указала ше як найпроблематичнїйша. У тим напярме витворени и експеримент закарпатского филолога и видавателя Валерия Падяка, хтори створел коине засновани на вариянтох Закарпатской обласци и Прешовского краю за преклад популярней кнїжки о исторії *Народ нїодкадз* (Магошїй, 2007). Тото закладанє – не несподзиваюца судьба векшини початних експериментох – критикована на Трецим конгресу русинского языка 2007. року. Други конгресни роботи дотикали лингвистични питаня хтори требало ришовац скорей од рушаня напредок зоз планованьом заєдніцкого литературного языка.¹²

Од 2007. року випатра же доминантни скептицизм медзи рускими планерама хтори твердза же творене заєдніцкого литературного языка непрактичне и же вироятно до нього анї не придзе. Анї терашня

11 У резолюцийох Першого язичного конгреса не спомнути общи русински литературни язык. Медзитим, о тей идеї ше бешедовало у контексту преподаваня на конгресу професора Георгеса Дармса о ретороманшским языку у Швайцарскей. На шлїдуючих язичних конгресох споминана идея заєдніцкого русинского литературного языка. Гоч би термин *коине* за описиванє того феномена не требало хасновац, подзековни сом проф. др Юлії Дудашовой-Кришакowej же указала на тот недостаток. Од teraz ше термин *заєдніцки писани язык* будзе хасновац за описиванє теорийней можливости твореня єдинственного русинского литературного языка по романшским моделу.

12 Бешедніца хтора анализовала преклад на коине була Ана Плїшкова, „Гледанє консензусу при формованю коинеа на прикладу преклада тексту кнїжки *Народ нїодкадз*“; и попри своїх часто оправданих критикох, Плїшкова, заш лєм, „привитала тото перше напруженє на драги гу твореню будущего [русинского] коинеа“ (Pljiškova, 2008a, б. 219-232; Pljiškova, 2010, б. 23-38). Други роботи на Трецим конгресу занімали ше зоз обцим заєдніцким питаньом литературного языка (Юрий Ванько), зоз русинскими системами писаня (Василь Ябур) и зоз русинску лингвистичну терминологию (Генрик Фонтански и Мирослава Хомяк (у Pljiškova, 2008a, б. 15-24 и 178-191).

стварнось не охрабруюца за заєдніцкі язык, окреме кед ше дзепоедни региони (окреме Закарпат'є у Україні) ещи вше не зложели коло власних стандардох.

И попри веліх дискусийох, язични планере у рижних жемох зоз карпаторусинскима жителями не могли прилапиц заєдніцку азбуку чийо ше число буквох, цо ше одражує у хвилькових граматикох, руша од 34 по 39. Гу тому, ещи вше не существує согласносц о заєдніцкей лингвистичней терминології, а ещи меней о граматичних правилах и лексики. Понеже векшина язичних планерох фаворизує фонетични место етимологийного принципа, прикметніцки законченя у даєдних вариянтох маю мегки знак (-ськый у Закарпат'ю и Мадярскей), док други не (-скый у Прешовским краю; -скій у Лемковини). Як записац єден вокал хтори трапи писательох на русинским языку од конца дзеветнастого века остава неришени проблем, та нешкайши литературни стандарди у прешовским и лемковским краю хасную *і* (без огляду на то як ше дотична фонема вигваря); закарпатски граматики можу хасновац комбинацию до шейсц буквох (*і, у, ѣ/ѣ, о, ђ*) за тоту єдну фонему.

Б. РИМСКА АБЕЦЕДА (ЛАТИНКА)

Гоч поволанка за хаснованє кирилки зоз Першого конгресу русинского языка у основи прилапена, русински заєдніци у державох у хторих ше за урядови язык хаснує латинка стретаю ше зоз озбыльним проблемом. У ери панованя комунистичней власци пред 1989. роком русийски язык бул обовязни предмет у основних школах. Резултат того бул же шицки школяре читали тексти написани зоз кирилку. То вещей не случай у посткомунистичних школах у Польскей хтори ше стретаю з истим гендикепом, але су не примушени публикувац лем на кирилки. У Словацкей, медзитим, грекокатолицьки церковни прихильніки русинского языка предводзени зоз о. Франтишеком Крайняком (хтори ведно зоз своїма колегами меншина у власней церкви) углавним хасную римске писмо (латинка), дакеди зоз паралелними текстами на кирилки (азбука), у їх вирских кнїжках и серийских публикацийох.¹³ Їх толкованє єдноставне:

13 Найрозширенши церковни публикации на русинском языку катакизи (Країнак, 1992), богослужєбни кнїжки (*Мали требник*, 2013; *Апостоли на недзєлі и швета цалого року*, 1997, 2017) и євангєлії (*Тетрасєвангєлія*, 2009; *Святе євангєлія*, 2017), шицки зоз паралелними текстами на латинки и кирилки. Мешачни часописи *Артос* (од 2005. року по нешка) Грекокатолицького дружтва св. Йоана Златоустого и *Благовєсник* Василянського монастиру у Прешовє (1995-2001) и у Красним Броду (од 2001. року по нешка) обявюю статї або на латинки (векшина) або кирилки.

найменей єдна генерація младих у Словацкей не у стану читац кирилку; прето лєпше же би им ше Боже слово не преношело на словацким языку, але на їх мацеринским русинским, та гоч то и на римскей абецеди.

В. РЕВИЗИЇ ГРАМАТИЧНИХ СТАНДАРДОХ

И попри тим же єст стандартни граматики и словніки за русински язык у Польскей, Словацкей и Україні, не шицки публикації, уключуюци и школски учебніки, нужно у складзе зоз предложенима стандардама. Наприклад, у Польскей даєдни школски тексти хторим авторка учителька Мирослава Хомяк не провадза норми предложени у стандартней граматики чий є и коавтор (Fontański and Chomiak, 2000).

Контроверзи коло прилапеного стандарту були окреме проблематични у Словацкей после прилапюваня ревидованого стандарда хторого принесли заняти на Інституту за русински язык и культуру Универзитета у Прешове 2005. року. Од теди прешла вещей як єдна децениа а розправи ше предлжую.¹⁴ Інститут Универзитета у Прешове ма монопол над продукцію школских учебнікох, так же вони, як и даєдни други видавателе и периодични виданя (*Русин*, од 1991. року по нєшка), хасную нови стандарт зоз 2005. року. З другого боку, найстарше и найвекше гражданске здруженє карпатских Русинох у Словацкей, Русинска оброда и його гласнік (*Инфо Русин*, од 2001. року по нєшка) у основи хасную „оригинални“ стандарт зоз 1995. року. Недавно Інститут за русински язык и культуру формовал язичну комісію, чийо дзепоедни члени прихильни гу стандарту зоз 1995. року, док професійни лингвісти у групі предлжую робиц на ришованю отворених правописних питањох. Комісія посцигла консензус коло одредзених правописних правил (Корогова, 2018), гоч не сигурне же ше нових напрямкох буду притримовац рижни здруженя гражданох и друковани медії хтори активно хасную русински язык.

Закарпатска обласц у Україні ше зочує зоз найгоршу ситуацію од шицких, прето же українски власци, гоч и не забранєли русински язык, генерално го кладу на бок. Русински язык не часц наставней програми хтору одобрела држава за образовну систему Закарпат'я и хаснує ше лєм у даскелїх публикаційох и у новинох хтори ше, мож повесц, зявляю спорадично. Маюци у оглядзе таки обставини, ані єдна зоз егзистуючих

¹⁴ За резиме спротивлених становискох по тим питаню, видзиц Pan'ko, 2008; и Vasyl' Jabur „Правописни проблеми“ (у Plišková, 2007, 6. 93-103 и Pljiškova, 2008a, 6. 57-62).

граматикох обявених у Закарпат`ю (Almašij et al., 1999; Sydor, 2005; Реґога, 2013; Мехела, 2014) не прилапена за норму та кажди з авторох и видавательох пише на власней форми русинского языка. Резултат того язични хаос.

Д. МАДЯРСКА ВАРИЯНТА РУСИНСКОГО ЯЗЫКА

До найновшого и покус необчекованого збувания пришло у Мадярскей. Давного 1992. року на Першим конгресу русинского языка мадярска делегация твердзела же ше не заклада за творене окремого русинского стандарда за Мадярску, але же, место того, прилапи стандарт зоз Словацкей. Концом 1990-их и зоз вше векшим числом имигрантох зоз України хтори ше тирвацо населели у Мадярскей, даскельо русински серийски публикації котри ше зявели у Будапешту (*Русинский свит*, од 2003. року по нешка; *Русински алманах*, од 2000. року по нешка) написани на языку хтори вше баржей здабе на тот цо ше хаснує у Закарпат`ю. Понеже ше Закарпатяном не удало розвиц общеприлапоуюци стандарт, мадярски русински граждански лидере одлучели створиц нови, пяти стандартни язык часточно базовани на диялектох зоз Закарпат`я, як и на правопису хтори одражує способ вигваряня словох старших генераційох у валалох як цо то Комлошка и Мучень у сиверовосточней Мадярскей.

Наява же у цеку виробок русинскей норми за Мадярску сцигла 2007. року од Михаила Капраля, тедишнього преподавача на бувшим Оддзеленю українскей и русинскей філології у Школи за напредне образование у Ніредьгази.¹⁵ До першого пробованя твореня нового стандарда пришло даскельо роки познейше з русинско-мадярским словніком (Giric, 2010), основношколским приручніком (Ljavunes, 2011), и, окреме од 2011. року, зоз двомешачним часописом *Русинский свит*. Верх мадярских намаганьох за стандардизацию русинского языка – шицко под язичним редакторством Михаила Капраля – ушлїдзел зоз обявйованьом читанкох и роботних текох за перши штири класи основней школи (Bajsa, 2015a; Bajsa 2015b; Zajakovs'ka and Giric, 2015) и правописним словніком зоз граматичними таблічками (Kapral', Skiba, and Vorynka, 2017).

¹⁵ О причинах за кодификование пятого русинского стандарту бешедує ше у трох статях Михаила Капраля (у Plišková, 2007, б. 85-91; Pljiškova, 2008, б. 73-79; и *Русински литературни язык*, 2015, pp. 90-97).

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Нет сумній же русински язык посцигнул значне напредованє од початку двацц першого вику. Наздаваме ше же ше нам през тот есей, хтори у основі бібліографіей природи, удало інформовац славянски наукови швет о числених, гоч мало познатих язичних текстах хтори егзистую на терашніх пейцох вариянтох русинского літературного языка.

Важне надпомнуц же ше русински язык не може найсц лем у публикаційох. То живи медій хтори ше хаснує у каждодньовой усней комуникації, у школах, церквох, друкованих медійох, радио, телевізії, інтернетских дружтвених медійох, літературних і наукових публикаційох, як і на гражданских, културних і академских збуваньох. Його хаснованє у кождим зоз тих доменох варира од держави по державу а його успіх у велькей мири завиши од того як рижни влади почитую і од фінансийней потримовки хтору обезпечую за развој языка. Уж егзистуюца наукова література о тим як русински язык функціонує у одредзених жемох сама по себе шведочи о посцигнуцох хтори витворени од революції 1989. року, а окреме у цеку першей і пол децениї двацц першого вику.¹⁶

ЛИТЕРАТУРА

- Almašij, Mychayl. 2004. *Žyvoje slovo: čytanka dlja rusyns'koji nedil'noji narodnoji školy*. Užhorod: Vyd-vo V. Padjaka.
- Almašij, Mychayl. 2014a. *Orfohrafyčno-orfoepychńj slovar' rusyns'koho jazýka*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovyča.
- Almašij, Mychayl. 2014b. *Pravyla rusyns'koho pravopysanja*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovyča.
- Almašij, Mychayl. 2015. *Rusyns'ko-slavjans'kŷj leksykon*. Užhorod: Karpats'ka veža.
- Almašij, Mychajlo, Igor Kerča, Vasyl' Molnar, and Stepan Popovyč. 1999. *Materyns'kŷj jazýk: pysemnycja rusyns'koho jazýka*. Mukačevo: Obščestvo Dukhnovyča. Moskva: Kominfo Konsalting.
- Almašij, Mychayl and Mychayl Molnar'. 2004. *Slovo za slovom: praktyčna hramatyka rusyns'koho jazýka dlja nedil'noji narodnoji školy*. Užhorod: Vyd-vo V. Padjaka.
- Almašij, Mychayl I. and Mychayl Uchal'. 2014. *Rusyns'ko-rosijs'ko-ukrajyns'ko-latyns'kŷj slovar' lingvistyčnoji terminologiji*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovyča.
- Apostoly na ned'il'i i svjata ciloho roku*. 1997, 2017. Pereložyv: František Krajňak. Medzilaborce: Obščestvo Sv. Joana Krestitel'a.

16 О функціоналним хаснованю русинского языка у Словацкей, Польскей і Україні, оп. Pljiškova, 2008b, б. 74-123; Pljiškova, 2009, б. 87-145; Misiak, 2006, б. 111-130; і студії Олени Дуц-Файфер, Кветослави Копоровей, Франтишека Крайняка, Мариани Лявинец-Угрин, Валерия Падяка і Александра Зозуляка у Pljiškova, 2008, б. 96-126; і Русински літературни язык, 2015, б. 116-200.

- Bajsa, Natalija. 2015a. *Naš materyns'kyj jažyk: čytanka pro I. klasu*. Budapest: Croatica.
- Bajsa, Natalija. 2015b. *Naš materyns'kyj jažyk: čytanka pro II. klasu*. Budapest: Croatica.
- Birčák, Jan. 2017. *Krátky slovník nářeča Ruskej Vole n/P a Čirča / Korotkyi slovnyk dialektu Rus'koji Voli n/P Čirča*. Prešov: D.A.H.
- Chomiak, Mirosława. 2003. *Język lemkowski: kurs podstawowy / Lemkivskij jažyk: osnovnyj kurs*. Warszawa-Legnica: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława. 2005a. *Lemkivskij jažyk / Język lemkowski*. Warszawa: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława. 2005b. *Lemkivskij jažyk: II část dlja gimnaziji / Język lemkowski: część II dla gimnazjum*. Warszawa: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława. 2007. *Besidujeme po lemkivskyj: 2 část / Mówimy po lemkowsku: część 2*. Warszawa: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława. 2008. *Lemkivskij jažyk: III část dlja gimnaziji / Język lemkowski: część III dla gimnazjum*. Warszawa: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława and Magdalena Górská. 2003. *Słowniczek tematyczny—szkola: polsko-lemkowsko-angielski, angielsko-lemkowsko-polski*. Warszawa: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława and Magdalena Górská. 2004. *Słowniczek tematyczny—dom, człowiek, przyroda: polsko-lemkowsko-angielski, angielsko-lemkowsko-polski*. Warszawa: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława and Bogdan Matala. 2003. *Język lemkowski z komputerem / Lemkivskij jažyk z komputerom*. Warszawa-Legnica: Rutenika.
- Chomiak, Mirosława, Magdalena Górská, and Wiera Sandowicz-Bąkowska. 2006. *Słowniczek tematyczny—praca: polsko-lemkowsko-angielski*. Warszawa: Rutenika.
- Čizmarová, Mária. 2013. *Nárečový slovník Rusínov-Ukrajincov Slovenska*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej university.
- Čori, Jurij. 2013-16. *Slovar' rusyns'koho jažyka*, 5 vols. Užhorod: TOV "IVA".
- Čori, Jurij. 2015-17. *Frazeologizmy rusyns'koho jažyka*, 5 vols. Užhorod: TOV "IVA".
- Čučka, Pavlo. 2005. *Prizvyšča zakarpats'kych ukrajinciv: istoriko-etymolohičnyj slovnyk*. L'viv: Svit.
- Deržavnyj komitet statystyky. 2003. *Nacional'nyj sklad naselennja ta joho movni oznaky*. Užhorod: Zakarpats'ke oblasne upravlinnja statystyky.
- Duda, Ihor. 2011. *Lemkivs'kyj slovnyk*. Ternopil': Aston.
- Fontański, Henryk / Fontan'skij, Henryk and Mirosława Chomiak / Myroslava Chomjak. 2000. *Gramatyka języka lemkowskiego/Gramatyka lemkivskoho jažyka*. Katowice: Śląsk. Reprint: 2004. Warszawa: Rutenika.
- Gicova-Micovčinova, Helena. 2015. *Školjaryk*. Prešov: Občan'ske združinja Kolýsočka-Kolíška.
- Giric, Vira/Giricz Vera. 2010. *Rusyns'ka konverzacija / Ruszin Társalgás*. Aszód: Rusyns'ki Menšynovi Samospavovanja Asovda, Gëdëllë, Njired'hazÿ y Šarošpotoka.
- Glosiková, Ol'ga, ed. 2011. *Lienka-Babarunka/Babarunka-Bohrunka: učebnýj pomičnyk pro djity i molodež*. Prešov: Slovenské narodné múzeum—Múzeum rusínskej kultúry.
- Horoszczak, Jarosław. 2004. *Slovnyk lemkivsko-pol'skyj, pol'sko-lemkivskij/Słownik lemkowsko-polski, polsko-lemkowski*. Warszawa: Rutenika.
- Il'čenko, Larysa and Marija Lendjel, zost. 2007. *Bibliografija rusyns'kojazyčnych výdan: 1989-2004*. Užhorod: Vyd-vo V. Padjaka.
- Il'čenko, Larysa and Valerij Padjak, sost. 2015. *Bibliografija rusyns'kojazyčnych výdan: 2005-2014*. Užhorod: Vyd-vo V. Padjaka.
- Jabur, Vasyl' and Jurij Pan'ko. 1994. *Pravyla rusyn'skoho pravopysu*. Prešov: Rusyn'ska obroda.
- Jabur, Vasyl' and Anna Pljiškova. 2005. *Rusyn'skyj jažyk u zerkalji novych pravyl pro osnovnyj i serednji školÿ z navčanëm rusyn'skoho jažyka*. Prešov: Rusyn i Narodnyj novynky.

- Jabur, Vasyľ and Anna Pljiškova. 2009. *Sučasnýj rusyn škýj spysovnýj jazýk*. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazýka i kulturý.
- Jabur, Vasyľ, Anna Pljiškova, and Kvetoslava Koporova. 2007. *Rusyn'ska leksika na osnovi zmin u pravylach rusyn'skoho jazýka: pravopysnýj i gramatičnýj slovnyk*. Prešov: Rusyn i Narodný novynký.
- Jabur, Vasyľ, Anna Pljiškova, and Kvetoslava Koporova. 2015. *Gramatika rusyn'skoho jazýka*. Prešov: Vyd-vo Prešovskej univerzity.
- Kapral, Mychayl, Iryna Skiba, and Iryna Vorynka. 2017. *Rusyns'kýj ortografickýj slovar' / Ruszin helyesírási szótár*. Budapest: Vsederžavnoje rusyns'koje Samospravovanja i Rusyns'kýj naučnyj institut ym. Antonija Hodynký.
- Kelly, Nancy J. 2016. *Rusin/Rusyn-American Dictionary*, 3 vols. Syracuse: Hale Mary Press.
- Kerča, Igor'. 2007. *Slovnyk rusyns'ko-rus'kýj*, 2 vols. Užhorod: PoliPrint.
- Kerča, Igor'. 2012. *Slovnyk rus'ko-rusyns'kýj*, 2 vols. Užhorod: PoliPrint.
- Koporova, Kvetoslava. 2018. "Korekciji v pravylach pravopysu rusyn'skoho jazýka na Slovakiiji po 20-jech rokach od kodifikaciji." In *Rusyn*, Vol. XXVIII, No. 2, pp. 1-3.
- Koporova, Kvetoslava, Anna Pljiškova, and Eva Eddi. 2009. *Rusyn škýj jazýk u konverzaciji pro II. stupin' osnovnych škol i serednji školý*. Prešov: Rusyn i Narodný novyný.
- Koporová, Kvetoslava, Anna Pljišková, and Eva Eddy. 2017. *Hovoríte po rusínsky? / Bisjidujete po rusyns'ký? / Do you speak Rusyn?* Prešov: Vyd-vo Prešovskej univerzity.
- Krajňak, František. 1992. *Malýj grekokatolyc'kýj katechizm pro rusyns'ký dity*. Prešov: Rusyns'ka obroda.
- Kushko, Nadiya. 2007. "Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation." In: *Slavic and East European Journal*, Vol. 51, No. 1, pp. 111-132.
- Ljavynec, Marianna A. 2011. *Rusyns'kýj bukvar' pro školaruv Madjarščyný*. Budapest: Stolyčnoje Rusyns'koje Menšýnovoje Samospravovanja Madjarščyný.
- Magočij, Pavlo Robert. 2007. *Narod nyvýdký: ilustrovana istorija karpatorusynónv*. Užhorod: Vyd-vo V. Padjaka.
- Magocsi, Paul Robert. 1999. "Carpatho-Rusyns: A New or Revived People?" [1991]. In: Paul Robert Magocsi, *Of the Making of Nationalities There is No End*, Vol. 2. New York: Columbia University Press/East European Monographs, pp. 249-274.
- Magocsi, Paul Robert, naukowy red. 2004. *Rusyn'skýj jazýk*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Vol. 14. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. Reprinted with emendations 2007.
- Magocsi, Paul Robert. 2006. "Rusyn'skýj jazýk: dostiženija poslednego vremeni i predostojaščie zadači." In Aleksander D. Dulichenko and Sven Gustavsson, eds. *Slavjanskie literaturnye mikrojazyki i jazikovye kontakty*. Slavica Tartuensia, VII. Tartu, pp. 207-222.
- Magocsi, Paul Robert. 2014, 2015. *Let's Speak Rusyn/Bisjidujme po rusyn šký: Prešov Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center and Prešov: Academy of Rusyn Culture in the Slovak Republic.
- Magocsi, Paul Robert. 2016. "A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus'." In: Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi, and Catherine Gibson, eds. *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities, and Borders*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 101-123.
- Magocsi, Paul Robert. 2017. *Let's Speak Rusyn / Hovor'me po rusyns'ký—Transcarpathian Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.
- Magocsi, Paul Robert. 2018. *Let's Speak Lemko Rusyn/Besiduime po lemківský—Lemko Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.

- Malýj trebnyk. 2013. Preklad: František Krajňak and Josif Kudzej. Prešov: Obščestvo Sv. Joana Krestytelja.
- Mehela, Anna. 2014. *Hramatyka rusyns'koho lyterarnoho jazyka*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovycha.
- Melničakova, Iveta. 2015. *Z prypovidkŷ svit*. Prešov: Občan'ske združinja Kolŷsočka-Kolíska.
- Misiak, Małgorzata. 2006. *Lemkowie: We kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Murjanka, Petro. 2003. *A-Ja znam azbuku: lemkiwskij bukvar*. Warszawa-Legnica: Rutenika.
- Nimchuk, Vasyľ. 2013. "Kodyfikuvaty' novi literaturni movy?: zberehty j zachystyty ukrajins'ki hovory!" In *Ukrajinska mova*, Vol. 13, No. 3/2013, pp.3-26.
- Padjak, Valerij. 2012. *Literaturnŷj košyčok: čytanka, 2.-3. cvit, pro rusyns'ki školy pjat'ričnoj sistemŷ narodnoj osvity*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
- Padjak, Valerij. 2013. *Rusyns'ka škola: vidrodžennja narodnoji osvity*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
- Pan'ko, Jurij. 2008. "K orfografiji rusyn'skoho jazyka." *InfoRusyn*, č. 5/2008, p. 8.
- Paňko, Juraj. 2012-15. *Slovensko-rusynsky slovník / Slovac'ko-rusyn'skŷj slovník*, 2 vols. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku.
- Pečora, Nadija. 2013. *Rusyns'kŷj jazyk, 1.-3. cvit, pro rusyns'ki školy pjat'ričnoj sistemŷ narodnoj osvity*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
- Pfandl, Heinrich. 2008. "Die Windischen der Ukrainer oder die Kurden Europas?: Überlegungen zu Ethnos und Sprache der Russinen." In *Wiener slavistisches Jahrbuch*, Vol. LIV/2008, pp. 105-123.
- Pipaš, Jurij and Borys Halas. 2005. *Materialy do slovnika hucul's'kych hovirok: Kosivs'ka Poljana i Rosiška Rachivs'koho rajonu Zakarpats'koi oblasti*. Užhorod: Užhorod's'kyj nacional'nyj universytet.
- Pljiškova, Anna, zost. 2007. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusinskom jazyku/Jazykova kultura i jazykova norma v rusyn'skim jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií.
- Pljiškova, Anna, ed. 2008a. *Rusyn'skŷj jazyk medzi dvoma kongresamy*. Prešov: Svitovŷj kongres Rusyniv / Inštitut rusyn'skoho jazyka i kulturŷ.
- Pljiškova, Anna. 2008b. *Rusyn'skŷj jazyk na Sloven'sku: korotkŷj narys istoriji i sučasnosti*. Prešov: Svitovŷj kongres Rusyniv.
- Plishkova, Anna. 2009. *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*. New York: Columbia University Press/East European Monographs.
- Pljiškova, Anna, ed. 2010. *Rusyn'skŷj spysovnŷj jazyk na Sloven'sku 1995-2010 i sučasna rusyn'ska literatura*. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazyka i kulturŷ.
- Pljiškova, Anna and Zdenka Citrjakova. 2017. "Rusyn'skŷj literaturnŷj jazyk u koncepcijach učenŷnych i strategijach jazykovŷch kongresiv." In: *Rusyn*, vol. XVII, č. 4/2017, pp. 6-10 and č. 5/2017, pp. 5-10.
- Pljiškova, Anna and Kvetoslava Koporova. 2011. *Rusyn'skŷj jazyk pro začatočnykiv*. Prešov: Sloven'ska asociacija rusyn'skŷch organizacij—Rusyn i Narodnŷj novynkŷ.
- Pljiškova, Anna and Kvetoslava Koporova. 2015. *Rusyn'skŷj jazyk pro čudžinciv*. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazyka i kulturŷ.
- Pop, Dmytrij, sost. 2007. *Rusyns'ko-ukrajyns'ko-rus'kŷj y russko-ukrainsko-rusinskij slovar'*. Užhorod.
- Pop, Dmytrij, sost. 2011. *Rusyns'ko-ukrajyns'ko-rus'kŷj y russko-rusinsko-ukrainskii frazeologičeskie slovari*. Užhorod.
- Prokopczak, Julia. 2003. *Bukvŷ maljuvankŷ*. Warszawa-Legnica: Oficyna Wydawnicza ATUT.

-
- Pugh, Stefan M. 2007. *A New Historical Grammar of the East Slavic Languages*, Vol. 1: *Introduction and Phonology*. Munich: Lincom Europa.
- Pugh, Stefan M. 2009. *The Rusyn Language*. Languages of the World / Materials, Vol. 476. München: Lincom Europa.
- Pyrtelj, Petro. 2004. *Korotkyj slovník lemків'skich hovirok*. Ivano-Frankivs'k: Siversija MV.
- Ramač, Julijan. 2002. *Gramatika ruskoho jazika za I, II, III, IV klasu gimnaziji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rieger, Janusz A. 2016. *Mały słownik lemkowski wsi Bartne*. Warszawa: "Artes Liberales" Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rusyn'skij literaturnij jazýk na Slovákiji: zbornyk referativ z IV Miđžinarodnoho kongresu rusyn'skoho jazýka, Prjašiv, 23.-25.2015. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazýka i kulturý.
- Sabadoš, Ivan. 2008. *Slovník zakarpats'koji hovirky sela Sokyrnycja Chusts'koho rajonu*. Užhorod: Lira.
- Stupins'ka, Halyna and Jaryna Bytkivs'ka. 2013. *Frazeolohičnyj slovník lemків'skich hovirok*. Ternopil': Navčal'na knyha.
- Sydor, Dymytrij. 2005. *Hramatyka rusyns'koho jazýka dlja rusynôv Ukraýny, central'noji Jevropy y Ameryký*. Užhorod: Carpathian Rus.
- Svjate jevanhelije*. 2017. [Pereklad: František and Josyf Kudzej]. Krásny Brod: Rád sv. Bazila Vel'kého.
- Tetrajevanhelije: Maftej, Marek, Luka, Joan*. 2009. Pereklad: František Krajňak and Josyf Kudzej. Prešov: Svitový kongres Rusyniv.
- Turčyn, Jevhenija. 2011. *Slovník sela Tylyč na Lemkivščyni*. L'viv: Ukrajins'ka akademija drukarstva.
- Vaňko, Juraj. 2007. "The Rusyn Language in Slovakia: Between a Rock and a Hard Place." In: *International Journal for the Sociology of Language*, No. 183, pp. 75-96.
- Varšova, Kristina, Marek Gaj, Jan Hryb, and Marija Jasykova. *Rusyn'skij jazýk pro najmenšych*. Prešov: Občan'ske združinja Kolýsočka-Kolíška.
- Zajakovs'ka Barnane, Maria and Gabriela Giric. 2015. *Narodopys: učebnyk rusyns'koho narodopysa npo učenykuv I-IV. klasy*. Budapest: Croatia.

Др Пол Роберт Магочи

РУСИНСКИ ЈЕЗИК: НЕДАВНА ПОСТИГНУЋА И НОВИ ИЗАЗОВИ

Резиме

Ова студија истражује научну и издавачку активност у вези са русинским језиком од 2004. године. Након кратког описа геополитичке ситуације у земљама где живе Карпатски Русини, аутор се бави развојем у три државе: Пољској, Словачкој и Украјини. Студија даје преглед неколико русинских речника, граматика и школских уџбеника који су објављени у свакој од тих земаља. Аутор посвећује пажњу и неким питањима са којима се још увек сусрећу данашњи кодификатори језика: могућност стварања заједничког писаног језика за сва подручја која су насељена Русинима; употреба римске абецеде (латинице); ревизија утврђених књижевних норми; и стварање нове књижевне варијанте за Русине у Мађарској.

Dr Pol Robert Magocsi

THE RUSYN LANGUAGE: RECENT ACHIEVEMENTS AND NEW CHALLENGES

Summary

This study examines scholarly and publishing activity regarding the Rusyn language since 2004. Following a brief description of the geopolitical situation in Carpatho-Rusyn inhabited lands, the author looks at developments in three countries: Poland, Slovakia, and Ukraine. The study reviews the several Rusyn language dictionaries, grammars, and school textbooks published in each of those countries. The author also discusses several issues still facing present-day language codifiers: the possibility of creating a common written language for all Rusyn-inhabited areas; the use of the Roman alphabet (Latynyka); revisions of established literary norms; and the creation of a new literary variant for the Rusyns of Hungary.

Др Оксана Тимко Дітко

Катедра за український язык и литературу

Филозофски факултет Загреб, Загреб

okditko@ffzg.hr

ОБСТАВИНОВО ПРИСЛОВНІКИ У РУСКИМ ЯЗИКУ: ТВОРЕНЄ, КЛАСИФИКАЦІЯ, ХАСНОВАНЄ

Абстракт: Обставиново присловніки найчисленша група присловнікох, источашне су и найрижнороднейши. У роботи ше понука нова, детальнейша класификация обставинових присловнікох зоз даскеліма підгрупами. Така класификация депше и прегляднейше дзелї присловніки.

Ключни слова: присловніки, морфеми, присловніки места, часу, причини, цилю

Спрам семантично-синтаксичних ознакох присловніки ше дзеля на два групи: означуюци и обставиново.

Означуюци присловніки ше операю на присловніки прикметнікового походзєня и прилагодзєни су им спрам семантично-синтаксичних прикметох (*весело, високо, глібоко, легко, чесно, швидко, щиро...*)

Обставиново присловніки виражую семантично-синтаксични одношеня з котрима повязана одвитууюци зависна часц зоз главну (*рано, зпочатку, довику, збоку, нароком, упрекосц...*). Прето, праве обставиново присловніки численша часц тей файти словох, алє праве вони и преноша таку семантику одношеньох котру невиражую други файти словох.

У наших граматикох обставиново присловніки подзелєни наштири групи:

- присловніки за место (а вони на: местодїї и напрям дїї)
- присловніки за час (а вони на: кеди, од кеди, покля)
- присловніки за причину и
- присловніки за цель (Рамач, 142-143).

Тота класификация облапя векшу часц значеньох обставинових присловнікох. А праве семантика обставинових присловнікох тото цо их одвоює до окремей групи, бо вони самостойна група котра преноши рижни обставиново семантично-синтаксични одношеня медзи спорєдну и главну часцу вирєченя.

Творєнє обставинових присловнікох розликує ше од присловнікох атрибутивного типу. Окремносц творєня морфологизованих обставинових присловнікох у тим же ше форми окремих лексємох изолую од парадигми

деклінації лебо конюгації, „окаменюю“ и поставаю нови лексеми. Дакедишні припадкови закончення меновнік лщх трансформую ше до присловнікових суфісх. На приклад: *водне - во дне*, та окаменєна форма *водне* очивиснода кеди була применовнік *во* + меновнік *дне* у локативу. Найчастейше жридло творєня морфологизованих присловнікох то применовніково-припадкови форми котри у „нефіксованим“ випатрунку функціоную як аналітични синтаксични присловніки.

Обставинових присловнікох єст меней як означуючих, але су рижнороднейши не лєм по походзеню, але и семантично.

Обставиново присловніки, за розлику од других групох присловнікох, у виречєньох маю улогу детермінуючого члена, котри одредзує рижни обставиново семантико-синтаксични одношеня медзичасцями виречєня.

Обставиново присловніки ше и творя иншак. Вони дакедишні припадково, лебо применовніково-припадково форми даєдних меновнікох, дебо форми дзепоедних дієсловах котри ше одорвали од своєй парадигми, окаменєли у присловніковей позиції, и як пошлїдка того, дакедишні закончення ше претворєли до суфісх.

Вельовецей єст неморфологизованих, лебо аналітичних присловнікох. Ту ухадза, скорей шицкого применовніково-припадково форми, у котрих ше случєла найслабша, синтаксична адвербіялізация. Єй сущносц у тим же тоти форми пременєли лєм свою синтаксичну позицію, док ше семантични змист применовніка и припадка зачувал. Тот ступєнь адвербіялізаций представяю углавним применовнікови акузатив и генитив, ридше – применовнікови датив и інструментал, котри овиша од дієсловах рушаня и виражую рижни просторово значєня. Вони дефиную початни и конєчну точку рушаня, а тиж так и напрям рушаня: *висц з будинку, присц на виставу*,..

Предкладаме обставиново присловніки подзелїц на шейсц групи. Неєднак су вельки, але пре рижнородносц значєньох и дистрибуції єднак су важни:

- Присловніки часу
- Присловніки места и напряду
- Присловніки причини
- Присловніки цілю
- Присловніки условия (леманалітични)
- Присловніки допусни.

Обставиново **присловніки часу** мож подзеліть на три підгрупи, присловніки, котри указую кеди ше одбува дія: *нєшкє, додня, вечєр, рано, вжємє, нєрє*; присловніки, котри указую на граніцу починаня часу, од кеди ше случує дія: *звєчєрє, здєвнє, спочєткє, од почєткє, од тєрєз*; присловніки котри означую граніцу тирваня часу, покляшєслучу єдія: *доклє, поклє, дотєрєз / до тєрєз, допознє...*

Присловніки мєстє и нєпрямє настєлє як пошлїдок адвєрбїєлїзєцїї фєрмєх рїжнїх фєйтєх слєвєх. Мєдзї нїмє вєльє адвєрбїєлїзєцїє мєновнїцкї фєрмє (*гєрє, звєрхє, додєлє, нєбєк, збєкє, дємє, нєокєлє, сподкєм, вєрхєм, вєнкєнцєм*), дєкєс мєнєй прїкмєтнїкєвїх (*нєлївє, нєпрєвє, зпрєвє, здєлєкє, зблїзкє*). Знєчнє чїслє обстєвїновїх присловнїкєх мєстє и нєпрямє ствєрєнє нє оснєвє зємєновнїкєх: *дзє, дзєшкє, тєм, тє, вшєдзї, одвшєдзї, тєдзї, тємєдз...*

Тєкє присловнїкє дзєлїмє нє штїрї грєпї:

- А) присловнїки котрє одрєдзую нєпрям: *нєбєк, догєрє, нєпрєвє, тєдзї, тємєлє, нєзєдєк, крїстє-крїжєм, їнкєдзї, кєдзїшїк...*
- Б) присловнїки котрї мєнєю почєтєк рєшєнє: *здєлєкє, звєрхє, одвшєдзї, звєнкє, зєднєк...*
- В) присловнїки котрї дєвєю орєнтїр у рєшєнє: *шлїдєм, уздєлєж, нєокєлє, попрєїгє...*
- Г) нєознєчєнї зємєновнїкєвє присловнїки котрї мєнєю нєодрєдзєнї нєпрям рєшєнє: *одкєдзїшїк, кєдзїшїк, хтєзнє-кєдзї, кєдзїшї, одїнкєдз...*

Присловнїки чєсє мєнєю чєсєвє сємєнтїкчнє-сїнтєксїчнї однєшєнє. Настєлє як пошлїдок адвєрбїєлїзєцїї фєрмєх рїжнїх фєйтєх слєвєх. Тєтє грєпє дзєлїмє нє трї чєсцї:

- А) присловнїки котрї мєнєю кеди ше одбєвєдїє: *рєнє, вєчєр, вєнєцї, вжємє, влєцє, додня, вєднє, потїм, нєодлєгє, нєдєвнє...*
- Б) присловнїки котрї мєнєю почєтнє чєсєвє грєнїцудїї: *оддєвнє, одкєдї, зпєчєткє, здєвнє, од вшє...*
- В) присловнїки котрї одрєдзую кєнєчнє чєсєвє грєнїцє, поклє шє случує дія: *дєвїкє, нєвїкє, допознє, поклє, доклє, потєрєз...*

Присловнїки прїчїнї ошвїцую прїчїновє сємєнтїкчнї-сїнтєксїчнї однєшєнє. Їх нєт вєльє: *зєч, нїзєч, чєм, зєтє, нєдєрмє, прєтє*. Дзєпєєднї з мєрфєлєгїзєцїє прїслєвнїкєх (*дєрємнє, дєрмє*) нєглєшєю одсєвєстє прїчїнї зє оєкєнчєвєнє одрєдзєнєй дїї.

Присловнїки цїлє мєнєю цїлєвє сємєнтїкчнї-сїнтєксїчнї однєшєнє з кєтрїмє шє пєєднєю зєвїснє цїлєвє чєсцє и глєвнє у

зложенім виреченю. Таки присловніки нет вельо: *нароком, нацо, нач, нснароком...*

Присловніки условия меную условни семантико-синтаксични одношения: *спрам можлівосцох, спрам условийох, при можлівосци...* Таки присловніки аналитични и ридко кеди ше хасную у бешеди. Настали вони найчастейше зоз калкованьом сербских присловнікох.

Допусни присловніки наглашую обставини коло котрих ше и далей одбува дія: *упрекосу, зашлєм, еднaк, усприч...*

Предложена класификация понука лєм дакус детальнейше спатране присловнікох з оглядом на їх значене, дистрибуцию и походзене. Тота класификация часц обсяжнейшей анализи присловнікох у руским языку.

Хаснована литература:

Рамач, Ю. 2002 - Граматика русского языка, Београд.

Dr Oksana Timko Djitko

UZROČNI PRILOZI U RUSINSKOM JEZIKU: TVORBA, KLASIFIKACIJA, UPOTREBA

Rezime

Uzročni prilozi, kao najbrojnija skupina priloga, ujedno je i najraznovrsnija. U radu se nudi nova, detaljnija podjela uzročnih priloga, sa nekoliko podskupina. Ovakva podjela bolje i preglednije klasificira priloge.

Ključne riječi: prilozi, morfemi, mjesni, vremenski, uzročni, izvedenica

Dr Oksana Timko Djitko

ADVERBS OF CAUSE IN THE RUTHENIAN LANGUAGE: FORMATION, CAUSAL ADVERBS, DERIVED

Summary

Adverbs of cause, as the most numerous group of adverbs, are also the most diverse. The paper offers a new, more detailed classification of adverbs of cause, with several subgroups. Such a classification of adverbs is much better and clearer.

Key words: adverbs, morphemes, adverbs of place, adverbs of time, adverbs of cause, derivative

Др Гайналка Фирис, Мадярска

ФАМИЛИЙНИ НАЗВИСКА МАДЯРСКОГО ПОХОДЗЕННЯ ПРИ БАЧВАНСКО-СРИМСКИХ РУСНАЦОХ

Абстракт: При бачванско-сримских Руснацох єст фамилийни назвиска, як тоти цо настали у блізкей прешлосци, так и тоти далекей прешлосци, хтори ше преноша з колена на колено и шведоча о наставаню и виводзеню фамилийних назвискох у прешлосци, пред фиксованьом презвискох у Австроугорскей монархії. Медзи фамилийними назвисками бачванско-сримских Руснацох єст и тоти хтори мадярского походзеня, цо шведочи о „цесним соживоце” Руснацох и Мадярох у прешлосци на території историйней угорскей держави и о познаваню мадярского языка при єдней часци припаднікох рускей популяції.

Ключни слова: фамилийни назвиска, фамилийни презвиска, наставанє фамилийних назвискох, виводженє фамилийних назвискох, денотат, мотивация фамилийних назвискох, мадярско-руски билингвизем

Назвиска то мена хтори людзе доставаю неурядово. Виводженє, тє. даванє назвискох случує ше у дружтвеной заєдніци у хторей ше єй члени особнє познаю – тоти цо даваю назвиска и тоти хторим ше их дава. Даєдни назвиска наставаю пре розликовну функцию, а даєдни насампредз прето же су мотивовани зоз даяку барз обачліву особну прикмету, вонкашню чи нукашню, особи хторей ше назвиско дава. То єдна зоз прахарактеристикох чловечества (Hajdú 1994: 43). У дружтвеним колективе, у хторим ше шицки його члени медзисобнє познаю, назвиско у каждодньовой комуникації може заменьовац не лєм особнє мено, але и презвиско, або и мено и презвиско нараз. Назвиска можу зоз поєдинца прейсц на цалу фамелию (Kálmán 1989: 95) и можу ше наслідзовац з колена на колено. Назвиска, односно фамилийни назвиска мож подзеліц до групох по їх походзеню (так як и презвиска):

- назвиска цо виведзени зоз мена оца, тє. з особних менох;
- назвиска хтори шведоча о месце биваня денотата;
- назвиска хтори шведоча о националним приипаданю денотата;
- назвиска хтори шведоча о професії денотата; и
- назвиска хтори шведоча о вонкашніх и нукашніх характеристикох особи хторей су дати (Hajdú 1994: 44–45).

Особни и фамилийни назвиска то „живи мена”, хтори у себе ноша слику колективу, дружтвеной заєдніци, одредзеного населєня яка панує о особи або фамилии хторей ше назвиско дава (Дуйчак: 2003: 36), цо значи же ше назвиска, як особни так и фамилийни, виводза и даваю и нешка

попри урядових особних менох и презвискох. Особни и фамилийни назвиска ест при шицких европских народох (Симин 1969: 27). У русийским языку то ткв. "улічні" фамилийни назвиска (= "уличные" *фамилии*) (Симин 1969: 31). Тото поняце у русийским языку гутори о неурядовим хаснованю особних и фамилийних назвискох.

При бачванско-сримских Руснацох тиж ест фамилийни назвиска, як тоти цо настали у блізкей прешлосци, так и тоти цо ше од давна преноша з колена на колена як други член власного мена (Melich 1943: 269) и так шведоча о наставаню и виводзеню фамилийних назвискох у прешлосци, пред фиксованьом презвискох у Австроугорскей монархиї. Медзи фамилийнима назвисками бачванско-сримских Руснацох ест и тоти хтори мадярского походзеня, цо шведочи о „цесним соживоце" Руснацох и Мадярох у прешлосци на території историйней угорскей держави и о познаваню мадярского языка при припаднікох рускей националносци.

Фамилийни назвиска при бачванско-сримских Руснацох, за хтори би ше могло повесц же су мадярского, чи лексичного, чи морфологийного походзеня, шлїдууюци:

Андич, Андришко, Бадарка, Баговчар, Берци, Бетяр, Бириня, Биялош, Боголь, Бругош (Кочиш 1978: 189–218), *Вереш ~ Вереши* (Латяк 1977: 117), *Гатраш, Габор, Гажси, Гали, Геци, Говля, Гоч, Гуляш, Дайко, Данко, Данчо, Дюрко, Ержань, Катольош* (Кочиш 1978: 189–218), *Катончик* (Латяк 1977: 132), *Кечкеш, Кишмишка, Корпаш, Лацкань, Лацканїн, Лацко* (Рац Сашко народзени 1972. року у Кули, жие у Руским Керестуре), *Лукач, Льовчош, Макаїчка, Матяш, Медєши, Мелєт* (Кочиш 1978: 189–218), *Мишка, Мишкань, Мишков* (Латяк 1977: 140), *Надьмишка, Новта* (Кочиш 1978: 189–218), *Няради* (Латяк 1977: 142), *Палко, Папянко, Пельваш* (Кочиш 1978: 189–218), *Пештика, Пинтер* (Латяк 1977: 146), *Пипаш, Пулькаш, Сабодоцик, Сабол, Сегєши, Такач, Тамацик, Феркань, Ферканїн, Ферко, Ферчо, Фунтош, Чорба, Шайтош, Шандор, Шовань* и *Югас* (Кочиш 1978: 189–218).

Фамілійні назвиска мадярського походження виведзени зоз меновніцких слів, як цо и презвиска мадярського походження, мож подзеліц до групх справм мотивації. Так маме шлідуюци групи фамілійних назвискох мадярського походження при бачванско-сримских Руснацох:

1. фамілійні назвиска виведзени зоз мадярских особних менох (*Андич, Габор, Гоч, Матяш, Тамащик, Шандор*), або особних назвискох (*Андришко, Берци, Гажи, Гали, Геци, Данко, Данчо, Дюрко, Ержань, Кишмишка, Лацкань, Лацканін, Лацко, Мишка, Мишкань, Палко, Пештика, Феркань, Ферканін, Ферко, Ферчо*);
2. фамілійні назвиска мотивовани зоз даяку особну прикмету денотата – вонкашню (*Вереш, Корпаш, Льовчош, Малацко, Чорба, Шовань*) або нукашню (*Бадарка, Баговчар, Бетяр, Бругош, Гатраш, Геци, Кишмишка, Мелег, Пипаш, Фитькош*);
3. фамілійні назвиска виведзени зоз назви занїмання, професії або назви ремесла (*Баговчар, Бругош, Гуляш, Дайко, Катончик, Кечкеш, Льовчош, Пинтер, Пипаш, Пулькаш, Сабол, Такач, Шайтош*);
4. фамілійні назвиска виведзени зоз мадярских ойконимох (*Бириня, Катольош, Макаїчка, Медєши, Няради, Сегєши*);
5. фамілійні назвиска виведзени зоз назвох животиных (*Боголь, Говля, Малацко*) и
6. фамілійні назвиска мотивовани зоз соціалним або материялним станом денотата (*Пельваш, Сабадощик*).

Найчисленши фамілійні назвиска мадярського походження при бачванско-сримских Руснацох тоти цо виведзени з особних менох або особних назвискох. Вони шведоча о хаснованю мадярских особних менох при предкох бачванско-сримских Руснацох и пред и по їх селїдби зоз Горней на Долню жем. Други по численосци то фамілійні назвиска, хтори як розликовни мена були мотивовани зоз даяку особну прикмету денотата, а потим шлїдза фамілійні назвиска виведзени зоз назвох занїмання, професії або ремесла. О особней прикмети денотата метафорично шведоча и гєвти фамілійні назвиска хтори виведзени зоз назвох животиных, алє их нет вельо. Тиж нет вельо (як то случай и при презвискох мадярського походження) анї фамілійні назвиска мотивовани зоз соціалним або материялним станом денотата. Интересантни факт же фамілійні назвиска мадярського походження, хтори виведзени зоз ойконимох при бачванско-сримских Руснацох нет вельо, за розлику од презвискох мадярського походження, медзи хторима найчисленши праве

гевти цо виведзени з ойконимох. То значи же таки назвиска не мали у велькей мири розликовну функцию.

Назвиска фамилийох, хтори мадярского лексичного походзенья ест вельо. То шлїдуюци фамилийни назвиска: *Андришко/Андришка*, *Югас*, *Берци* (< *Berci* - мадярске хлопске назвиско), *Геци* (< *Géci* - мадярске хлопске назвиско), *Лукачов* (< *Lukács* - мадярске хлопске особне мено), *Вереш* (< *veres/vörös* = червени), *Лацканїн* (*Lackó* - мадярске хлопске назвиско), *Малацко* (< *malac* = праше), *Гажу* (< *Gazsi* - мадярске хлопске назвиско), *Габор* (< *Gábor* - мадярске особне хлопске мено), *Данко* (< *Dankó* - мадярске хлопске назвиско), *Данчо* (< *Dancsó* - мадярске хлопске назвиско), *Фунтош* (< *fontos* = важни, значни), *Ержань* (< *Erzsi* - мадярске женске назвиско), *Катончик* (< *Katona* < *katona* = катона, вояк), *Керекарта* (< *kerekgyártó* = колесар), *Говля* (< *gólya* = говля), *Медєши* (< *Meggyesi* < *meggyesi* = житель места *Meggyes*), *Кишмишка* (< *Kiss/Kis* < *kis* + *Miska* - мадярске хлопске назвиско), *Матяш* (< *Mátyás* - мадярске хлопске особне мено), *Шайтош* (= зоз сира, або тот хто прави сир, або таргує зоз нїм), *Шандор* (< *Sándor* - мадярске хлопске особне мено), *Надьмишка*, *Новта* (*nóta* = писня, шпиванка), *Такач* (*takács* = ткач), *Лацкань*, *Пештика* (*Pesta* - мадярске хлопске назвиско), *Пулькаш* (*pulykás* = тот хто ше занїма зоз хованьом пулькох), *Сабадоцик* (*Szabados* < *szabados* = шлебодняк), *Шовань* (*sovány* = худи), *Барна*, (Кочиш 1978: 190–217) (< *Barna* - мадярске хлопске особне мено, або *barna* = кафови). При наведзених фамелийних назвискох мадярского лексичного походзенья мож видзиц же су з єдней часци творени зоз славянскима, тє. русинскима суфиксами (*Андришко*, *Баговчар*, *Бириня*, *Дюрчак*, *Ержань*, *Катончик*, *Лацкань*, *Лацканїн*, *Макаїчка*, *Малацко*, *Мишкань*, *Мишков*, *Сабадоцик*, *Тамацик*, *Феркань*, *Ферканїн*). Тото указує же предки бачванско-сримских Руснацох були билингвални, же попри свойого мацеринского языка знали бешедовац и по мадярски. □ Друга часц фамилийних назвискох виведзена зоз додаваньом мадярских суфиксох (*Бадарка*, *Биялош*, *Бругош*, *Гатраш*, *Катольош*, *Льовчош*, *Медєши*, *Няради*, *Пельваш*, *Сегєши*, *Фитькош*). Тиж так ест и таки назвиска хтори виведзени без додаваня суфиксох. Шицки тоти неурядово фамилийни мена шведоча о дакедишнім руско-мадярским билингвизме предкох бачванско-сримских Руснацох и о уплїве мадярского языка на руски (як и при урядових презвискох мадярского походзенья).

Презвиска, при шицких народах Австроугорской монархії, та и при Руснацох, наставали зоз фиксованьом актуалних фамилийних назвискох

концом XVIII століття. (Kálmán 1989: 70, Karády-Kozma: 23). Дяєдни фамилийни назвиска би могли представяц друге фамилийне назвиско, хторе ше паралелно хасновало при менованю датеї фамилийі або настало по фиксованю презвискох. Фамилийни назвиска були виводзени и по фиксованю презвискох. Тото зявенє наволованя фамилийох вшелїяк же ище вше жие. Ёу тому, фамилийни назвиска насампредз наставали, и ище вше наставаю, пре свою розликовну функцію, та так и при бачванско-сримских Руснацох. Понеже фамилийни назвиска неурядово мена фамилийох, не мож зоз точносцу утвердзиц кеди хторе виведзене, те. одкеди ше хаснує при менованю датеї фамилийі.

ЛИТЕРАТУРА:

- Filipović 1986 = Filipović Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb, 1986.
- Gogolák 2000 = Gogolák Lajos: *Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok. - A magyarság és a szlávok*. Budapest, 2000.
- Hajdú 1974 = Hajdú Mihály: *Magyar becézőnevek (1770–1970)*. Budapest, 1974.
- Hajdú 1994 = Hajdú Mihály: *Magyar tulajdonnevek*. Budapest, 1994.
- Hajdú 2003 = Hajdú Mihály: *Általános és magyar névtan*. Budapest, 2003.
- J. Soltész 1979 = J. Soltész Katalin: *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest, 1979.
- Kálmán 1989 = Kálmán Béla: *A nevek világa*, Debrecen, ⁴1989.
- Karády 1999 = Karády Viktor: *Kényszerhelyzet vagy stratégikus asszimiláció? - Névmagyarázás dualizmus korában*. In: Pesti polgár, Budapest, 1999, 159–170.
- Karády-Kozma = Karády Viktor - Kozma István: *Név és nemzet*. Budapest, 2002.
- RMCSNSZ = Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára XIV–XV. század*. Budapest, 1993.
- Király 2001 = Király Péter: *A nyelvkeveredés - A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyíregyháza, 2001.
- Kiss 1988 I–II = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. kötet*. Budapest, ⁴1988.
- Kiss Lajos: *A hegyek és hegységek nevei*. Budapest, 2001.
- Kniezsa 2000 = Kniezsa István: *Magyar-szláv nyelvi érintkezések*. In: Szekfű Gyula: *A magyarság és a szlávok*. Budapest, 2000, 137–164.
- Kniezsa István: *Kelet-Magyarország helynevei*. Budapest, 2001.
- Kniezsa 2003 = Kniezsa István: *Helynév- és családnév vizsgálatok*. Budapest, 2003.
- Melich 1943 = Melich János: *Családneveinkről*. In: Magyar nyelv 39 (1943) Budapest, 1943. 265–280.
- Udvari 1992 = Udvari István: *Ruszinok a XVIII. században*. In: Történelmi és művelődéstörténet tanulmányok, Nyíregyháza, 1992.
- Udvari 1997 = Udvari István: *A bács-szerémi ruszin nyelv lexikái hungarizmusai kutatásának története*. In: Studia Ukranica et Rusinica, Nyíregyháziencia 5, Nyíregyháza, 1997, 100–111.
- Бондалетов 1970 = Бондалетов В. Д.: *Ономастика и социолингвистика - Антропонимика*. Москва, 1970, 15–23.
- Дуйчак: 2003 = Дуйчак Микола: *Антропонимія Пряшівщини*. Пряшів, 2003.
- Жирош I–II = Жирош Мирон: *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецє 1745–1991 I–II том*. Нови Сад, 1997–1998.

- Кочиш М. Микола: *Пожички з мађарског језика у нашеј бешеди*. In: Шветлосц 1971/1, Нови Сад, 1971, 45–56.
- Кочиш М. Микола: *Пожички з мађарског језика у нашеј бешеди*. In: Шветлосц 1971/2, Нови Сад, 1971, 132–136.
- Кочиш 1978 = М. Кочиш Микола: *Руски презвиска и назвиска у Југославиј*. In: Лингвистични работи. Нови Сад, 1978, 187–218.
- Лабош 1979 = Лабош Федор: *История Русиных Бачкей, Сриму и Славоний*
- Симин 1969 = Симин Г. Я.: *Фамилия и прозвище*. In: Ономастика. Москва, 1969, 27–34.
- Удвари 1985 = Удвари Иштван: *Фонетичне адаптовање мађарских словах у бачванско-сримским руским језику*. In: Творчосц, ч. 11, Нови Сад, 1985, 40–62.
- Удвари Иштван: *Микола Кочиш о угорских позичкох у руским језику*. In: *Studia Ruthenica* 1997, Нови Сад, 1997.
- Чучка 1973 = Чучка П. Павло: *О чим шведочи антропонимия войводањских Руснакох*. In: Шветлосц 1973/1, Нови Сад, 1973, 95–105.
- Чучка 2005 = Павло Чучка: *Призвища закарпатских українців - Историко етимологічний словник*. Львів, 2005.

Др Хајналка Фирис

ПОРОДИЧНИ НАДИМЦИ МАЂАРСКОГ ПОРЕКЛА КОД БАЧКО-СРЕМСКИХ РУСИНА

Резиме

Код бачко-сремских Русинач постоје породични надимци, како они који су настали у ближој прошлости, тако и они из далеке прошлости, који се преносе с колена на колено и тако сведоче о њиховом настајању и деривацији у прошлости, пре фиксирања презимена у Аустроугарској монархији. Међу породичним надимцима бачко-сремских Русинач постоје и они који су мађарског порекла, што сведочи о „тесном суживоту” Русинач и Мађара у прошлости на територији историјске угарске државе, као и о русинско-мађарском билингвизму код једног дела русинске популације оног времена.

Dr Hajnalka Firis

FAMILY NICKNAMES OF HUNGARIAN ORIGIN AMONG BAČKA-SREM RUTHENIANS

Summary

Bacsa-Srem Ruthenians have family nicknames, which are passed down from generation to generation, created both in the recent and remote past, thus testifying to their creation and derivation in the past before surnames got fixed during the Austro-Hungarian monarchy. Among the family nicknames of Bacsa-Srem Ruthenians there are the ones that are of Hungarian origin proving the close coexistence of Ruthenians and Hungarians in the past on the territory of the historic Hungarian state as well as the Ruthenian-Hungarian bilingualism in a part of population living in those times.

Др Анна Плішкова

Пряшівска універзітав Пряшові

Центер языків і культур народностных меншын

Інштітут русиньского языка і культуры

anna.pliskova@unipo.sk

ОД ДІАЛЕКТУ – ПО УРЯДНЫЙ ЯЗЫК: НОВЫЙ СТАТУС І НОВЫ ПРОБЛЕМЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ

Абстракт: Кодифікація русиньского языка на Словакії (1995) отворила процес ёго імплементації в розлічных сферах живота враховано урядной. Довгодобо іде о найслабше розвинуту сферу вживаня русиньского языка, што корешпондує з обективнов сітуацієв – абсенцієв людей з языковима компетенціями про роботу в урядній сфері, абсенцієв належной термінології, але і зо субективныма факторами – низшым ступнєм інтересу самых Русинів вживати свій язык в урядній сфері. Без огляду на даны факторы Словацька република давно прияла законы і законны інштрументы на імплементацію языків народностных меншын в урядній сфері, але аж в посліднім деценію видно дінаміку їх практичної аплікації. В статі представляємо і аналізуємо домашні і меджінародны легіслатівны інштрументы створены на імплементацію русиньского языка на Словакії в урядній сфері і досягнуты выслідкы.

Ключовы слова: Русины на Словакії, русиньскый языкна Словакії, урядна сфера русиньского языка, Европска харта регіональных або меншыновых языків, Закон о вживаню языків народностных меншын

1. ВСТУП

Каждый язык є надзвычайно богатов частєв культурной дідовизны Европы і світа, бо выражать ідентіту і помагать споїти ёго носітелів з їх минулостєв, сучасностєв і будучностєв. В языках є зафіксована комплекс знань о світі і людьскы скушености. Кедь языки заникнутъ, тоты знаня счезнутъ. Зато охрана языків, а окреме мінорітных языків, носітелям яких найскоріше грозить асімілація, є визначнов частєв політики европских країн і інштітуцій. Выходячі з актуальной сітуації европских мінорітных языків, у 90-х роках 20. ст. выдала організація УНЕСКО публікацію *Червена книга огроженных языків* із розсяглым списком огроженных языків світа, котру пізніше замінив *Атлас світових языків в огрожіню* (Atlas 2012). В роках 2002 – 2003 пожадало УНЕСКО групу експертів створити рамки на визначіня животаспособности языка, котра задефіновала слідуючіх 7 ступнів: 1. *безпечный*; 2. *стабільный*

– але *огроженный*; 3. *крегкий*; 4. *дефінітивно огроженный*; 5. *важно огроженный*; 6. *крітично огроженный*; 7. *заникнутый*. Аж п'ять із семох ступнів ся односить к *огроженным* языкам.

Аплікуючі повіджене на русиньський язык, з оглядом на розсіянность ёго носителів у централно-выходній Европі, *Атлас світових языків в огроженію* (дале „атлас“) русиньський язык не характеризує диференцовано: в Словацькій республіці (дале „СР“) і в цілій карпатській області го атлас класіфікує атрибутом „крегкий“, т. зн. языком говорить переважна часть дітей, але ёго вживаня є звичайно ограничене лем на даяку сферу, переважно на домашню, а войводиныйський русиньський язык атлас класіфікує як „дефінітивно огроженный“, што значить, же діти войводиных Русинів ся дома уж не учать тот язык як свій материньський.¹

Хоць каждых 10 років в списованню жытельства в СР од року 1991 видно наростаня кількості Русинів і людей, які ся голосять к русиньському материньському языку,² але соціологічных бадань говорять о падаючій тенденції меджігенерацного передаваня языковой дідовизны у Русинів (Gajdoš a kol., 2001, Konečný a kol., 2002). Назначують то і новшы аналізы проєкту ЧЕМЕРІЦА II опублікованы в р. 2013 в зборнику „Пережые русиньський язык на Словакії?“. Штатістична аналіза 10-рочного тренду (од р. 2011) назначує неоптимістичну прогнозу: „За 30 аж 50 років грозить, же Русины на Словакії ся цалком асімілюють.“ (Rundesová, 2013) Аналіза указує з єдного боку оптимістичны выслідки в двох аспектах: а) за 10 років (2001 – 2011) кількість Русинів радикално підросла – з 24 201 на 33 482, т. є. выше о 40%, б) підросла і кількість людей, які ся приголосили к русиньському материньському языку – з 54 907 на 55 469 – а сучасно декларовали русиньску народность – о 60%, причім перед 10 роками ани половина (43%) з кількості людей з русиньським материньським языком не декларовала русиньску народность. Авторы ся попозерали на тоту оптимістичну штатістіку з іншого угла, причім пришли к результату, же за 10 років кількість людей, які ся приголосили к материньському русиньському языку, підросла фактично лем о 562 людей, т. є. о 1%. Што тоды сігналізують такы протилежны результаты: за 10 років кількість Русинів на Словакії наросла о выше 40%, але зарівно аж 40% носителів

1 INTERAKTÍVNY ATLAS SVETOVÝCH JAZYKOV V OHROZENÍ. Доступне онлайн на: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>.

2 Списованя людей в СР в році 1991: 17 197- русиньска народность/49 099 - русиньський материньський язык; 2001: 24 197/54 907; 2011: 33 482/55 469.

русиньского материньского языка ся за Русинів не поважує? То значить, же каждый другый аж третій чоловік на Словакїї, з котрым од мала родічі бісїдовали по русиньскы, ся к народности своїх предків днесь уж не голосить? Чом? Штатистічна аналіза нам самособов не дасть комплексну одповідь, але може нам допоміти зорієнтовати ся в актуалнім тренді і побудувати ефективну стратегію і концепцію роботи. Штатистікы ясно указали: а) в котрых тзв. русиньских окресах ся голосить найвше людей к Русинам (Бардеїв, Гуменне, Меджілабірці, Снина, Стара Любовня, Стропків, Свідник, Пряшів, в яких жыє 83% вшитых Русинів); б) котры указователі в котрых окресах підросли (народность: Стара Любовня, Пряшів, Бардеїв, Свідник; материньскый язык: Стара Любовня, Пряшів) або упали (материньскый язык: Меджілабірці, Стропків); в) у котрых вікових категоріях суть выслідки позітивны (вік: 55 – 59, 60 – 64, 30 – 34 років) а в котрых негативны (найвше у дітей до 10 років). Релевантним выслідком сондованя є і становлїня силы русиньского народного усвідомлїня в даных окресах: к материньскому русиньскому языку ся в них приголосило 14,7% жытелїв, по русиньскы дома бісїдує 14,2% жытелїв, але русиньску народность собі записало уж лем 8,6% жытелїв а русиньскый язык мімо своєї родини, т. є. в публічнім контактї вживать лем 7,4% жытелїв. Пропастный розділ меджі кількостев людей, які ся приголосили к русиньскому языку, і тьма, які у публічнім контактї хоснують материньскый язык, ясно свідчить о занепадї ці аж стратї народной ідентічности русиньского жытельства. Дослова алармуючіма суть выслідки народностных указователїв у окремых вікових категоріях: помы в категорії 60-рочных ся к русиньскому материньскому языку голосить 25% жытелїв, в категорії 30-рочных уж лем 12% жытелїв, але в категорії дітей до 10 років лем 5% жытелїв. То значить, же кедь порівнаеме категорію дітей до 10 років з категоріев 60-рочных особ, выходит, же уж лем у пятины дітей є декларованый русиньскый материньскый язык. На основі такого тренду мож прогнозовати, же в категорії потомків сучасных молодых Русинів русиньскый язык ся буде хосновати уж лем у мінімалній мірї. При захованю такого тренду мож прогнозовати тоталну асіміляцію Русинів за 30 – 50 років. Із штатистікы видно, же русиньскый язык на Словакїї треба зараховати до категорії не „крегкых“, але „дефінітівно огроженных“ языків. Тот став собі выжадує безодкладно приїмати на уровни домашней і меджінародной легіслативы такы законы і інштрументы на їх імплементацію, котры бы максіمالно спомалили тот негативный тренд і якнайвше підпорили животаспособность мінорітных

языків. Зато ся попозерайме, котры найвызначнішы легіслативны інштрументы (законы, договори) были дотеперь прияти на охрану мінорітних языків у домашнім і меджінароднім контексті і як вплинули на статус русиньского языка на Словакії.

2. ЛЕГІСЛАТИВНЫ РАМКЫ ВЖЫВАНЯ ЯЗЫКІВ НАРОДНОСТНЫХ МЕНШЫН

В СЛОВАЦКІЙ РЕПУБЛІЦІ

Основным законом регулюючим права народностных меншын в СР є Устава СР (дале лем „устава“).³ В ст. 34 абз. 1 і 2 уставы є деклароване їх право на многосторонний розвой, главно право розвивати властну культуру, шырити і приїмати інформації в своїм материньскім языку, здружовати ся в народностных організаціях, закладати і утримовати освітні і культурны інституції, право на освіту в языках народностных меншын, право вжывати язык народностной меншыны в уряднім контакті і право брати участь на рішанню дїл тыкаючіх ся народностных меншын і етнічных груп. Тоты права належать до категорії основных прав і слобод, т. є. не мож їх нікому одняти, одперти, замовчати ани зрушити і не можуть быти предметом референдуму (ст. 93 абз. 3 уставы).

Правда, статя 34 уставы не охоплює вшыткы права народностных меншын і етнічных груп, тоты впливають і з меджінародных договорів. Факт, же Словакія дотеперь не має окремый закон о народностных меншынах, котрый бы комплексно регуловав реалізацію окремых прав у навязности на уставу, але тоты права суть загорнуты до понад 20 іншых законів, тот факт комплікує їх законом становлену імплементацію.

Найкомплексніша регулація права на вжываня языків народностных меншын ся находить в законі ч. 184/1999 З. з.,⁴ котрый дефінує персоналный аспект права на вжываня языків народностных меншын: подля § 1 абз. 1 право вжывати мінорітный язык має обчан СР,

3 Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (v znení č. 244/1998 Z. z., 9/1999 Z. z., 90/2001 Z. z., 90/2001 Z. z., 140/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 463/2005 Z. z., 92/2006 Z. z., 210/2006 Z. z., 100/2010 Z. z., 356/2011 Z. z., 232/2012 Z. z., 161/2014 Z. z., 306/2014 Z. z., 427/2015 Z. z., 44/2017 Z. z., 71/2017 Z. z., 137/2017 Z. z., 40/2019 Z. z., 40/2019 Z. z., 99/2019 Z. z.). Доступне онлайн на: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>.

4 Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/vyhlasene_znenie.html.

котрый є особов, яка належить к народностній меншыні. Закон в § 1 абз. 2 дефінує понятя „язык народностной меншыны“: є то кодифікованый або штандардизованый язык традично вживаный на теріторії СР єй обчанами, якы належать к народностній меншыні, одлишуючий ся од штатного языка; статус мінорітного языка в СР мають: болгарський, мадарський, німецький, польський, ромський, русинський, український, хорватський і чеський, а од року 2015 і російський і сербський язык.

Предметом закона ч. 184/1999 З. з. є в першім ряді регулюваня вживаня языків народностных меншын в уряднім контактї, означованя в мінорітнім языку, містне референдум о зміні означіня (назвы) села/міста, шырїня інформацій, компетенції Уряду влады СР в области вживаня мінорітных языків і справны делікты в даній области. Аплікація того закона є теріторіално детермінована, бо переважна часть єго параграфів ся може апліковати лем на теріторії сел/міст, котры суть зафіксованы в наряджіню влады ч. 221/1999 З. з.⁵ Закон дефінує повинности органам містной штатной справы, органам теріторіалной самосправы і юридичным особам створеным органами теріторіалной самосправы (дале „органы верейной справы“) в селах/містах зафіксованых в законї ч. 184/1999 З. з., як і Уряду влады СР.

На основі § 2 закона ч. 184/1999 З. з. органы верейной справы в селах/містах зафіксованых в цїтованім законї од обчанів СР, якы належать к народностным меншынам, приймають поданя, писомны документи і доказы в мінорітных языках а на них одповіять окрем штатного языка і в мінорітнім языку, поky то не є верейна листина. Органы верейной справы в даных селах/містах выдають рівнописы рішінь в мінорітных языках, кедь їх обчан СР, який належить к народностній меншыні, пожадав, або кедь поданя, котрым ся урядна процедура зачала, было написане в мінорітнім языку. На пожаданя выдають і двоязычны родны, вінчалны і умертны листы, поволїня, концесії, потверджіня, прословы і выголошіня, а тыж урядны формуларі в розсягу своїх компетенцій. Будовы органів верейной справы в тых селах/містах авою назву окрем штатного языка мають уведжену і в мінорітнім языку. Інформацію о можности вживаня мінорітных языків органы суть повинны опубліковати у своїм центрі

5 Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 221/1999 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 20% obyvateľstva. Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/1999-221>.

на добрі виднім місці подля взору становленого наряджінём влады ч. 535/2011 З. з.⁶

Повинности в сфері означованя в языках народностных меншын становлює § 4 закона ч. 184/1999 З. з. § 4 абз. 1 становлює повинность уводжованя означіня села/міста в мінорітнім языку; таке означіня ся уводить попри назві села/міста в штатнім языку на транспортных значках означуючих зачаток і конець села/міста, на будовах органів верейной справы або рішіннях выданных в языку меншыны, кедь таке означіня є зафіксоване в § 2 абз. 2 наряджіня влады ч. 221/1999 З. з. Повинность уводити означіня села/міста в мінорітнім языку на транспортній значці означуючий зачаток і конець села/міста платить про субект, в справі котрого є путь, на котрій ся дана значка находить. Означіня села/міста в мінорітнім языку ся може уводити ай на означованя желізнічної і автобусовой станіці, летіща і приставу. Закон ч. 184/1999 З. з. в селах/містах зафіксованых цітованым законом як повинность становлює уводити в мінорітнім языку інформації, які ся тыкають огрожіня жывота, здравя, безпечности або маєтку обчанів СР, які ся находять на місцях приступных шырокій громаді. Тота повинность платить про каждого без огляду на характер субекту, т. є. про вшыткы фізичны і юрідичны особы. Органы верейной справы в селах/містах зафіксованых в цітованім законі суть повинны давати інформації в рамках своїх компетенцій на пожаданя о общо платных правовых нормах в мінорітных языках. Закон доволує (але не дефінує то як повинность) выдавати общо прияты наряджіня села/міста в мінорітных языках, а тыж уводити в них вшыткы інформації і ознамы; тотя можность ся тыкать і помників, памятных таблічок і памятників, уліць і других містных географічных значок. Означіня географічных обектів (з терітотії СР і мімо нёй), котры суть завжываны в мунорітнім языку, можуть ся уводити в одборных публікаціях, пресі і інших масмедіях і в урядній роботі органів верейной справы, кедь ся в них вжывать мінорітний язык, і в мінорітнім языку, попри штандардізованых назвах у штатнім языку.

В соціалній і здравоуницькій сфері в селах/містах зафіксованых в законі ч. 184/1999 З. з. мож вести комунікацію меджі персоналом і

6 Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 535/2011 Z. z. z 19. decembra 2011, ktorým sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení neskorších predpisov. Доступне онлайн на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2011/535/20120101.html>.

паціентами/клієнтами в мінорітних языках, але не є то повинностѣв про ниякы субекты забезпечовати можность вжываня мінорітного языка.

У сфері інформованя жытелїв в мінорітних языках закон становлює повинность селам/містам зафіксованым у законїч. 184/1999 З. з. уводити таксатівно становлену кїлькость вызначных інформаций на урядній таблї села/міста, на интернетовій сторінці села/міста і в нима выдаваній пресї і в мінорітнім языку. У далшых припадах доволує вжываня мінорітного языка, але не становлює то як повинность.

Уряд влады СР помагать одборно і методічно органам верейной справы і організачным частям безпечностных і захранных зборів при імплементації закона ч. 184/1999 З. з. і предкладать владї СР раз за два роки справу о ставі вжываня языків народностных меншын на теріторії СР. Уряд влады СР рїшать і справны делікты в области вжываня языків народностных меншын.

3. МЕДЖІНАРОДНЫ РАМКЫ ВЖЫВАНЯ ЯЗЫКІВ НАРОДНОСТНЫХ МЕНШЫН В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦІ

Охрана прав особ, якы належать к народностным меншынам, є предметом меджінародных договорів і документів розлічных організацій і на розлічных уровнях, на меджінародній уровні суть то ОСН, Рада Европы (дале „РЕ“), ОБСЕ. Статус і права народностных меншын регулюють і дакотры документи Европской унії, а тыж білатералны меджіштатны договоры. СР є сігнатарьсков країнов вшыткых меджінародных договорів заміряных на охрану прав особ, якы належать к народностным меншынам. Меджі найвызначнішы меджінародны договоры Рады Европы прияты на охрану прав народностных меншын належать: Договор о охрані людських прав і особных слобод,⁷ Рамковий договор на охрану народностных меншын,⁸ Европска харта регіональных або меншыновых языків⁹ (дале „харты). Спомеджі них бы сьме ся хотїли дотулити послїднєго з уведжених договорів, якого СР є сігнатарьсков країнов од року 2001, затоже темов імплеметанції харты у звязи з русиньскым языком сьме ся в наших публікаціях уж занимали, причім

7 Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/209/vyhlasene_znenie.html.

8 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 160/1998 Z. z. Доступне онлайн на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1998/160/>.

9 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 588/2001 Z. z. Доступне онлайн на: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/588/>.

сьме ся дотеперь концентровали на дві сфери, котры поважаеме за найвызначнішы про захованя материньского языка і народной ідентіты, а то на сферу школьску¹⁰ і масмедіалну¹¹.

Знаєме, же першорядов основов харты є ей кулурный розмір. Взяла на охрону і підпору регіональных і мінорітних языків, котры суть огроженым аспектом европской културной дідовизны. З той причіны не обсягує лем антідискриміначны прінціпы односно хоснованя мінорітних языків, але тыж дефінує інштрументы на активну підпору регіональных і мінорітних языків з цілём забезпечіти їх хоснованя в освітній сістемі, масмедіях, юстіції, урядній сфері, в соціалнім і економічнім животі і в културных активітах. Вдяка ефектівному вживаню мінорітних языків у тых сферах бы ся дало досягнути захованя языків як живой части европской културной дідовизны. Харта на єднім боці становлює просты прінціпы (часть II) платны про вшыткы регіональны і мінорітны языки, на другім боці обсягує комплекс шпецїфічных кроків (часть III) тыкаючіх ся статусу регіональных і мінорітних языків у різних сферах живота: окремы державы можуть собі слободно подля своїх можностей выбрати установліня, котры будуть апліковати про каждый мінорітний або регіональний язык хоснований на їх теріторії. Цілём такой флексібілности є респектовати великы розділы в реалній сітуації регіональных і мінорітних языків (кількість вживателїв, ступінь роздробености, і т. д.), але тыж міру фінанчных можностей европских країн, бо імплементація многих установлінь харты є повязана з немалыма штатныма інвестиціями. В процесі імплементації харты є тыж важный прінціп прогресу, т. є., жебы к уж выбраним і імплементованым повинностям штаты могли пізніше прибрати новы, кедь ся їх легіслатівна і фінанчна сітуація зліпшить. Харта створює тыж контролный механізм на оцінёваня дотримованя харты в членській державі, яким є предкладаня Раді Европы імплементачных справ в трирічных інтервалах. Вшыткы предложены інформації перевірює Выбор міністрів РЕ у кождім штаті. На обективне

10 Плішкова, А. (2018). Імплементація европской харты регіональных або мінорітних языків у школьській сістемі Русинів на Словакії (2003-2014). In: Русин : международный исторический журнал. Роч. 52, ч. 2, с. 329-356.; Plišková, A. (2015). Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku. Ed. K. Koporová. Prešov: PU, s. 202-231.; Plišková, A. (2018). Vzdelávanie Rusínov na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: Lemkovia, Bojkovia, Rusini - dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra, tom. 7, časť 1. Banská Bystrica: Belianum, s. 329-341.

11 Plišková, A. (2016). Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Ed. K. Koporová. Prešov: PU, s. 101-129.

посуджіня Выбор міністрів РЕ завів властны методы работы: зберать інформації од компетентных органів і од незалежных здроїв у конкретній державі а по первістнім перевіріню періодічної імплементачной справы, кедь треба, предложить даному штату дакілько вопросів к неясным або недостаточно поясненым проблемам. По тім писомнім поступі делегація Выбору експертів РЕ звычайно іде до даной державы перевірити сітуацію в особній комунікації зо субектами і організаціями, котрых работа є тісно звязана з вживанєм релевантных языків, а пак конзултує з штатныма органами проблемы зарегистрированы в моніторованю. По завершіню даного поступу Выбор експертів выготовить свою властну оцінюючу справу, котру предлагать Выбору міністрів ведно з пропозиціями на рекомендації, котры може Выбор міністрів адресовати членському штату.

СР в р. 2001 собі выбрала од 49 по 53 повинностей з III. части харты про 9 мінорітних языків: булгарський, мадярський, німецький, польський, ромський, русинський, український, хорватський і чеський язык, к яким прибрала в році 2015 далшы два – сербський і російський¹².

Імплементація харты про русинський язык ся тыкать слідуючіх статей: Статя 8 – Освіта (9 пунктів); Статя 9 – Юстіція (8); Статя 10 – Справны органы і верейны службы (11); Статя 11 – Масмедії (8); Статя 12 – Културна работа і културны інштитуції (9); Статя 13 – Економічний і соціалний живот (4); Статя 14 – Черезгранічна сполупраца (1).

Дотеперь СР передложила РЕ 5 періодічных справ о імплементації харты в СР (2003, 2008, 2012, 2014, 2018) а Выбор експертів РЕ выпрацовав ку кожій з них свої оцінюючі справы (2006, 2009, 2012, 2015, 2019) і предложив конкретны рекомендації владі СР. За недотримованя приятых пунктів харты сігнатарьскым країнам не грозять ниякы санкції, є то скоріше форма меджінародного оцінїня одношіня каждой країны к регіональным або меншыновым языкам вживаным на ей теріторії. Мож конштатовати, же од року 2001 прогрес в досяганю станювленых цілів про русинський язык в окремых ціклах моніторованя є евідентный, і хоць з нерівномірнов динаміков у окремых сферах. Біланція повнїня приятых девятєх повинностей про русинський язык в Статі 8 – Освіта по 5. ціклі моніторованя (2018) і насліднім оцінїню Выбором експертів РЕ (2019)¹³

12 EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV. Správa výboru expertov predložená Výboru ministrov Rady Európy v súlade s článkom 16 Charty. Piata správa. Slovenská republika. Štrasburg, 30. apríl 2019, s. 7. Доступне онлайн на: <https://www.mzv.sk/documents/10182/3736745/001+201118+Pr%C3%ADloha>

13 Там же.

є слідує: 1 сповнена повинність; 6 частин сповнених повинностей і 2 несповнені повинності.

У Статті 11 – Медії біланція повиння прийнятих восьмих повинностей про русинський язык СР зазначила в порівнянні з 4. циклом моніторингу¹⁴ явну динаміку: 3 сповнені повинності, 3 частини сповнені, 1 формально сповнена і 1 несповнена повинність. (Plišková, 2016: 127)

Вибір експертів на основі того викликав словацькі органи, щоб дотримували вимоги повинності впливаючі з харти, к яким ся завязали і котрі Вибір експертів РЕ оцінює по 5. циклі моніторингу за „несповнені“, і щоб далі дотримували ті, котрі суть сповнені. Вибір міністрів РЕ словацьким органам спеціально рекомендовав заміряти ся на рекомендації, котрі означив за пріоритні: а) в сфері школи розширити понуку навчання русинського языка на передшкільнім і прімарнім ступню едукації і отворити понуку основної частини навчання в русинськім языку на секундарнім ступню едукації, в технічній і одборній едукації; б) розширити вживання русинського языка в уряднім контакті, т. є. в контакті з штатними і самосправними органами, без огляду на становлені ліміти (20% жытелів даной мінорити в селі/місті), підпорувати вживання русинського языка в практичнім животі, главно в публічних надписах/назвах, враховано означення міст і сел в русинськім языку.¹⁵

4. АПЛІКАЦІЯ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА В УРЯДНІЙ СФЕРІ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦІ

Вживання русинського языка в СР, як сьме уж увели, регулує основний закон штату – Устава СР, конкретні закони і правні норми, як і высше споминані міжнародні конвенції і договори о правах особ, які належать к народностным меншынам. Кедьже СР доднес не має спеціальний закон о народностных меншынах, право на вживання мінорітних языків в уряднім контакті регулує Закон о вживанню языків народностных меншын (1999). Подля нёго особы, які належать к народностным меншынам і подля посліднього списовання людей в селі/місті творять найменше 20% жытельства, мають право в такім селі/місті

14 В роках 2003 - 2012 біланція повиння харти в Статті 11 - Медії была така: 2 сповнені повинності, 1 частина сповнена і 5 несповнених повинностей.

15 Позерай реф. 12, с. 72.

в уряднім контактї вживати свій материнський язык. В нїм мають право: писомно ся обрати на штатны і самосправны органы а тыж дістати в нїм писомну одповідь; мати надписы на публічних інштитуціях; мати урядны формулярї; вести засідання теріторіалных самосправ і выступати на них в материнськїм языку; вести кронікы; означовати улїці і іншы містны географічны назвы.

Міров практичної аплікації закона ч. 184/1999 в урядній сферї сьме ся уже скорїше занимали в дакількох роботах.¹⁶ Вызначны інформації сьме здобыли тыж з історічно-соціологічного баданя Словацькой академії наук в Кошыцях (Gajdoš a kol., 2001). На основі того по списованю людей в році 2001, респ. і по далшїм списованю в році 2011 сьме могли ясно сконштатовати, же урядна сфера вживаня русиньского языка од самого зачатку была і є довгодопо стагнуучов, і хоць кїлькость жытелїв русиньской народности в каждїм списованю людей од року 1991 все наростала, так як тыж наростала кїлькость сел/міст, в котрых Русины творять мінімално 20% населїня: кедь в році 1991 таких сел/міст было 68, то в році 2001 їх было уж 92, а в році 2011 аж 123. То чом же у тій сферї вживаня русиньского языка довго не видно позітивны змїны? Є то лем винов довгодопо абсенції штатного органу, котрый бы дозерав над імплементацієв приятої легіслативы, або і винов недостаточной ініціативы самой народностной меншыны, респ. ей лїдерів, про котрых дана сфера вживаня русиньского языка была і є мімо їх зорного угла. Видить ся нам, же выслїдок є комбінацієв обидвох факторів і хоць не мож повісти, же ниякы ініціативы не были розвинуты.

К тым вызначнішым ініціативам, в котрых Русины проявили інтерес апліковати законне право на вживаня свого материньского языка в урядній сферї, належить протестна петіція по реалізації приятого Закона Народной рады СР ч. 191/1994 о означованю сел/міст в языку народностных меншин.¹⁷ Внаслїдку аплікації того закона села/міста, в котрых жыло мінімално 20% жытелїв русиньской народности, дістали офіціалны двоязычны таблїчки з назвами своїх сел/міст не зо словацько-русиньскыма, але зо словацько-україньскыма назвами, т. є. друга назва,

16 Plišková, A. (2006). Списовный язык карпатских Русинів: проблемы становлїня, кодїфікації, акцептації і сфер функціонованя. Dizertačná práca. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava, s. 68-71.; Plišková, A. (2007). Rusínsky jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, s. 62-103.; Plišková, A. (2009). Русинський язык на Словеньску. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, с. 74-123.

17 Zákon č. 191/1994 Z. z. Národnej rady Slovenskej republiky o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín. Доступне онлайн на: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-191>.

котра має сигналізувати етнічну приналежність законом становленої кількості жителів даного села/міста, була декларована в українському мові. Высвітлити тот став мож было двома факторами: а) практичну реалізацію уведженого закона підтримовала в тім часі парламентна Партія демократічної лівіції, в рядах котрой были і членове а зарівно офіціалны представителі української народносної меншынї на Словакії; б) абсенція літературного русинського мові в тім часі была єдным з міцных протиаргументів, які не доволили в 68 русинських селах назвы вводити в згоді зо законом і таблічки з двомовними назвами реалізувати в другій часті подля русинського правопису. Але за нецілий рік по прийняттю в СР тзв. „табличкового закона“ настала діаметрално інша ситуація – 25. януара 1995 была выголошена кодифікація русинського мові і основний протиаргумент зникнув. Наслідно представителі русинських організацій ся ініціативно дожадовали зміны надписів на двомовних табличках – подля правил русинського правопису. Але аж до року 2019 практично ніяка зміна не настала. Найправдоподібнішов причінов порушования прийтої легіслативы была економічна, але своє місце наісто ту мало тыж слабе дожадованя ся імплементації закона репрезентантами русинських організацій, як і самых жителів даных сел.

Аналогічна ситуація была тыж в означованю улїць і інших географічных назв, публічных будов і інституцій. Наприклад, ані єдна із школ із навчанєм русинського мові мінімално 20 років од прийняття закона ч. 191/1994 і мінімално 10 років од прийняття закона ч. 184/1999 не мала в двомовній назві текст в русинському мові. Наopak, і ту ся утримовали парадоксны ситуації: хоць школа мала двомовну табличку, але зась лем словацько-українську, і хоць український мові ся в містных школах давно перестав учіти а кількість жителів української народности в селах/містах не досяговала 20% з кількості жителів села. Подобно то было з назвами на склепах, рештавраціях, поштах і под., на котрых або ся іщі заховали двомовны словацько-українскы назвы, або на них были новы назвы, але уж лем у словацькїм мові. Назнак зміны сьме зареєстровали може аж о 10 років пізніше од прийняття закона ч. 184/1999, і то лем в поєднх припадах в означіню будов містной самосправи або штатной справи, конкретно в Меджілабірцях і Чабинах, де з ініціативы старостів, респ. прїматорів і предностів обводных урядів были іншталованы словацько-русинскы назвы інституцій.

Евідентно ліпшу ситуацію в аплікації русинського мові в уряднім контакті в СР мож было відіти при єго вживаню в устній формі. Як основний

інштрумент комунікації ся вживав на засіданнях містних самосправ, главно в селах/містах з перевагов по русиньскы бісідуючого жытельства і з перевагов по русиньскы бісідуючіх посланців містных самосправных органів. Але писомна агенда з тых засідань ся вела лем в языку словацькім, што є очівісно детерміноване незнанєм правил русиньского правопису особами повіреныма робити такы записы, респ. неовладанєм графемічної сістемы русиньского літературного языка, т. є. азбуки.

Од року 2005 дакотры урядны інформації, напр. ознамліня о часі і місцю реалізації волеб, зачали выдавати в русиньскім языку органы Пряшівского самосправного края, т. є. края, в котрім жыє основна маса Русинів. У сітуації кедь в СР є абсенція урядных тлумачників до русиньского языка, переклады собі забезпечовали у русиньскых народностных організацій або у лінгвістів з Інштитуту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты. Таксамо поступали дакотры штатны органы перед акціями цілоштатного характеру, напр. Штатістичный уряд СР перед списованєм людей, котрый выдає в згоді з приятов легіслатівов розлічны поучіня, выголошіня і іншы визначны інформації в языках народностных меншын.

Русиньскый язык мож вживати тыж в писомнім контакті з Канцеларієм верейного хранителя прав (омбудсмана), яка свої формуларі выдає в мінорітних языках, враховано русиньского. Право на вербалну комунікацію в уряднім контакті Русины вивжывають тыж в судных процесях на языково змішаных теріторіях, а то без призываня тлумачника вдяка близкості і зрозумілості русиньского і словацького языка.

В послідніх роках евідуєме частіше вживаня русиньского языка в урядній сфері почас церьковных обрядів – вінчанок, хрестин, погробів і под., переважно в грекокатолицькых парохіях на северовыході Словакії, што прямо корешпондує з ініціованєм і реалізацієв русиньской пасторачной практікы з боку части русиньскых священників Пряшівской грекокатолицькой єпархії.

Наймідційшу позицію в уряднім контакті мало і має вживаня русиньского языка меджі русиньскыма організаціями і дакотрыма штатныма народностныма інштитуціями так в рамках СР, як і в меджінароднім контексті – справила в комунікації меджі членськыма організаціями Світового конгресу Русинів. Вшыткы засіданя органів тых організацій, але і їх писомна агенда ся вели і ведуть в русиньскім языку з рівноцінным дотримованєм норм окремых літературных варіантів. В меджінароднім контексті ся на сполочных акціях таксамо вживають в

устній формі окремих літературних варіантів русинського мови. Писемна аґенда на цілорусинській рівні ся веде в залежности од походжіня особы повіреної таков роботом, в дотеперішній практиці то все была норма літературного мови Русинів на Словакії.

Можеме конштатовати, же по році 1989, але главно по кодифікації русинського мови (1995), по приятю закона ч. 184/1999 і надвязных законів і по ратифікації харты мовів (2001) наросла міра вживаня русинського мови в урядній сфері на Словакії. Але думаєме собі, же докладніше, але в першій ряді сістематічне мерькованя на тот аспект русинського мови з боку лідрів русинських організацій бы могло выразно помочі розшырїню законного вживаня русинського мови. Є то вызначный момент нелем з погляду пропаґації материнського мови вноутрі етніка, але і з погляду плеканя позітивного одношіня к нєму у розлічных верьств як русинського жытельства, так другых народностных меншын. Шырше заступлїня русинського мови в уряднім контакті має таксамо барз вызначный псіхолінгвістичный аспект. Членам того етніка дає можность усвідомити собі, же їх літературный мови має достаточну міру достойности і про вживаня у высших сферах жывота, як є лем каждоденна комунікація в кругу родини і же може быти рівноцінный з другыма мінорітныма мовыками.

В сучасности, мінімально в послідніх пятых роках, в СР єднозначно видиме дінаміку у процесі вживаня русинського мови в урядній сфері і в аплікації мововых прав народностных меншын. О тій темі нелем ся вели частішы діскусії, але штат створив властны інштрументы на слідованя імплементації мововых прав народностных меншын. Посередництвом Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны Уряду влады СР¹⁸ зачінають цілено реалізовати конкретны практичны крокы, жебы ся сітуація довгодобой стагнації (дакотрых) мінорітных мовів в урядній сфері змінила. І хоць многы штатны уряды в регіонах, у яких жыють народностны меншыны у законом становленій кількости, тов темов ся ініціативно не занимають, або може ани о тім не знають ці не хотять знати, бо нихто їх к тому не вызыває і не выжадує ани не котролює практичне дотримованя нима мововых прав народностных меншын в урядній сфері, на основі приятых законів жытелів СР мають легітимне право і в урядній комунікації зо штатныма урядами, містнов

18 Spĺnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/>.

самосправов і територіальнов самосправов вживати в усній і писомній формі свій материнський язык.

Правила вживання мов народностных меншин в писомній формі в уряднім контакті регулує новелізований Закон ч. 184/1999 З. з. о вживаню мов народностных меншин у формулаціях пізніших приписів.¹⁹ Подля § 2 того закона языки народностных меншин в писомнім уряднім контакті ся можуть вживати тогды, кедь жителі, які належать к народностным меншинам і мають місце стабільного бывання в данім селі/місті, творять на основі двох за собов наслідуючих списовань жытельства в селі/місті найменше 15% жытельства, причім тота границя зачне платити аж по списованю людей в році 2021 (дотеперь платить границя 20%). На основі того в СР в писомнім уряднім контакті мож хосновати мадярський, русинський, ромський, український і німецький язык, а то в селах зафіксованых в наряджіню влады СР ч. 221/1999 З. з.²⁰ Доведна іде о 656 сел/міст з мінорітним жытельством, причім аплікація русинського языка в уряднім контакті ся в сучасности дотыкать 68 сел (подля списованя людей з року 1991) з русинським жытельством у 7 окресах на северовыході Словакії: Бардеєв, Гуменне, Меджілабірці, Свідник, Снина, Стара Любовня і Стропків. Свій материнський язык жителі СР мають право вживати в комунікації з органом містной штатной справы, органом територіальной самосправы і територіальнов самосправов створенов юридичнов особов. Урядам у селах/містах зафіксованых у тім наряджіню жителі СР мають право в своїм материнськім языку предлагати розлічны писомны листины – жадости, доказы, пропозиції і под., і на них дістати одповідь в тім языку, в яким ся на уряд обернули.

Є позітивне, же міра аплікації языковых прав про народностны меншыны в СР ся в послідніх роках підвышує – посередництвом активнішой і ефектīvнїшой работы Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны, в компетенції котрого є аґенда языковых прав народностных меншин. Зарівно але процес їх аплікації на конкретных урядах отварять і новы, а не малы проблемы, на рїшаня яких уряды в данім моменті не суть достаточнo приготовлены, бо окрем мадярського языка аплікацієв інших мінорітных языків в уряднім контакті ся ніхто шпецїально не занимав. Зато Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны довшый час ся снажить глядати

19 Zákon č. 184/1999 z. z. o používaní jazykov národnostných menšín (v znení č. 318/2009 Z. z., 204/2011 Z. z., 287/2012 Z. z.). Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/1999-184>.

20 Позерай реф. 5.

оптимальны рішення на законну аплікацію языковых прав вшыткых выше уведжених народностных меншын. Як найбівшы проблемы уводити: абсенцію єднотной одборной термінології в мінорітних языках, абсенцію двоязычных формуларів і недостаточну кількість урядників компетентных вести урядну комунікацію в мінорітних языках. З тым цілём створив пять порадных робочіх груп з одборників про окремы мінорітны языки (мадарьскый, німецькый, ромскый, русиньскый і український),²¹ яки партіципують на імплементації Закона ч. 184/1999 о вживаню языків народностных меншын в уряднім контакті. Без огляду на уведжени проблемы, ёго дотеперішні ініціативы принесли свої першы конкретны результаты, яки мож відіти главно в динамічнім розвою візуальной двоязычности – двоязычним означованю публічных міст, штатных і самосправных урядів і інституцій, школ, влакових і автобусовых заставок і под., дале в перекладах легіслативных документів, урядных формуларів про уряды штатной справы, містной і теріторіальной самосправы. На основі планованих кроків зробив визначный крок у будованю слабо розвинутой одборной термінології про тоту сферу,²² але і в підвышованю языковых компетенцій в уведжених мінорітних языках урядників з конкретных одборів окресных урядів.²³ Проект, в рамках якого ся в СР першы такы компетенчны курзы реалізовали в році 2019 про мадарьску і русиньску народностну меншыну,²⁴ мав назву *Розвой мадарьско-словацькой і русиньско-словацькой білінгвалной компетенції з адміністративных жанрів*. Участниками курзів у русиньскім языку в першій етапі проекту были лем робітници Окресного уряду в Меджілабірцях із штирѣх одборів: організачного, катастрального, крізового манажменту і енвіроментального.

Стимулюючим моментом про розвой языковых компетенцій штатных урядників у мінорітних языках в СР був рік 2018, коли на основі ініціативы уповномоченого влады про народностны меншыны была до

21 Jazykové poradné skupiny. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//8449/jazykove-poradne-skupiny/>.

22 Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/>.

23 Začína sa jazykové vzdelávanie štátnych zamestnancov v maďarskom a rusínskom jazyku. Доступне онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//zacina-sa-jazykove-vzdelavanie-statnych-zamestnancov-v-madarskom-a-rusinskom-jazyku/>.

24 Першы курзы в мадарьскім языку ся вели од конца мая 2019 року а продовжовали до конца рока 2019. В русиньскім языку ся курзы реалізовали в двох етапах: перша 24. – 25. октобра і 30. – 31. октобра 2019, а друга в новембру 2019.

Выглашки Уряду влады СР ч. 126/2017, котров ся становлюють деталлы о підвишваню освіти штатных урядників, зафіксована і можность розвоя компетенцій в языках народностных меншын.²⁵ Наслїдно уповномоченый ініціював дакілько робочіх діскусій з Міністерством ввнтра СР, Факултов середнёевропских штудій Універзіты Конштантіна Філозофа в Нїтрї і Інштїтутом русиньского языка і културы Пряшівской універзіты з цілём найти оптімалны можности на реалізацію того проєкту. На основі заключінь із уведжених діскусій ся од мая 2019 реалізовали курзы з мадарьского языка про 59 робітників з восьмох окресных урядів, а наслїдно з русиньского языка про 8 робітників з Окресного уряду в Меджілабірцях. Курзы в розсягу 40 годин были заміряны на комунікацію і реторіку в мінорітнім языку, білінгвалну урядну корешпонденцію, правопис і методіку перекладу.

Заміром проєкту ініціюваного уповномоченим влады СР про народностны меншыны СР, який буде продовжовати і в новім році, є, жебы ефектівна і отворена верейна справа служыла каждому жытелёви без будьякой языковой барьеры і жебы в будучности така форма освіти штатных урядників ся реалізовала і в інших штатных резортах. На наш погляд, найідеалніше бы было, як бы на урядах штатной справы в кождім окресї, де жыють конкренты народностны меншыны, были створены робочі місця про особы з належныма языковыма компетенціями вести урядну комунікацію нелем устну, але главно писомну в мінорітнім языку. Самособов, реалізація того проєкту в русиньскім контексті є діаметрално інакша, як напр. в мадарьскім, бо є значно лімітована недостатком высокошкольских абсолвентів русиньского языка. Але істо має і свій позітівный аспект: уведжены курзы, які ся реалізовали заты лем в Меджілабірцях, могли їх участников холем счастья мотивовати веце ся інтересовати о літературный русиньскый язык, подумати над оптімалныма можностями ёго аплікації в урядній сферї на їх одділїнях, дали їм основны інформації о кодифікованім русиньскім языку, о сферах аплікації русиньского языка дома і в заграничу і т. д. Но, природно, указали і дакотры негатівны аспекты того процесу, а то ліміты – ці особны, або інштїтуціональны, які зо собов процес підвишваня статусу їх материньского языка на уровень урядного несе, респ. може принести. А тот фактор зась може быти про многих демотівуючим, бо може засягнути до дотеперішнєго штандартного комфорту штатных робітників.

25 Vyhláška č. 126/2017 Z. z. Úradu vlády Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o vzdelávaní štátnych zamestnancov. Доступне онлайн на: <https://www.epi.sk/zz/2017-126>.

Усвідомлюємо собі, же абсенція комплексной освіти в русиньскім языку каждого штатного робітника і інституцію все буде лімітовати у практичнім вживаню літературной нормы русиньского языка, главно в писомній формі. Дочасным рішінём даной сітуації про них є забезпечованя перекладів урядной писомной корешпонденції в русиньскім языку посередництвом екстерных фірем. Таких фірем, які у звязи з імплементацієв высше уведжєных законів в СР розшырили своє первістне заміряня і на русиньскый язык, у посліднім часі ся обявило дакілько. Тот новий феномен, хоць із шыршого погляду є про Русинів і русиньскый язык позітивным, але мож го розуміти лем як зачаточне і дочасне рішіня в процесі заведжіня русиньского літературного языка до урядной сфєры, т. є. до сфєры, яка спомеджі вшыткых сфєр, в яких ся СР завязала апліковати русиньскый язык і як сігнатарьска країна харты языків, найвеце стагнує. Прічіны стагнації сьме уж назвали высше. Помагать їм і тот факт, же близкость словацького і русиньского языка практично ани не выжадовала, ани не мотівовала самых Русинів, не то іщі штатны резорты, до компетенції котрых конкретны уряды верейной справы належать, тов темов ся шпеціально занимати. Законы і языковы права в демократічній країні але мають платити єднак про вшыткых обчанів і їх языки, а з того погляду ініціативы уповномочєного влады СР про народностны меншыны суть легітимны. Лемже без жадостей, імпулзів і ініціатів з боку самых Русинів каждый закон, языкове право або і тота найменша ініціатива компетєнтного уряду одповідного за їх аплікацію зістане лем на папірю. До якої міры штатны субєкты і їх ведучіх робітників у регіонах компактно заселєнах Русинами новы ініціативы уповномочєного влады про народностны меншыны ословлять або нї, укаже час. Мы уж тепєрь знаєме, же тоты амбіції ся дадут наповняти лем тогды, кєдь мають ініціатора, план реалізації і дозоруючій, рєсп. контрольный орган. Доказы о тім приносить і заты послідня, пята Справа о вживаню языків народностных меншын на теріторії СР за роки 2019 – 2020 (Správa, 2020), але тыж попередні штири справы²⁶ выготовлєваны од року 2012 в двойрічных ціклах Урядом влады СР в кооперації з Урядом уповномочєного влады СР про народностны меншыны. Вызначну часть 5. справы творить якраз інформація о ставі повніня повинностей выпливаючїх із закона ч. 184/1999 о вживаню языків народностных меншын у формулациях пізнішых приписів, а то у сфєрі вживаня

26 Справы о ставі вживаня языків народностных меншын в СР за роки 2012 - 2018 суть доступны онлайн на: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//spravy-a-koncepcne-materialy/>..

мінорітних мов органами місцевої штатної справи, організаційними частинами озброєних безпечностних зборів і захарних зборів, органами територіальної самосправи і юридичними особами створеними органами територіальної самосправи в селах/містах зафіксованих в законі ч. 184/1999 З. з.

З ціллю здобути комплексний і структурований образ о ставі вживання мов народностных меншын, Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны інформації зберав поесередництвом розсяглої анкеты, до котрой были загорнуты релевантны сферы вживання мінорітних мов. В порівнянню з попередніми роками, анкета была доповнена вопросами з области мовных компетенцій в мінорітних мовах. Из 638 вшитых ословених сел/міст было 56 таких, котрых ся тыкали вопросы повязаны з русинським мовом а 12-ох ся тыкали вопросы заміряны на два мовы (т. з. tych сел/міст, в яких жыла законна кількість двох народностей) – русинський і український (11) ці русинський і ромський (1). Села/міста мали одповісти на 79 вопросов із 7 тематичных областей вживання мінорітних мов в компетенції органів територіальної самосправи: означіня в мову народностной меншыны, урядный контакт, двомовны документи, мов засідань територіальної самосправи, інформованя людей, фінанчний аспект спосєный з аплікацієв закона і заключны вопросы. Предметом анкеты была уж третій раз область вживання мінорітних мов юридичними особами створеними органами територіальної самосправи.

Анкета была заміряна і на вживання мінорітних мов органами штатної справи. Из 89 ословених субєктів штатної справи (окресны уряды, уряды роботы, соціальных діл і родины, данєвы уряды, мытны уряды, регіональны ветеринарны і потравиновы справи, регіональны уряды верейного здравотництва і штатны архівы) штири были в селах/містах з русиньсков мінорітов.

Анкета принесла вілрку оптимістичны інформації із сел/міст з русинським жытельством, де уряды не авізовали великы проблемы з вживанєм русиньского мовы ани в устній, ани в писомній формі, навише в порівнянню з попереднім періодом ся підвышив интерес о вживання русиньского мовы в писомнім уряднім контакті. В роках 2019 – 2020 было заевідованих доведна 8 подань од людей в русиньскім мову в трьох селах/містах, на порівняня, в роках 2017 – 2018 было заевідоване 1 поданя, передтым ани єдно. По першыраз были заевідованы жадости о виданя двомовных урядных формуларів, верейных листин (родны,

вінчалны і умертны листы), общо обовязных приписів. Справа в заключіню конштатує, же условія вживаня мінорітних языків ся в цілім в СР зліпшыли, причім у русиньской меншыны ся уводить вызначна міра наростаня кількості поданых жадостей і зліпшіня в области інформованя в русиньскім языку (Správa 2020: 70). Таксамо сондованя в органах штатной верейной справы (2 окресны уряды, 1 мытний уряд і 1 уряд роботы) в селах/містах з русиньсков мінорітов принесли позітивны выслідкы в ефектівнішій дотримованю закона о двоязычній означіню (назвах) органів у штатнім і в русиньскім языку (96%, в р. 2018 – 80%) (Správa 2020: 81), в підвишійню кількості органів штатной справы, котры забезпечують урядну комунікацію в мінорітнім языку своїма інтерныма робітниками (88%, в р. 2012 – 63%) (Správa 2020: 84), в уводжованю інформації о можности інформованя людей в мінорітнім языку на виднім місті (урядна або інформачна табла, веб – 98%, в р. 2018 – 63%) (Správa 2020: 89), в наростаню кількості писомных подань в русиньскім языку (з цілкового числа 279 было 63 в русиньскім языку) (Správa 2020: 89), у выдаваню двоязычных формуларів, вживаню мінорітного языка на засіданю органу верейной справы, уводжованю інформацій о огрожіню жывота, здравя або мастьку (34%, в р. 2018 – 9%) (Správa 2020: 95), у вживаню надписів і ознамів на інформованя людей (46%, в р. 2018 – 19%) (Správa 2020: 97). Органы, враховано русиньскых сел/міст, тыж одповіли на вопрос – до якої міры považують за проблем практичну аплікацію Закона ч. 184/1999 З. з.: безпроблемову аплікацію закона означіло 63% урядів (в р. 2018 – 48%), счаси проблемову 29%, проблемову 8% урядів (в р. 2018 – 17%) (Správa 2020: 105). Як главны причіны звичайно увели комбінацію факторів: недостаток кваліфікованых робітників, недостаток фінанцій, недостаточна одборна підпора. Справа конштатує, же за слідований період настало зліпшіня аплікації цітованого закона в селах/містах з мадярьсков, русиньсков і ромсков мінорітов.

Штатна справа в порівнаню з минулым періодом зліпшыла аплікацію закона у вшыткых слідованых областях у селах/містах з мадярьсков і русиньсков мінорітов. Пята справа тыж конштатовала резервы в аплікації закона, якы бы мож было рішати прийманём до роботы в урядах робітників з належныма языковима компетенціями а сучасно жебы ся бівший акцент приділяв сістематічному підвишованю языковых компетенцій робітників штатной справы, главно в овладаню одборной термінології в мінорітних языках. Ефектівным інструментом бы могло быти тыж створіня компензачного фонду, з якого бы органы

штатной справы і територіальной самосправы рефундовали наклады споєны з аплікаціёв закона, якый укладать повинности, але не уводить здої на фінанчне забезпечіня їх повніня.

5. ЗАКЛЮЧІНЯ

На основі повідженого можеме конштатовати, же законна повинность практічной аплікації русиньского языка в урядній сфері ставлять Русинів в СР до новой сітуації. Новая сітуація значіть і новы можности на змїну їх статусу як народностной меншыны, так і на змїну статусу їх літературного языка, якый в новодобій історії попершыраз аж зачатком 21. Стороча реално зачінаць здобывати кредит урядного языка, і хоць Закон о вжываню языків народностных меншын в СР платіть од конца 20. ст., т. є. уж выше 20 років. Теоретічно бы то могло значіть і нову мотивацію про пїдвышїня інтересу Русинів учіть ся і штудовати русиньскый язык, почінаючі матерьскыма школами а кончаючі высокошкольскыма штудіями. Отворїня можностей здобыти на основі знаня літературного русиньского языка роботу у штатній сфері а по скончїню штудій вернути ся назад до русиньского регіону могло бы быти добров мотиваціёв і про розвой русиньского школства, але і про наворачаня ся школованых молодых людей назад до родного краю, што бы пригамовало вылюднїваня русиньских регіонів на северовыходї Словакії. Ці то так буде, укаже нелем час, але і якость штатной стїмуляції зачатых ініціатів заміряных на аплікацію русиньского языка в урядній сфері. Але таксамо і оптімалный языковий розвой, котрый бы доволив релатівно успїшному функціонованю русиньского языка в даній сфері в будучности. Домашня і меджінародна легіслатіва суть наставены так, жебы тот процес міг быти успїшний. Першы успїхы властно суть на світі і припадають іщі на конець 20. ст.: 1. з недавного діалекту vznikнув літературный язык; 2. русиньскый літературный язык здобыв домашню і меджінародну акцептацію як офіціалный язык самостатной народностной меншыны; 3. як такий є храненый домашнїв і меджінароднов легіслатівов і має право вжывати ся в розлічных сферах жывота. А то є солідный фундамент к тому, жебы з декларованой категорії „крегкого“ языка (Atlas 2012) русиньскый язык не впав до категорій низшых. Уж занедовго списованя людей в році 2021 нам назначіть, до якої міры ёго выслідкы будуть корешпондовати з назначеныма прогнозами у вступі нашой статї (Rundesová 2013).

ЛІТЕРАТУРА

- Atlas of the World's Languages in Danger. New edition of the Atlas of endangered languages. (2012). UNESCO.* Retrieved 30 April 2012.
- GAJDOŠ, M. a kol. (2001). *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000.* Prešov: UNIVERSUM.
- KONEČNÝ, S. a kol. (2002). *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002.* Prešov: Robert Vico – vydavateľstvo.
- PLIŠKOVÁ, A. (2015): Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20. výročie kodifikácie : IV. Medzinárodný kongres rusínskeho jazyka. Prešovská univerzita 23. – 25. 09. 2015.* Ed. K. Koporová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 202-231.
- PLIŠKOVÁ, A. (2016). Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike.* Ed. K. Koporová. Prešov: Prešovská univerzita, s. 101-129.
- RUNDESOVÁ, T. (2013). O 30 – 50 rokov hrozí, že Rusíni na Slovensku sa celkom asimilujú. Naznačuje to desaťročný trend. In: *Prežije rusínsky jazyk na Slovensku? : Zborník výstupov projektu ČEMERICA II.* Bratislava: ZIRS, 2013, s. 18-34.

Др Ана Плишкова

ОД ДИЈАЛЕКТА ДО ЗВАНИЧНОГ ЈЕЗИКА: НОВИ СТАТУС И НОВИ ПРОБЛЕМИ РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА У СЛОВАЧКОЈ

Резиме

Од кодификације 1995. године, русински језик у Словачкој се користи као језик националне мањине, регулисан националним и међународним законодавством. Рад се првенствено бави питањима примене русинског језика у службеној сфери, која је међу онима које дугорочно највише стагнирају у вези са употребом русинског језика у Словачкој. Устав Републике Словачке, Закон о употреби језика националних мањина, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима и закони који следе ове документе могу гарантовати заштиту русинског језика као језика националне мањине, под условом да држава обезбеђује ефикасне алате за примену горе наведених докумената. У Словачкој су такви алати створени већ крајем 20. века; њихова примена је, међутим, приметна тек у последњој деценији. Стога се чини да би законска примена језичких права националних мањина, коју је у последњих неколико година доследније спроводила Канцеларија повереника за националне мањине при Влади Републике Словачке, могла допринети широј примени русинског језика у јавној сфери, што би у будућности могло стимулисати нове могућности за рад у дотичној сфери, посебно за оне људе који говоре русински и пишу на русинском

језику у североисточној Словачкој, региону који губи становништво. Ова чињеница истовремено може да подстакне веће интересовање за проучавање русинског језика и, на тај начин, да промовише национални идентитет Русина у Словачкој.

Кључне речи: Русини у Словачкој, русински језик у Словачкој, службена сфера русинског језика, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима, Закон о употреби језика националних мањина

Dr Anna Plishkova

FROM DIALECT TO OFFICIAL LANGUAGE: NEW STATUS AND NEW PROBLEMS OF THE RUSYN LANGUAGE IN SLOVAKIA

Summary

Since its codification in 1995, the Rusyn language in Slovakia has been used as a language of national minority, regulated by national and international legislation. The paper primarily deals with issues of implementing Rusyn in the official sphere, which has been among those stagnating the most on a long-term basis regarding the use of Rusyn in Slovakia. The Constitution of the Slovak Republic, the Act on the Use of Languages of National Minorities, the European Charter for Regional or Minority Languages and the laws that follow these documents can guarantee the protection of Rusyn as a language of a national minority, provided the state ensures effective tools for the implementation of the above documents. In Slovakia, such tools were created as early as the end of the 20th century; their implementation has, however, only been noticeable in the most recent decade. It, thus, seems that the legal implementation of the linguistic rights of national minorities, which has been, in the past few years, more consistently enforced by the Commissioner's Office for National Minorities at the Government of the Slovak Republic, could contribute to broader implementation of Rusyn in the public sphere, which could, in the future, stimulate new work opportunities in the sphere in question, especially for those people who are able to speak and write Rusyn in North-Eastern Slovakia, a region which is losing its population. This fact can, at the same time, encourage greater interest in studying Rusyn language and, in this way, promote the national identity of Rusyns in Slovakia.

Keywords: Rusyns in Slovakia. Rusyn language in Slovakia. Official sphere of the Rusyn language. European Charter for Regional or Minority Languages. Act on the Use of Languages of National Minorities

Мср. Александер Мудри

Универзитет у Новим Садзе

Филозофски факултет

Одделене за русинистику

mudrisasa@ff.uns.ac.rs

О ПОНЯЦОВЕЙ МЕТАФОРИ У РУСКИМ ЯЗЫКУ¹

Абстракт: У тей роботы будзе представени єден зоз главних феноменох интересованя когнитивней лингвистики, поняцова метафора. Видзене метафори ше з часом меняло од поетского висловного средства по механїзем думаня. Когнитивна лингвистика розликує структурну, орієнтаційну и онтологійну метафору, а з оглядом на общоє, видвоюю ше метафори специфичного и общого уровня. Ствари ше концептуализує зоз метафору ВЕЛЬКИ ЛАНЄЦ ИСНОВАНЯ, а одношеня зоз метафору СТРУКТУРА ПОДІЇ. Тота робота дава основни інформації о метафори зоз становиска когнитивней лингвистики.

Ключни слова: поняцова метафора, когнитивна лингвистика, механїзми думаня.

УВОД

За найвекшу часц людзох метафора представя термин зоз хторим означуєме поетске висловйованє, прикраску у писні зоз хтору автор, поровнуючи два поняца, виражує якуш думку, але ше тиж намага онєзвичайц текст и виволац при читательови одредзену реакцію. Таке традиційне розуменє метафори ма свойо коренї у реторичней, односно стилістичней традиції и представене є у Аристотеловой *Поетики*² (Klikovac 2004: 10). Медзитим, як твердза когнитивни лингвисти, метафору хаснуєме каждодньово у бешеди. Здогадніме ше як часто повеме же зме *вистати як пес* або же *гонїме авто* хтори ма тельо и тельо *конї*. Або кед двою у емотивней вязи *сцигню по конєц драги*. Кед *чловек не лапел остатні гайзибан* бо ше на час не оженєл, не закончєл факултет итд. Кельо раз повеме (або прецихнєме) же дахто *матарєц, швиня, пес*. Чом ше перше здогаднєме крави хтора зоз задню ногу вивраци полни жохтар млека кед бешедуєме о особи хтора способна зніщиц шицко

1 Робота резултат проекту Русинистични виглєдованя як одвит на вимоги дигіталней ери (хтори финансиє Покраїнски секретариат за високе образованє и научноислєдовачку діялносц, чс. 142-451-2968/2020-01).

2 Кликовац на основи Махона наводзи же ше роздумованя, становиска Аристотела у його Реторики можу повязат зоз модерним похопйованьом метафори, але же ше виглєдоваче заш лєм частейше опредєльовали за його толкованя у Поетики (Klikovac 2004: 10).

добре цо пред тим поробела (*Вон/вона добра як тота крава цо до полного жохтара виргне*). Шицки тоті приклади представляю метафори хтори хаснуєме каждодньово.

Когнитивна лингвистика у тих виразах видзи способ роздумованя, а не потребу прикрашиц бешеду або прицагнуц увагу собешедніка чи читателя зоз незвичайним виразом. Людзе хасную свойо през живот назберани искуства през хтори концептуализую дійсносц, односно зоз познатим представляме непознате.

ПОЕТСКА, ЛЕКСИЧНА И ПОНЯЦОВА МЕТАФОРА

З оглядом на становиско патрєня, метафору можеме видзиц як стилске висловне средство (поетска метафора), язични механїзем (лексична метафора) и як механїзем думаня (поняцова метафора) (Драгићєвић 2010: 147).

По Даринки Гортан Премк, у язика єст типи метафоричних асоцияцийох хтори засновани на форми (*шия гитари, фляши* итд.), фарби (*кирвави мешац*), месце, положєню (сербске *глава брда*, або руске *буяче чоло* „предня часц брадла при хторей роги вистирчени напредок”); трансформації типу абстрактне-конкретне (*оштри/тупи нож : оштри/тупи человек*), семох колективней експресії (*добри человек : добра журка*) и асоцияції типу простор-час (*кратка улїчка – кратки дні*) (Драгићєвић 2010: 149; Халас Поповић 2017: 21).

Окрем виводзєня значєня з механїзмом поняцовой метафори, Халас Поповић розликує и фигуративне хаснованє лексеми, и метафорични групи, як типи метафоричней екстензии значєня (Халас Поповић 2017: 21–22). Фигуративне хаснованє лексеми авторка илуструє зоз прикладом англійского дієслова *haunt* (обшедац „обшеда го страх, памятки”), а метафорични групи то вєцєй термини єдней обласци або дисциплини формовани зоз метафору як цо у компютерскей терминології *вирус, мемория, ошвижиц*³ дзе мож обачиц напрям прєношеня од человека гу рахункару (Халас Поповић 2017: 21–22).

3 Приклади зоз (Халас Поповић 2017: 21–22). Прєложел автор.

КОГНИТИВНА ЛІНГВІСТИКА І ПОНЯЦОВА МЕТАФОРА

Когнитивна лінгвістика⁴ інтердисциплінарна школа лінгвістики хтора настала седемдзешатих роках двадцетого віку. До своїх виглядованьох вона уключує результати і методи психології, лінгвістики, філософії, штучней інтелигенції, неурології (Драги́євић 2010: 89). Предмет виучованя тей дисципліни людски розум, односно перцепция, думанє, паметанє, ученє и др. когнитивни феномени (Драги́євић 2010: 89).

Поняцова метафора през роботу Лейкофа и Джонсона *Метафори нашо насущни*⁵ (*Metaphors We Live By*) (1980) вошла до фокусу интересования виглядованьох когнитивней лінгвістики. Ведно зоз метонимію и типичними сценариями, то ментални механізем хтори нам оможлівює розуменє дійсносци (Драги́євић 2010: 90). У тим процесу треба розликовац *жридлови* и *цільови домен*⁶. Поняце од хторого рушаме, хторе познате и хторе нам послужи за толкованє непознатого, когнитивни лінгвісти волаю *жридлови домен* (source domain) (Лейкоф, Џонсон 2014: 289). Поняце хторе нам одкрите преїг того жридлового домену, односно хторе сцеме представиц, представля *цільови домен* (target domain) (Лейкоф, Џонсон: 289). Розпатраюци цо представляю жридлово и цільово домени, Кевечеш заключел же жридлово домени найчастейше ясно дефіновани конкретни понятия, а цільово звичайно абстрактни понятия (Kövecses 2010: 18).

З оглядом на функцію, можеме розликовац три файти поняцовой метафори. То структурни (ЧАС ТО РУШАЊЕ⁷: *час прелєцел, пришол*

4 У зависносци од розликох у теорійним приступе и методології, у літератури ше зявлюю ище и термини когнитивна семантика або когнитивна граматика (Кликовац 2004: 8).

5 Преклад по углядзе на сербски преклад у (Расулић, Кликовац 2014: 275).

6 Хаснує ше и термин домен даватель и домен приматель.

7 Лейкоф и Джонсон предложели же би ше поняцовой метафори у роботах означовали на два способи. Наприклад, у поняцовой метафори ПОДОБНОСЦ ТО БЛІЗКОСЦ цільови домен ПОДОБНОСЦ одвитує субекту, а жридлови домен меновой часци предикату (БЛІЗКОСЦ). Пресликованє представене зоз указуючим заменовніком ТО (англ. is, серб. е). Гоч на тот способ представена поняцова метафора здаде на виречене – вона то не, але функция такого записованя легчейше представляне, односно читанє и розуменє. Як други способ представляня поняцовой метафори, авторе предложели же би ше символ пресликованя (анг. is, серб. је, рсн. то) заменило зоз стрелку хтора указує з лівого боку гу правому, односно од жридлового домену гу цільовому домену ПОДОБНОСЦ → БЛІЗКОСЦ (Лейкоф, Джонсон 2014: 289).

час⁸), орієнтаційни⁹ (ЗДРАВЕ ГОРЕ: *стануц з мертвих*; ХОРОТА ДОЛУ: *спаднуц до коми*) и онтологийни метафори (ИНФЛАЦИЯ ТО ЕНТИТЕТ: *Инфляция нам зніжує животни стандарт*¹⁰ (Klikovac 2004: 23))¹¹. З оглядом на общосц, можеме розликовац метафори специфичного уровня при хторих поняца лепше дефиновани (ЖИВОТ ТО ПУТОВАНЕ: *Препуциц остатні/шицки гайзибани*), и общого уровня чийо поняца барз общи (ОБЩЕ ТО СПЕЦИФИЧНЕ: *Йому тузок, а мнє препилку*) (Klikovac 2004: 24).

Поняцово метафори можеме звесц до двох системох¹² хтори гиєрархийно ушорени (Klikovac 2004: 25; Kövecses 2010: 149–166). Перша система то СТРУКТУРА ПОДІЇ (*Направиц вельки крочай у медицини/науки итд.*), а друга система поняцових метафорох то ВЕЛЬКИ ЛАНЕЦ ИСНОВАНЯ (ЧЛОВЕК ТО ЖИВОТИНЯ: *Швиньо єдна*).

У тих двох представених системох поняцових метафорох можеме видзиц основне подзелене поняцових ентитетох: на ствари хтори стабилни у просторе и часше, а хтори ше виражую зоз меновніками (метафора ВЕЛЬКИ ЛАНЕЦ ИСНОВАНЯ), и одношеня хтори поняцово вязи медзи двома ентитетами, а хтори ше на язичним планє виражую зоз дієсловами, прикметніками, применовніками и злучніками (метафора СТРУКТУРА ПОДІЇ) (Klikovac 2004: 27 на основи Кевечеш 2002: 123–124).

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Спатране метафори з угла когнитивней лингвистики унапрямело фокус науки, насампредз лингвистох и психологох на човеково когнитивни способносци. Гоч прешло уж вецей як 40 роки од перших когнитивних вигледованьох, руска лингвистика ше не занїмала зоз поняцову метафору або другима лингвистичними темами зоз становиска когнитивней лингвистики. Тота робота дава основни податки о поняцовой метафори з угла когнитивней лингвистики и жада направиц крочай зоз хторим ше руска лингвистика приблїжи гу сучасним вигледованьом руского языка.

8 Приклади по углядзе на (Kövecses 2010: 37–38). Преложел автор.

9 Орієнтаційни метафори мож розумиц и як други бок онтологийних метафорох, односно же каждая онтологийна у исти час и просторна метафора (Поповић 2008: 48).

10 Преклад зоз сербского А. Мудри.

11 Вецей о тих файтох метафорох у: (Lakoff, Johnson 1980: 25–29; Драгићевић : 90–91; Klikovac 2004: 23; Kövecses 2010: 37–40).

12 То заш лем не конечне число можлївих системох метафорох.

ЛИТЕРАТУРА

- Klikovac, D. (2004). *Metafore u mišljenju i jeziku*. Biblioteka XX vek. Beograd.
- Kövecses, Z. (2010). *METAPHOR, A Practical Introduction*, Second Edition. Oxford university press. New York.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Драгићевић, Р. (2010). *Лексикологија српског језика*. Завод за уџбенике. Београд.
- Поповић, Љ. (2008), *Језичка слика стварности, когнитивни аспект контрастивне анализе*, Београд, Филолошки факултет.
- Расулић, К., Кликовац, Д. (2014). *Језик и сазнање – Хрестоматија из когнитивне лингвистике*. Филолошки факултет. Београд.
- Халас Поповић, А. (2017). *Увод у лексичку полисемију*. Филозофски факултет. Нови Сад.

Мср. Александар Мудри

О ПОЈМОВНОЈ МЕТАФОРИ У РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У овом раду је представљена појмовна метафора као један од главних феномена којим се бави когнитивна лингвистика. Виђење метафоре се кроз време мењало, од поетског средства до механизма мишљења. Когнитивна лингвистика разликује структурну, оријентациону и онтолошку метафору, а с обзиром на општост, издвајају се метафоре специфичног и општег нивоа. Ствари се концептуализују помоћу метафоре ВЕЛИКИ ЛАНАЦ ПОСТОЈАЊА, а односи помоћу метафоре СТРУКТУРА ДОГАЂАЈА. Овај рад даје основне информације о метафори са становишта когнитивне лингвистике са примерима из русинског језика. *Кључне речи*: појмовна метафора, когнитивна лингвистика, механизми мишљења

Мср. Aleksandar Mudri

ON THE CONCEPTUAL METAPHOR IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

This paper looks at the conceptual metaphors as one of the main phenomena dealt with by cognitive linguistics. The view of metaphor has changed over time, from the poetic means to the mechanism of thought. Cognitive linguistics distinguishes between structural, orientational and ontological metaphors, and with regard to generality, there are metaphors of specific and general levels that stand out. Things are conceptualized through the metaphor THE GREAT CHAIN OF BEING, and relationships through the EVENT STRUCTURE metaphor. This paper provides basic information about metaphor from the point of view of cognitive linguistics with examples from the Ruthenian language. *Key words*: conceptual metaphor, cognitive linguistics, mechanisms of thought

Олена Папуга, Руски Керестр

СЛУЖБЕНЕ ХАСНОВАЊЕ РУСКОГО ЯЗЫКА И ПИСМА У ОПШТИНОХ ДЗЕ ТО ЗОЗ СТАТУТОМ ОДРЕДЗЕНЕ¹

Абстракт: Право на службене хасноване языка и писма националних меншинох ше находзи медзи першима правами зоз хторима ушорена културна автономия националних меншинох у Републики Сербії як основа заштити и очуваня идентитету, а регуловане є з Уставом и веліма другима законами, хтори добре написани, але их недостаточно применює, цо видно зоз нашого руского прикладу.

Ключни слова: службене хасноване языка и писма, мацерински язык, национални меншини, права националних меншинох, назви местох, улїцох, учебніки итд.

АНАТОМИЯ НАШОГО ЧАСУ

Република Сербия ма обовязку почитовац право на службене хасноване языкох и писмох националних меншинох и пре медзинардни спорозумєня хтори подписала, а то конвенция Совиту Европи о европейской повелї о регионалних и меншинских языкох дзе ше учишлює албански, босански, болгарски, мадярски, ромски, румунски, руски, словацки, украински и горватски язык.

Проблеми у витворйованю права на службене хасноване языка и писма ше найчастеше зявюю у работи орґанох явней управи, окреме кед ше гледа уписоване особного мена и презвиска на языку меншини. За тото не виновати ми припадніки меншинох, але службенїки хтори такой на початку вимагання уписац особни податки на мацеринским языку поведза же то компликоване, бо не маю нікого хто зна по руски, вец же ше то оддлужи, бо виписоване муша вимагац од компетентних у Београдзе, та кед мено и презвиско будзе виписане на векшинским языку легитимация будзе готова о тидзень, а кед будзе по руски, та о мешац.

Держава не роби на тим же би змощнєла капацитети орґанох явней управи, односно, не прима на роботу особу цо зна язык хтори ше службено хаснує же би ше процес поєдноставело, але предрилює набок право национлних меншинох. Наш Национални совет би требал мац

¹ Пише: Олена Папуга, член Национального совиту рускей националней меншини Републики Сербії, председацелька Одбору за службене хасноване языка и писма Национального совиту, потерашня посланїца Народней скупштини Републики Сербії.

список занятих полицаїох, службєнікох, судийох, новтарушох хтори знаю по руски, але то не ма.

Нашо право же бизме на руским языку могли бешедовац у судах, же би мена улїцох и назви местох були написани на нашим языку там дзе ше наш язык службєно хаснує, а то у општинах Кула, Вербас, Нови Сад, Жабель и Шид на цалей території, а у општини Бачка Тополя у населєним месце Нове Орахово.

Руски язык би мал буц равноправно хасновани у державних орґанох, орґанох автономней покраїни, варошох и општинах, установох, явних подприємствох и явних службох. Значи, кед пойдземе до полицїї, до инспекцийох у општини, до порцийней управи, до социяльного, на биро роботи, до суду, до комуналного – вшадзи муши буц занята особа хтора зна по руски, а не шме ше случиц же явне подприємство *Руском* у Руским Керестуре не ма сайт по руски и же там шедза особи хтори гуторя же ше не шме бешедовац по руски.

Закон о занятях у АП Войводини и єдинкох локланих самоуправах у члену 47. предвидзує же Влада зоз уредбу муши блїжей одредзиц кельо заняти цо знаю язык хтори ше службєно хаснує буду мушиц буц у локалних самоуправах, полицїї, явних подприємствох, судах...

У члену 3. Закона о службєним хаснованю языка и писма пише же до права на хаснованє мацеринского языка уходзи усне и писане бешедованє орґана у општини зоз гражданами, водзєнє поступку за витворйованє правох гражданох, водзєнє евиденцийох у општинских орґанох, видаванє явних документох, виписованє менох населєних местох, улїцох, назвох орґанох, фирмох, виписовнє явних поволанкох, обвисцєньох, явних надписох итд.

Була сом инициатор вименкох Закона о службєним хаснованю языка и писма же би народни посланїки бешедовали на мацеринским языку и же би писани документи подношели тиж на мацеринским языку. Тото право хаснуєм и бешедуєм по руски, а на сербски язык преклада Владимир Бодянец. Тото право маю и покраїнски посланїки, але сом не чула же то даєден наш посланїк хасновал, а тиж анї нашо одборнїки у општинских скупштинах.

Донедавна ше керованє хаснованя права на службєне хаснованє языка и писма не карало. По нових вименкох Закона, зоз 50.000,00 до 100.000,00 динарами ше каре одвичательну особу у орґану або орґанізації хтора окончує явни овласцєня кед назву орґанізації не випише на языку хтори ше службєно хаснує. Пенєжну кару 200.000,00 до

1.500.000,00 динари плаци организация хтора транспортни знаки и назви местох не напише на языке меншини, а за тото потупене кару плаци и одвичательна особа у організації зоз 50.000,00 до 100.000,00 динарами.

За витворйоване права на службене хасноване языка и писма потребна насампредз свідомосц, хтору ми Руснаци такповесц не маме. Закони не познаме, а Одбор за службене хасноване языка и писма нашого Национального совиту тоту часц цалком занедзбал. У дотерашніх зволаньох Одбор водзели особи хтори ше не лапали до того, або недостаточно познали, односно познаю руски язык и його права и обовязки. Финансийни средства наменени тому Одбору хасновани не за унапредзоване хаснованя нашо языка, але за одход хорох до иноземства итд.

Нігда наш Национални совет не мал пригварки же у Керестуре ані єден полицай не зна по руски, же на пошти не прегваряю по руски, же сайт *Рускома* не написани по руски, же поволаники за вибернаки доставаме лем по сербски... Верим же и у других општинах не лепше. Зоз того шицкогo вишло же би я, як председателька Одбору за службене хасновне языка и писма у марцу требала зоз членми Одбора рушиц по наших општинах и видзиц яки стан, односно надпомнинац локалним самоуправом най почитую закони у тей обласци, бо их у противним буду чекац кары хтори не мали.

О УЧЕБНІКОХ У ШКОЛОХ НАЦИОНАЛНИХ МЕНШИНОХ

По новей реформи образования, того школского року друга и шеста класа маю нову програму, та з тим у вязи треба же би достали и нови учебніки. Правда, вони ше док не сцигню нови учебніки можу учиц и зоз старих, цо значи же родичи муша купиц стари кніжки, а док виду нови, та и їх. Два комплекти у єдним школским року финансийно не можу поднесц ані богати жеми, а не ми цо керпиме конец з концом.

По Уставе Републики Сербії загарантоване право и исти условия за основне образование и воспитане. З тим у вязи и ми Руснаци у Сербії маме здобути права, и не важне чи нас єст 100 чи 14 500. Наш народ ту жиє 275 (боїм ше вше зоз меншим чувством за националним руским идентитетом), але заш лем и ище вше єст Руснацох хтори чувствую свою националну припадносц и знаю ше за ню бориц.

Учебніки за тот чечуци школски рок вибрани з каталогу ище вярї, предложени прекладателє, лекторе и обезпечене шицко цо требало ище влєце. Прешло вецей як мешац, почал школски рок, а учебніки

нєт. Цо ше нас дотика, учебніки були за друкованє порихтани ище на початку августа. Випатра же до компетентних тоти податки не сцигли, та ушлїдзели обвиньованя дзепоедних националних совитох, медзи нїма и нашого руского за утаргованє права на образованє.

Школи би мали буц гласнєйши, а окреме наставніки хтори би не шмели виявйовац же то не проблем и же мож учебніки и фотокопирац, та не проблем и кед у класи 20 школяре достаню учебніки а тройо не, бо не видруковане достаточне число (перше, учебніки захищени зоз авторским правами, та виновне діло копирац их, а вєц ище гу тому и дискриминация же не каждому шлїдзи учебнік). Чежка ситуация и у мишаних школах у Коцуре и у Дюрдьове, дзе школяре векшинского народу почню нови школски рок зоз новима учебніками, а нашо руски дзеци их чекаю до децембра, априла. То приводзи до роздумаваоаня родичох же чи дзеци треба уписовац до школах з мацеринским наставним языком чи не!

Як народна посланїца у Народней скупштини Републики Сербїї сом ище 2009. року почала указовац же дзепоедни национални меншини не маю учебніки. Од теди, та по тєраз ше вельо того пременєло лєм на паперу, односно у законских предписаньох, а у пракси такповєсц нїч. Процедури хтори провадза видаванє учебнікох таки компликовани же кед бизме не мали добру службу у Националним совиту хтора ажурна и одвичательна и посила шицки дописи на час, а тиж и добри и активни Одбор за образованє, могли бизме положиц ключ на дзвери наших руских школах. Нїхто би ше такповєсц не *таргнул* же нас после 275 рокох нет.

Совит Европи и Европска уния визначую же буду давац потримовку зашити и промоції правох националних меншинох, бо то не лєм же хасновите за промоцию националних меншинох, але є хасновите и за цале дружтво и доприноши процесу європских интеграцийох Сербїї. Як даваю тоту потримовку, щиро поведзено, не знаме и не видзимє ю. По шицким судзаци, вони надпоминаю компетентним институцийом у просвити, окреме у обласци настави националних меншинох, а питанє чи их контролюю чи не! У своєй дзешєцрочней борби за учебніки на языках националних меншинох сом, анї раз на ділу не видзела же представніки європских институцийох помагаю у ришованю того проблему. Та, на концу, по моїм виходзи же надалєй будзме мац тєльо права кельо ше за нїх будземе бориц. Лєм чи ми мамє кадри за тото и чи мамє чувство за рускосц - то вельо чежше питанє.

Олена Папуга

СЛУЖБЕНА УПОТРЕБА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМА У ОПШТИНАМА ГДЕ ЈЕ ТО СТАТУТОМ ОДРЕЂЕНО

Резиме

Право на службену употребу језика и писма националних мањина је међу првим правима којима се уређује културна аутономија националних мањина у Републици Србији. То је основ за заштиту и очување националног идентитета. Право на службену употребу језика и писма регулисано је Уставом и великим бројем других закона и подзаконских аката који су добро написани, али треба настојати на њиховој доследној примени

Olena Papuga

THE OFFICIAL USE OF THE RUTHENIAN LANGUAGE AND SCRIPT IN THE MUNICIPALITIES WHERE IT IS DETERMINED BY THE STATUTE

Summary

The right to the official use of the language and script of national minorities is among the first rights governing the cultural autonomy of national minorities in the Republic of Serbia. It is the principal foundation for the protection and preservation of national identity. The right to the official use of languages and scripts is regulated by the Constitution and a large number of other laws and by-laws that are well written, but efforts should be made to ensure their consistent application.

Др Юлиан Рамач, Коцур

Универзитет у Новим Садзе

Филозофски факултет

Одделене за русинистику, Нови Сад

ramacyu@gmail.com

В КАЛІНОВИМ ЛЄШЕ ВОДА ДРЕВКО НЄШЕ (НАР. ПИСНЯ) Яке то древко вода нєше?

Абстракт: У даєдних руских народних писньох зазначели зме стихи *вода* (тє. рика) *дрєво нєше* и *вода древко нєше*, а у каждой писнї на тим *дрєве* / *дрєвку* шєдзи жалосна дзивка, чєше шє и поносує на свою нєщєшлїву судьбу: мили ю охабєл, милого вжали до войска и др. Заинтересовало нас цо то за *дрєво* / *дрєвко* рика нєше и прєцо и дзє нєщєшлїви дзивки на нїм путую.

Ключни слова: калїнов лес, древо, древко, вода, дерєгля

Прєчитаймє першє тоти штири народни писнї (даєдни у скрацєнєй формї):

Ч. 1.

У желєним лєшє вода древо нєшє;
мила моя на нїм шєдзи, чарни власи чєшє.
Як шє зачєсала, горко заплакала:
„Бодай сом цє, мили, нїгда нє спознала!
Нї тєбє самого, нї коня твоего,
та биш мє нє збавєл вєнка желєного,
желєного вєнка, златого персєнка,
дзивоцкєй коруни и младаєй персонї!”
(Гнатюк ч. 178)

Ч. 2.

У шарїшским лєшє вода древо нєшє,
Юлка на нїм шєдзи, злати власи чєшє.
Як их розчєсала, горко заплакала:
„Бодай сом цє, мили, була нє зазнала!”
(Гнатюк ч. 183)

Ч. 3.

В каліновим леше вода древко неше,
 дзивка на нїм шедзи, чарни власи чеше.
 Як их зачесала, горко заплакала:
 „Бодай сом це, шугай, нїгда не зазнала!“
 Ище вона баржей горенько плакала:
 дунайська єй вода злати веноч вжала.
 „Рибаре, рибаре, на цихим Дунаю,
 чи сце не видзели мой веноч желєни?“
 „Видзели ми його, долу з воду плїва,
 долуводом плїва, у блаце спочива.“
 (Бинд-Кост 38. б.)

Ч. 4.

У гайовим леше
 У гайовим леше вода древко неше,
 на нїм шедзи дзивче, злати власи чеше.
 Кед их розчесала, // жалошне плакала:
 Мойого милого бистра вода вжала.
 У гайовим леше тащочки шпиваю,
 мойого милого до війни волаю.
 Волаю, волаю, конїчка шедлаю,
 на кого це, мила, ту зохабиц маю?
 (Бинд-Кост 19. б.)

Ч. 5.

Наведземе и писню хтору Гнатюк записал на нашей Горніци:
 Писню ч. 6. записал у Спишской вармедї, а обявена є 1900. року у його
 зборніку Етн. IX на 68. б., под ч.55 (нашо скрацєне *Гнатюк*):

В каліновим лесе, вода древко несе,
 сідїт на нїм дївча, жовти власи чеше.
 Йак їх рошчесало, гірко заплакало:
 Йє, Боже мий лїубий, де йа сїа ту узьало?
 Самам ту не прїшла, вода мїа прїнесла,
 бодай тота вода муравом заросла.

У зборніку Онуфрія Тимка „Наша писня“ (1989) под ч. 43. находзime писню подoбнoгo змiсту, а Тимкo за нyo гвари жe yo записал Гнатюк у земплинским краю Ет. зб. IX ч. 55. По наведзених податкох (Ет. зб. IX ч. 55) заклучуеmе жe шe тy рoби o истей писнi яку змe наведли под ч. 5, а Тимкo за нyo тиж гвари жe є у йoгo зборнiкy обявeна як вapиaнтa спoмнутей писнi ч. 55. У Тимкa писня глаши:

В калiновим лeшe вoдa дpeвкo нeшe
на нiм шeдзи дзивчe, чарни власи чeшe.
Як их рoзчeсaлa, гopкo заплaкaлa:
„Ей, да цe я шугай нiгдa нe пoзнaлa!“

У зборнiкoх наших народних писньoх зазначeли змe, значи, пeйц писнi (под чiслaми 1–5) зoз стихaми *вoдa дpeвo нeшe* и *вoдa дpeвкo нeшe* (пepшi штири писнi Гнатюк записал у Бачкeй, а пиятy на Гopнiцi): у писньoх под ч. 1, 2. и 3. тeмa ”жeлeни вeнoк”, у писнi под ч. 4. тeмa жаль дзивки за милим, xтoрoгo oдвeдли дo вoйскa, у писнi ч. 5. дзивкa плaчe нe знaюцi як шe нашлa на вoди: *дзe шe я тy вжaлa? ... вoдa мe пpинeслa*.

У спoмнутих пeйцoх писньoх заинтeрeсoвaлo нас цo знaчa слoвa *дpeвo* и *дpeвкo*¹. Нaвeдзмe ишчe рaз стихи зoз пepшix пeйцoх писньoх у xтoриx пoхaснoвaни слoвa *дpeвo* и *дpeвкo*:

- ч. 1: У жeлeним лeшe вoдa *дpeвo нeшe*,
милa мoя на нiм шeдзи, чарни власи чeшe.
- ч. 2: У шapишким лeшe вoдa *дpeвo нeшe*,
Юлкa на нiм шeдзи, злати власи чeшe.
- ч. 3: В калiновим лeшe вoдa *дpeвкo нeшe*,
дзивкa на нiм шeдзи, чарни власи чeшe
- ч. 4: У гaйoвим лeшe вoдa *дpeвкo нeшe*,
дзивкa на нiм шeдзи, чарни власи чeшe
- ч. 5: В калiновим лeсe, вoдa *дpeвкo нeсe*,
сiдiт на ньiм дьiвчa, жoвти власи чeшe

Oдвит цo у тих стихoх знaчa слoвa *дpeвo* и *дpeвкo* нaйдзeмe у нaслoвy писнi ч. 1 у тим зборнiкy, а у Гнатюкoвим зборнiкy наших народних писньoх у тeй истей писнi под ч. 178. Гнатюк дал тeй писнi нaслoв На дapaбi, а укpaїнcкe диялeктнe *дapaбa* знaчи „пoвязaни вeднo

1 Писню Михала Ковача Там под лесом калiновим змe нe вжaли за aнaлизy, бo у нeй пoтoчoк (нe pикa) нeшe дpeвкo (нeяснe якe дpeвкo), а дзивкa-шиpoткa шeдзи пpи пoтoчкy (a нe нa дpeвкy). Пepшi двa стихи писнi Там под лесом калiновим // вoдa дpeвкo нeшe Кoвaч вирoятнo пpeвжaл зoз дaeднeй гope цитoвaнeй нapoднeй писнi.

вещей длугоки древа, салфи“ хтори ше спущовали долуводом по рици – по нашим то *дерегля*, по сербски *сплав*, по українски *пліт* (ген. *плоту*).

Вирубане древо (салфи) карпатски древорубаче спущовали з горских лесох по потоках и „валовох“ до векшей рици, по хторей их спущовали долуводом до підприємствох хтори древо прерабляли або го предавали як будовательни материял. Найчастейше древа спущовани позбивани ведно як дереґлі, а управляли (корманьовали) з німа двома (на менших рикох) або троема (на векших рикох) *корманьоше*, хтори стали за корманьом на предку дереґлі. У єдней дараби-дереґлі могло буц 300–800 м³ древа. Корманьоше були медзи людзми окреме припознати: то були схопни и шмели хлопи.

У описах спущованя древох-дереґльох по рикох хтори зме нашли на интернету споминаю ше *корманьоше*, але не и други людзе як путніки. Тиж и на вещей фотографийох дарабох-дереґльох зме видзели углавним лєм корманьошох. Лєм на пар фотографийох дереґльох замерковали зме, окрем корманьошох, и даскельо одроснути особи. Прето нам ище вше неясне як ше на таких вельких дереґльох могли найсц тоти нещешліви млади дзивки.

Дараби (дереґлі) дакеди виroyтно служели и як скели за перевоз людзох з єдного боку рици на други бок. На takiej дараби би нам присуство младей дзивки було розумлівше. Таку дереґлю виroyтно маме у писні ч. 180 у Гнатюковим зборніку:

... гу води бежала.

„Превеж ти мнє, превеж, превежнічку млади,

ша я ци заплацим з тамтей страни води!“ (Гнатюк ч. 180)

Заш лєм, стихи писньох ч. 1–5 ясно гуторя же *вода древ(к)о неше* (тє. же древо идзе долуводом).

Прецо народни поетове у шицких пейцох писньох описали нещешліви дзивки праве на дарабох-дереґльох, хтори рика неше до їм виroyтно непознатого швета? Уж саме питанє нам понука и одвит: каждая з тих дзевкох шедла на дарабу-дереґлю, цалком розумлівє, жадаючи пойсц зоз швета болю и нещесца и дзешка у новим швеце найсц нове щесце. Заклучуєме же дзивка у писні ч. 1. виroyтно шедзела *на дереґлі* (тє. у тей писні: *на древе*).

Прецо у писні дзивка шедзи на *древе*, а не на *древох* (дереґля составена з вещей древох)? Здогадніме ше же форму *древ*о часто хаснуєме зоз значеньом множини (як материялни меновнік): *привез древо з леса*

(тє. привез *древа*). А кед у наведзеной писні *древо* значи „дерегля“, вец и у писні ч. 2. воно ма тото исте значенє. Тиж так и деминутивна форма *древко* у писнях ч. 3, 4. и 5, як заключаєме по контексту (*дзивка на нїм шедзи*), значи тиж „дерегля“.

Перши штири писні зме превжали, як под нїма и пише, зоз зборнікох наших народних писнях (*Гнатюк, Дюра Биндас–Осиф Костелник*). У нїх ше споминаю лєси, потоки, рици. Значи же зме перши штири писні принесли з Горніци пред вецей як 260 роками, як цо и писня ч. 5. зоз Горніци. Кед бизме лєм у наших бачванских писнях ч. 3. и 4. зазначели форму *древко*, та бизме подумали же наш народ забул першобутни текст писнях, та место *древо* у писнях похасновал деминутивну форму *древко*. Але форма *древко* похаснована з истим значеньом и у карпатскей писні ч. 5, значи же ше форма *древко* у писнях ч. 3, 4. и 5. вироятно хасновала на Горніци и пред нашим приселеньом.

Затераз нам остава неясне прецо у писнях ч. 3, 4. и 5. место *древо* похаснована деминутивна форма *древко*. У писнях ч. 1. и 2. вода *древо* неше (= вода дереглю неше), а *на нїм* шедзи дзивче, та можеме заключиц же и кед вода *древко* неше, а дзивче *на нїм* шедзи, та вона у дійсносци шедзи *на древах* одн. *древох*, тє. на *дереглі*. Прецо вец у наведзеных писнях похаснована деминутивна форма *древко*: *вода древко неше, на нїм шедзи дзивче*, кед ту бешєда вироятно о дереглі? Здогаднїме ше же деминутивна форма *древко* место *древо* похаснована и у пар других народних писнях у хторих ше не спомина *дерегля*:

1. У желєним гаю *древко* так сцинаю
же ми аж до двора триски нападаю.
Цо би то лєм мали, але таки вельки
же хто их позбера кед ми нет *фраєрки*?
(Тон ч. 199)
2. В ширим полю *грушка* *древко* верхом желєна, //
под ню стої моя мила, очка уцєра.
(Бинд-Кост 34)

Кед у першей писні при рубаню *древка* падаю и вельки триски, вец то мушело буц векше або и вельке древо. За овоцово древа хтори на яр садзимє хаснуєме деминутивну форму *древка*, а у писні ч. 2. дзивка, цалком логично, стої под *вироснуту* грушку, а не под праве посадзеним грушковим *древком*. А у обидвох писнях за вироснуте древо похаснована деминутивна форма *древко*. У тих двох прикладах форму *древко* можеме розумиц як поетичне слово: у велїх народних писнях находзимє таки

приклади: *очко* место *око*, *ручка* место *рука* и др. Але у случаю *дереглі*, хтора збита зоз длугоких, вельких, грубих стеблах чежко нам прилапиц же и ту *древко* лєм поетична форма.

Остава нам нерішене питанє: Прецо у писньох ч. 3, 4. и 5. похаснована деминутивна форма *древко* зоз значеньом „дерегля“?

ЛИТЕРАТУРА

Дядя Беліч, *Лісоплавна історія Гуцульщини. Кляуза Балтагул.htm*

ЖРИДЛА

Бинд-Кост – *Южнославянських Русинох народни писні*. Позбєрали и ушорєли Дюра Биндас и Осиф Костелник – Р. Керестур–Нови Сад, 1927.

Гнатюк: *Руски народни писні у записох В. М. Гнатюка*. Зредаговал и до друку приготєвел Дюра Латяк. – Руске слово, Нови Сад, 1972.

Тон: Онуфрий Тимко, *Наша писня*. Интегралне виданє кнїжкох I–III зоз преушорєну нотну часцу и IV кнїжки як новим додатком. – Руске слово, Нови Сад, 1989.

Др Јулијан Рамач

У КАЛИНОВОЈ ШУМИ ВОДА ДРВЦЕ НОСИ (НАР. ПЕСМА) КАКВО ТО ДРВЦЕ ВОДА НОСИ?

Резиме

У зборнику русинских народних песама аутор је забележио пет песама у којима је опевана несретна млада девојка која седи на *дрвету* / *дрвцу*, које плови низводно реком. На основу песме са насловом *На дарабі* (укр. дијал. *дараба* „сплав“ – Гнатюк, ч. 178) аутор је закључио да *дрво* / *дрвце* у овим песама значи „сплав“: у шуми посечена стабла која су, причвшћена једно уз друго као сплав, спуштана низводно реком у дрварска предузећа (срб. *сплав*, укр. *плит*). Именица *дрво* је употребљена у једнини као материјална именица. Аутор претпоставља да су такви сплавови некад употребљавани и као превозно средство. У свих пет песама несретна девојка симболично путује на сплав у жељи да заборави своју невољу, у нади на нову срећу у неком другом свету.

Аутор није успео да објасни зашто је у неким од ових песама уместо облика *дрво* употребљен деминутиван облик *дрвце*.

Dr Julijan Ramač

**IN THE PRIVET FOREST, WATER CARRIES A TREE (FOLK-
SONG) WHAT KIND OF TREE IS FLOATING ON THE WATER?**

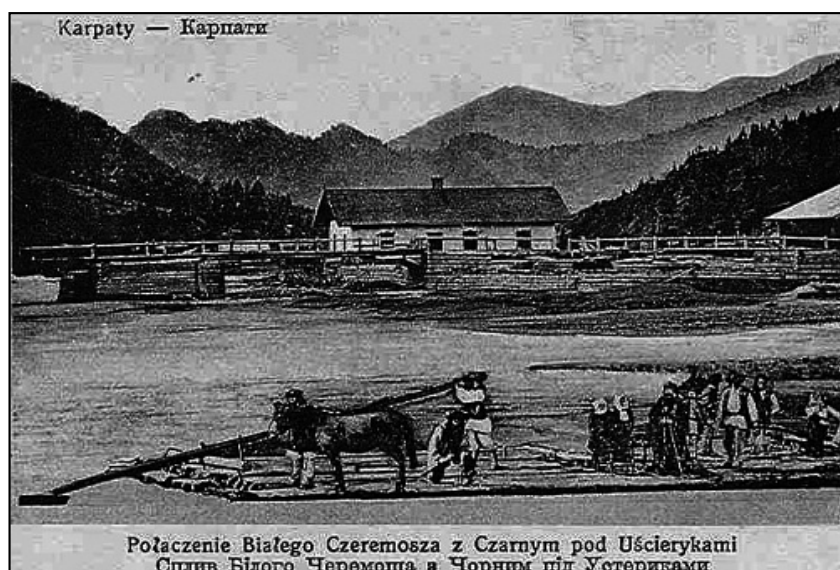
Summary

In some collections of Ruthenian folk poems the author noted five poems about an unhappy young girl sitting on a tree floating downstream the river. Based on a poem titled *Ha đapađi* (Ukr. dialect *đapađa*) – *Hnatjuk*, n. 178, the author concludes that the *đpeво* / *đpeвко* (*tree, sapling*) in those poems means „a raft“: in the forest, trees were cut down and, joined into a raft, lowered down the river to the logging companies (Serb. *сплав*, Ukr. *плум*). In the poems, the noun *tree* was used in the singular as a mass noun. The author assumes that such rafts were once also used for river crossing. In all the five poems the unhappy girl symbolically travels on a raft wishing to forget her misfortune, hoping for new happiness in the new world.

The author failed to fully explain why in some of these poems the diminutive form *đpeвко* (*sapling*) was used instead of the form *đpeво* (*tree*).

Деревлі

Др Михайл Капраль

ведучий Русинського Научно-изглядователного
Інститута имени Антонія Годинки, Будапешт
kapraly@gmail.com

„НАШЪ ЮЖНЪ БРАТЯ” В УЖГОРОДІ: ВЕРШЫ БАЧВАНСЬКЫХ АВТОРУВ НА БОКОХ НОВИНКИ „НЕДЪЛЯ”

1942-1944 роках (тексты и ілюстрації)

Абстракт: В матеріалі представлені поетичні твори русинських авторув из Бачкы, котрі были публіковані в роки Другуй світовуй войны подля языковых норм бачванського варіанта русинського літературного языка на бокох ужгородськуй новинкы „Недѣля”, котра дас за три роки, докы Войводина была зясь прикапчана до Мадярщины и была заперта містна новинка „Руски Новини”, была єдинов русинськов новинков про Русинув Бачкы и Срима. Тексты ілюстровані сканами новинкы „Недѣля” 1942-44 рр.

Ключові слова: русинська бачванська поезія 1942-44 рр., русинська періодика, ужгородська новинка „Недѣля”

Пуд час Другуй Світовуй войны по довгуй павзі Русины зясь, хоть лем на куртый час, были в єднуй державі. Позад того, же 1941. рока у Руськум Керестурі перестала выходжовати из печатні містна новинка „Руски Новини”, ужгородська „Недѣля” обстала ся хоть лем даяков алтернатівов не лем про бачванського читателя, айбо и про писателя. Даколы єм публиковав у „Шветлосци” статью за тоту ужгородську новинку, на бокох котруй быларубрика „За Бачванскихъ русинохъ!”¹. У титул днешньої публікації суть вынесені слова ї главного редактора Андрея Кутлана, молодого агільного русинського новинаря и председателя містного Общества грекокатолицькуй молодежи, котрый нараз по назначеню на довжность редактора на зачатку августа 1941. рока навщивив бачванських братув. Матеріал, котрый вун пудготовив и застачив прекрасныма фотографіями, увидів світло світа у чотырѣх числох ужгородськуй новинкыод 5. октовбра до 30. новембра 1941. рока. Научну статью за саму „Недѣлю” переже єм публиковав у будапештськуй Studia Slavica². Кібы дакого заінтересовали тексты ужгородського редактора за путованя на юг, навщивленя ным Коцура и Руського Керестура, їх мож

1 Капраль Михайл: Руска журналистика у чаше другой шветовой войны. Шветлосц. Часопис за литературу кул-туру и уметносц, 2003, N 1.– Нови Сад: НВУ „Руске слово”. 67-76.

2 Káprály Mihály: Ужгородская русинская еженедельная газета «Недѣля» 1941–1944 гг. Studia Slavica Hung. 57/2. – Budapest, 2012. 357–365.

найти у последнем томе „Русинського дайджеста”³, у передслові до котрого є и курта інформація за трагічну, хоть и типічну про русинського інтелігента, його долю меже братами „освободителями” нараз по війні.

Фактом є, же по тум путованю моторков у Войводину отвѣтственного редактора „Недѣль” Андрея Кутлана на зачатку воєнного 1942. рока зачали ся обявляти мало чуднѣ языково про пудкарпатських читателюв тых роков тексты бачванських авторув, а в самый Бачці зачала ужгородська новинка переберати на свуй бук читателюв переже затвореных „Руских Новинох”. Про бачванцов язык їх авторув зустав цалком привычный, кедь не раховати чудный про ных ер (ѣ) на кунцѣви слов з твердым спувзвук, котрый був назад заведений подля языковых норм граматикы Ивана Гарайды 1941. рока⁴, котра и сповняла кодификаторську функцію про русинський літературный язык у Пудкарпатю тых роков, де вун доведна з мадярським первый раз в історії мав статус офіційного. На ілюстрацію новуй редакторській політики новинки представлю ї фрагмент од 25. януара 1942. рока, поміщений на другом бокови:

3 Русинський дайджест 1939-1944. III/2. Кроника. Тексты з ужгородськй новинкы „Недѣля” 1941-1944 гг. Матеріалы ушорив и спередслово написав Михаил Капраль. – Nyiregyháza, 2011.

4 Гарайда Иван: Грамматика русского языка. Выдания Подкарпатского Общества Наук. Унгварь.

ЗА БАЧАВСКИХЪ [позднійше все ся писало: БАЧВАНСКИХЪ] РУСИНОХЪ! Тото число НЕДІЛІ посиламе шицкимъ предплатнікомъ б. Рускихъ Новинокъ и модліме да се преплаца на Неділю такъ, якъ и на Руски Новини були предплацемъ [?]. Котри не сце приймаць тоту новинку най ю враци назадъ и то або поверенику кедъ ю одъ нього досталь, або по пости назадъ до Редакції до Унгвару. Предплатници б. Рускихъ Новинокъ, котри предплату виплацели напредокъ у 1941 року достаю [?] тоту новинку до 1. VII. на рахунокъ тей уплаченой предплати.

Ищи лем тельо додам, же даколы, доста уже давно, на научнуй конференції на честь тридцятьлїтя русиньскуй катедры у Новосадському універзитеті вельчестованый муй старшый колега Юлиан Рамач у бесїдї зо мнов повїв, же добрі бы было позберати ай публиковати тотї вершы з ужгородьскуй новинки. Што на тото повісти? Ту неє зач дішкурвати, тото є літературна дідузнина, културна памнятка, котра має быти ку діспозиціїпро каждого изглядователя, котрый ся інтересує історієв, языковима и літературныма особостями бачванських и сремських Русинув. Хоть и по читавуй павзі по туй давнуй бесїдї з Юлианом Рамачом у прекраснум, милум про каждого Русина грункастум місті, котрой, кідь добрі тямлю, ся кличе Фрушка Гора, реагую на його просьбуи заганям тексты поетичных творув бачванських авторув з ужгородьскуй русиньскуй новинки „Недѣля” там, де їм давно має быти місто, до Нового Сада. Ищи лем тельо зазначу, же звїдавый и мерькувный читатель ся од мене годен попросити, де є верш „Звада” авторства Якима Олеяра, за котрый єм споминав у публикації на боках „Шветлосци” 2003. рока? Мусай ся признати, же на мою ганьбу, стратив єм копію ипен туй новинки за 8. фебруара 1942. рока. Так же лишыв єм роботу про ищи дакого, ко буде шіковнійший и компетентнійший, ги автор сых шорикох... Ушыткі другі тексты, котрі даву ту за хронологічним шором, змагав єм ся передати максіمالно захранявучы особости (даколи и печатні хыбы) публикації в ужгородьскуй новинці. У сяких [] квадратных скобках даву исправлення хыбы вадь коментуву якісь міста у текстох. Надїву ся, же редакція Studia Ruthenica, котруй є адресована моя скромна праца, буде годна вухосновати и дашто з ілюстративного матеріала, котрой єм попризбіровав у властнум віртуалнум архіві. Не єм на тельо фахманом, жебы коментовати языкові и літературні характерістики текстув, котрі заганяву до Нового Сада, айбо супукуйный єм, ибо добрі знам, же ипен там суть як цїнителї властнуй културнуй дідузнины, так и спеціалісты на тоту роботу.

Велми бануву, же про днешні санітарні норми, не годен буду ся стрітити з своїма дорогима колегами з Новосадського університета на празднованю красного про вшиткых нас юбілея, 50-літя „Дружтва за руски язык, литературу и культуру”, де єм мав честь быти покликаным. Айбо тішу ся надієв, же тоті мізерні писемні матеріали, што загаяну, и котрі нас, пудкарпатських и бачванських Русинув, доведна даколы скапчовали на боках єднуй айбо общуй новинки, будуть хоть лем мало на хосен у розвою нашуй общуй русинськуй культуры.

Тексты:

ВИЛІЯ

Кедь ушъ придзе вечаръ и дзень престае,
Докончи ше шицка робота, бегане.
Зосъ вечаршимъ дзвономъ шицко ше умири,
Надъ змученимъ шветомъ ноць кридла рошири...

Доокола вона цали шветъ обвие,
Поля, гори, леси, скридлами закрие.
Надъ тимъ ширимъ шветомъ миръ завлада,
И зацихне мержня, грихъ и звада.

Кедь вечарша гвизда пушчи зарю ясну,
У палати чи коліби увидзимо слику красну,
Коло стола оцець маць и цала фамелия,
Нешка Святи вечаръ, нешка намъ Вилія.

На штредъ стола Крачунъ, едла,п [друкарська хыба]
а гочъ и худобни,
Доокола клеча оцець, маць и дзеци дробни.
Руки шицки на молитву поскладали,
Та дзекуюъ йому, же тотъ вечаръ дочекали.

Дзекуеме Боже! За небески дари цо ихъ маме!
Же Твойо Рождество нешка преславляе!
Дзекуеме Тебе! Ти найкраши цвите!
"Христось Раждаеця!,, Славите!

Якимъ Олеяръ (Недѣля, 4 януара 1942, с. 7)

НІШКА ВЕЧАРЬ

Нешка вечарь хижочки нашо,
Зось шнігомь билимь закрити,
Буду здабаць на хлівь-Вертепъ.
Худобни – у цмоти овити.

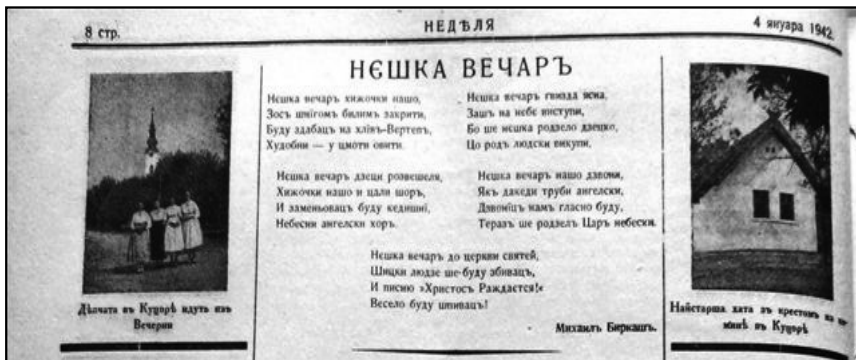
Нешка вечарь дзеци розвешеля,
Хижочки нашо и цали шоръ
И замєньоваць буду кедишні,
Небесни ангелски хоръ.

Нешка вечарь гвизда ясна,
Зашъ на небе виступи,
Бо ше нешка родзело дзецко,
Цо родъ людски викупи.

Нешка вечаръ нашо дзвони,
Якъ дакеди труби ангелски,
Дзвоніць намъ гласно буду,
Теразь ше родзель Царъ небески.

Нешка вечаръ до церкви святей,
Шицки людзе ше буду збиваць,
И писню "Христось Раждається!,,
Весело буду шпиваць!

Михаиль Биркашъ (Недѣля, 4. януара 1942, с. 8)

ВѢСТИ ЗЪ КЕРЕСТУРА

Предъ валаску фина слика
Тамъ внѣдзелю република,
Вещей людзохъ якъ у служби
Їмъ би танеръ даць на руби.
А въ байберні у тимъ часу
На карсцелікъ кладу "касу,,
Шнапслу, визу обрацаю
И такъ службу отправаю!

Яр (Недѣля, 25. януара 1942, с. 2)

ВЕЧАРШИ ДЗВОНЬ

На полю жимни виторъ вис,
Якъ да предъ собу дакого гонї,
У цми валалъ ушъ лїцо криє,
А зосъ турні дзвонъ вечарши дзвонї.

Далеки, цихи, його гласи,
Иду презъ поля, якъ да плїваю,
И здогадаю людзохъ натотичаси,
Цо шена задъ не врацаю.

Якимъ (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

НОЦЬ

Така чудесна ноць,
Ягодъ у раю,
А витрикъ цихи,
Якъ да гудаци граю.

Цали шветъ бимъ любель,
До шерца прицагнуц,
Цо красне-паметаць,
А цо подле та забудь.

Якимъ (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

МОДЕРНЕЙ ЖЕНИ

Жено мила, Твоя свила – а на лїцу зашъ помади,
Гвари чловець своєї жени – задали намъ ушъ досць звади.
Нацо ми ше тельо билїшъ, – Престанъ ушъ разъ за Бога милого,
Най це квици, чиста душа – я це любимъ и презъ того.
Руцашъ пенєж, трудъ и муку, цо насъ кошта вельо зноу,
Зосъ тимъ будзешъ краша – признамъ, але брудзишъ душу свою.

Мужу мили престанъ слово – дай ми ушъ разъ и спокою,
Ша и други ноша свилу – питаць можешъ мацеръ мою.
Та и вона таку ноши – лємъ кусъ цмейшу зосъ гадвабу.
Прето мала зъ моїмъ оцомъ – часто, часто, зваду.
Теди вона залярмала и подзвигла бурю праву,
А мой оцєць цо зналь зробиць – уцихъ, спушчель главу.

Дармо жено полни орманъ, злато, шмати дзевецери,
Кедъ ци душа празна – дармо шицко. Такъ поведь мацери:
Твоя душа ма буць полна зось любову и чесноту,
То ци краши душу, цело – а знішчує грихъ простоту,
Баржей якъ блішчає злато – та и яснє шветло його
Вецей вредзи чиста душа – и любовъ власного.

Боже святи цо да робимъ? Сама плачемъ. – Ахъ за Бога
Цо да робимъ мили мужу, да ше враци наша злога?
Охабъ жено драги шмати, баршонъ, злато и гатласи [.]
Одруць пудерь и помаду, а небренуй вецей власи.
Поштуй шмати, животъ, душу свого рода [.]
Та ше знова враци назадъ, наша любовъ и злагода.
Учитель (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

ВЕЛЬКОНОЦНИ ДЗВОНІ

Знами ведно ашъ до нешка,
Жалосць вельку прецerpели
А нешка намъ вони гласно
И радошнє задзвонєли.

Длуго вони такъ дзвонєли,
Зось сна, природу будзєли,
Бреги, лєси и ровніни,
Перши желєнь ушъ пушчєли.

А у шерцохъ людзскихъ вони,
Бриги жимски порашєли,
Найславнєйше ярнє швето,
Вони людзомъ оглашєли.

НА ВИЛІЮ 1942-ОГО

Нешка вечарь, предь вельо роки
Пастире зозь сна твардога поставали;
Гвизда ясна ошвицела шветь широки:
Ангели на небе писні шпивали
”Слава во вишнихь Богу... „

И теразь у малей хижочки, на концу валала,
При пецу жимнимь и празнючкимь столе,
Будзе шпиваць фамелия цала,
Знаюци свою чежкосць и горку долю:
”Слава во вишнихь Богу... „

И на главней уліци, у красней палати,
Дзе жию лемь мужь и жена сами
На столе едла и крачунь богати,
Буду шпиваць дзеци подь облаками:
”Слава во вишнихь Богу... „

И тамь далёко, штредь бою чежкого
И дзела уцяхню на єдну годзину;
Кажди ше здогада часу святого,
Кедь ангели шпивали Божому Сину:
”Слава во вишнихь Богу... „

Нешка у церкви нашей, точно на полноци
Зидзе ше озда и нашь валаль цали,
Придзе কাছে, хторе лемь ма моци,
Зашпиваю стари, а такь и мали:
”Слава во вишнихь Богу... „

Олеярь(Недѣля, 3. януара 1943, с. 4)

ВИНЧОВАНКА

На востоо[-]ку гвизда вишла
Доокола жемъ обишла
Цалимъ шветомъ восияла
Надъ Керестуръ горе стала

Надъ Керестуръ вельки славни
Пригадала часи давни
Цали валать рошвицела
Таки слова прегварела

Винчуемъ Вамъ яку-таку
На б[Б?]аришчу и Буджаку
На Збегньове, Циглаш[о]ре
И широкимъ Новимъ-шоре

Дзецомъ нашимъ на початку
Чоколаду, коня, бабку
Филеръ, пенгу и орешки
Да напoлня свойо мешки

Добре здраве людзомъ шицкимъ
Якъ далекимъ такъ и бліскимъ,
Мехъ пенєжи и конопи
А чесарохъ полни шопи

Най конопи предаваю
Подъ заглавокъ най складаю
Наостатку новосць малу
На конопи "максималу,,

Автобусу драгу фину
Нови гуми и бендзину
Да не йойча нашо жени
"Зашъ автобусъ погубени,,
А торговцомъ шицкимъ нашимъ
Да зметеромъ клїнъ випрашимъ
Най намъ цени недзвигаю
Кедъ же несцу да ше каю

На пияцу велї ствари
Сирь и вайца гочь и стари
Отворено шицко кладзме
Да престане ”такь покрадзме,,

А шпорташомь нашимь братомь
Дай имь Боже вельке щесце
Да ше можу разь похвалїць
”И ми ужь на першимьмесце,,

[Без автора] (Недѣля, 3. януара 1943, с. 5)

Ксеня Новоселска:

ОБЧЕКОВАНЯ

І вельо часи ушь прешли,
Одкеди о Тебе шнїємь.
Хочь Ши далеко, далеко барзь,
Я лемь Тебе обчекуємь.

Вечарь, кедь ше помали спущує,
І кедь жимні віторь задує,
Най Ци ноши тоту пісню,
Тамь геть [ь], най Це обрадує.

А зь нєй зрозумь же то Тебе пісня пошвєцєна!
І ту далеко Це обчекує,
Шнїє о Тебе єдна дзивчина,
І о Тебе пісні вишпївує.

На ярь, кедь пахь ше розшири любїчици розквітнутей,
Кедь слунечко зашь огрєє жемь,
Ти придзь! Придзь гу тей,
Цо чека Тебе лем!

(Недѣля, 31. януара 1943, с. 4)

ВИЛІЯ У РУСКИМЪ ВАЛАЛЄ

Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко
Закрити Божи шветъ.
На облакохъ вшадзи у валалє
Розквитнуль лядовъ квєтъ.

Валаломъ цалимъ цихо и пусто
Вшадзи жима и мразъ.
Лємъ конаръ ореха дагдзе у дворе
Зашкрипи зъ часу на часъ...

Наразъ, заграли зозь турні дзвони
Розляль ше ширцомъ гласъ:
— "Христось ше народзель того вечара
Богъ, Богъ, Богъ нашъ и Спасъ,,

А за дзвонами якъ хоръ ангелохъ
Дзеци зашпивали...
"Пожаданого, зъ неба даного,, —
Зъ дзвонами витали.

Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко
Закрити Божи шветъ.
Тей ноци дала Мария швету
Зозь раю найкрасши квєтъ.
Задунайовъ [Михайло Ковач] (Недѣля, 7. януара 1944, с. 4)

4 стр.	НЕДѢЛЯ	7. януара 1944.
СВЯТЫЙ ВЕЧЕРЬ (Святый вечеръ, Сусѣмъ) Въ сѣхъ иѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ...	ВИЛІЯ У РУСКИМЪ ВАЛАЛЄ Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко Закрити Божи шветъ. На облакохъ вшадзи у валалє Розквитнуль лядовъ квєтъ.	Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ...
Въ сѣхъ иѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ...	Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко Закрити Божи шветъ. На облакохъ вшадзи у валалє Розквитнуль лядовъ квєтъ.	Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ...
Въ сѣхъ иѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ... Въ сѣхъ вѣчери на тѣмъ, на тѣмъ, на тѣмъ...	Ноць... Зозь билимъ шнігомъ на широко Закрити Божи шветъ. На облакохъ вшадзи у валалє Розквитнуль лядовъ квєтъ.	Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ... Вѣдъ, вѣдъ, вѣдъ...

Др Михаил Капраљ

**„НАША ЈУЖНА БРАЋА“ У УЖГОРОДУ:
СТИХОВИ БАЧКИХ АУТОРА НА СТРАНАМА НОВИНА
„НЕДЉА“**

1942-1944. године (текстови и илустрације)

Резиме

У материјалу су представљена поетска дела русинских аутора из Бачке, која су објављена у годинама Другог светског рата према језичким нормама бачке варијанте русинског књижевног језика на странама ужгородских новина „Недиља“ („Недђља“), које су у периоду од око три године, док је Војводина била укључена у Мађарску и док су локалне новине „Руски новини“ биле затворене, била једина русинска новина за Русине у Бачкој и Срему. Текстови су илустровани скенираним деловима новина „Недиља“ („Недђља“) од 1942. до 1944. године.

PhD Mihaly Kaprally

**„OUR SOUTHERN BROTHERS“ IN UŽHOROD:
THE VERSES OF BAČKA AUTHORS
ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER “NEDIL’A” (НЕДЉА)**

1942-1944. years (texts and illustrations)

Summary

The material presents poetic works by Ruthenian authors from Bačka, which were published during the Second World War according to the linguistic norms of the Bačka variant of the Rusyn literary language on the pages of the Užhorod newspaper „Nedil’a” (Недђља), which was in the period of about three years, while Vojvodina was included in Hungary and the local newspaper „Ruski novini” („РускиНовини”) was closed, the only Ruthenian newspaper for Ruthenians in Bačka and Srem. The texts are illustrated with scanned parts of the newspaper „Nedil’a” (Недђља) from 1942 to 1944.

Мр Славомир Олеяр, Канада

ДУНАЙ У ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ НАРОДНИХ ПИСНЬОХ

Абстракт: Лексема Дунай ше зявює у веліх народних писньох и приповедкох восточнославянских народох у символічним и метфоричним значеню хтори вироятно одгук реалних историйних подійох преробених у народним паметаню и зачувани зоз митологийним призвуком. Час наставаня поєдинечних писньох чежко точно утверdziц на основі тексту, та историйни цек ту подзелени на даскелі періоди у хторих Восточни Славяне були у дотику з Дунаєм и події у тих періодах вироятно були основа за їх наставанє. За реализацию цілю того вигледованя прибіжно одредзиц историйни оквири у хторих настали таки писні, хасновани доступни кніжки и други написи на интернету.

Ключни слова: Дунай, Русини, Руси, Білоруси, козаки, войни, Австроугорска монархия, Отоманске царство, царска Русия

Неридко ше у наших народних шпиванкох спомина рика Дунай. Так, наприклад, у писні „Червена ружа трояка”, жена грожи мужови пияніци:

Не бий ме, мужу, не карай (2х)

зохабим дзеци,

дзеци зохабим,

а сама пойдзем за Дунай.

У писні „Їхав козак за Дунай”, козак ше розходзи зоз дзивку:

Їхав козак за Дунай, сказав: „Дівчино, прощай!

Ти, конику вороненький, неси та гуляй!”

„Постій, постій, козаче, твоя дівчина плаче,

Як ти же мене покидаєш, тільки подумай!”.

Дунай ше тиж спомина у писньох „Ой у гаю, при Дунаю”, „Дунаю, Дунаю”, „Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?”, „В зеленім гаю”, „За річкою за Дунаєм”, „Ой, там за Дунаєм”, „Запорожець за Дунаєм”, „Як Дунай паспрачаліся з морем”, „Дунаю, Дунаю бистра вода в тобі” итд., а тоті писні ше вяжу за Українцох, Русинох, Лемкох, Билих Русинох, Русох, Гуцулох, Бойкох... Остатня начишлена, „Як Дунай паспрачаліся з морем”, то білоруска народна писня.

Уж и сам попатрунок на мапу як чече Дунай указує же цошка не у шоре, бо ніхто з Русинох (ту рахуєм Українцох, Лемкох, Бойкох, Гуцулох

и Билих Русинох тє. Билорусох) и Русох, не жиє на векшей території коло той ріки. Винімок Русини (Руснаци) у бувшей Югославії, але їх писнї о Дунаю випатра старши од часу насельованя до Панонскей ровніни, а тиж и лєм мала часц України ше находзи коло уліву Дунаю до Чарного моря. Сучасни просторно-географски дотик тих Восточних Славянох з Дунаєм вельо менши як цо то його присутносц у їх писньох хтори спадаю до шора найкрасших. О краси тих писньох шведочи факт же велї заходноевропски композиторе „пожичовали” музични фрагменти, теми, а дакеди и цали писнї хтори адаптовани до цудзей музичней традиції як їх власни. Позната мелодия писнї „Їхав козак за Дунай” хтору хасновал Бетовен (Ludwig van Beethoven), длуго була рахована як шкотска народна писня.¹

Як то же ше Дунай спомина у писньох Восточних Славянох, а ані єден з тих народох, окрем українского на малим просторе коло уліву до Чарного моря, не жиє коло нього? (Сл.1)

Сл.1 Цек Дунаю

Єст толкованя же Дунай у народних писньох ма символічни характер и предствя свойофайтову граніцу, преход з єдного побережя на друге, зоз мирного живота до шмерци. Рика, озеро, лебо вообщє вода у митології велїх народох предствя кєнєц, препречєнє хторе душа

1 Тарас Филенко, Ukrainian Songs with Historical and Cossack Themes in the Works of Western European Composers, <http://lab.chass.utoronto.ca/rescentre/slavic/ukr/Cossacks/Filenko-Songs.pdf>

муши прејисц и ту ше часто находзи и чамец лебо ладя як наприклад у греческой митології дзе Харон превози души мертвих на чамцу през прику у под'земним швецѣ. У египатской митології, душа умартого мала прејисц през огньове озеро на ладі бога Ра. У Киевской Руси умартого вожда ховали так же го положили на ладю хтору дрилели на воду и потим запалели. Знова ше зявює вода хтору душа муши преплївац.

Єден час пановало думанє, на основѣ тексту зоз хроніки „Повѣсть времѣнныхъ лѣтъ”: „...сели суть словени по Дунаевѣ и разыдошася по земли...”, же ше слово „Дунай” затримало у славянских языках по їх розселяваню зоз працовщини коло Дунаю, та ше прето зявює у шницких славянских языках. Познейши лингвистични, археологични, етнологични и генетски вигледованя демантовали таку теорию.

У анализи писні „Іхав козак за Дунай” пан Olof Eriksson² указує же рика Дунай ма дословне и метафоричне значенє. Козак ма прејисц прејиг Дунаю и бориц ше, а можебуц и погинуц, а метафорично то значи прејисц граніцу хтора розлучує реални, терашні живот од живота по шмерци. Прејисц прејиг Дунаю то символ за одход до другого швета, лебо символ за шмерц и вични живот.

Пиц води з Дунаю то метафора за забуванє шницкого.³

У своїм тексту С. Ю. Харькова⁴ наводзи же мѣно рики Дунай мало у 5-6. вику сакралне значенє, алє го з часом страцело, та ше познейше у восточнославянских епских народних писнях надалей зявює як синоним за героя. У давних часох ше не ридко хлапцом давало мѣно Дунай, наприклад Дунай Иванович.

Д. А. Мачинский⁵ розпатрал тему Дунаю и води вообщѣ у митології восточнославянских народох, дзе ше поняцѣ “Дунай”, спрам ридких жридлових текстох, повязує зоз женским култом, алє, у частейше присутних историйних написох и епских писнях, повязане є зоз хлопским култом и бойовніцтвом, як и зоз злу силу хторей ше моделли пред борбу и приношели єй жертви по побици. Жертви хтори ритуално давени у Дунаю були жени, дзеци и когути заробровани од неприятели.

2 Olof Eriksson, Ukrainian Folk Songs and the Danube <https://danubeonthames.wordpress.com/ukraine/summer-school-2015/ukrainian-folk-songs-and-the-danube/>

3 <http://andantemoderato.com/cossacks-ride-danube-alexandrov-ensemble/>

4 С. Ю. Харькова “Гидроним дунай в севернорусских былинах” http://pushkinskijdom.ru/wp-content/uploads/2019/03/harkova_dunaj.pdf

5 Д. А. Мачинский. „Скифия-Россия. Узловые события и сквозные проблемы. Том 2” пдф

Медзитим, попри романтично-мистично-митологічно-метафоричного аспекту феномену присутності Дунаю у наших писнях, єст і історично-географічні факти реалнейші, але є, нажаль, занедбані і мало присутні у літературі з обласцю музикології, а окреме історії музики.

Пісні о Дунаю мож приближно, на основі їх змісту, положити до кореляції з історичними фактами і класифікувати їх до часових періодів у яких Русини і Руси мали дотик з Дунаєм:

1. Період міграційох;
2. Експансія Руси;
3. Війни против Туркох и Татарох;
4. Польско-Литванська унія;
5. Царська Русия;
6. Австроугорська.

1. ПЕРІОД МІГРАЦІЙОХ

Велькі міграції народів почали у 300-ім, а закончили ще у 568-ім році⁶, медзитим, справ інших авторів, закончені су у 800-ім році.⁷ На мапі (Сл. 2) видно же Слав'янє кінцем п'ятого і з початку шестого віку були присутні на берегах Дунаю і на його ліві до Чорного моря.

Под час міграції народів, Германіє факти перше рушили на захід Європи, були поціснуті з боку Гунів, Аварів, Слав'янів і Болгарів факти ще тиж рушили на захід.⁸

У тей групі пісень, дзепоедні настали под час слав'янських міграційох коло 5-7. віку, а можебуз і скорей. На тото упут'ює і саме мено ріки Дунай з індоєвропейським коренем „дану” з якого настали подібні назви на ризьких мовах, наприклад „Донау” - по німецьки, „Дуней” на їдиш, „Дунареа” - по румунськи ітд. Інтересантне же ще слово „Дану” з'явлює у скитській мові дзе значить „вода”, а у хінду мові означає богиню води.⁹

6 Halsall, Guy. *Barbarian Migrations and the Roman West*, 376–568. Cambridge University Press, 2007.

7 "The Migration period (fourth to eighth century)", p.5 *Migration Art*, A.D. 300-800, 1995, Metropolitan Museum of Art, ed. Katharine Reynolds Brown, ISBN 0870997505, 9780870997501

8 Bury, J. B., *The Invasion of Europe by the Barbarians*, Norton Library, 1967.

9 <https://en.wikipedia.org/wiki/Danu>

За тєраз мож лєм предпоставиц, бо не можлїве твердиц, хтора з писньох настала у тих давних часох без глїбшого вигледованя, але виroyтно же цо народ оддалєнши од Дунаю, то памєтанє на ньго походить зоз старших историйних часох як цо то случай з Билоруску писню „Як Дунай паспращалїся з морєм”.

Сл. 2 Югoвoстoчнa Еврoпa 520. рoкy

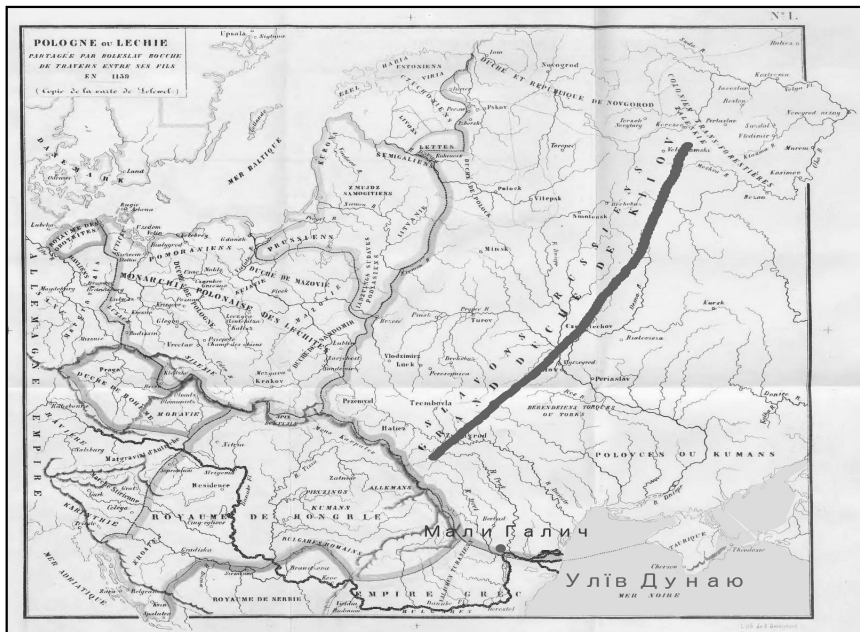
Як правдива, остава лєм констатация же медзи славянскими писнями о Дунаю єст и таки прастари, з периоду миграцийох народох.

2. ЕКСПАНЗИЯ РУСИ

Друга група писньох Дунаю могла настац познейше, у дзєшатим и дванастим вику, кєд шє києвски князовє Святослав Игоревич (968–71) и Володимир Мономах (1116) намагало запровадиц воєни упорища воздлуж цєку Дунаю, цо им шє не удало и попри велїх борбох и жертвох. Исц на Дунай тєди наисцє значєло исц до битки и виroyтно погинуц, як цо то ошпиванє у народних писньох хтори найскорєй настали у тим периодзє. То шє конєчно удало галицкому князови Ярославови Владимировичови – Осмомислови (1119 – 1187), цо описанє у „Словє о полку Игоревим”:

Галичкы Осомыслъ Ярославе! Высоко сѣдиши на своемъ златоконанѣмъ столѣ, подперъ горы Угорскыи своими желѣзными плѣки, заступивъ королеви путь, затворивъ Дунаю ворота, мечя бремены черезъ облаки, суды ряда до Дуная.

Ярослав Осмомисл, лебо його родзина Иван Ростисавлевич Берладнюк, основали Мали Галич, козацке утврденє на сиверним боку Дунаю, одкаль ше одходзело до биткох. Недалеко ше до Дунаю улїва и рика Прут. Мали Галич то нешкайше место и лука Галати у юговосточней Румунскей и була важна тарговинска лука медзи Галичину и Византию (Сл. 3). Галицко-Волинське князовство страцело коло 1240. року подруча коло Дунаю у биткох зоз монголко- татарску „Златну горду”¹⁰.

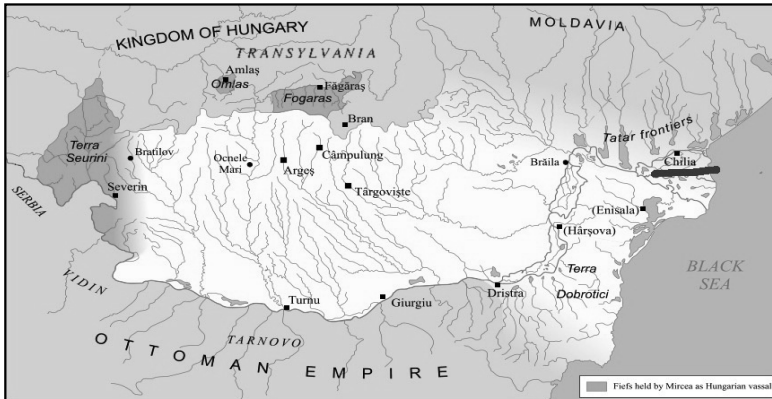

Сл.3 Европа 1139. року

10 Д. А. Мачинский. „Скифия-Россия. Узловые события и сквозные проблемы. Том 2” пдф

3. ВОЙНИ КОЗАКОХ ПРОЦІВ ТУРКОХ И ТАТАРОХ

Треца група писньох о Дунаю могла настац у 15. и 16. вику, кед козаки часто нападали турски гарнизони у месце Стара Килия (нешкайша Одеска обласц у Україні,) хтори були стратегийна точка за контролу тарговини по Дунаю (Сл.4)

Сл. 4 Килия, стратегийне место у Молдавії (Бесарабії)

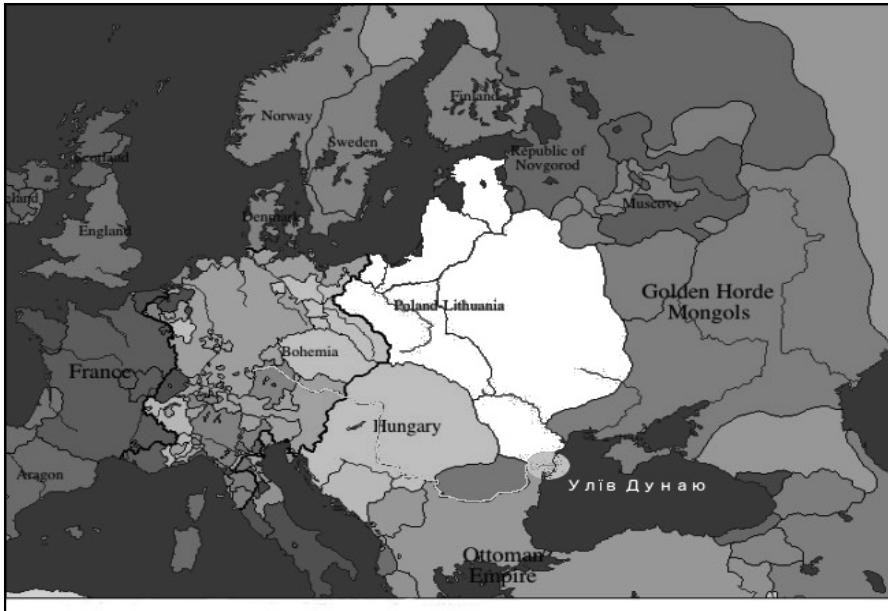
Килия була од Молдавії завжата з боку Отоманскей імперії у 15. вику. Часци Молдавії коло Дунаю, тє. Бесарабия, були населени и зоз Славянами, та части и беззуспишни войни козакох не були лєм пре стратегийну важносц улїву Дунаю до Чарного моря, але и пре охрану братского народу. Отоманска імперия тримала Килию аж по 1790. рок, кед була завжата з боку русийскей армії у русийско-турских войнох. У войнох процив Туркох участвовали козаки, тє. переважно Русини (Українци), Руси, та аж и татарски раби хтори посцекали. Борби преїг и коло Дунаю виroyтно зохабели шлїди и у восточнославянских епских писньох у хторих ше описую битки козакох процив Туркох и Татароx.

4. ПОЛЬСКО-ЛИТВАНСКА УНІЯ

Ище пред снованьом Польско-Литванскей унії (ПЛУ) 1569. року, кральовина Польска войовала процив Отоманскей імперії од 1485. по 1503. рок, а потим од 1633. по 1634. рок, и з помоцу войска Велького Литванского князвства пре намаганя Отоманскей імперії завжац

Молдавию хтора була польски, а по зєдиньованю з Литванию, и вазал Польско-Литванскей унії (Сл.5).

По формованю ПЛ҃У, предлужени конфликти з Отоманску империю хтора мала интереси контроловац тарговину на тим подручу. За войны против Туркох мобилизовани и козацки єдинки хтори часто знали на свою руку нападац турски населєня хтори би опустошєли, а потим ше поцагли назад до своїх утвердзєньох.

Сл. 5 Польско-Литовске князєвство 1400-1450. року

Войни зоз того перїоду зохабєли шлїди и у народних писньох, як наприклад у писнї „Як засядем браття коло чари” дзе ше споминаю Турки и Татарє.

На историйних мапох видно же русински жєми виходзєли єдєн час на дєлту Дунаю под час Польско-Литовского князєвства, тє. на гранїцу з Отоманским царством. Там ше зоз Турками нєпрєривно били и мирєли, та вироятно же писнї як цо то „Запорожєць за Дунаєм”, „Тихий Дунай” и „Їхав козак за Дунай” настали у тих часох и на тих просторох.

5. ЦАРСКА РУСИЯ

Дунай ше тиж спомина у веліх русийских епских писньох, медзитим, треба зазначиц же ше у царскей Русії русински (українски) жеми наволовали „Мала Русия” а Русини були „Малоруси”. То ше случело по придаваню под протекторат русийському царови території хтори Богдан Хмельницьки у повстаню Русиных и запоржских козаках (медзи 1648. и 1657. роком) ошлебодзел од ПЛУ. Од теди козаки страцели свою автономію, Русини страцели свойо мено и територію, а войни за русийского цара и далей водзели.

Зоз того періоду остали у народзе велі писні^{11, 12, 13}.

Слово „Дунай” ше зявює и у народних приповедках. Так, наприклад, Илья Муромец, Добрыня Никитич и Алеша Попович були поволани „прейг Дунаю вишлебодзиц своїх братох по креви од неприятельскей инвазії”. То випатра ма директну вязу зоз русийско-турским войнами у 19. віку, кед ше Русия намагала ошлебодзиц од Туркох южных Славянох у Молдавії и Влахиї¹⁴. У епу о Дюкови Степановичови, юнак Дюк ше рушел зоз Галицко-Волинської Руси по Днаю до Києва помогнуц князови Володимирови охраниц руски жеми¹⁴. И у народней митології ше стрета мено Дунай як особне мено („Дунай Иванович – сват”)¹⁴.

По руйнованю Запорожской Сичи 1775. року, козаки ше поцагли и з допущеньом турского султана основали Задунайску Сич у месце Добруджа, хторе теди було под турску власцу. Неодлуга ше зражели зоз потомками донских козаках хтори ше там скорей населели, та турски власци одредзели Запорожцом преселіц ше южнєйше, до места Силистра-Рушук (нешка Русе). Велі були незадовольни зоз таку одлуку, та коло 8.000 козаки напустили Турску и населели ше у Австроугорской до Банату, дзе були плацени з боку цара за свою воєну службу. Медзитим, незвикнути на бирократски режим, напустили и тот край та ше врацели назад до Добруджи дзе ше по битках зєдинели зоз Запорожцями хтори там остали. Турски власци им допустили организовац ше як и у Запорожской Сичи: мали право виберац гетмана итд., але мушели участвовац на боку

11 Encyclopedia of Ukraine, vol. 1 (1984)

12 Исторические песни малорусского народа / с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. - Киев : Тип. М. П. Фрица, 1874.

13 Потебни А.А. Малорусская народная песня, по списку XVI века. Воронеж, в типографии В.И. Исаева, 1877.

14 др. Иван Франко, Стуй над українськими народніми піснями https://shron3.chtyvo.org.ua/Franko/Studii_nad_ukrainskymy_narodnimy_pisniamy.pdf?

Туркох у їх войнох часто и против християнох. У Русийско-турскей войни, една менша часц козакох прешла на русийски бок 1828 року. Пре тоту зраду, Турки розвалили Задунайску Сич и козаки ше нігда вещей не могли організовац. Їх потомки ище жию у тих крайох.

Мала вириятносц же не тота велька група козакох створела народни писні о Дунаю кед перебували у Банаце.

Спрам змисту, писня „Ой, там за Дунаєм” могла настац у 18. вику у Задунайскей Сичи:

*Ой там за Дунаєм, та ой там за Дунаєм,
Молодець гуляє, молодець гуляє.
Молодець гуляє, та молодець гуляє,
Вин крічить, гукає, вин крічить, гукає.
Подай перевозу, та подай перевозу,
Най перевезуся, най перевезуся.
На свою Україну, та на свою Вкраїну,
Хоч раз подивлюся, гоч раз подивлюся.*

6. АВСТРОУГОРСКА

Як видно на Сл. 6, у значней часци Дунай цекол през територію Австроугорскей монархії и представлял ей граніцу зоз Сербию. Познате же ше Русини под час Габзбургскей монархії, з карпатских крайох, населели до Войводини у 18. вику и були регрутовани до войска хторе ше борело против Туркох, Русох и Французох.

Зоз тих часох медзи Русинами настали писні у хторих ше описує одход хлопих до войни („Кед я пойдем маршировац”) як и звичайни живот у Австроугорскей.

Наприклад, у тексту писні „Червена ружа трояка”, ест часц, як уж спомнута, дзе жена охабя мужа пияніцу и дзеци, а сама шеда на ладю и одходзи „за Дунай”:

*Ей, не бий ме, мужу, не карай (2 раз)
Ей, зохабим дзеци (2 раз) ей, та пойдем аж гет за Дунай
А як на човен сідала... Білом хусточком махала. (Лемківська пісня)
Коли на Дунай сідала... Білов хусточков махала. (Закарпатські пісні та музика)*

Як я на лодку сідала... Білом хусточком махала. (Українська пісня)

Тиж так ше у контексту каждодньового живота Дунай спомина и у писні „Кед сом ишол вчера вечар”:

*Кед сом ишол вчера вечар з любованя
спаднул ми конічок до Дуная.*

*Вицагнем го зоз Дуная,
зарекнем ше любованя,
душо моя.*

Писню зазначел Юлиан Пап у кїжки „Бачи Дюра з Керестура”, списал ю дагдзе коло 1950. року у Коцуре, а ноти записал Мирослав Пап.

Таки приклад мож найсц и у лемковскей писні „Дунаю, Дунаю, Бистра вода в тобі”:

*Дунаю, Дунаю,
Бистра вода в тобі,
Не повідж, дівчатко, (2)
Же я був при тобі.*

Долу приказани войны у хторих участвовала Австрия и Австроугорска, до хторих виroyтно були реґрутовани и Русини.

Сл. 6 Цек Дунаю през Австроугорску

-
- 1716-1718 Австро-Турска война;
 - 1733-1735 Война за наслідство польських територійох;
 - 1737-1739 Російсько-Австрійська війна проти Туркох;
 - 1788-1791 Австро-Турска війна у хторей участвовала Русия на австрійским боку;
 - 1794-1794 Кошущово повстанє ПЛУ проти Русії, Прусії и Австрії;
 - 1797-1797 Денисово повстанє ПЛУ проти Австрії (Галицкей и Лодомерскей кральовини и Буковинскей князовини);
 - 1914-1918 Перша шветова війна и розпад Австроугорскей монархії;
 - 1918-1919 Австийсько-словенски конфликт у хторим подзелена Каринтия (обласц у Австрії населена з мишанима словенсько-австрійским житлями. Ту войовали Держава Словенцох, Горватах и Сербох те. Кральовина Сербох, Горватах и Словенцох до хторей була включена и Войводина зоз Русинами, проти Немецко-Австрійскей Републики (чия креация не була успішна, та Австрия формовала першу Австрійську Републику).

Велі війни у хторих була ангажована Австрия и Австроугорска монархия не спомнути у тим тексту, але понеже Русини жили у тих державох, вони тиж були реґутовани и участвовали у тих войнох як припадніки їх армийох.

МЕСТО ЗАКЛЮЧЕНЬОХ

Гоч сучасни граніци жемох у хторих жию Восточни Славяне, окрема малей часци України, не виходза на Дунай и Дунай не чече през нїх, у їх народних писньох зачувани памятки на часи кед було иншак, те. кед Восточни Славяне насельовали обласци коло Дунаю.

На основі тексту даєдних писньох, мож лем приближно одредзиц час їх наставаня, поготов кед ше писня, з истим лебо подобним текстом и исту мелодию, зявює при вецей восточнославянских народох. Точнейше одредзованє часу комплексне и на нього уплїваю велі елементи як цо то селене и мишанє народох, війни, културни контакти итд. Историйни збуваня комбиновани зоз змістом писньох, можу буц єден з параметрох за часове одредзованє їх наставаня. Кажда творчосц, та и народна писня, настава у одредзених дружтвено-историйних рамиках и директно лебо индиректно осликовює обставини у хторих настала, та постава ношитель и чувар народного паметаня.

Мр Славомир Олејар

ДУНАВ У ИСТОЧНОСЛОВЕНСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Резиме

Реч „Дунав“ се често појављује у народним песмама Источних Словена (Русини, Украјинци, Руси и Белоруси). Из погледа на ток Дунава кроз Европу, јасно је да ниједан источнословенски народ (осим на малом делу територије Украјине) није живео на његовим обалама у историјским периодима када су песме, у којима се помиње та река, биле написане. Циљ овог рада је да временску линију, релевантну за историју Источних Словена, подели на сегменте у којима су ове песме можда настале. За писање овог истраживања користио сам књиге и друге текстове доступне на интернету.

Slavomir Olejar, M.Sc

THE DANUBE IN EAST SLAVIC FOLK SONGS

Summary

The word “Danube” often appears in the folk songs of Eastern Slavs (Ruthenians, Ukrainians, Russians and Belarusians). From the view of the course of the Danube across the Europe, it’s clear that no Eastern Slavs (except in a small part of the territory of Ukraine) lived on its banks in the historical periods when the songs, in which that river is mentioned, were written. The aim of this paper is to divide the timeline, relevant to the history of Eastern Slavs, into the segments in which these songs possibly originated. I used online books and other texts available on the Internet to write this research.

Keywords: Danube, Ruthenians, Russians, Belarusians, Cossacks, wars, Austro-Hungarian monarchy, Ottoman Empire, tsarist Russia

Ирина Гарди Ковачевич, Нови Сад

РЕНЕСАНСА АБО ОПТИМИЗЕМ

Абстракт: Значносц литературы за дзеци на мацеринским языку вецейністо важна за очуванє каждого национального идентитету, образовно и културологийно, а окреме то значне за стан яки teraz, бо тот идентитет вецейністо загрожени, цо пре рапидне зменшованє численосци Руснацох и тих цо ше так декларую, а цо пре вецейністо невігодни уплїв вообщє културологийно и социологийно спричинєтих вименкох условених з дружтвенима рушанями, насампредз тих цо виволани зоз технологиями масовней комуникації хтори вицискую з хаснованя традицийни жридли информованя и задовольованя културних и образовних потребох каждого поединца, а окреме припаднікох меншинских националних ентитетох.

Ключни слова: руски язык, литература за дзеци, діла авторох, руска литеартура, предшколски, школски дзеци

Точно пред дзешец роками сом, почитуюци ювілей манифєстаций Дні Миколи М. Кочиша, а окреме його уплїв на цали корпус литературы за дзеци, попри инших його ангажманох на руским языку и литературы, писала о истей теми. Медзитим, теди сом не правела препатрунок шицкого цо за дзеци написали Кочишово предходніки, сучашніки и нашілдініки, але прегляд авторох хтори то робели, пробууюци накратко дац главни риси їх литературы котру обявйовали, зоз самостойними виданями окреме за дзеци. У медзичаше ше вельо койцо поменяло у нашим дружтве, та вєц и у литературы. Остатні даскельо роки ше у литературы за дзеци на руским языку зявели нови авторски мена хтори после вєцей як двох деценийох кед за наймладших писали лєм даскельо особи, цо дава оправданє до бєшєди о ней увєсц оптимизму.

Поволуюци ше на статю Дюри Латяка, обявену у його кнїжки Руснаци, том I, (бок 111. по 120) *Златни роки литературы за дзеци на руским языку*, за хтору гвари же є сообщєнє пречитанє на 21. Днїох Миколи М. Кочиша 2011. року, оправдана и друга часьц наслова, бо, окреме указуюци на факт же того, 2020. року у виданю *Руского слова* вишли аж пейц наслови за дзеци, наисце ше роби о ставаню з пирні тей сущней литературней обласци по руски.

Не сигурна сом же сом найлєпше зложєла наслов того мойого вислову на задату тему, а сама сом ю задала, бо повєсц же зме teraz у ренєсанси литературы за дзеци наисце оптимизем, а окреме кед ше

факти приложо з потребами. Як и теди, у чаше хтори сом спомла, и нешка литература за дзеци на руским языку переважно ма характеристики читаня за школски, або и предшколски дзеци, зоз котрого вони маю черпац поуки яки ше складаю з педагогийними аспектами у образованю и вихови. Практично, и теди и teraz, наша, руска литература за дзеци, поведло би ше, баржей резултат похопйованя же то дзецом потребне, як же є автентична креативна продукция духу. Пишу ю малочислени писателе по руски, знаючи же би вона мала буц така же би могла буц помоцне средство у виучованю руского языка як мацеринского, а могла би послужиц и за виучованє руского языка як немацеринского. Дакеди то експлицитно, дакеди имплицитно, з краткими вилетами до модерних сферах хтори отвераю вещей шлебоди крейровац дзединску стварносц як ю старши задумую, прибіжно сучасним вимогом їх автентично дожитей стварносци.

Було би, конечно, кед ше пробує оцєніц литературу за дзеци хтора нам на розполаганю, перше розпатриц и щиро вианализовац цо то тото цо teraz маме понукнуц дзецом хтори знаю по руски (або тим цо бизме любели же би знали язык своїх предкох). Ту у першим шоре на розполаганю препатриц архиву найвекшого видавателя кнїжкох по руски, вообщє, Новинско-видавательней хижи *Руске слово*. На попису маме понад сто поєдинєчни наслови, од хторих анї трецина уж вещей не на розполаганю купиц, читац... Иншаки стан маме кед розпатраме попис лектири яку у образовней системи на руским языку пририхтує Завод за издаванє учебнїкох, дзе „тото цо у авзлогу єст и у дутяну” и зводзи ше на два оригинални кнїжки предложени младим читатєльом у єдним школским року, а други, и пейцраз вещей, то наслови хтори прєложени и зоз хторима ше руски дзеци упознаваю прейг руского языка, значи, хтори прєложени зоз сєрбского або других шветових языкох.

Най ше вращим на початок: тромє видавателє кнїжкох за дзеци би наисцє було досц за оптимизєм. Час у хторим пишем тоту роботу, оградїчєня контактох и нащивох прє пандемию, прави виновнїк обаваня же анї єден зоз спомнутих спискох (а хтори ту буду приложени) не подполни. У тим турбулєнтним чашє и спомнута архива *Руского слова* ше физично премєсцала та, за teraz, гу нєй анї нє мож директно приступиц. Гу тому, указало ше на основи случайних прєверйованьох, же тот список анї нє точни доконца, анї нє барз точни, а анї нє подполни. Список виданьох школскєй лектири за руски дзеци Заводу за издаванє учебнїкох виказує лєм стан у тєй хвильки, бо мож прєдпотавиц же за пейц дєцєнїй

роботи тей видавательней хижи велї кнїжки пришли и пошли до исторії, а мали би буц у архиви духовного наслідства, дзе би требало направиц места за каждую каріку у ланцу тирваня руского писаного слова. Окреме треба наглашиц же окрем пандемийних препреченьох, дойсц до правого стану у Заводзе, очежане бо ше з тим видавateľом случує подобне як и з *Руским словом*, и тота видавательна хижа була примушена виселїц ше и напушиц будинок хтори з реституцію врацени першобутним власніком. Треци, найкратши попис кнїжкох за дзеци то список виданьох за дзеци Дружтва за руски язык и литературу, хтори виroyтно и найточнейши, и то не лем пре малочисленосц насловох у нїм, але и прето же є результат континуованого евидентованя. Медзитим, як уж поведзене, його число а и змисти, не барз значно уплїваю на слику стану у рускей литератури за дзеци. Ту место спомнуц и рідки виданя дзепоедних непривичаєних видавательох (Медзинародни центр за литературу за дзеци *Змайово бависка* видал 2013. року преклад и по руски кнїжку *Чи ми верице...*)

У суми хтора ше прибіжує гу дваство насловом, можебуц єст причини буц задовольни зоз количеством лектири хтору мож понукнуц дзецом читац на своїм мацеринским языку. Патраци на змисти тих кнїжкох, могло би ше аж и повесц же вони жанровски и тематски задоволюю потреби, та и смаки. Маме ту шицкого: цифровани виданя за початнікох, аж и тоти з твардима рамиками за таких цо читац ище не знаю, але у сущносци найбогатши и найчисленши кнїжки за дзеци у основних школах, дзе єст од поезії, аж и даєден роман, док за висши класи, односно штредньошколцох, цо би ше аж могло наволац за младеж, єст найменей. Зоз скорей поведзеного, же нашу литературу за дзеци, углавним, писали просвітни роботніки, та у складзе з їх професийними потребами у процесу образования, за виучованє руского языка як мацеринского, їм таки кнїжки були потребни и понеже их не було, вони их писали. Так було спочатку, дзешец роки после снованя РНПД кед вишла кнїжочка за дзеци *Пупче* учителя Янка Фейси, з преложенима писнями Йована Йовановича Змая и даєдними оригинальними Фейсовими писнями, после хторей ше чекало ище седем роки на другу кнїжку за наймладших читачох хтору написал Силвестер Саламун 1936. року *Нашим дзецом*. Року 1938. Янко Фейса обявел и перши драмски текст за дзеци, єднодїйку *Мижов сон*. Окрем єдного числа подлістку у *Руских новинах* “Мали новинки за руски дзеци” (1927), не було периодики по зявенє *Нашей заградки* чий редактор бул учитель, писатель, редактор, та аж и илюстратор Михал Ковач од 1937. по 1941. рок. Насампредз, як прапочаток рускей литератури вообщє, муши

ше спомнуц Идилски венец Габра Костелника *З мойого валала*, поезию за шицки возрости и, поведли бизме, шицки часи.

Кнїжки за старши дзеци и адолесцентох и дакус чежше обдумац, написац и обявиц, а гу тому, тоти одроснутши дзеци уж маю свой смак, свидоми су своїх литературних потребох, та и кед су у *найрускейшим* штредку, добре знаю язык дружтвеного штредку, так же можу хасновац кнїжки хтори написани по сербски, або су на сербски преложени, а у новших часох аж ше лапаю читац, кед же су читателе, у оригиналу бо найвекша часц тих цо дойду по висши класи, або штредньошколци, вше лепше знаю странски язики, окреме англійски. То тот позитивни бок глобализації култури и образования хтору принесла ера интернету и сучасних комуникацийох. Правда, други бок истого того тренду ше нам не так любі, бо глобални комуникації одцагую младих од класичного друженя з литературу, од кнїжки.

Але знова ше врацме на початок, гу препатраню тей шумней библиотеки за дзеци хтора такповесц з добрей часци лем виртуална у корпусу рускей литератури. Наслови хтори архивовани як духовне наслідство з векшей часци вещей не тоти цо руски дзеци можу купиц або пречитац. Лем найновши виданя доступни тим цо их сцу купиц, а наздавайме ше же заш лем векше число з тих спискох у школских, чи особних библитекох. Тото цо треба и на тот завод похвалїц и прецо у наслове оптимизем, то факт же ше у новшим чаше найзначнейши видаватель озбильнейше намага ожиц, односно утврдиц основу упознаваня з руску литературу, же ше стара обезпечиц нови кнїжки тим наймладшим хторих треба замамунїц на кнїжку, у найкрасшим смислу того виразу и затримац їх увагу вязану за руски язык, односно, руску кнїжку. На спомнутим списку остатні роки ше нашли цифровани и интересантни кнїжки хтори источашне креативна розвага, як бависка зоз хторима ше уходзи до читательства. Аж, три остатні: *Весели буквар*, *Фарби* и *Родзина*, окрем примарней едукативносци, даваю и радосц бавеня, з чим ше найлегчейше доставаю резулати яки перша кнїжка ма намиру витвориц - здобуц навикнуце з кнїжку жиц, з ней черпац знане и задовольство хторе тото знане дава – капитал за цали живот. Окреме приємне несподзиване нових менох у швеце литератури за нашо дзеци: Оленка Живкович, Сашо Палєнкаш и Даниєла Тамаш. У їх кнїжкох, *Таньов швет*, *Вселенски корабель* и *Страшидла, не зашмеюйце ме*, нови попатрунки на дзєцински швет, вони источашне и едукативни и

воспитни, але на нови, сучасни способ у складзе зоз применёваньом фахових приступох.

Ту єст места похваліц и Дружтво за руски язык, хторе медзи гарсточку кніжкох видатих за тоти пейц децениї видало половку насловох за дзеци, лєм даскельо хтори на даяки способ репринтую скорей видати кніжки, а голєм половку з тих 10 плус 4, плус два цалком оригінальні и поведло би ше праве таки цо виполнюю пражніну яка остала несполнета у продукції найвекшого видавателя. Кус озбыльнейши видаватель Завод за видаванє учебнікох, бо континуовано, голєм то робене у перших даскеліх дзешаткох його роботи, уключовал авторски кніжки до образовней літератури. Ридше то були буквалні повторени виданя, частейше вибори з обявених кніжкох, а не меней важни и преклади по хторих ше руски дзеци виєдначовали як читаче зоз другима дзецми. Иста лектира, як и другим дзецом, давана у прекладзе источашне и приклад животности и розвою руского языка зоз хторого мож провадзиц, а по руски, шицко цо ше у швецє, у жеми твори...

Прецо треба генерално спатрац обявйованє кніжкох за дзеци? Перше, прето же би ше видзело кельо и чого ше понука дзецом по руски, а вец и цо хіби, и наостатку, и чого єст вельо. Бо, кед уж даєдна кніжка обявена, поведзме у видавательней хіжи *Руске слово*, вона источашне доступна шицким нашим дзецом и нет потреби дупловац труд и средства, єст их дзе индзей потрошиц... То мойо особне думанє як конзумента шицкей нашей літератури, заинтересованей же би єй було цо вецей. Правда, як и шицко, и на то то мож патри иншак. Факт же би даєдни вредни кніжки хтори написали авторе цо уж не медзи нами, було добре мац и за генерації хтори их не мали нагоду читац, а їх и далей вредзи мац. Очівисне, єст нови способи, директно лебо наоколо збогацовац количество кніжкох за нашо дзеци, зоз свідомосцу же им обезпечуєме будучносц як націонално освідоменим и задовольним особом.

У сообщеню *Литература на руским языку у Войводини*, котре пречитала на Дньох Балинта Вуйкова, котре обявене у *Шветлосци* число 2 з того року Мелания Римарова, длугорочна редакторка часопису за дзеци *Заградка* и наша найвреднейша и найплуднейша сучасна писателька за дзеци винесла таки становиска:

- Млади поколєня заслужую и вецей и богатше опремени кніжки, а финансийни (не)можлівосци им ускрацюю пестованє любови гу красней, сучасней кніжки. А шицки знаме же література за дзеци фундамент каждой літератури. Гоч вериме же кніжка нігда не видзе з

моди, зочуєме ше зоз зложеним, комплексним педагогичним проблемом кризи читаня. У конкуренції барз нападней забави и розваги, мас-медийох и їх атрактивних програмох, дзецко ше дистанцує од кніжки, а ми би формовац младу читательну публику. Поцискуюци кніжку и з ню и националну культуру, поцискує ше и хаснованє языка, хаснованє мацеринскей бешеди.

Длугорочни редактор видавательного оддзелєня *Руского слова* Дюра Латак, статї хтора спомнута на початку, попри иншого заклочує же би не требало допущиц спонтане зявйованє литературней творчосци за дзеци... же ше найлєпши успех посцигує кед ше о ней перманентно стара даяке дружтвене цело... котре би свойо препоруки могло прешлїдзиц Национальному совиту... котри би их пренєс потенциялним видавательом и ведно з нїма ше старал о обезпечованю финансийних средствох...

- Кед спомнутей потримовки не будзе, вец ше случи таке же кніжки будзе обявйовац лєм тот цо ма пенєжи, без огляду чи його твор по уметнїцким досягу задоволює жадани критерїї - заклочує Латак.

Вшелїякк, не муши ше применювац таки рецепт, але його автор з нїм наглашує окремну увагу хтору наша дружтвена заєднїца муши мац на тото яку ше кніжку дава до рук нашим дзецом

КНІЖКИ ЗА ДЗЕЦИ ХТОРИ ОБЯВЕЛО “РУСКЕ СЛОВО”

1. А. Кононов, Приповедки о Ленїнови, преклад Дю. Варга и Г. Надь, 1948
2. Вочи опасносцом, преклад Гавриїл Надь, 1949
3. Бранко Чопич, Армия, охрана твоя, преклад Гавриїл Надь, 1950
4. Владимир Назор, Приповедки за дзеци, преклад М. М. Кочиш, 1953
5. Тидвик, добродушни єлень, 1953
6. Нандор Майор, Бависка зоз кромпльох, преклад Микола Скубан, 1959
7. Миленко Єфтович, Приповедки о Титови, проза 1960
8. Петар Мардешич, Кристофор Колумбо, преклад Дюра Варга, 1960
9. Бранко Чопич, Приповедки партизанки, проза 1960
10. Непознати автор, Яни и Ганча, Пищалка на три гласи Качочка преклад Микола Скубан, 1961
11. Микола М. Кочиш, Крочаї, 1963
12. Антология дзециньскей поезїї (Фейса, Ковач, Надь, Олеяр, М. М. Кочиш, Мудри, Будински, Павлович, Скубан) 1964
13. Микола Скубан, Дванац мешацї, 1965
14. Янко Фейса, Желєни лїсточка, 1965
15. Андерсен Ханс Кристьян, Сказка о ядловцу, Руске слово, 1967
16. Г. К. Андерсен, Дзиви лебеди, преклад Дюра Папгаргаї, 1967
17. Г. К. Андерсен, Сказка о ядловцу, шреложел Дюра Папгаргаї, 1967
18. Г. К. Андерсен, Швинярь, преложел Дюра Папгаргаї, 1967
19. Мирон Будински, Воденїчка на стрибєрним поточку, 1969

-
- 20.Тибор Секель, Кумевава – син пралеса, драчопис ?? (преклад и рок)
 - 21.Иво Андрич, Приповедки, ?? (преклад и рок)
 - 22.Слунечни роки (зборнік приповедкох за дзеци) Ковач, Е. Кочиш, М. М. Кочиш, Рац, Костелник, Гудак, Будински, Чакан, Скубан, Папгаргаї, 1969
 - 23.Янко Фейса, Класе суцаце, 1970
 - 24.Штефан Чакан, Басни, 1971
 - 25.Микола М. Кочиш Дзеліме радосц и чежкосци, 1972
 - 26.Горняк-Пушкаш Мария, На рукох мацериних, приповедки, 1973
 - 27.Кочиш М. Евгений, У млечней драги, роман, 1973
 - 28.Янко Рац, Мойо и твое слички, 1973
 - 29.Василь Мудри, Подшніжнікі викукую, 1973
 - 30.Юлиан Каменіцки, Нешашна азбука, 1974
 - 31.Евгений М. Кочиш, Чайка, 1974
 - 32.Микола Скубан, Колач, 1974
 - 33.Мелания Павлович, Веселинка, 1974
 - 34.Микола М. Кочиш, Заячок на ляду, 1975
 - 35.Яким Олеяр, Вивирка чека жиму, 1975
 - 36.Янко Д. Рац, Мойо и твое слички, 1975
 - 37.Микола М. Кочиш, Путоване по слунковой системи, 1975
 - 38.Юлиан Каменіцки, Нешашна азбука, 1976
 - 39.Мирон Канюх, Добриденька, 1976
 - 40.Ирина Гарди Ковачевич, Тисяч радосци, за менши и векши дзеци, 1976
 - 41.Микола Скубан, Стари ствари, 1976
 - 42.Папгаргаї Дюра, Не дам свойо роки и квит, писні за дзеци, 1977
 - 43.Ковач Михайло, Перши радосци, приповедки за дзаци, 1977
 - 44.Кочиш М. Евгений, Брига, Руске слово, 1978
 - 45.Михал Ковач, Яни Мальовани, 1978
 - 46.Мучаї Ксения, Гвиздочки ходза по жеми, Руске слово, 1978
 - 47.Микола Скубан, Добри тоти дзеци, 1978
 - 48.Михал Ковач, Писні дїда Заградара, 1979
 - 49.Макаї Серафина, Фестивал животиных, 1979
 - 50.Силвестер Макаї, Пирогі о три роги, 1979
 - 51.Яким Олеяр, Весели часи, 1980
 - 52.Дюра Папгаргаї, Конец швета, 1980
 - 53.Душан Радович/Душан Петричич, Шедні най побешедуєме, пр. Мирон Канюх 1981
 - 54.Душан Дюришич Барони ди Макарони, 1981
 - 55.Микола Скубан, Рибна свадзба, 1982
 - 56.Мелания Павлович, Сонне бавене, 1982
 - 57.Олуїч Гроздана. Перлова ружа и други сказки, 1983
 - 58.Ирина Гарди Ковачевич, Бависка, писні за наймладши дзеци, 1984
 - 59.Мелания Римар, Лето у дїда, 1985
 - 60.Янко Рац, Лесаров любимец, 1985
 - 61.Штефан Чакан, Басни 2, 1986
 - 62.Єршов. П. П., Гачатко Горбатко, 1986
 - 63.Олеяр Яким, Мали швет, 1986
 - 64.Яким Олеяр, Весели часи, 1986
 - 65.Мирон Колошніяї, Ту мам очко, 1987
 - 66.Римар Мелания, Лето у дїда, писні за дзеци, 1987
 - 67.Ирина Гарди Ковачевич, Куцик мудросци, 1987

-
68. Михал Рамач/Любомир Сопка, Сказка о гушлярови и гушлі, 1987
 69. Штефан Гудак, Шлідом голуба по небе, 1987
 70. Сербски народни приповедки, Руске слово, 1987
 71. Мелания Павлович, Били жаданя, 1988
 72. Рамач Михал, Рапух медзи гвиздами, 1988
 73. Папгаргаї Дюра, Наталка, Дзивче котре любело конї, 1989
 74. Антология поезії за дзеци Хмара на верху тополї, 1990
 75. Макаї Серафина, Вчєра сом ше ошачовал, 1991
 76. Мелания Римар, Слунечков сон, 1991
 77. Мелания Павлович, Яр у моїм шерцу, 1992
 78. Дюра Папгаргаї, Наталка у швецє лївих и щєплївих (Дзивче котре любело конї, Кральовна пешачкого острога, Глєда Дону и На Жобрачєй гори), 1994
 79. Дюра Папгаргаї, Наталка (Птица бабица и На буджацким мосцє), 1996
 80. Владимир Сабо Дайко, Ровнї цар, 1996
 81. Дюра Папгаргаї, За гєнлївих и лєнївих, 1996
 82. Дюра Папгаргаї, Птица бабица, На буджацким мосцє, 1996
 83. Мелания Римар, Пошєптала ми птица, 1999
 84. Любомир Сопка, И жили длуго и одплату, 1999
 85. Мелания Римар, Сказков заглавчок, 2001
 86. Мелания Павлович, Розбавєнє лєто, 2003
 87. Макаї Силвестер, Ей, тота школа, писнї за дзеци 2003
 88. Агнєта Бучко, Стриберни мотиль и други сказки, 2004
 89. Ковач Михайло, Бишалма, приповедки за дзеци, 2004
 90. Папгаргаї Дюра, Яй, Боже мой, якє я то вєлькє, 2005
 91. Макаї Серафина, И ми, вєра, циркус правєлї, 2007
 92. Хун-Кан Михєон, Мудрило и причти за здогадлївих, 2007
 93. Ирина Гарди Ковачєвич, Дванац сказки, 2008
 94. Римар Мелания, Шнурки и гужлїк, писнї за наймладших, 2008
 95. Макаї Серафина, Бавмє шє на бини, драмски слички, 2009
 96. Штефан Гудак, Кудлїк пудлїк чєка газду, 2010
 97. Ксєния Варга, Облак до швєта, 2011
 98. Мелания Римар, Чилаш, а бєз принца, 2012
 99. Пап Юлиан, Чом шє качка з воду мачка, 2013
 100. Мелания Римар, Жвирки у азбуки, 2013
 101. Тамаш Ана, Чом чомка нє ма уха, 2013
 102. Мудри Василь, Будзєнє яри, 2014
 103. Чакан Євгєний, Бачвански сафари, приповедки за дзеци, 2014
 104. Макаї Серафина, Злагода, приповедки и писнї за дзеци, 2016
 105. Римар Мелания, Гайзибан на шпаргу, приповедки за дзеци, 2016
 106. Михал Ковач, Чєлядз дринкова 2016
 107. Милутин Дюричкович, Як росли двойнята, 2016, (?) прєклд
 108. Нєради Сєбастиан, Инисур – рика княза, роман за младих, 2017
 109. Ирина Гарди Ковачєвич, Котульки и гомбульки, 2017
 110. Римар Мелания, Драга до швєта, антология приповєдкox 2018
 111. Римар Мелания, Когуцик яраби, народни колїсанки, 2018
 112. Ирина Гарди Ковачєвич, За главки у лавки, 2019
 113. Юлиан Тамаш, Ёжик голик, приповедки за дзеци, 2019
 114. Силвестер Макаї, Боси по праху, 2019
 115. Весєли буквар, 2019
 116. Олєнка Живкович, Таньов швєт, 2020

117. Фарби, з роботні у Заводу за культуру, 2020
118. Родзина, з роботні у Заводу за культуру, 2020
119. Сашо Паленкаш, Вселенски корабель, 2020
120. Даниела Тамаш, Страшидла, не нашмеюйце ме, 2020

Завод за видаванє учебнікох

121. Цеpla рука мамова – тексти вибрал Михайло Ковач
122. Басни, сказки и приповедки – тексти вибрала Ґеновева Шанта
123. Перша Пахулька – вибрал Михайло Ковач
124. Белава Лабда – вибор з рускей народней и уметніцкей прози
тексти вибрал Дюра Варґа
125. Найкрасши заренка – вибор з рускей народней и уметніцкей прози
тексти вибрал Дюра Варґа
126. Дзецински швет – Михал Ковач
127. Воденічка на стриберним поточку – Мирон Будински
128. Хвали до повали – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язyku
129. Сказка о гушлярови и гушлі – Михал Рамач
130. Квет на розходзе – вибор зоз сучасней рускей поезиї за дзеци
вибрал Василь Мудри
131. Тисяч радосци – Ирина Гарди Ковачевич
132. Окати облак – вибор зоз сучасней рускей приповедацкей прози
тексти вибрал др Юлиан Тамаш
133. Бразда як судьба – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язyku
др Яков Кишюґас
134. Глібоки коренї – М. М. Кочиш
135. Руски народни писні
136. Руски народни приповедки – др Яков Кишюґас
137. Час у дуги – вибор зоз рускей приповедацкей прози – Дюра Латяк

ЛЕКТИРА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ НА РУСКИМ ЯЗЫКУ

ПЕРША КЛАСА

1. Красшого нет як тот швет – Йован Йованович Змай
2. Цицибан – Отон Жупанчич
3. Цеpla рука мамова – тексти вибрал Михайло Ковач
4. Басни, сказки и приповедки – тексти вибрала Ґеновева Шанта
5. Перша Пахулька – вибрал Михайло Ковач

ДРУГА КЛАСА

1. Кед жадаш – вибрала Сея Бабич
2. Пальчочка – Ханс Кристіян Андерсен
3. Сказки – Александер Серґеєвич Пушкин
4. Белава Лабда – вибор з рускей народней и уметніцкей прози
– тексти вибрал Дюра Варґа
5. Найкрасши заренка – вибор з рускей народней и уметніцкей прози
– тексти вибрал Дюра Варґа

ТРЕЦА КЛАСА

1. Тисяч гвиздошки – пририхтал др Стеван Мицич
2. Як ше будзем бавиц – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским языку – пририхтала Мария Чакан
3. Витрова колісанка – Десанка Максимович
4. Чаривне Самарче – Ванчо Николески
5. Жаворонкова ранша писня – Григор Витез
6. Дзецински швет – Михал Ковач
7. Скрите благо – вибрала Ирина Гарди Ковачевич
8. Воденічка на стриберним поточку – Мирон Будински
9. Алиса у жеми чудох – Луис Керол

ШТВАРТА КЛАСА

1. Сказка о гушлярови и гушлі – Михал Рамач
2. Гайзибан у шнігу – Мато Ловрак
3. Всемогуще око – Чедо Вукович
4. Перши крочаї – Микола М. Кочиш
5. Квет на розходзе – вибор зоз сучасней рускей поезиї за дзеци – вибрал Василь Мудри
6. Хвали до повали – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским языку
7. Рано на мешацу – вибор зоз шветовой поезиї и прози за дзеци пририхтали Павле Илич и Милутин Петрович

ПИЯТА КЛАСА

1. Тисяч Радосци – Ирина Гарди Ковачевич
2. Кнїжка о джунгли – Рад’ярд Киплинг
3. На кого здабем – Октав Панку-яши
4. Окати облак – вибор зоз сучасней рускей приповедацкей прози – тексти вибрал др Юлиан Тамаш
5. Варош на валале – вибор зоз сучасней рускей поезиї – др Юлиан Тамаш
6. Робинсон Крузо – Даниел Дефо
7. Приповедки з давен-давна – Ивана Брлич-Мажуранич

ШЕСТА КЛАСА

1. Гвизда кец – Александер Беляєв
2. Бразда як судьба – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским языку – др Яков Кишюгас
3. Доме, доме незабутни – вибор зоз сучасней рускей поезиї за дзеци – Дюра Папгаргаї
4. Конец швета – Дюра Папгаргаї
5. Орли вчац леца – Бранко Чопич
6. Били палати – Вехби Кикай
7. Дружтво „Белава чайка” – Тоне Селишкар

СЕДМА КЛАСА

1. Мали принц – Антоан де Сент-Егзипери
2. Била канджурка – Мирослав Антич
3. Дзециństwo – Максим Горки
4. Дожица Тома Сосра – Марк Твен
5. Глібоки корені – М. М. Кочиш
6. Руски народни писні

ОСМА КЛАСА

1. Подозрива особа – Бранислав Нушич
2. Руски народни приповедки – др Яков Кишюгас
3. Тарас Бульба – Н. В. Гоголь
4. Час у дуги – вибор зоз рускей приповедацкей прози – Дюра Латяк
5. Приповедки о Никови – Ернест Гемингвей
6. У звади зоз шветом – Иво Андрич
7. На крижней драги – тексти вибрал Миливой Ненин

ШТРЕДНЯ ШКОЛА

1. Ана Каренїна

КНІЖКИ ЗА ДЗЕЦИ У ВИДАНЮ ДРУЖТВА ЗА
РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

1. Госц у нашим дворе - Ксения Папуга
2. Моя хижа – Ксения Папуга
3. Не мам злата, мила мамо – Наталия Голуб
4. Квитки з нашей заградки – школяре авторе
5. Ластовички (2)
6. Сни малей Иринки спод єдней перинки – Гелена Гафич Стойков
7. Писні и приповедки за дзеци – Микола М. Кочиш
8. Єшенська розгварка – сликовніца
9. Хто цо роби – сликовніца
10. Домашні животині – сликовніца
11. У нашим краю птички шпиваю – сликовніца
12. Зборнік дзевинских и школярских роботох зоз литературно-подобового конкурсу Миколи М: Кочиша

ЛИТЕРАТУРА:

- Тамаш Ю. (1997). История русской литературы, Београд: Завод за удџбенике и наставна средства,
 Гарди-Ковачевич И. (1990) Хмара на верху тополі. Антологія дзєциньскей поезії, Нови Сад, Руске слово
 Латяк Дю. (2017) Руснаци, том I, Златни роки литературы за дзеци, Нови Сад, Руске слово, бок 111—120,
 Римар М. (2020) Шветлосц, число 2, Литература за дзеци на руским язiku у Войводини, бок 83-93, Нови Сад, Руске слово,

Ирина Харди Ковачевић

РЕНЕСАНСА ИЛИ ОПТИМИЗАМ

Резиме

Књижевности за децу на матерњем језику је веома значајна за очување националног идентитета, образовања и културе, а посебно у условима нових технолошких и масовних комуникација која такорећи истискују из употребе традиционалне изворе информисања и задовољовање културних и образовних потреба сваког појединца, а посебно припадника мањинског националног ентитета.

Irina Hardi Kovačević

RENAISSANCE OR OPTIMISM

Summary

Literature for children in their mother tongue is very important for the preservation of national identity, education, and culture, especially in the conditions of new technological and mass communications which almost squeeze out the use of traditional sources of information and meet the cultural and educational needs of each individual, especially members of minority national entities.

Олена Планчак Сакач, Нови Сад

КУРНЯВА ЗОЗ ХТОРЕЙ НІХТО НЕ ВИЛЕСЦІ

Абстракт: Владимир Гарянски талантовани поета, а його образоване му помага же би творчи процес спатрел и през призму теорії літератури и як творитель. Тот двойністи приступ збогаци його символику, його думка постане глібша и пасмовитша, а часто ше положи до пророцкей позиції и того цо досягнул висши правди того швета, до позиції того цо видзи вещей и далей. Цит: „ти ту же би паломніки и путніки жадни знаня и духа/ не були смиядни” або „ти заш лем будзеш бивац у свідомосци свойого народу/ а вец после шицкого, у води, зарї, твари”.../. У своїх писньох водзи єден нукашні монолог, оживює найглібши човеково думки, свойо тайни, памятки, вереня и интимни заблуди, оживює свойо нукашні трепеценя, свойо сні и несвідоми цеки думки. Поставя и велї питаня, бо поставяне питаньох то знак інтелектуалней узретосци и свідомосци и, без огляду на того же одвити не вше єст.

Ключни слова: поета, поезия, інтелектуалец, ерудита, ліпа, дуб, лєс, бисер, слунко, квет, витор, кутнява епика, лирика

„цма ноц веє шніх нікого нет
осамени бог чорт цали швет
и мойо сні писні дзешка забути
чи их зобудза швитаня и когути
през свідомосц леца мрії-герлічки
виходзим вонка зоз цеплей хижи
може ме тот глас таємни розніжи
глас цо приме до себе шицки швички
кед спадне у моім оку остатня тополя
та спознам цо любов страх и доля”

(Зоз збирки Владимир Гарянски „Курнява”)¹

Прешли уж вещей од дваец роки як Владимира Гарянския (1959-1996), поети и университетского професора літератури, вещей нет медзи нами, але остало за нїм богате літературне наслідство у шейсцох збиркох поезії. Три витворени на руским язiku „Рисунок слунка”, „Цверчок у коцки ляду” и „Курнява”, а три на сербским язiku

¹ (Владимир Гарянски „Цверчок у коцки ляду”, писні, НВУ „Руске слово”, Нови Сад, 1987, „Курнява”, писні, НВУ „Руске слово” Нови Сад 1990, и по сербски „Сеча”, писні, Сербска читальня и кніжкарня, Ириг 1989)

„Жрвањ”, „Сеча” и „Коњ од чудесне ноћи”, а остало за нїм и вельке число есеїстичних текстох и литературна критика. Вон ше як поета у обидвох языкох витворел, з оглядом на думаня сербскей критики, його поезия ше цалком добре тримала у контексту младей сербскей поезиї. И, без огляду же Владимира физично вещей нет, читаючи ознова його поезию ми ше стретаєме у духовней сфери и у цихосци бешедуєме и чераєме власни попатрунки на швет.

Гарянки пише як образовани поета, як інтелектуалец и ерудита, з богату символику и метафорику, хтора ма коренї у греческей и славянскей митології, у Библиї и при класичних поетох, пише як пророк, як казательнік, як чувар знаня и руского языка, як визионер, як тот хтори ратує швет („Цверчок у коцки ляду”) и тот хтори видзи його катаклизмични рушаня („Курнява”)... Його шпив здогадує на библиїни параболи и восточни філософії, руша з глібини истории, през познати символи шеяча и зарна, жридли, рики и утоки, гаврана хтори символ и у народней поезиї, як и при Поови. До стихох утка и худобну славянску митологию преїг славянских символох древа ліпи и дуба, леса, а будзе писац и о плодней жеми, житу и бразди, птици и кридлу, о бисеру, слунку, небу и гвиздох, о квету, витру и курняви...

Писня не писня по своєй форми, кельо по тим же єй коренї глібоко у живоце, и кед є добра, вона отвєра нови перспективи, нови погляди, нови швети, а узрети поета не пише о звичайних, тривияльних чувствах, вон пише о важних чувствах хтори у датеї хвильки не актуални и актуализує их. Поезия не продукт, вона інспирация зоз животом, поезия не вираз особного, але є сцєканє од особного, вше є понад особне. Гєвто цо у поезиї важне то нова, швижа, незвичайна и креативна думка, дальши крочай понад живота, предзеранє до другого швета, до нового живота, до його обнавляня. Праве таку поезию писал Гарянки.

Його поезия найчастейше писана у шлебодним стиху, зоз ридку и не обовязну риму, зоз поенту на концу писні, а же би ше висловел, дакеди му потребни и векши простор, так же його поетика з єдней часци ма и фабулу и ширину, цо прикмети епики. Заш лєм його стихи у велькей мири преткани и з глібоку емоцию, сензибилного але и освидоменого інтелектуалца, так же його поезия ма и прикмети лирики.

Гарянки талантовани поета, а його образование му помага же би творчи процес спатрел и през призму теорії литератури и як творитель. Тот двойністи приступ збогачи його символику, його думка постане глібша и пасмовитша, а часто ше положи до пророцкей позиції и того

що досягнув висши правди того швета, до позиції того що видзи вещей и далей. Цит: „ти ту же би паломніки и путніки жадни знаня и духа/ не були смиядни/” або „ти заш лем будзеш бивац у свідомосци свойого народу/ а вец после шицкого, у води, зарї, твари”.../.

У своїх писньох водзи єден нукашні монолог, оживює найглібши човеково думки, свойо тайни, памятки, вереня и интимни заблуди, оживює свойо нукашні трепеценя, свойо сні и несвідоми цеки думки. Поставя и велї питаня, бо поставяне питаньох то знак інтелектуалней узретосци и свідомосци и, без огляду на того же одвити не вше єст. Цит: „чи ше шицки човеково твари/ розпуца як ляд з яри спод стрехи дотирвалеї хижи/ цо то цо може повесц”.../.

Гоч не сообщи и остатні правди того швета, Гарянски дотхне сущни питаня єдного дозретої інтелектуалца кадзи идзе тот швет, яки напрям його рушаня и у тим увидзи його катаклизмични процеси неставаня, замолгавеносц поняцох, скриваня правди, прецихованя писательох и інтелектуалцох, войны хтора колешела коло нас, а ми того не сцели видзиц, не сцели знац и повесц.

Гарянски одкрива грихи дружтва у хторим жиє, одкрива шалєнство швета и воєне окруженє у хторим зме жили дзеведзешатих, бо ше ніч не шме прецихнуц пре висши морални и етични принципи у космосу. Вон осудзи поєтох за цихосц, бо праве вони як творителє треба же би сообщили цалосну правду того швета, же би молгу розогнали и же би указали на оголену сущносц. Цит: „прецо поєтове цихо/ кед умераю гвизди/ улїчки бежа з гори як потоки/ як лавина/ и смуток мой одноша”/.

Краса єдного твору завиши, гварєл Валєри, чи оможлівєл совершєну слику о язiku, бо кед ше оглаши поєтово слово, на того муши одгукнуц цали швет. Гарянски у своєй поезиї чува стари, руски, архайчни слова, хаснує слова зоз библийней лєксики, чува и народни, руски язик, и язично ше точно и прецизно висловює. Його слики и метафори швижи, нови и сучасни, а його роздумованя о смислу єгзистованя облапая як християнски, так и будистични уплїви о карми и реинкарнації...

Його цвєрчок у коцки ляду предствая поєту хтори и без огляду на шицки огранїченосци цєла и часу у яким жиє, шпива и одкрива смисєл живота у краси бишалмового квета, плодней бразди, ліпи и бисєру. Цит: „бисєр сон/ мост до будучносци/ єдина исторія хтора припознава/ други исторії/ каждая му униформа цєсна/ бисєр травар,/ осамєни як бог/ бисєр вери до своєй цихєй бєшєди”/.

Його курнява, окрема же скрива шліди, знаки, смисел и значенє, вона сцерпезлївому читательови и одкрива завяти, скрити смисел живота. За Гарянский нет дилеми коло того же як ше висловиц и як повесц гево цо так чежко поетски винац зоз свойого искуства и власней нукашньосци и винесц на шветло дня, до явности. Його стихи зазвуча и як присловки и як паролы, але не без глїбшого значеня. Цит: „дакому швет празни як мертва шлімакова хижа/; скошена трава знова вирошнє,/ але нїчия младосц так знова не запахнє/; кажде у себе ноши свою яр/; плоди зоз писку витор жува/; кажде царство и власц рошнє, зрєє, гнїє/; хто сце будц дуга,/ не шме буц слуга/...

Юлиян Тамаш у „Исторії рускей литературы” за Гарянскийову поезию напише: „Зоз кнїжками *Цверчок у коцки ляду* – цо значи же би мал шпивац гоч є залядзени – и *Курняву* – цо би значело же би мал ошвициц завяти смисли – руска литература сцигне по гевту свідомосц хтора на нагнїтим терене чисци подлогу за дальши рост новей и швижей поетичней рошлїни; чисци не прето же би ше опаданого лїсца одрекло, але же би ше яснейше видзело розлику медзи узретосцу и презретосцу и тим цо логични закони живота поетичного феномена вимагаю: непрерывне шлїдзене за смислово ношацима иновациями.”

Гарянски рускей литературы подаровал єден таки швижи, иновативни руски глас, глас хтори ма призвук класики цит: „хто з яри шал, не даремна його надїя!;/ „долу жвири а горе голуби/ кридло понад шицко”/; будзем нашенє хторе ше вше враца, сходзи, квітнє, зрєє!/, або сучаснейши призвук у стихох хтори так визионерски нешка звуча цит: „о забудзе ме дуга и слунко/ и вода и воздух/ и лєм прах надо мну зоз витром/ загвизда писню/ одходу/.

Гарянски свою поетску и людску судьбу сполнєл: у цихосци своєї хижи, читаючи ознова його стихи, сцерпезлїво одкривам його символику и метафорику як Арияднову нїтку, заглїблюєм ше до лабиринту значеньох його пасмовитих стихох, заглїблюєм ше и одкривам його поетику. И тот текст закончим зоз його стихами цит: „нїгда твоя думка у швеце не страда/ конарєє ше твое цело, свідомосц зрєє,/ гоч каменєц бие, гоч шнїх веє/” зоз писні „Лїпа”.

Олена Планчак Сакач

ВЕЈАВИЦА ИЗ КОЈЕ НИКО НЕЋЕ ИЗЛЕТЕТИ

Резиме

Прошло је више од двадесет година како Владимир Гарјански, песник и универзитетски професор књижевности није међу нама, а остало је за њим богато књижевно наследство, шест збирки поезије и велики број есејистичких текстова и књижевних критика. И, без обзира на то што Владимира Гарјанског нема међу нама, читајући поново његову поезију, сусрећемо се у духовној сфери и у тишини разговарамо и размењујемо властити поглед на свет.

Olena Plančak Sakač

THE SNOWSTORM FROM WHICH NO ONE WILL FLY OUT

Symmary

More than twenty years have passed since Vladimir Garjanski, a poet and university professor of literature, is not among us, leaving behind him a rich literary heritage – six collections of poetry and a large number of essays and literary reviews. And, regardless of the fact that Vladimir Garjanski is no longer with us, reading his poetry again, we meet in the spiritual sphere and talk in silence and exchange our own view of the world.

Др Михаил Дронов

Институт славяноведения РАН,
Российская Федерация, г. Москва
Mikhail Y. DRONOV
Institute of Slavic Studies RAS,
Russian Federation, Moscow
mikhaildronov@rambler.ru

**РУССКИЙ ПУБЛИЦИСТ ЄВГЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ
МАТРОСОВ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ РУСИНСКОЙ
ДИАСПОРЫ В СЕВЕРНОЙ АМЕРИКЕ**

Абстракт: Русийски публициста Євгений Н. Матросов, хтори на концу 19. вику – на початку 20. вику, перебуваюци у Пенсилваниї, обвисцел русийску читательну публику о ситуациї „русийских эмигрантах“ (восточнославянских иммигрантах) зоз Австроугорской и Русиї у Сиверней Америки. Значне же найвекша увага Матросова була унапрямена не на Вельких Русох, хторих було барз мало, але на угорских Русиных/Руснацох и галицких Лемкох, хтори по чижле превладовали.

Ключни слова: Євгений Н. Матросов, Русини/Руснаци, Руси, Зєдинени Америцки Держави

Обязательным пунктом библиографии любых серьезных публикаций по истории восточнославянской эмиграции в Северную Америку является „социологическо-описательный очерк” „Заокеанская Русь”, вышедший в пяти номерах Санкт-Петербургского журнала „Исторический вестник” за 1897 г.¹ В качестве автора очерка был указан Граф Лелива, при этом в скобках было также дано другое имя – Е. Н. Матросов).

Значение этой известной научно-популярной работы велико для всех, кто занимается изучением эмиграции в Новый свет русских, украинцев, белорусов и карпаторусинов. Известно, что публикация этой работы стала в свое время отправным пунктом для знакомства российской читательской общественности с темой т.н. „Американской Руси” и ее тогдашней главной составляющей – русинов из Габсбургских владений (по оценке самого Матросова, русины составляли около 90% от всех присутствовавших в Северной Америке восточных славян;

1 Граф Лелива (Матросов Е.Н.) Заокеанская Русь. Социологическо-описательный очерк // Исторический вестник. 1897. Т. LXVII. Январь. С. 131-160; Февраль. С. 478-517; Март. С. 853-874; Т. LXVIII. Апрель. С. 83-104; Май. С. 435-459.

меньше всего на Американском континенте на рубеже XIX и XX вв. было великороссов, которые при этом еще значительно уступали российским малороссам и белорусам).

При этом, однако, личность самого Евгения Николаевича Матросова покрыта пеленой загадочности. Нам не известны даже даты его рождения и кончины. Злую шутку с ним сыграло использование псевдонима „Граф Лелива”. Дело в том, что в конце XIX в. под этим псевдонимом было опубликовано несколько резонансных работ, касающихся Польши и Литвы, а именно „Русско-польские отношения” (1895) и „Положение литовского народа в русском государстве” (1896). Они вышли сразу на нескольких языках и сегодня хорошо известны полонистам и литуанистам. Так, основываясь на экземпляре книги „Русско-польские отношения” из собрания Библиотеки Академии наук с дарственной надписью Антона Тышкевича, некоторыми библиографами был сделан вывод, что под псевдонимом „граф Лелива” скрывается никто иной как российский поляк граф Антоний Тышкевич (1866-1919). Интересно, что род графов Тышкевичей, внесенный в родословные книги Виленской, Киевской и Минской губерний, как раз принадлежит к гербу Лелива. Как следствие, в некоторых современных публикациях утверждается, что Матросов – это на самом деле псевдоним Тышкевича. Например, петербургские американисты Ю.Г. Акимов и К.В. Минкова в статье 2016 г. о русинах упоминают „журналиста Антона Тышкевича (писавшегося под псевдонимами граф Лелива и Е.Н. Матросов)”². При этом, в авторитетном „Словаре псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей” Масанова псевдонимы „Граф Лелива” и „Лелива” закреплены исключительно за Е.Н. Матросовым³.

Лично мы убеждены, что публицист Матросов и граф Тышкевич – это два разных человека. Из обнаруженных архивных источников, о которых будет сказано ниже, стало известно, что Матросов, был крайне нуждающимся человеком, при этом стоявшим на русских националистических позициях. Тогда как видный польский деятель граф Тышкевич, напротив, часто выступал как меценат. Нам не удалось найти и упоминаний об американских страницах жизни графа Тышкевича,

2 Акимов Ю.Г., Минкова К.В. Особенности формирования русинской диаспоры в США в конце XIX в. // Русин. 2016. № 1 (43). С. 136.

3 Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т. II. Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита К–П. М., 1957. С. 115; Т. IV. Новые дополнения к алфавитному указателю псевдонимов. Алфавитный указатель авторов. М., 1960. С. 306.

которых предостаточно у Матросова. Поэтому, в качестве гипотезы, нуждающейся в проверке источниками, напрашивается предположение, не был ли изначально Матросов „литературным негром” Тышкевича?! В случае правильности данной гипотезы, стало бы понятным, почему очерк „Зарубежная Русь” вышел одновременно под псевдонимом и указанной в скобках фамилией Матросов.

Вероятно, Матросов – уроженец южных губерний Российской империи, территории нынешней Украины. В его мировоззрении уживались общерусский национализм и региональный малорусский патриотизм. „Святые звуки родной малорусской речи” Матросов противопоставлял „трывистым, картавым, своеобразно-шепелявым звукам английского языка”⁴. Именно „по-малорусски” Матросов и общался с русинами, которых в рамках большой „русской” (восточнославянской) он рассматривал все-таки именно как малороссов. При этом важно отметить, что он отнюдь не игнорировал яркую региональную специфику наиболее западных русинов. Например, в „Заокеанской Руси” упоминаются лично встреченные Матросовым „унгары русской веры” и „унгары словенской (словацкой) речи и русской веры”. В последней группе легко узнать население, особенно близкое бачкско-сремским русинам.

В Российском государственном архиве литературы и искусства (г. Москва) нам удалось обнаружить несколько интересных документов, связанных с Матросовым. Во-первых, это его письмо от 12/24 мая 1897 г. знаменитому русскому издателю Алексею Сергеевичу Суворину (1834-1912)⁵, имевшему прямое отношение как к „Историческому вестнику”, где была опубликована „Заокеанская Русь”, так и к влиятельной газете „Новое время”. Это первое письмо Матросова Суворину – потому что Матросов отмечает, что он не имел чести быть лично представленным Суворину, однако как автор „Заокеанской Руси” не мог быть ему заочно неизвестным. В письме Матросов, проживавший в г. Шамокин в Пенсильвании, просит издать „Заокеанскую Русь” в виде отдельного издания, предлагая для этого издателю „фотографические оттиски”. Однако, насколько нам известно, этому не суждено было осуществиться.

4 *Граф Лелива (Матросов Е.Н.) Заокеанская Русь. Социологическо-описательный очерк // Исторический вестник. 1897. Т. LXVII. Январь. С. 135.*

5 РГАЛИ. Ф. 459. Оп. 1. Ед. хр. 2590. РГАЛИ. Ф. 459. Оп. 1. Ед. хр. 2590.

Хотя черновик ответа Суворина не сохранился, Матросов и его очерк „Заокеанская Русь” упоминаются в изданных дневниках Суворина⁶. Из них видно недоверие издателя к передаваемым в тексте Матросова диалогам (в частности, критику Суворина вызвала аргументация некоего угрорусского крестьянина в американском суде, показывавшая полное непонимание угрорусом католической догматики). Второй документ – письмо Матросова редактору журнала „Русское обозрение” Анатолию Александровичу Александрову от 21 апреля 1899 г.⁷ Из него мы узнаем еще один псевдоним автора – Евгений Правдин. Это позволило нам идентифицировать дополнительные тексты Матросова в библиографии „Исторического вестника”, подписанные этим псевдонимом. Матросов в письме предлагает свои услуги, жалуется на нужду, оговаривает гонорар и прилагает свой рассказ „Ночное дело. Эскиз из русско-американского житья” – о взаимоотношениях галичан и угроруссов в униатском приходе в Пенсильвании. Матросов – сторонник, хотя и критик практической реализации православной миссии среди русинских (в его терминологии – „русских”) греко-католиков. Интересно, что Матросов акцентирует внимание корреспондента на том, что он никогда не переписывает своих произведений, а потому его рукопись подлежит „тщательному сохранению”. Возможно, именно благодаря этой приписке мы имеем возможность сегодня знакомиться с этой рукописью в архиве.

В присланном рассказе содержатся любопытные психологические моменты, меткие замечания о региональной специфике уроженцев Галицкой и Угорской Руси – вообще необычные по глубине для российских наблюдателей. Нам не известно, довелось ли самому Матросову побывать в австро-венгерских землях с русинским населением, однако, проживая в Америке он совершенно точно знакомился с культурой и историей этих регионов через непосредственное общение с русинами. Литературно-публицистическое наследие Евгения Матросова, известное узким специалистам, практически не знакомо широкому кругу современников, интересующихся судьбами восточного славянства. Думается, что это большое упущение. Тексты Матросова достойны переиздания и популяризации в русинской среде. При этом сама личность этого русского публициста все еще остается загадочной и поэтому нуждается в изучении историками и литературоведами.

6 Дневник Алексея Сергеевича Суворина / Подготовка текста Д. Рейфилда и О.Е. Макаровой. Изд. 2-е, испр. и доп. London; М., 2000. С. 297-298.

7 РГАЛИ. Ф. 2. Оп. 1. Ед. хр. 201.

ЛИТЕРАТУРА

- Акимов Ю.Г., Минкова К.В. Особенности формирования русинской диаспоры в США в конце XIX в. // Русин. 2016. № 1 (43)
- Граф Лелива (Матросов Е.Н.) Заокеанская Русь. Социологическо-описательный очерк // Исторический вестник. 1897. Т. LXVII. Январь. С. 131-160; Февраль. С. 478-517; Март. С. 853-874; Т. LXVIII. Апрель. С. 83-104; Май. С. 435-459.
- Дневник Алексея Сергеевича Суворина / Подготовка текста Д. Рейфилда и О.Е. Макаровой. Изд. 2-е, испр. и доп. London; М., 2000.
- Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т. II. Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита К–П. М., 1957; Т. IV. Новые дополнения к алфавитному указателю псевдонимов. Алфавитный указатель авторов. М., 1960.
- Российский государственный архив литературы и искусства (РГАЛИ). Ф. 2. Оп. 1. Ед. хр. 201; Ф. 459. Оп. 1. Ед. хр. 2590.

Др Михаил Дронов

РУСКИ ПУБЛИЦИСТА ЈЕВГЕНИЈ НИКОЛАЈЕВИЧ МАТРОСОВ КАО ИСТРАЖИВАЧ РУСИНСКЕ ДИЈАСПОРЕ У СЕВЕРНОЈ АМЕРИЦИ

Резиме

Руски публициста Јевгениј Н. Матросов, који је крајем 19. века – почетком 20. века, бораваћи у Пенсилванији, обавестио руску читалачку публику о ситуацији „руских емиграната“ (источнословенских имиграната) из Аустроугарске и Русије у Северној Америци. Значајно је да је највећа пажња Матросова била усмерена не на Велике Русе, којих је било изузетно мало, већ на угарске Русине и галицијске Лемке, који су бројчано преовлађивали.

Dr Mikhail Dronov

RUSSIAN PUBLICIST YEVGENY NIKOLAEVICH MATROSOV AS A RESEARCHER OF THE RUSYN DIASPORA IN NORTH AMERICA

Summary

Russian publicist Yevgeny N. Matrosov, who in the late XIX – early XX centuries, while in Pennsylvania, informed the Russian readership about the situation of „Russian emigrants“ (East Slavic immigrants) from Austria-Hungary and Russia in North America. It is noteworthy that the greatest attention of Matrosov was paid not to the Great Russians, who were extremely few, but to the Hungarian Ruthenians and Galician Lemkos, which were significantly predominant in numbers.

Дюра Латяк, Нови Сад

НАЦИОНАЛНИ ПРЕПОРОД РУСНАЦОХ У ВОЙВОДИНИ И УЛОГА РУСКОГО НАРОДНОГО ПРОСВИТНОГО ДРУЖТВА У НЇМ

Абстракт: У рамикох означованя 50-рочнїци снованя и активносци Дружтва за руски язык, литературу и культуру указує ше на процеси яки предходзели национальному препороду Руснацох у Бачкей, Сриме и Славонїї. У рамикох тих процесох пришло до снованя Руского народного просвитного дружтва (РНПД, 2. юлия 1919. року у Новим Садзе) котре превжало на себе улогу представнїка тей националней заєднїци пред державнима власцами и вообщє звонка рамикох тей заєднїци.

Ключни слова: Руснаци, Володимир Гнатюк, о Дюра Биндас, о. Михайло Мудри, Руске народне просвитне дружтво (РНПД), реферат „О языку“.

о. Михайло Мудри

о. Дюра Биндас

Тераз, кед Дружтво за руски язык, литературу и культуру означує 50 роки свойого иснованя и дїйствованя, добре будзе здогаднуц ше же як пришло до того же бешеда Руснацох у Бачкей, Сриме и Славонїї прилапена и як їх будуци литературни язык. Главну улогу у тим одбавело Руске народне просвитне дружтво, на чоле зоз керестурским парохом о. Михайлом Мудрим, як председательом, и о. Дюром Биндасом, тедишнім дюрдьовским парохом и инициатором снованя спомнутого дружтва, чия сторочнїца од снованя означена 2019. року.

Драга од иницијативи по прилапйованє предкладаня же би ше бешеду тутейших Руснацох преглашело за язык на котрим ше будзе друковац новини, часописи и кнїжки, и окончовац настава у їх школах, не

була проста. Насамперед, було потрібне змощити національну свідомість у народі, котра була пригартушена зовнішнім асиміляторським впливом тедишніх мадярських власців, под видом „акультурації“.

Початки національного будзенья при Русинах на подручю дакедишньої Угорської, особливо на подручю нешкайшей Словацької і Закарпатської обласци України, гу котрим припадаю і Руснаци Бачкей, Сриму і Славонії, вяжу ше за 1848. рок, односно за революцію у Мадярській. Медзитим, тоті початки теди не зазначени і у южних крайох Угорської, дзе Руснаци жили уж вещей як сто роки. При них національне будзене почина концом 19. і на початку 20. віку.

Руснаци на подручю Бачкей, Сриму і Славонії жию уж вещей як два і пол стороча. У початку то були виключно земледільці. Зовнішма, то єст при них, теди були лем священіки. Такої по насельованю сновали своєю парохії і конфесійні школи. У першій половині 18. віку було їх щикого 6000. Тедишні угорські власці им понукали державні школи, прейг котрих ше найлегчейше витворйовала асиміляція. Знало ше же хто закончи школи на мадярським языку, тот усвої і мадярську культуру і легко прилапи і мадярський національний ідентитет. Але, Руснаци ше досц длого одуперали асиміляції дзекуючи своїм уніятським конфесійним школом, у котрих учителе були описменєні даровитші селяне, котри у исти час були і дзяици, а кус познейше тоту длужносць окончовали образовани пивцоучителе, школовани у Ужгородзе.

Медзитим, концом 19. віку приписок власців бул таки мощни же одуперане Руснацех у Руским Керестуре було примушене попушци. Економски досц слаби, Керестурци чежко покривали трошки коло отримованя конфесійної школи. Найбаржей прето прилапели понукнуту державну школу, котру держава і фінансовала. Так, место конфесійної, з роботу почала державна школа з мадярським наставним языком. З тим тутейшим Руснацом судьба скрата! За даскельо децениї мали постац Мадяре. То потвердзую з найвекшей часци і їх мадярськи презвіска, котри им власці подавали под час державного попису жительствова.

Таки обставини тирвали аж до пред Першу шветову войну, то єст по 1914. рок, кед приписок мадярських власців пре силу обставинох дакус попушел, але не було досц часу за даяки значнейші пременки.

Замерковал то і українськи етнолог Володимир Гнатюк ище под час своєї науковей експедиції у Бачкей коло половини 1897. року. Кед ше врацел до свого Львова, вон у своєї студії „Руски населєня у Бачкей“ написал і то:

„Як ше у Бачкей мадяризуу, так у Срме поставаю Горвати, муша ше повиновац месним горватским законом и посилац свойо дзеци до горватских школах. Розуми ше, Руснак скорей научи по горватски як по мадярски, та прето цо ше дотика однародзованя, у Славонії векша опасносц за руских населенцох як у Угорскей. Кед ше терашні обставини у Бачкей и Срме не пременя и останю и убудуце таки яки су teraz, наших Русиных там очекуе неминовна шмерц. Їх друге поколенє ше не будзе волац Русини, але Горвати або Мадяре.“

Закладаючи ше за превозиходженє таких обставиных, Гнатюк у истим тексту понука и одвитующе ришенє:

„Же би ше то не допуцело, иснує лєм єден совет: нашо Русини (а ту дума на Русиных у Галичини – зам. Дю. Л.) ше конєчно муша постарац и одховац интелектуалцох угорским Русином, котри би ше познейше врацели до родимого краю и постали му предняци. Даскелім добрим интелектуалцом би ше там удало направиц подполни преобрат у питаню народного препороду.“

Єден з таких потенциялних интелектуалцох бул тедишні богослов Дюра Биндас, родом з Руского Керестура. У чаше кед спомнути українски науковец Володимир Гнатюк 1897. року перебувал у Руским Керестуре, Дюра Биндас бул студент богословії у тединшнім Унгвару (нешкайшим Ужгородзе). Гоч о тим не маме конкретни докази, зоз вельку виродостойносцу можеме прилапиц предпоставку же ше Биндас и Гнатюк у чаше школоского розпусту стретли у Руским Керестуре, Биндасовим родимим валалє (юний-юлий 1897. року), бо од того часу почина їх медзисобне дописованє.

Очевидно знємирили пре преберанє конфесийней школи з боку мадярских державних власцох, Биндас пише Гнатюкови:

„У Керестуре ше людзе дали нагвариц з боку новтаруша и придали школи державней управи. То велька чкода, бо teraz отворена драга мадяризації. Можебуц я там будзем катехета док закончим богословию. У других валалох не таки случай и не будзе, бо там людзе инаки...“

Биндас 1900. року закончує богословски студії. Рукоположени є 1901. року и поставени за администратора парохії у Сошицох, у Жумберку, але о шейсц мешацї є премєсцєни до Руского Керестура на место капелана и катехети. На тей длужносци остава полни 11 роки. Дня 29. августа 1912. року поставени є за пароха грекокатолицкей парохії у Дюрдьове. И праве ту найбаржей приходзи до вираженя його дружтвена активносц. У початку преїг писмох зазберує коло себе руских

интелектуалцох, переважно священїкох и учительох. Уж под час 1913. року, як пише о. Роман Миз, ведно зоз учительом Миколом Будинскийом, правнїком Михайлом Гайналом, др Гавриїлом Костельником и др Дионизийом Нярадийом, будучим владиком крижевским, иницирує видаванє новинох за Русинох у Бачкей, Сриме и Славонїї. У октобру 1913. року Биндас зоз Дюрдьова посила циркуларне писмо-апел (котре подписує вон и адвокатски кандидат др Михайло Гайнал), адресоване бачванско-сримскей інтелігенції. У тим писме поволує руску інтелігенцію на сотрудніцтво коло видаваня кнїжкох и новинох на народу розумлївим язїку и предклада же би ше уж од нового 1914. року почало зоз видаваньом „малїх новинох“ на „руским бачванским“ язїку.

Най ше нікому не видзи неможлївим – пише вон. – Кед би ше 300 пренумерантох нашло, теди би ше новини мож було видавац. А чи би не була ганьба кед бизме по наших валалох тельо не назберали?

Най ше ніхто не бої же би на нашу роботу державна власц зоз сумню патрела. У тих новинох политика би не мала место. Їх програма би була тота: дружтвено, забавно, вирски и економски воспитовац народ. История наших населєньох, валалох и парохийох, церковни и народни обичаї, одучованє народу од злих обичайох, найновиши успихи науки у економїї, физики итд., народни присловки и писнї, поучни новосци зоз швета и инше, бул би задлуго достаточни материял новином. Редактор новинох би бул др Михайло Гайнал, адвокатски кандидат у Кули, як независни шветски чиновник.

Медзитим, свідомосц о потреби даякей верховней націоналней културно-просвітней асоціяції при нїм, випатра, теди ище не дозрела. Нажаль, тоту акцію за видаванє новинох зопарла Перша шветова война. Под час войны активносц на націоналним будзеню и културно-просвітним організованю бачванско-сримских Руснацох на території тедишней южней Угорскей ми не замерковали.

Конєц Першей шветовой войны принєс вельки пременки на політичней мапи штредней и юговосточней Европи. Престала исновац дотедишня Австроугорска монархия. На дакедшней території настали нови держави, а даєдни часци єї території приключени гу другим державом. Кед нова мадярска влада грофа Мигалєя Каролїя подписала Воєну конвенцію зоз силами Антанти у Београдзе 13. новембра 1918. року, мадярске войско ше поцагло зоз тедишней демаркаційней линїї, але було предвидзене же ше мадярска цивилна власц голєм на паперу, як пише др Дюра Гарди, затрима на напущених територийох. У таких

умовийох Сербски народни одбор у Новим Садзе, котри у медзичаше постал главни политични представнік войводянских Сербох, звоує за 25. новембер 1918. року у Новим Садзе Вельку народну скупштину Сербох, Буневцох и других Славянох зоз території Бачкей, Банату и Баранї же би ше принесло одлуку о єй дальшей политичней будучности.

о. Йован Хранилович

На тей скупштини участвовав и 21 представнік Руснацох. Медзи нїма бул и новосадски грекокатолїцки парох о. Йован Хранилович, гоч бул по походзеню зоз Жумберку, бо го новосадски Руснаци вибрали за свойого представніка. Хранилович од початку, як пише др Дюра Гарди, бул и член Сербского народного одбору у Новим Садзе як углядна литературна и дружтвено-политична особа у новосадских інтелектуалних кругах. Цо вецей, йому, як єдному з найстарших делегатох, припадла чєсц отвориц тотовелїчєзне историйне собранє, на котрим

тпринєшена одлука о приключєню спомнутих обласцох гу Кральовини Сербїї, односно гу Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох.

З оглядом на спомнути факти, розуми ше же ше и Руснаци чувствовали як равноправна часц славянских националних заєднїцох, котри принєсли спомнуту историйну одлуку. Інспировани з тим фактом у новоствореней Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох, грекокатолїцки парох з Дюрдьова о. Дюра Биндас, прєшвєчени до потримовки своїх истодумнїкох о. Михайла Мудрого, потим познейшого крижевского владики др Дионизия Нярадия и других руских інтелектуалцох зоз шорох його генерациї, 13. децембра 1918. року (уж по неполних двох тижньох после прєглашеня Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох!) знова розпосила циркуларне писмо бачванско-сримскей рускей интелігенції, у котрим, медзи иншим, наводзи тото:

Видзїме як ше предняци каждого народу понагляю да шлєбоду свойого народу обраца на хасєн и красшу будучност його. Дзєнь и ноц ше пожертвовано трудза, агїтираю, оргїнизую, да употреба згоди златней шлєбоди, да цо красшу долю свойому народу збудую.

А ми интелігентни синове Бачвано-сримского Руского народу чи шмєме зоз зложєнима рукама на тото шицко ше мирно припатрац и чекац готови рондяви фалатки цо нам други з милосердия доруца...?

Не питаєте ще як було, и цо було, або якнас інтелігенцію тєраз народ судзи. На то времена нєт, бо часи преозбільни лєца, а злє будзє нам з народом кєт нам дарємно прєлєца.

У страшних часох войни чєшки и горки нам живот бул, алє змє чєсно витримали и народу були вирни. Тєраз як да нас ищє чєсша прєба чєка, а я би рад з вами вєдно да и тоту прєбу чєсно народу на хасєн витримає и укажємє жє змє заслужєли довириє його.

Най нїхто нє вери жє нас лєм гарстєчка єст, па малє можємє зрєбиц. Богу хвала, нєстало кинєского мура, котри дєлєл Бачванских Руснацєх од братєх по Сримє. Коло 20.000 Руснаци чєкаю свою народну судьбу. Народ, котри до тєраз нїяку власну културу нє мал – жадни є свєйого слова, свєйого писма. Укажємє му жє тєтє занєдзбанє його слово, писмо, добри обичаї так истє красни и мили як и другим народом їх слова и писма.

На вас шє волам браца во Христї и пп. Интєлигєнтних Руснацєх, сєєдиньмє шє вєдно руку о руку, запєчнїмє руски народ просвищєвац у його власнєй бєшєди. Нє боймє шє чєшкєй роботє. У початку стараймє шє о найнужнєйшим: кнїжки за шкєлски дзєци, калєндар за 1919. р. и накєди возмєжно будзє видавац мали просвитни руски новинки котри би тижньовє або двєтижньовє вихєдзєли, збєрац народнє добрє: писнї, обичаї.

Прєпоручам: накєди комуникация путованья допусци зидзмє шє шицки (интєлигєнция) на народну схадзку н. пр. до Нового Саду або индзєй па шє порадзимє цє мамє и як рєбиц. З моєй страни на народни нашє цилї офирєм 50 кор...

Зєз наведзєного шє ясно видзи жє Биндас постал свєдоми жє за витворєнє його задумкєх потрєбна културна асоцияция котра би була нєшитєль национального прєпорєду, та прєдклада народну схадзку. Тотє його прєдкладанє єдногласно прилапєнє. Як пишє о. Роман Миз, Биндас подєбни апєл написал и 31. марца 1919. року и тотє схадзка була прєдвидзєна за 14. май 1919. року, алє до єй одкладанья пришло прє усєглашєванє станєвискєх о дзєпєєдних прєдлогєх пририхтєних одлукєх.

Найвєцєй розпрєви було о язiku на яким шє ма обявївац публєкациї. Дєєдни прєдкладали жє би шє за литєратурни язык прилапєло язык Русинок-Українок у Галичини, дєєдни, заш, жє би шє прияло тєкв. „язичиє“, єдна файта мишанїни карпатских диялєктєх и цєрковнославянского языка, а дєєдни потримєвали прєдкладанє Дюри

Биндаса же би ше за литературни преглашело язык на котрим бешедуу Руснаци у Бачкей, Сриме и Славонїї.

Конечно, после седеммешачних пририхтованьох, 2. юлия 1919. року у Новим Садзе, у святочней сали тедишнього Магистрату (нешкайша Городска хижа), з учасцу коло 150 делегатов зоз скоро шицких местох дзе жили Руснаци у значнейшим чишле, отримана Сновательна схаdzка Руского народного просвитного дружтва, зоз шедзиском у Руским Керестуре. За першого председателя избрани керестурски парох о. Михайло Мудри, котри на схаdzки „преподад“ реферат **„О языку за южно-славянску руску писменосц“** и на концу предложел же най ше за „руску писменосц у держави СГС приме тот руски язык, на котрим наш южнославянски руски народ тераз бешедуе“.

А о. Михайло Мудри так обгрунтовал свойо предкладане:

„За карпатско руски књижевни язык нє можеме повесц же вон то наисце, бо то є правеньина и мишаньина зос церковного и других руских языкох. Як „Недїля“ писала, так ше нїгдзе нє гуторело. Кед би ми дакле за наш књижевни язык вжали гоч хтори од тих двох постоянних правих руских књижевних языкох (а ту ма на уваги „малоруски“, т.є. українски, и „велькоруски“, т.є. русийски – зам. Дю. Л.), теди би себе и свойому народу, церкви и школи наруцели єдну вельку терху и то пре то, бо би мушели воспитовац себе и дзеци нашо на таким языку, цо го нє бешедує дома аньи мац аньи дзеци, цо го нє зна аньи священник аньи учитель. Хто би писал књижки и новинки за народ на тим языку, цо го нє зна? Знаме зоз нєдавней прешлосци, як чешико було учителем учиц дзеци на цудзим языку (ту дума на мадярски язык – зам. Дю. Л.), па то заш да заведземе до школох! Нє гуториме ми, же су нам руски књижевни языки зошицким страни, бо зме и ми дзеци велького руского народу, альє су нам на тельо цудзи, же их нє знаме вигваряц так, як вони вигваряю, же су нам вельо и вельо слова цалком нєпознати. Кед би нашо дзеци у школох мушели учиц гевти књижевни языки, то би с того льєм то вишило, же би аньи свой власни язык аньи гевтот књижевни нє научели.

Останьме дакле при свойому, яки є, таки є, наш є. Же ми сцеме свой власни књижевни язык, то нє значи, же ше с тим сцеме одорвец од своих братох на сиверу. Нє!! Ми треба да и гевти языки учиме и знаме. Дай Боже, да придзе тот час, да будземе єдни у языку, альє док до того нє придзе, мушиме мац темель на котри станьеме у роботы за руску просвиту, бо инак зме нє годни аньи почац. Тот темель то є наш мацерински язык. Вон нас ма повязац зос гевтима литературнима

языками. Вон є руски, па кед го будземе добре познавац – порозумиме ми и гевти и льехчейше их прилапиме, примеме за свойо. Пригваряю нам, же кед ми останьеме при своим южно-славянско-руским языку у књижевности, же теди будземе одрезани од свойого коренья т.е. одорвани од своих руских братоx на сиверу и од их култури. Тота пригварка нье може ше доказац. Льем тельо одповеме. Хто будзе добре знац тот свой язык, льегко ше приучи и на свой – повеме – прадыдовски руски књижевни язык, кед му будзе потреба... (з чарнима буквами визначел – Дю. Л.)

На концу свойого реферату о. Михайло Мудри предложел шлїдуюцу резолюцию:

„Понеже ше наш южно-славянски руски язык указал способним за водзеньє культурного розвитка нашого народу, понеже ма у себе свойствия и силу дальшого розвиваня, понеже наш южно-славянски руски народ нье сце опушиц и забуц свой прадыдовски язык, алье го сце усовершовац, пре то предлагам, да ше за язык нашей русской писмености, на котрим ше ма темельиц, будовац и розвивац просвита нашого южно-славянского русского народу, вежньє тот живи мацерински язык, на котрим бешедує терас нашо Русини у Бачкей, Сриме и Славонїи.“

Як зазначене у Записнику, „по реферату ше отворела векша дебата, у котрї ше заступники валала Коцура и еден посланик зос Сриму, виявели проци тей резолюциї и жадали да ше за писмени язык вежме уж еден постояци руски писмени язык“. По законченей дебати прешло ше на гласанє. Предкладанє о. Михайла Мудрого прияте „з найвекшу векшину“!

Спрам прилапеней резолюциї, Руске народне просвитне дружтво (РНПД) и його вивершни орган маю право и длужносц „у мено шицких своїх братоx, у культурних вопросах вшадзи заступац интерес южных Русинох“. Тиж ше наводзи же „руски просвитни одбор“ ше ма старац о „наших народних школах, о кнїжках за дзеци и старших, о календаре, о новинох, о читальных и иншей народной просвити“.

А як РНПД и його Управни одбор у периодзе медзи двома шветовима войнами окончели свойо „право и длужносц“, гуторя тоти резултати:

1. Формовали месни одбори и читальнї у 11 местох у котрих исновали грекокатолїцки парохїи и преїг нїх стимуловали музично-сценску дилетантску діялносц.
2. З помоцу донатороx и прилогох своих членоx одкупели будинок у котрим було шедзиско РНПД-а у Руским Керестуре.

3. Вибудовали будинок до котрого змесцели власну друкарню, у котрей друковани шицки виданя РНПД-а од початку 1937. року аж по 6. април 1941. року.
4. Од 1921. року, заключно зоз початком 1941. року, видали 21 календар, коло трицец окремих публикацій, у рамикох котрих 7 учебніки за основни школи, 9 наслови наменени старшому возрасту, а гевто друге то публикації вирского змісту.
5. Од 1924. по 1941. рок виходза тижньово информативни новини „Руски новини“, од 1938. по 1941. рок виходзи часопис за культуру „Думка“, а у истим периодзе и часопис за руски дзеци „Наша заградка“.

За дацо вещей як 20 роки свого иснованя и дійствованя, РНПД при Руснацох у Бачкей, Срме и Славонії утвердзело їх национални идентитет и свідомосц о їх походзеню и унапредзело їх културне нашілїдство, на чїїх фундаментах нешка стої їх сучасни културни и национални живот.

Кед слово о националним идентитету Руснацох у Бачкей, Срме и Славонії, длужни зме здогадуц же медзи двома шветовима войнами було досц нескладаня коло того чи Руснаци часц теди неприємней українскей нації, або су часц велького русийского народу (котри творели Велькоруси, односно Москале, Билоруси и Малоруси, тє. Русини (народ котри жил на території України як географским понятю). Не було спорне же Руснаци часц того народу котри жиє на території України, але було спорне його мєно! Єдна часц рускей интелігенції, позбєрана коло РНПД-а, була опредзелєна за мєно Русин, подрозумюючи го як синоним за Малорус, односно Українєц, док друга часц Руснацох го и далєй тримала за Русох, тє. Малорусох, як часци велькей русийскей нації.

Тих интелектуалцох цо ше опредзелєли за опцію РНПД-а, у народзе наволовали „просвїташе“, а гєвтих других „заряше“ по новиных „Русска заря“ котри видавал Културно-просвїтни союз (познєйше културно-национални союз) югославянских Русинох.

Длужни зме надпомнуц же у Царскей Русії признавана лєм єдинствєна русийска нация, витворєна зоз трохокремних народох, та ше и добра часц угорских Русинох тримала як часц тєй велькей нації. Щипанє тєй велькей нації на три або вещей часци за прорусийски орієнтовану интелігенцію у Угорскей значєло страциц Русию як моцного заштитїка у борби за национални права. Алє, русийски дух було вельо лєгчєйше прилапиц, як усвоїц русийски литературни язык. Пракса указала же ше

народ може культурно найуспішніше розвивац на його власним языку. Праве прето ше снователє РНПД-а и опредзелєли за язык на котрим бешедує Руснаци у Бачкей, Сриме и Славонії. И не спрєведли ше.

Потвердзую то и слова др Гавриїла Костельника зоз писма Дюрови Биндасови, послатого 9. децембра 1919. року зоз Львова:

„Сподзивал сом ше, а тераз ше з радосцу дознавам, же Ти главни организатор тих наших „снопох“ там на югу. Жаль ми лєм, же и я не можем буц тераз з Вами, бо би сом Вам ше могол у койчим придац. Добре сцє зробели, же сцє вжали наш живи язык. Я о тим уж писал у тутейших новинох, и шицки Вас за то хвалєли. Ви задалєко од главного руского швета, на би сцє нїгда не могли добре научиц нїяки литературни язык (українски або московски)...“.

Ђура Лаћак

**НАЦИОНАЛНИ ПРЕПОРОД РУСИНА У ВОЈВОДИНИ И
УЛОГА РУСИНСКОГ НАРОДНОГ ПРОСВЕТНОГ
ДРУШТВА У ЊЕМУ**

Резиме

У саопштењу се даје историјски преглед кроз који су пролазили припадници русинске националне заједнице у Бачкој, Сриму и Славонији. Главни носилац тих процеса било је грекокатоличко свештенство, а један од главних иницијатора за оснивање јединствене националне асоцијације био је и тадашњи ђурђевачки парох о. Ђура Биндас. Било је то 1918. године. Осивачка скупштина Русинског народног просветног друштва (РНПД) одржана је 2. јула 1919. у Новом Саду, а једно од главних питања на седници било је и питање књижевног језика Русина на овим просторима.

Ђура Лаћак

**THE NATIONAL REVIVAL OF THE RUTHENIANS IN
VOJVODINA AND THE ROLE OF THE RUTHENIAN
NATIONAL EDUCATIONAL SOCIETY IN IT**

Summary

The article presents an overview of the historical events that members of the Ruthenian national minority went through in Backa, Srem and Slavonia. The main bearer of these processes were the Greek Catholic clergy, and one of the main initiators for the establishing of a unique national association was the parish priest of the time, father Djura Bindas. It was in 1918. The founding Assembly of the Ruthenian National Educational Society (RNES) was held on July 2, 1919 in Novi Sad. One of the main issues at the session was the issue of the literary language of the Ruthenians in this area.

Любомир Медєши, Канада

РУСКИ СЕЛІДБИ: ЧИ РОЗПРЕСЦЕРАНЄ, ЧИ РОЗСЕЛЬОВАНЄ

Абстракт: Руснаци на югу Панонской ровніни розвили мощну националну заєдніцу, але лем медзи тима цо по вири грекокатолики. Руски язык бул средство моцнєня национального заєдніцтва. У сучасним чаше розсєльованя руски дзеци траца свой мацерински язык кед з нїм не росли. Руснаци сновали своєю організації у дияспори, але нет організованого сотрудицтва з матку у Бачкей и Сриме. Руснаци спадаю до групи народох без своєї держави и у положєню як бездержавна заєдніца маю проблем як зачувац одродзованє.

Ключни слова: Панонски Руснаци, недержавни народи, селідби, язык як етнічна характеристика, национална когезия, вирски зраженя, дияспора, сотрудицтво, руски організації у дияспори, Америка, Австралия, Банат, Бачка, Канада, Горватска, Немецка, Сербия, Срим, южна Америка, Шариш

У процесу сучасней шветовой глобалізації на економским планє, але – мож додац – и пребудзєня национализмох державотворних народох, значи тих цо витворели свою державносц хтору су не дзєчни подзелїц з другима, виглєдованя указую же ”убудуце, важносц народох без держави и їх шанса буц нови глобални политични актере завиши од двох значних факторох, а то од їх економскей моци и од їх способности обезпечит поєдинцом мац моцни идентитет”.¹ Руснаци, очиглядне, спадаю до тих народох без держави, або, иншак поведзєне, до вещейчисленей групи бездержавних народох. У економским поглядзе Руснаци не фактор векшого значєня. Можлїве же така шанса була дзєшка пред саму Другу шветову войну, кед Руснаци могли сами отримовац своєю религийни и секуларни институції. Дзєпоєдни Керестурци твердза же ше руске власніцтво над польопривредну жєму надалєко розцагло аж и на околни хотари, а дзєпоєдни привредніки Руснаци зохабели свой печац векшого значєня (Руснак готелиєр у Новим Садзе, Руснак перши власнік явней купальні у Кули итд.). Зоз социялистичну систему Руснацом таки дальши розвой онеможлївени, а зоз повторєним уводзєньом приватней власносци над общима добрами, Руснаци остали цалком оцербєни. Значи, економски фактор за змощньованє руснацтва остава илузорни.

Тот други фактор – цо зробиц же би ше Руснаци як поєдинци добре национално чувствовали и на тот способ чували руснацтво – ма свою историю, але постава тиж барз актуални у процесу сучасних селїдбох.

1 M. Guibernau (1999), 180

Руснацох, так як и други народи, чи су державотворни чи націонални меншини, трапи питанє: чи селїдба людзох зоз власного штредку добра, чи ше так народ розшее на вецей боки и числено рошне а культурно моцнее, або чи то не утрата, розселене и неставанє. У тим смислу, селїдба Руснацох зоз Горніци на Долню жем ше указала як добра, бо ше на югу Панонскей ровніни зоз малей групи розвила націонално, язично и культурно моцна заєднїца. Єден час през историю тота руска заєднїца була націонално аж и препознатлїва як други русински заєднїци у матки походзеня Руснацох, прето же вони там були политично прецагнути з иншаку нациналну назву и з иншаким націоналним унапряменьом. Пресцерање зоз Бачкей на Срим тиж допринєсло звекшаню, національному моцненю и культурней рижнородности медзи Руснацами. Руснаци ше територіялно розширили, економнски змощьовали, але источашне прияли дзепоедни добри характеристики од сушедох з якими змощнели свою руску заєднїцу (наприклад, націонална гордосц и медзисобне групне помаганє на сримски способ у одношеню на векши индивидуализем и не нательо наглашованє націоналней припадности у Бачкей). Медзитим, перши селїдби дзепоедних з Панонских Руснацох на сиверноамерицки континент, не здобули таки характер. Место формованя рускей заєднїци у новим штредку, Руснаци ше там поступне націонално потрацели. Тераз часи знова означени з нову селїдбу Руснацох и зоз нову бригау: чи на таки способ руска заєднїца остава вше менша по чишлє, слабша по функционалности и чи тоти цо пошли, напуццели не лєм свой край одкаль походза, але чи и свойо руске націоналне походженє годни пренєсц на свойо потомки.

Гоч у якєй мири випатра же старосц або небрига за когезию, збиванє до єдного ма медзи Руснацами сучасну важносц, тото питанє ше пресцера вельо далєй до прешлости. Бо, гоч ше у якєй мири мож цєшиц зоз здобутками Руснацох у Бачкей и Сриме, остава подозривосц же чи шицко зробене притулїц гу себе и тих Руснацох цо територіялно були дакус далєй од фундаменталних руских штредкох. Подобне питанє и коло Руснацох хтори не були по вири грекокатолики, та и вони за Руснацох потрацени. Слово о тим же руска націонална заєднїца могла буц численша, та з тим моцнейша кед би було иншакого справованя у самєй рускей заєднїци. Роби ше о непребераню крочайох, теди як и тераз, або голєм неводзеню бригаи о Руснацох хтори оддалєни од национального ядра. Питанє же як и чи мож затримац коло себе тих цо на націоналним окраїску.

Руснаци ше до Бачкей почали насельовац коло половки 18. вику, а оталь до Сриму у першей половки 19. вику. Тоти Руснаци ше медзи собу тримали ведно найвироятнейше дзекуючи уплїву Крижевского владичества хторому Руснаци припадали. Концом 19. вику до Сриму ше населела нова група Руснацох зоз Бардейовского краю, зоз Горніци. И тота ше група цалком зляла зоз Руснацами старобивателями. Медзитим, у истим ше чаше зоз Бардейовского краю група Руснацох населела и коло Вершцу у Банаце. Єден документ у Вершецким музею вишветлює як качмар, по презвиску Лунгин, помагал тим людзом перше ше змесциц, а потим и куповац хижі.² Тота ше група не зляла зоз Руснацами у Бачкей и Сриме. Друга генерация з нїх ище пестовала традицию о своїм територіялним и націоналним походзеню, але генерациї потим прияли сербску націоналносц (фамилия Баница, Режек...). Можлїве прето же були по вири православни и приключели ше гу Сербскей православней церкви. Але остава питанє же цо були по націоналносци тоти грекокатолики хторих там ище вше єст (або голем дзепоедни з нїх) тиж у валалох коло Вершцу. Чи и з нїх голем дахто не бул по націоналносци Руснак, але нїхто о нїх не дзбал затримац их як Руснацох. О Руснацох у Банаце писане (Р. Єремич, 1928), але там постояне Руснацох оспорене, бо, нїби, слово о вибеженцох Козакох, а не Русиных (М. Мушинка, 1971). Други приклад тиж зоз Банату: у фамелиї Голушин у Кикинди ше спомина же єден з їх предкох, тиж так як тот качмар Лугин у Вершцу, дал помоц путуючим.³ Чи ше тоти затримали у Кикинди, не вигледане. Можлїве же не лєм у Кикинди, але вонконцом коло рики Тиси було руского жительство, прето же ше з банатского боку затримали презвиска хтори би могли буц руского походзеня (Мудри, наприклад). У коцурскей фамелиї Новак ше чува традицию о їх походзеню: же перши з нїх пришол як дrevорубач. Русини на Карпатох рубали древа и спущовали их по Тиси аж по Дунай. Робело ше у групох, та по припровадзеню древа долу до Панонії, єдна група ше пешо врацела назад до горох, а друга група

2 Бора Лунгин, локални хронїчар-историчар у Вершцу у Музею зохабел свой запис на даскелїх бокох же його дїдо першим Русином приселеним зоз Бардейовского краю давал наборк зоз своїй предавальнї, нашол змесценє и туньши хижі за купованє. Вон 1970-их рокох ище вше знал хтори з дзепоедних фамелийох у Вершцу, Марковцу и других местох по походзеню Русини. На магнетофонскей пантлїки (хтору дал вислухац авторови) мал записане як Юлка Режек шпива стару русинску писню и приповеда же зоз своїм оцом була на вашаре у вельким варошу “там назад у краю одкаль селели” и же вашар бул около високого будинку на хторим збоку “бул камень и до нього людзе сипали” з того цо предавали. Тот камень бул мера за пиячарину и ище вше стої на дакедишней городкей хижі на штред Бардейова.

3 Зазначене од Милутина Голушина у Новим Садзе 1986. року.

остала вируцац древо з рици. Єден з нїх, Новак, надумал пойсц опатриц Руснацох у Дюрдьове. Там ше и оженєл, а потим преселєл до Коцура.⁴ То було тиж у другой половки 19. вику, кед уж було Руснацох и у Дюрдьове. Значи, теди кед приходзели тоти до Привиней Глави, Бикичу и других сримских местох, Руснаци зоз Горніци ше тиж селєли и до Банату. Понеже не мали вязу зоз Руснацами у Бачкей, Руснаци у Банаце прешли до другой националносци.

Вирски одношеня медзи Руснацами у прешлосци тиж значни за спатранє национального єдинства медзи Панонским Руснацами и вше вецей тоти вирски одношеня науково ошветлєни (Я. Рамач, 1990 и 2007). Историйни факти указую же Руснаци, тоти по вири иншаки як векшина Руснацох, мушєли погледац места з векщу вирску толеранцию, або, просто, пре виру, мушєли пойсц гу своїм. Православни Руснаци ше зоз Руского Керестура мушєли виселїц; у Коцуре, Миклошевцох и Петровцом им не дате мира, а таки Новосадяне, православни, пре виру мали зужєну можливосц побрац ше зоз Рускинями (фамелиї Колєсар, Ѓубаш, Кочиш...). Виселєни православни Обровски ше прето на Новосадским житним пияцу покрадзме стретали зоз родзину з Руского Керестура, а нешка ше їх потомки тримаю за Сербох (усни запис автора). Гу тому, зоз бугерох (назарєнох) складани вишмеююци писнї (В. Гнатюк, 1900). Єдна така руска фамелия зоз Керестура, ошпивана у писнї (Медєшово), виселєла ше до Славонскей Пожеги у Горватскей, а познейше, дзєпоєдни з потомкох, аж до Онтария у Канади. Тримаю ше за Горватах, а у фамелиї ше запаметало же ше „єден з давних дїдох преселєл до Славонїї зоз места дзе була якаш кула (!)” (записанє од Мариї Медєши у Торонту, Канада 1986. року).

Руснаци до Америки, познейше и до Канади, на самим початку 20. вику, одходзели на дочасну роботу. З часом велї з таких цо одходзели заробиц на рок-два, оставали там занавше. Понайвєцей их було у америцких державох Пансилвания, Огайо и Мичиген, а у Канади у провинциї Онтарио (лєм дзєпоєдни у Квебеку и Алберти). Масовни преход америцких Русиных зоз грекокатолицкей на православну виру не залапел, бо приходзели познейше од тей велькей вирскей подїї. Остали грекокатолики, але ненависц медзи тима вирнима цо тримали промадарски або проукраїнски напрям наганяла Руснацох вибрац до хторей з тих парохийох ше найлєпше приключиц, або пойсц аж цалком индзей

4 Зазначенє од Павлини Сакач, народзєней Новак (у Торонту, Канада 1995. року).

(P. R. Magocsi, 1999 и 2001). Остава нероз'яшнене питанє у якєй мири Америцки Руснаци бачко-сримского походзеня участвовали у америцким русинским руху, чи Руснаци, дахто з нїх, участвовав на вельких сходах америцких Русинок кед ше рїшувало о формованю русинскей держави у Европи по Першей шветовой войни. Нащиви крижевского владики Нярадия (1930-их рокох), београдского надвладики Букатки (1960-их рокох) и владики Сегедия (1970-их рокох) змочнело националну пїху Руснацок Американцок по походзеню зоз Бачкей и Сриму, але моци за організаційне обєдиньованє не було. Окрем Церкви, не познате же би ше з боку других руских організаційох подняло даяки мири за тирвацє, организованє сотрудніцтво „зоз нашима у швецє”. Успїшни бизнисмен Янко Бучко зоз Детроїту, по походзеню Керестурец, концом 1930-их рокох пробував до єдней, рускей організації позбєрац Руснацок зоз погранічних обласцок Америки и Канади, але накратко. Вон явел до „Руских новинок” же формована Руска рада, але вироятно пре вибиванє Другей шветовой войни тота організація не зазначєла даяки успїх. Руснаци ше там сходзєли лєм пре розвагу. Уж у трецєй генерациї руски язик ше не пєстовало, о националним и територіалним походзеню ше вше менєй знало, а з часом медзи рускими виселєнцями скапала потреба за медзисобним повязованьом. Од Гамилтону на югозаходзе канадскей провинції Онтарио, по Детроїт у ЗАД, подаєдна руска фамелія дакеди (приблїжно 1930-их по 1960-и роки) була скоро у кождим населєним месцє и шицки ше знали медзи собу. Уж у 1980-их лєм тоти цо пришли як дзеци зоз своїма родичами ище бєшєдовали по руски, але їх потомки вецєй не (Лю. Медєши, 2007). О Руснацок у Аргентини ше барз мало зна, а було Руснацок у тєй южноамерицкей держави, можлїве же и у даєдних других. Порядна прєписка мацєри у Керестуре и сина у Аргентини (М. Жирош, 2002) и даскєльо зачувани фотографії зоз руских фармох документую там руске постоянє, гоч лєм дочасовє.

Зачаток руснацтва у Австралії можлїве же не досягє далєй у прєшлосци, лєм од часок закончєня Другей шветовой войни. Дзєпєдни войново зарабровани Руснаци рїшєли не врациц ше дому и закончили у Австралії (приповєдало ше о єдному Варгови з Керестура, наприклад). Од 1960-их рокох руски фамелії у Австралії вше числєнши, же би пришло о пар роки аж и до снованя рускей організації за пєстованє културного скарбу (о чим писал Славе Шанта). Руснаци хтори народзєни у Австралії з вєкшєй часци не бєшєдую по руски. Аж и дзеци рускей мацєри и оца Сєрба, по приповєданю дзєпєдних Руснацок Австраліянцок, бєшєдую,

кельо-тельо по сербски, прето же маю дотики зоз сербским языком у Сербскей православней церкви и под час масовней нащиви фамелийом кед слава свою Славу.

Питанє отриманя мацеринскей бешеди медзи виселєнцями забера централне место кед слово и о отримованю нациналного походзєня и назви. То праве пре саму функцию людскей бешеди, языка.

Зоз биологийного становиска, язык то можлівосц правєня гласох, алє не лєм гоч яких гласох (животинї и птици тиж маю можлівосц направиц глас). То таки гласи хтори зложени до системи, и найчастейше помогнути зоз символами (хтори не муша буц лєм усни), помагаю комуниковање медзи людзми (J. J. Macionis..., 2002). Тоти гласи муша мац и одредзєне значєнє (C. Wade..., 2004). На таки способ бешєда односно язык вообщє (вигварєни або написани) постава „характеристична форма комуниковања медзи людзми, хтора ше состої зоз гласох зложєних ведно до неогранїчєного числа вирєчєх”.⁵ Значи же розлика у языках настава на основи правилох хтори одредзєна заєднїца бере як свойо и на таки способ язык постава средство розгранїчєня медзи людским заєднїцями. Тота особа хтора не позна тоти правила, углавним ше не трима як часц тей заєднїци,⁶ а окреме кед слово о националней заєднїци. Важне мац у оглєдзє и факт же бешєдни правила и значєнє гласох/символох перше наставаю у директних одношєньох/комуникациї медзи людзми, а аж потим у тирвацєй формї (написани, намальовани итд.). Тоти особи хтори ше уча през живот о тих правилох, значи през комуникацию зоз другима людзми цо пєстую тоти правила, вони препознаваю, як ше то гвари, „дух того языка”. Препознаваю значєнє одредзєного поняца або вирєчєня, алє препознаваю тиж и смисєл у яким воно похаснованє. Тоти хтори уча язык на поштредни способ (през написану форму, прейг електронского запису и инше), найчастейше таку схопносц не можу посцигнуц. Прето прекладанє з єдного языка на други барз зложєни процес и преклад не мож зробиц на технїчни способ, прекладаючи поняцє по поняцє, без находзєня точно истого значєня и на єдним и на другим языку. Тиж так, руски дзєци хтори не маю можлівосц научиц бешєдни язык, руски язык не тримаю як свой, без огляду же го розумя або аж и можу комуниковац на нїм.

5 WhittenPh. ... (1990), 304.

6 Особи у ємиграциї ище як чувствую феномен препознаваня по бешєди. Бо, гоч ше у якєй мири ємигрант по облеканю, справованю и иншим приблїжи гу старобивательом, скоро злєс медзи нїма, старобивателє по бешєди препознаю хто не вироснул у їх штредку.

Кед ше Руснаци преселели зоз Горніци на Долню жем, не були цалком виєдначени у поглядзе бешеди. Зоз виєдначеньом бешеди медзи собу, змощнювало ше и националне єдинство. Поведзме, тоти наволовани Горняци вше меней поставали препознатліви як з „горняцкей” преходзели на руску бешеду. Вшеліак же бешедни розлики остали аж и нешка медзи Коцурцами и Керестурцами, а гласово розлики мож препознац медзи Бачванами и Сримцами, як и при тих Руснацох цо жию з инородну векшину у одношеню зоз Руснацами зоз переважно руских местох (наприклад, Вербашане або Новосадяне Руснаци у бешеди препознатліви медзи Керестурцами). Озда так було од давна. Медзитим, тоти розлики не маю уплїв на общу националну руску припадносц. У матки походзеня Руснацох, гвари ше же понайвецей у Шаришским краю у Словацкей бешеда барз подобна бешеди Панонских Руснацох, але є не цалком иста. Аж и значене словох медзи Шаришанами и Бачванами дзекеди не исте (наприклад, бачванско-сримски Руснаци нігда не буду меновац свойого священїка „княз”). Спрам єдного документарного запису канадских авторох, понайвецей тераз тот жридлови язык Шаришанох и Руснацох затримани лем медзи Ромами у месце Свиня у Словацкей.

Лингвистично доказане же видвоєни зоз своєї матки, Руснаци створели свою систему бешеди, языка. За чудованє, заш лем, же дзепоедни лингвисти блукаю медзи вецей теориями чи руски язык диялект даякого другого языка (понайвецей єст проукраїнских и меней прословацких), чи є зложени зоз пожичкох зоз других языкох, або у себе зачувал даяку стару заєдніцку славянску форму, чи ма у себе вецей заходно- чи виходнославянски прикмети итд. Суцносц положеня руского языка медзи другима языками у тим же руски язык виградзена система комуниковаия хтору найбаржей розумя тоти цо вирости у руским штрעדку (окруженю). Тоти цо мали нагоду научиц живи, бешедни руски язык, наймоцнейше чуваю тиж и националне мено, односно припадносц до рускей заєдніци. За приклад може послужиц случай зоз Владимиром Мученским у Канади и Тимотийом Чизмаром у ЗАД. У англійским язичним оруженю, обидвOME научели чисти руски язык од своїх родичох и, без огляду на изолованосц од других Руснацох, мацеринску бешеду зачували у перфектней жридловой форми. При нїх нет дилеми же чи су Руснаци. З другого боку, Штефан (Стив) Мудри у ЗАД ше нігда не научел по руски и не чул од своих родичох хто є по походзеню. Лем дзекуючи штемблї на єдним писму, у старших своих рокох пренашол же ма родзини у Шидзе и же є по походзеню Руснак.

У наукових студійох о етнічності потолковане же націонална припадносц ма свой хасен, але и пошлїдки (не приходи сама од себе). Утверджене же націоналносц створена и виградзена дружтвено (значи, то социялна категория), на основи вибудованей традиції о культурно-язичним и територіялним жридле походзєня (P.G. Yang, 2000). У главних рисох, Руснаци тримаю же походза з Горніци, же бешедує на славянским язикау хтори подобни велїм другим язикам, але є цалком иншаки, тримаю дзепоедни обичаї, облєчиво и инше лєм за свойо итд. Зоз самим тим, виходзи же при Руснацох, так як и при других, націоналносц не стаємна у поглядзе елементох зоз хторих ше состої. Дакому значнейши обичаї як язик, други заш тримаю же тот хто не бешедує по руски, не припада до рускей націоналней заєднїци. Наука гвари же человек сам чувствує дзе припада, та аж и націонално. Можлїве вироснуц у єдним націоналним штредку, але ше познейше чувствує у припадносци дагдє индзей. Не маме вельо приклади за Руснацох, але при Американцох русинского, а окреме лемковского походзєня, вше розвїтши рух препознає ше як Карпаторусини (Е. Rusinko, 2003). Такповесц, єдини дотик зоз стару традицию им були богослужєня у Церкви и традицийни єдла (пирого, наприклад). Єдини язик комуниковає им англійски, а конфузия о націоналним походзєню була ище векша медзи тима цо по вири православни, та з олядом на припадносц гу Русийскей православней церкви, тримали же су по походзєню Руси. У Грекокатолїцкей церкви медзи Русинами Американцами присутни прословацки и проукраїнски напрям. Врацанє на русинске мєно ше при нїх почало розвиває аж по пребудзєню (або ошлєбодзєню) русинства на матичней етнічней території у Европи. З другима словами, кед ше русинство знова зявєло як націонални рух у Европи, и у Америки потомки Русиных здобули потребу націонално ше повязає медзи собу и зоз етнічну матку походзєня. Америцки Русини ше почали добре чувствує же знаю одкаль им корєнь.

Поставя ше питанє: чи ше Руснаци преселєни до швета зоз своєй южнопанонскей, бачко-сримскей матки, добре чувствує як Руснаци. Односно, покля буду медзи собу хасноває руски язик и пєстоває руску націоналносц. У тим напрямє добри крочаї превжали Руснаци зоз снованьом своїх культурних організаційох у Онтарию (Руске дружтво Сиверней Америки) и Саскачеванє (Саскачеванске дружтво рускей культури), зоздрукованьом поруски („Гласнік Дружтва Сиверней Америки”, „Саскаченаски руски гласнік”, „Руснаци у швецє”) и організованим ученьом руского язика при дзецох (Саскачеван). Тоти у Австралії и

у Немецкей почали (Дружтво руско-немецкого приятельства), а вец престали мац интерес за гоч яку организовану форму пестоване рускей идентичности. Проблем у тим же як ше недержавни националности маю сами остарац за своїх сонароднікох, а Руснаци припадаю до тей групи такволаних народох без своєї держави. Сербия и Горватска у своїх граніцох даваю можливости националним меншином пестовац свой язык и културну традицию (културна надбудов уж идзе у другим напряме). Кед слово о тих вонка з держави, вец ше державотворни народ (Серби, так як и Горвати) стара лем о своїх. Держани институції за националну дияспору не указали интересоване за припаднікох своїх националних меншинох у иноземстве и попри тим же велі з нїх правно граждане Сербії або Горватскей. З другого боку, национални меншини не здобули своєю окреми институції за одношене зоз свою националну дияспору. За Руснацох тот факт з тим значнейши же у поглядзе селідби Руснацох приступ гу националней матки двойнїсти: єдни ше отресаю од тих „цо пошли”, а други би нагнац тих „цо пошли” най ше сами докажу же су Руснаци. За змощнене националней засідниці ришене заш лем у тим же, кед єст интерес, вец би национални меншини требали хасновац своєю зоз законом фундаментовани організації и институції не лем за потреби у граніцох конкретней держави, там дзе жию, але и за сотрудніцтво зоз свою националну дияспору (зоз законом им то не забранєне).

ПОХАСНОВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Гнятюк, Володимир. 1900. Етнографічні матеріали з Угорської Русі. *Етнографічний збірник*
 Жирош, Миронь. 1971. *Мили мой сину*. Нови Сад: Руске слово;
 Јеремич, Ристо. 1928. *Бачки Руси (Рушанаці, Русини)*. Нови Сад: Прештампано из Летописа Матице српске;
 Magocsi, Paul Robert. 1999. *Of the Mating of Nationalities There is No End*, New York, NY: Columbia University Press;
 Magocsi, Paul Robert. 2001. *The Carpatho-Rusyns*, Philadelphia: Chelsea House Publishers;
 Медеш, Любомир. 2007. *Руска традиция*. Нови Сад: Дружтво за руски язык, литературу и културу;
 Мушинка, Микола. 1971. Потерашні резултати вигледованя култури югославянских Руснацох. *Шветлосці, часопис за литературу и културу*;
 Рамач, Янко. 1990. *Привредни и дружтвени живот Руснацох у южней Угорскей 1745-1848*. Нови Сад: Руске слово;
 Рамач, Янко. 2007. *Руснаци у южней Угорскей (1745-1918)*. Нови Сад, Войводянска академия мнаукох и уметносцох;
 Rusinko, Elaine. 2003. *Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press;
 Whitten, Phillip and Hunter, David E. K. editors. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives*. Glenview, IL. London, UK: Scott, Foreman and Company;
 Yang, Philip G. 2000. *Ethnic Studies: Issues and Approaches*. New York: State University of New York Press.

Љубомир Међеши

РУСИНСКЕ СЕОБЕ: РАСПРОСТИРАЊЕ ИЛИ РАСЕЉАВАЊЕ

Резиме

Русини су на југу Панонске равнице развили јаку националну заједницу, али само међу онима који су по вери гркокатолици. Русински језик је био средство јачања националног заједништва. У савремено време расељавања русинска деца губе свој матерњи језик ако са њим нису расла. Русини су оснивали своје организације у дијаспори, али нема организоване сарадње са матицом у Бачкој и Срему. Русини спадају у групу народа без своје државе и у положају као бездржавна заједница имају проблема како сачувати одрођавање.

Ljibomir Medješi

RUSYN MIGRATION: SPREADING GLOBALLY OR FALLING APART

Summary

Pannonian Rusyn have established their strong ethnic community, but the consistence of Rusyn identity is preserved among Greek-Catholic only. The Rusyn language played a signifiabile role in the process of establishing national character, but in the modern time of immigration, Rusyn children have no opportunity to grow learning their language. In diaspora, Rusyns have their cultural organizations, but there have never been systematic cooperation with the Rusyn institutions in Bachka, and Sremia. As a part of the group of the nations without states Rusyns are in dilemma now how to find a way to suppress the process of ethnic disruption.

Олена Папуга, Руски Керестр

РУСНАЦИ У ЖЕМОХ ЕВРОПСКЕЙ УНІЇ - ПРАВО НА ВИТВОРЙОВАНЄ НАЦИОНАЛЬНОГО ІДЕНТИТЕТУ

Абстракт: Шицки заєдніци Руснацох, Русинох, Лемкох хтори жию у нашим старим краю, терашніх державох Польскей, Словацкей, Мадярскей, Румунії, Ческей, з винїтком України, нешка граждане Европскей унії. Нашо найблізши сонародніки у Горватскей тиж часц ЕУ. Сербия, як и Україна, декларовали намиру приступиц гу тей заєдніци. У тим напису слово праве о тим як Руснаци у державох у хторих жию витворюю свойо национални права и чуваю свой национални идентитет.

Ключни слова: Европска уния (ЕУ), нациоални права, национални идентитет, меншински права, национална заєдніца, русинска/ руска националносц, русински/руски язык

ВЕЛЬКА РОЗЛИКА У СТАТУСУ И У ХАСНОВАНЮ МЕНШИНСКИХ ПРАВОВ

Кед ше пове Горніца, перша асоцияция наших людзох на Стари край и завичай то Карпати, Україна и Словацка. Медзитим, у тих двох сушедних державох можебуц и найвекши розлики у статусу и институцийних меншинских правах русинскей заєдніци. У Україні урядове становиско же су субетнічна група державотворного народу. У Словацкей здобули високи уровень институцийного припознання, але после деценийох асиміляції запровадзованє и хаснованє меншинских правах идзе помали.

УКРАЇНА: ЕВРОПСКИ ІНТЕГРАЦІЇ И ВИМОГА ЗА ПРИПОЗНАНЄ

Русини з України жили у рижних державох: Австроугорскей, Мадярскей, Чехословацкей, Советским Союзу, тераз у самостойней независней держави. Були виложени асиміляції, але ше то нікому не удало. Русини у сучасней держави України жию и не миря ше зоз фактом же су єдини спомедзи шицких Русинох/Руснацох/Лемкох у рижних державох не припознати. Шицки жеми цо нешка у Европскей унії Русином врацели право декларовац ше як Русини, лем Україна то ані по нешка не поробела. Урядове становиско держави же Русини часц українского народу. Яке будзе надалей одношенє ЕУ гу Русином у України, увидзи ше. Але то не будзе пошвидко, бо Україна ані не на пол

драги у європських інтеграційох, кед би ше у предпиступних догваркох виоротне поставело питанє неприпознаваня Русинок.

У цалим шведе на єдним месце, Русинок єст найвецей праве на Подкарпат'ю у Україні, як тот свой регион Русини вше наволую. Держава урядово тоту традиційну назву не припознава, та ше тот регион по сучашнє вола Закарпат'є, а урядово Закарпатска обласц. У сучасней Україні Русини чувствую свой идентитет, вон моцнейши при народу хтори жиє по валалох. У варошох асиміляция векша пре уплїв державних інституційох, а шицки школи, оводи и факултети маю наставу лем по українски. По попису жительствова, у Україні було 10 600 Русинок, але приватни анкети и попис цо правели русински організації гваря же лем на Подкарпат'ю єст вецей як 300 000 Русинок. Тото назначене число, 10 600, то значи же ше Русини вияшнели як други, а вец назначели же су Русини.

Як ситуація указує, попис жительствова зоз 2012. року не дал Русином можлівосц вияшніц ше як Русини. Україна єдине цо дала, то формованє русинских організаційох. У законах хтори регулюю права націоналних меншинок у Україні не спомнути Русини, а у одвитох на поставени питання Влада Україні одвитує же у тей держави нет орган хтори би припознал Русинок. Кажде ше може вияшньовац усно як сце, але русинскей націоналносци нет – шицки Українці, толкує председатель Регионального здруженя подкарпатских Русинок Микола Бобинец.

У актуалним державним парламенту Україні єст 8 посланікох-депутатох зоз Подкарпат'я, але ані єден з нїх не станул на бок Русинок. Влада, министерства, або даєдни други державни інституції не маю Русинок хтори би совитовали председателя, министрох або посланікох о проблемох Русинок. Влада Україні ма министерство за культуру, зоз хторого ше помага меншином, а посланіки маю Одбор за націоналносци и религию, але ше там нігда не бешедує о Русинок и їх проблемох.

СЛОВАЦКА: ИНСТИТУЦИОНАЛІЗОВАНІ НАРОДНІ ПРЕПОРОД

Русини у Словацкей у сучасней Європскей унії, шлебно мож повесц, доживую препород. Яке гнобенє доживйовали под час тоталитаризма, не сцу ше ані здогадавац. Русинска націоналносц, як и грекокатолицка вира, були забранени од 1950. по 1991. рок, та ше могли

вияшньовац або як Українці, або як Словаци. Русински язык, на хторим бешедовали, бул українски. Велї не сцели буц Українці, та ше радше асимілювали до Словацх, цо гутори податок же на попису жительство єст 210.000 грекокатоликох и 50.000 православних, а Словаци су. Кед спаднул тоталитаризем, Словацка такой дошлєбодзела вияшньоване Русином по їх націоналней основи.

У сучасней держави права націоналних меншинох загарантовани з Уставом Републики Словацкей, держава ище не ма закон о націоналних меншинох, але нова Влада тот закон пририхтує и пошвидко будзе вигласани, а Медзинародни закони и повелї о правах меншинох Словацка шицки потвердзела. Русином у Народней ради Словацкей (парламенту) єст, але їх схопносц ангажовац ше за Русином – равна нули. Значи, за наш народ не робя ніч. Так було одвше. Вони у парламенту спред партії, а не спред Русином, бо гарантоване место за меншини не постої, гвари портпарол Округлого стола Русином Словацкей Петро Медвидь, хтори и член Одбору за націоналн меншини и етнічни групи и совитнік за Русином председателки Словацкей Зузани Чапутовой.

Найвисши державни органи хтори ше стараю о меншинох то Одбор за націоналн меншини и етнічни групи, хтори роби при Влади Републики Словацкей, як и Рада влади за людски права, націоналн меншини и родну равноправносц дзе Русини маю двох членох, Милана Яна Пилипа и Петра Медвидя, хтори були кандидовани на виберанкох и избрани су. Пилип заступнік Одбору Ради влади Словацкей за людски права, націоналн меншини и родову равноправносц, а Петро Медвидь и Ана Плишкова меновани за совитнікох Зузани Чапутовой за проблеми русинскей націоналней меншини.

Средства за роботу русинских організаційох дава Фонд за потримовку націоналним меншином. Рочне, за роботу шицких русинских організаційох, держава наменєла 500 тисячи євра. На тоти средстава ше за культуру конкурує преїг проєктох, та ше средства дзелї зоз тих наменєних єврох за русински фестивали и друге. Прешла Влада вигласала Закон о фонду за потримовку культури націоналних меншинох, так же ше средства одредзує точно, без можлівосци злохаснованя, а вони шицки зоз бюджету. У комісії за дзелєне средствх єст Русином хторих вибераю русински організації – визначел председатель Здруженя русинскей інтелигенції и член комісії Фонду за потримовку націоналних меншинох инж. Ян Липински. Значи, институційни рамик за сполньованє меншинских правх русинскей заєднїци єст. Медзитим, на

питанє нашим собеседніком, чи свідомосц о идентитету и припадносци русинской националней меншини у Словацкей рошнє, чи ше траци, одвит же ше траци, гоч на фестивалох то так не випатра. У пракси, число людзох хтори ше вияшнюю як Русини рошнє, але кед треба же би родичи уписали дзеци до русинской школи, вони то не сцу...

Од 1991. року Русини єдина национална меншина у Словацкей хторей число рошнє. За 20 роки було двараз вецей вияшнених. Шицки други меншини ше зменшували. На попису 1991. року у Словацкей було 17 197 Русинох. Русински мацерински язык бул 49 099 особом, а мацерински русински язык Словацом по вияшньованю бул 27 868 особом. На попису 2001. року Русинох було 24 201, мацерински русински язык бул 54 907 особом, а мацерински русински язык – народносц словацка 28 885 особом. На попису 2011. року як Русини ше вияшнєли 33 482 особи, мацерински русински бул 55 469 особом, а мацерински русински язык – народносц словацка 22 857 особом. Фаховци, хтори ше занімаю зоз русинским питаньом, гваря же у Словацкей може буц од 150 000, та аж и до 200 000 Русинох, бо ше як грекокатолики на попису 2011. року вияшнєли 210 000 особи, а як православни 50 000 людзе. Знаючи же Словацки скоро виключно не маю тоти два вири, мож раховац же то Русини хтори ше вияшнєли як Словацки, та на оживйованю їх руского идентитету треба робиц.

ГОРВАТСКА: ГЕНЕРАЦІЙНА КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОГО ІДЕНТИТЕТУ

Статус националней меншини Руснацом односно Русином загарантовани у законодавстве и Горватскей и Мадярскей. Медзитим, у каждодньовим живоце, пре виражени миграції у єдней, и пошлїдки дакедишней моцней културней гегемонії державотворного народу у другей держави, чежко очувац лебо зобудзиц свідомосц о руским националним идентитету. У Републики Горватскей од осамостойованя 1991. року по нешка Руснаци ше вше могли вияшніц як Руснаци, як таки вше були учишлени у Уставе РГ медзи националними меншинами и затримали шицки права цо мали у Югославії. По попису жительствова у Горватскей 2001. було 2.337 Руснацох, а 2011. ше як Руснаци вияшнєли 1.936 особи. Як толкує председатель Ради рускей националней меншини Вуковарско-сримскей жупанії Яким Ерделі, основни закон зоз хторим регуловани права националних меншинох то Уставни закон о правах

національних меншинох у РГ и з нього виходза шицки други дополнюци закони.

У Соборе РГ (парламенту) не маме Руснака посланіка, але маме представителя, та нас Руснацох представя посланік ромскей націоналней меншини. Вон представя 11 по численосци мали націонални меншини, медзи хторима и наша. У дзепоедних скорейших зволаньох Руснак представял шицки тоти меншини. Нажаль, на остатніх виберанкох не мали зме свойого кандидата, не було заинтересованих. Представителе меншинох ше вибераю у окремней виберанковей єдинки, невязано за странки. Анї на лістинох дзе ше змагали странки за посланікох у Соборе не було анї єдного Руснака – визначує Яким Ерделі.

Влада Републики Горватскей не указує интерес же би у даєдним ей министерстве, одборе або совиту бул Руснак, а як визначел наш собешеднік, кед же го и єст, не вияшнює ше як Руснак, премали зме же бизме мали окремого совитніка. За витворйованє правох національних меншинох задлужени Совит за націонални меншини при Влади РГ и Уряд за націонални меншини при Влади (на уровню Владовой канцеларії, нїжей од министерства), а вони контактую з министрствами о одредзених проблемах кед слово о образованю, законах, финансийох. Представитель Руснацох у державним Совиту за націонални меншини Звонко Костелник. Пенєжи ше достава з бюджету РГ, Влада одредзує вкупну суму, а Совит спрам програмах предложених од самих меншинох розпоредзує шицким заєдніцом за їх культурну, дружтвену роботу, информованє. Школство ше финансиує преїг Министерства просвити. Тиж так средства ше достава и од жупанийох, городох и општинох дзе єст Руснацох у одредзеним чишлє и дзе маю свойо активносци, гвари Яким Ерделі.

Значи, націонална свідомосц ше, нажалє, траци, а традиция замера. Глобализация ма вже векши уплїв, економски миграції до заходней Европи масовни, а и асиміляция роби свойо. Не мож занєдзбац анї глібоки пошлїдки остатней войны. Стари умераю, а млади вже меней чувствую потребу за идентификацию зоз своїм народом. Велі ше ширцом розошали, у руских штредкох вже меней младих Руснацох, а у веліх фамелийох ше з дзецми не бешедує по руски, бо родичи думаю же то дзецом ище єдно обтерхованє. Дзеци, кед ше бавя на улїчки медзи собу вещей не бешедую по руски, але по горватски.

МАДЯРСКА: ЗНАЮ ХТО СУ, АЛЕ НЕ ЗНАЮ ПО РУСКИ

Пред остатнім пописом жительство, хтори у Мадярскей бул 2011. року, русински організації озбиљно похопели число Русинок, бо воно значно уплївує на фінансованє русинских організаційох и вообщє на отримованє идентитету. По словах др Степана Лявинца, председателя Здружєня русинскей култури зоз Будапешту хтори и актуални председатель Шветовой ради Русинок, у сущности, пракса у Европскей унії така же кельо вас єст, тельо вам даме. На даєдних местах, кед бул попис, пописовачє нагваряли людзох най ше не вияшнюю як Русини, а було и таке же ше людзе так вияшнєли, а вони им уписали мадыарску националносц. Але и попри тим же ніч не було на нашим боку на попису, офіційни податки зоз попису позитивни. Число особох хтори ше вияшнєли як Русини ше звекшало за 186 одсто од попису 2001. року, так же ше 2011. року як Русини ше вияшнєли 3.882 особи, а 2001. року було 2.079 Русинок. Нажаль, зменшало ше число людзох цо визначели же им русински мацерински язык – 2001. року таки особи було 1.113, а 2011. року 999 особи.

На давним попису жительство 1930. року, русински мацерински язык бул 993 особом – гварел за нашо новини др Степан Лявинец. Попис зоз 2011. року визначує Русинок на штварте место по уровню образования, та спомедзи 3.882 Русинок, аж 1.154 особи маю факултетски дипломи. Позитивне и число младих Русинок – 2001. року дзеци до 14 рокох було 89, а 2011. 299. Особи од 15-39 рокох 2001. року було 417, а 2011. 1.229 особи. Кед слово о вирским опредзелєню, 2011. року у Мадярскей було 1.777 грекокатоликох, а то 46 одсто Русинок, 31 Русин православни, 19 Русини будисти, а 306 ше вияшнєли як атеїсти.

Под час тоталитаризма, кед Русином не було дошлебодзєне вияшнювац ше по свойому, кед була загашена и їх грекокатолицка церква, ходзели до мадыарских або до словацких школох. То створело вельку асиміляцію. Рок 1990. приноши Русином ошлебодзєне и будзєне – створени нови русински здружєня по цалєй Мадярскей хтори такповєсц *будзели* русински идентитет.

Закон о правах меншинок зоз 2011. року предвидзує фінансованє активносцох националних меншинок, а пенєж ше розподзелює з бюджету спрам числа припаднікох меншинок. У мадыарским парламенту не мамє посланїка Русина, але мамє совитніка. То Вира Гирич, вона не ма право гласу, але у парламенту заступа нас Русинок. Посланїкох информує

о наших потребах и проблемах. Вона ма преход и до Министерства за людски ресурси, Влади, председателя и зоз тим вона наша вяза зоз державу. Шицки русински організації ше финансию през державни проекти и преїг ніх доставаю пенєж за роботу – потолковал др Лявинец.

У Мадярскей 2001. року було 2 079, а 2011. року 3.882 Русинох. По попису жительство, у Горватскей 2001. було 2.337 Руснацох, а 2011. ше як Руснаци вияшнели 1.936 особи. Русински організації у Мадярскей нешка робя же би ше свідомосц о русинскей припадносци зачувало, або порушало. Но, як спозорюю, ест случаї же ше злохаснує политични права меншинских заєдніцох. Кед локални виберанки за самоуправни обласци, вец велім важне буц Русин, бо ше медзи Мадярами не можу афирмовац. То часто лем на паперу, а кед дацо треба поробиц за Русинох, тот особа то не порихтана, бо не зна ані по русински, не позна культуру, лем ше так на паперу декларує. Держава не контролює прецо и як ше дахто приявел же є Русин, лем кед виберанаки за самоуправну обласц.

ПОЛЬСКА: ВЕЛІ НАШО ДІДОВЕ ПРИШЛИ З ЛЕМКОВИНИ

Русини, хтори жию на сиверу Карпатох, на подручу юговосточней Польскей, хтора була часц заходней Галичини, волаю ше Лемки, а регион Лемковина. Року 1772. регион постал часц габзбургскей Австрії, 1918. року припаднул Польскей, а по Другей шветовой войны єдна часц Лемковини премесцена до СССР. У акції ВИСЛА Лекоми насилу преселени на граніцу зоз Немецку, понеже Польска тоти часци достала як компензованє за часц Лемковини хтори прилучени гу СССР. Там нешка жиє досц вельке число Лемкох, але после 75 рокох вони асиміловани до Полякох. Чежко ше отримали як Лемки далеко од свого старого дому.

На попису жительство 2002. року у Польскей було 5.850 Лемкох, а 5.605 особи хасную лемковски язык у своїх домох. До 1989. року Лемки не постояли, не мали право на вияшньованє, та мушели буц або Українці, або Поляци. Понеже Лемковина не лем у Польскей, але и у України и у Словацкей, податки гваря же Лемкох ест коло 70 000. По медзинародних законах Лемки націонална меншина, але польска держава ма иншаки правила и закони хтори ше дотикаю припознавая и регулованя націоналней припадносци. Ма Закон о націоналних и етнічних меншинох и о регионалних языкох.

Лемки етнічна меншина, як и шицки признати меншини. По польским закону націонални меншини жию звонка граніцох Польскей. Значи, Лемки хтори жию у Немецкей ше третую як польска націонална

меншина. До польського парламенту Сейму припадніки етнічних заєдніцох уходза прейг політичних странкох. Лемком припадаю два места, од у Заєдніцкей канцеларії уряду Влади за етнічни меншини. Средства за роботу лемковским організаціям по проєктах дава Міністерство култури, але і войводства, гварел за нашо новини Демко Трохановски, зоз радия *Лем. фм.*

Лемки мали свою державу: Руска Народна Републіка Лемкох була мала галичинська держава хтору Лемки створели 5. децембра 1918. року после розпадованя Австроугорскей. Теди 500 делегати зоз 130 лемковских општинах у Флоринки одлучели же би ше формовало державу зоз вивершну власцу. Вивершна власц мала задаток зєдинїц Русиных хтори жили з двох бокох Карпатох. Пре неєдинство вождох, и пре неясни цілі (єдни ше сцели придружиц гу Русії, други гу України, треци гу Чехословацкей), ситуація ше закомпліковала после українсько-польскей війни и окупації Українскей Националней Републіки. До конца януара 1919. року Лемки-Русини ше зєдинєли зоз Русинами зоз Чехословацкей. Судьба Лемковско-Русинскей републіки була запечатована зоз Сен Жерменску догварку, зоз хтору Галичина дата Польскей.

Здруженє Руска-лемковска бурса найстарша лемковска організація, основана 1908. року у Горлицох. Найвекшу заслугу за єй формованє мал грекокатолицьки паноєц о. Василь Курило. У будинку Бурси спочатку бивали коло 40 студенти и школяре хтори ше школювали у школах у Горлицох, а у Бурси бивали задармо, або мало плацели. Коло будинку Бурси було даскельо гольти жеми и заграда. На початку Першей шветовой війни будинок бул заварти, а школярох загарештовали. После судских процесох, 1939. року Руску-лемковску Бурсу отворели и вона робела по Другу шветову войну. По війни будинок националізовани и Лемки го не могли хасновац. Лемковска націоналносц була забранєна, вони були висцерани од впадзи. Року 1989. будинок врацєни організації Руска-лемковска бурса. Лемки припознати як націонална меншина и од 1991. року почали обновйовац будинок, у хторим ше нешка одбуваю шицки активносци Лемкох. Там ше учи лемковски язык, там овода и школа, там галєрия, там библіотека, шєдзиско радия *ЛЕМ.ФМ* и музичного ансамблю *Тєрочка*.

РУСИНИ У РУМУНІЇ ПРИПОЗНАТА НАЦІОНАЛНА МЕНШИНА

Русини у Румунії жию у 12 општинах у централней часци сиверней часци тей держави, хтора од 2007. року членіца ЕУ. Найвецей их ест коло жупанії и варошу Сату Маре, у округу Баиа Маре и у округу Марамуреш. Дакеди шицки валали коло граніци зоз нешкайшу Україну були русински, але у чаше кед русинска национална припадносц була забранена, велі валали и Русини у ніх поукраїнчени и так по нешка. То, як гваря, пошлїдок розвою українского национального руху у Трансильванії у 20. вику и борби против мадяризації и романизації восточнославянского жительствова.

У Румунії ше лєм 262 особи вияшнели як Русини. Року 2002. 3 890 жителе ше идентификовали як Гуцули, хторих ше третирує же су подгрупа Русиных. Компликоване и неясне русинство у Румунії. У Румунії нет закон хтори регулує статус националних меншиных. О нарису того закона розправяло ше вецей як 10 роки, але по нешка вон у румунским парламенту не вигласани. Док нет регулаторного закона о националних мнєшиных, на уровню румунского парламету ест окремини одбор – Совит националних меншиных, а Влада ма окремене оддзелене у кабінету премьера, односно канцеларию за национални меншини. У тей канцеларії ест и єден Русин, понеже у Румунії Русини припозната национална меншина. Тоту функцию окончує Юлиус Фирцак, представник Унії Русиных и посланік у Румунскей комори посланікох.

Канцелария за национални меншини по рочней уредби премисра дава пенєж каждой організації хтора член Совиту нациоанлних меншиных, але на прдкладанє заступніка Русиных, та вон ма ексклюзивне право кому ше кельо да пенєжи. Случує ше же организация хторей вон припада достава найвецей, або шицки средства. Так виходзи же держава да пенєжи, а хто блізка при огню з ніх ше найбаржей огрее. Пригваряю и тото же спомнути представник Русиных не бешедує по русински, а роками у парламенту представя Русиных и же є по походзеню зоз штредней Румунії, дзе Русиных нігда скоро, ані не було.

За Румунию чудне же тоти цо ше 2001. року вияшнели як Русини, а теди их було 257, не жию у регионох дзе по историй жию Русини. Попис 2011. року не пременел число Русиных, але 2012. року, у варошу Сигет Марматсиа, округ Марамуреш, формована явна организация Уния подкарпатских Русиных Румунії хтора формована

же би застановела асиміляцію Русинів у Румунії. До тей організації ше на самим формованю учленели 734 особи и подписали вимогу за самоідентифікацію Русинів - гварел Маріус Семенюк, з Унії подкарпатських Русинів Румунії.

РУСИНИ ПОД РУСИЙСКИМ НЕБОМ

На попису жительствова 2001. року у Русії ше вияшнели 98, а 2010. року 225 особи же су по націоналности Русини. Теди сом думал же будзе даскельо тисячи Русинів, бо у Русії жию други-треці генерації виселенців Лемків и Русинів з Подкарпат'я дзе ше не шму вияшньовац як Русини. Але вони ше вияшнели як Руси, або як Українці, а то указало же природна асиміляція у краю дзе ше жиє моцна и же кед ше з людзьми не роби на будзеню свідомости, чежко же дацо мож посцигнуц.

О русинської націоналности у Русії ше скоро ніч не бешедує и не пише. Не маю людзе о тим ані дзе чуц. Закарпатські кадри, хтори 70-их и 80-их роках прешлого віку пришли до Москви робиц, о своїм русинстве не бешедовали, бо им то було забранене – гвари др Михайл Дронов, науковий співробітник Одділу східного славянства російської академії наук и познаватель русинського питання з Москви.

У новим чаше, русинська тема не интересує власц. У Москві єст даскельо русинські організації хтори промовую Русинів, а єдна з них – *Здруженє Русинів*, чий президент Андрей Фатула. Організація ше сама финансиє, але и роби на тим же би на шлідуючим попису збудзела свідомість при унуках русинських виселенців з Подкарпат'я, Лемківини и других тєраз самостійних державох дакедишней велькей соціалістичней држави. Приклад Русії указує на тото цо веліх чека. Починанє будзеня нїгдє не легке, але ма смила.

ПРАКТИЧНІЙШЕ БУЦ ЧЕХ, ЯК РУСИН

У Чеськей Республіки на попису жительствова 2011. року було 1.106 Русинів, але понеже кед бул попис не було места дзе мож уписац свою націоналну припадність, податки гваря же ше 25 пєсто людзе у Чеськей не вияшнели по націоналней основі. Могли уписац цо су, а не мушели.

Русинів у Чеськей єст вельо вещей як цо гвари попис. Найвещей су з дакедишней Словацькей и з Подкарпат'я, а пришли ту їх дідове и оцове робіиц ище по войнох. Забранене им було вияшньовац ше як Русини, док не спаднул Берлінський мур. Тєраз, їх унуки заш лєм не забули на русинську націоналну припадність, та их єст у русинських організаційох, отримую

ше фестивали, бали, цо значи же жирячка русинства не загашена – гвари Агата Пилатова, русинска активистка зоз Ческей.

Ческа член Европскей унії, там на моци закони хтори предписує тоту заєдніца, але як и у цалей Европи, о националних меншинох ше стара лем тельо кельо ше муши, або кельо ше меншини сами за себе боря. Од 1918-1938. рок Бохемия, Моравска, Шлезка, Словацка и Капратска Рутения били єдна держава, але лем Русини не достали свою державу у социялизме. То приведло до асиміляції и притульованю Русинох гу Чехом, або гу Словацом. Словацка и Ческа нешка самостойни держави, а Русини у Подкарпат'ю, ані не припознати. Остава ше, нажаль, бориц же би голем на попису могли повесц цо су, гвари Ян Чопик зоз Здруженя приятельох Подкарпатских Русинох зоз Праги.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Окрем України и Сербії, шицки Руснаци, Русини, Лемки жию у Европскей унії, хтора им дава право на националне опредзелєне, дава им можлівосц конкуровац на средства за культуру, информованє, але не и за образованє. Школство, ученє языка ані єдна дежава, окрем Словацкей не финансиє з дзеку, а праве язык главни чувар национального идентитету. Русини/Руснаци/Лемки ше у шицких державох чежко боря за свойо. Там дзе єст вещей национално-освидомених Русинох чуванє идентитету легчейше. Шицких Русинох/Руснацох/Лемкох чека попис жительствова и чежка борба за каждого Русина/Руснака, бо кельо нас будзе, так нас буду и уважовац.

Олена Папуга

**РУСИНИ У ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ - ПРАВО НА
ОСТВАРИВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

Резиме

Све заједнице Русина који живе у старом крају, садашњих држава Пољској, Словачкој, Мађарској, Румунији и Чешкој (осим Украјине) су грађани Европске уније. Наши сународници у Хрватској су такође део Европске уније, а и Србија и Украјина се декларишу, односно имају намеру да приступе заједници европских земаља. У овом напису је реч о томе како Русини у земљама у којима живе у оквиру Европске уније остварују своја национална права и како чувају свој национални идентитет.

Olena Papuga

**THE RUTHENIANS IN THE COUNTRIES
OF THE EUROPEAN UNION
THE RIGHT TO ACHIEVE THEIR NATIONAL IDENTITY**

Summary

All the Ruthenian communities living in their old homeland in the present states – Poland, Slovakia, Hungary, Romania and the Czech Republic (except Ukraine) are the citizens of the European Union. Our compatriots in Croatia are also members of the European Union, and both Serbia and Ukraine intend to join the community of European countries. This article is about how the Ruthenians living in the countries within the European Union realize their rights and how they preserve their national identity.

Dr Mihajlo Ljekar, Novi Sad

OD MRAČNE KOMORE DO VEŠTAČKE INTELIGENCIJE

Abstrakt: Fotografija je najbolji životni podsetnik. Kad svetlopisac pogleda neku sliku, naviru mu sećanja na mračnu komoru gde je bila dominantna crno-bela fotografija. Međutim, u fotografskom svetu se mnogo toga menja: veštačka inteligencija je naš savremenik zbivanja u fotografskom svetu. Upravo ta savremenost je opisana u ovom radu. Dugo se fotografija borila za svoje zasluženno mesto i konačno je postala umetnost. Tehničko-tehnološka zbivanja stavljaju fotografiju u red naučnih disciplina.

Ključne reči: fotografija, digitalna fotografija, veštačka inteligencija, programi za obradu fotografija

UVOD

Epohalni pronalazak fotografije omogućio je svetu da svetlopisce pomoću objektivu i svetlosti zabeleže ljude, događaje, stvari i likovne elemente koji ostaju trajno vidljivi na papiru, staklu ili ekranu.

Fotografski aparat omogućava fotografu snimanje sveta oko sebe, pa možemo reći da je fotografija vizuelna umetnost i da stoga spada u vrstu likovnih umetnosti. Autor umetničkog dela uz pomoć svog znanja i foto-kamere beleži svet oko sebe i prezentuje ga javnosti.

Kada uđe u neki novi prostor, fotograf treba da osmotri nešto interesantno u njemu što bi vredelo snimiti. To zavisi od toga kako umetnik-fotograf posmatra okolinu i način na koji je vidi.

Pojavom fotografije slikari i fotografi imaju mnogo dodirnih tačaka. Prvi nastoje da iskoriste fotografsku tačnost i da je prenesu na slikarsko platno, dok drugi preuzimaju neka slikarska pravila kompozicije i uravnoteženosti.

Kompozicija slike se sastoji od elemenata koji formatiraju sliku kao što su svetlost (kako i gde pada), tačke centralnog fokusa, boje, oblik, uravnoteženost i kako svi međusobno deluju. Slikari su prema fotografijama radili velika platna i trudili se da slike na njima budu identične kao na fotografiji. Dok su slike izrađivane u boji, fotografije su bile crno-bele. Fotografija je boju dobila tek sredinom 20. veka. Duže od jednog veka fotografije i slike su bile upućene jedna na drugu u nastojanju da predstave realni svet. Krajem 20. veka umešali su se jezici medija visoke tehnologije, kada su izbledele tradicionalne granice među umetnostima.

Pojaва fotografije oslobodila je slikarstvo potrebe kopiranja stvarnosti. Za precizan prikaz stvarnosti i beleženje raspoloženja i odabranih trenutaka fotografija je bolje opremljena od slikarstva.

Tradicionalna fotografija je u mnogome sputavala novinske fotografe i entuzijaste – fotoamatere kojih je bilo poprilično, ali su radili u otežanim uslovima. Bilo je teško doći do boljeg fotoaparata, a retke su bile i fotolaboratorije za razvijanje filmova i izradu fotografija.

Klasična crno-bela fotografija

Brzi razvoj novih tehnologija nije mimoišao ni fotografiju. Razvijeni su fotoosetljivi senzori koji svetlosne signale pretvaraju u električne. Nastupa era digitalne fotografije. Kod digitalnih fotoaparata za prihvatanje informacija o svetlosti koriste se fotoosetljivi senzori, a za čuvanje tih informacija – memorijska kartica. Digitalni fotoaparati uglavnom imaju i mali LCD ekran kojim je olakšano kadriranje fotografija, kao i pregled fotografija koje su smeštene na memorijskoj kartici.

Digitalni fotoaparat radi gotovo na istom principu kao i analogni, sa tom razlikom da u fokusnoj ravni ne leži više film, već senzor koji ima zadatak da pretvori svetlosne signale u električne impulse usmerene na fokusnu ravan kroz sistem sočiva. Senzor zadužen da obavlja ovu funkciju zove se CCD (charge-coupled device). Kad CCD senzor pretvori svetlosne signale u električne, oni se prosleđuju analogno-digitalnom pretvaraču koji ih zatim pretvara u digitalni zapis. Digitalni zapis se zatim obrađuje u procesoru digitalnog fotoaparata koji je zadužen da od takvih informacija sačini datoteke tipa JPEG, TIFF ili

RAW koje se potom smeštaju na internu memoriju fotoaparata ili na eksternu memorijsku karticu.

U svojoj skoro dvestagodišnjoj istoriji, umetnička fotografija je zainteresovala mnoge kreativne pojedince i omogućila im da zaustave vreme kako bi se kasnije prisetili značajnih mesta, ljudi i događaja.

Postoji više vrsta fotografije: dokumentarna fotografija, umetnička fotografija, portretna, mrtva priroda, reklamna itd.

U vremenu tradicionalne analogne fotografije, fotografi su se dovijali kako da pri izradi poboljšaju izgled fotografije: senčenjem, delimičnim povećanjem kontrasta, pojačanjem udarnog elementa, sepijom i drugim "trikovima". Umešnost i veština nekih fotografa je ostavila fotografije veličanstvenog izgleda.

Pojavom digitalne fotografije koja može da se prenese na računar, poboljšanje izgleda fotografije je višestruko omogućeno retuširanjem, modifikovanjem i drugim softverskim metodama. Industrija se brzo prilagodila novim izazovnim uslovima i ponudila tržištu programe za uređenje fotografija. Prednjači *Adobe* sa svojim *Photoshopom*.

Fotografija napravljena u digitalnom obrađivaču slika

Fotografija je medij dobijen delovanjem svetlosti na površinu osetljivu na svetlost. Ona može da postoji u fizičkom obliku na papiru, staklu, limu ili u elektronskom obliku na zaslonu ekrana.

Krajem 20. века fotografija je prešla usko profesionalne granice, tako da se industrija prilagodila i proizvodila sve jednostavnije kamere koje su po svojim cenama bile svima dostupne. Uvođenje digitalne fotografije je nova revolucija koja je pokrenula ne samo profesionalce, već i amatere pred čijim objektivima sve ima vrednost.

Fotografija postaje dokumentarni fenomen. U nauci otkriva skriveno, upoznaje daleke narode, na svoj način otkriva pogled na budućnost čovečanstva. Ekspanziju ikonosfere više ništa ne može da zaustavi.

Spajanje dva funkcionalna uređaja u jedan modul može da bude praktično i korisno. Sada svaki mobilni telefon ima ugrađenu foto-kameru koja ponekad može da bude veoma kvalitetna. Danas već dobro znamo da smo preplavljeni digitalnim fotoaparatom, a nema ni jednog mobilnog telefona bez kamere koji je više foto-kamera nego telefon. Godine 1988. pojavila se prva prava digitalna kamera *Fuji DS-IP*.

I profesionalci i rangirani fotoamateri žele da snime neku impresiju i da ona na slici izgleda baš onakva kakvom su je videli. Ali ponekad, kad odu u studio ili kući i prebace snimak na računar, razočaraju se, jer snimak nije baš ono što su videli. Prvi korak za sanaciju fotografije je neki odgovarajući program za uređenje fotografija, kojih sada ima u izobilju. Proizvođači su se potrudili da izrade programe za sve vrste uređivanja fotografija. Dolaskom digitalne ere izrada fotografija obavlja se u dva koraka. Prvi korak je samo fotografisanje digitalnim fotoaparatom, a u drugom koraku se pre izrade same fotografije obavlja uređenje fotografije na samom fotoaparatu ili na računaru u nekom programu za uređenje fotografija (ako se radi o fotoaparatu sa kojih se snimljeni materijal prenosi na računar za dalji tretman).

Mogućnost uređenja fotografija je defisana samim programom za uređenje fotografija. Uređenje fotografije obavlja sam fotograf. Sada se postavlja pitanje: do koje mere fotograf može da ide u uređenju da bi fotografija zadržala originalno obeležje. Preterivanjem u uređivanju, fotografija može da izgubi originalno obeležje.

Posle pisma, arapskih brojeva, analitičke geometrije i diferencijalnog računa, računar je četvrta istorijska prekretnica u razvitku civilizacije. Konačno je čovečanstvo dobilo odgovarajući alat da istražuje i razvija mašine koje imaju sposobnost da izvršavaju zadatke obično povezane sa ljudima, uključujući koncepte kao što su mašinsko učenje, duboko učenje, neuronske mreže, obrada prirodnog jezika i vizuelno prepoznavanje.

Veštačka inteligencija ili AI (Artificial Intelligence) je startovala 1950. godine, kada je pionir računara Alan Turing predstavio takozvani Turingov test u svom radu *Računarske mašine i inteligencija*.

Turingov test se sastoji u tome da isti problem rešavaju nezavisno računar i čovek. U jednoj sobi je mašina, a u drugoj je stvarna osoba. Na kraju testa postoje dva rešenja, a ne zna se koje je čije. Ukoliko nije moguće razgraničiti rešenje kompjutera od rešenja čoveka, kaže se da je računarski program prošao Turingov test.

Veštačka inteligencija stoji na pragu sledeće velike tehnološke revolucije koja će fundamentalno promeniti društvo na bolje. Algoritmi veštačke inteligencije primenljivi su na skoro sve ljudske aktivnosti. U uslovima veštačke inteligencije, fotografija po svojim tehničkim karakteristikama i tehnološkim procesima prerasta u naučnu disciplinu u okviru elektrotehničkih nauka, a podržana je matematičkim procesima.

Veštačka inteligencija je žanr računarske nauke koji ispituje može li se računar naučiti da razmišlja, ili bar da uči. Generalno, ona se deli na podskupove tehnologija ljudskih aktivnosti kao što je prepoznavanje govora, diktiranje glasa u tekst, prepoznavanje slika i skeniranje lica, računarski vid i mašinsko učenje. Veštačka inteligencija omogućava mašinama da uče iz iskustva, prilagođavaju se novim ulazima i obavljaju zadatke slične čoveku. Većina AI koji se danas spominju oslanja se u velikoj meri na duboko učenje i obradu prirodnog jezika. Koristeći ove tehnologije, računari se mogu obučiti za izvršavanje određenih zadataka obrađivanjem velikih količina podataka (big data) i prepoznavanjem obrazaca u podacima. Inteligentno poslovanje, uz upotrebu veštačke inteligencije, budućnost je poslovanja.

Tako, na primer, AI za zdravlje osnažuje neprofitne organizacije, istraživače i organizacije koje se bave nekim od najtežih izazova u globalnom zdravlju. Sada se mobilisu napori da se podrže istraživači i organizacije koje odgovaraju na COVID-19.

Fotografija obrađena u Luminaru4

Eksplozija veštačke inteligencije (AI) se u punoj meri ogleda i u fotografiji, i to u svim njenim oblicima. Ona predstavlja budućnost mobilne fotografije i ima impresivne sposobnosti kada se radi o uređenju fotografija.

AI kamere rade na osnovu najsavremenijeg AI softvera i vizuelno prikupljaju informacije o datoj sceni kao što bi to radio i fotograf. Kada je scena obrađena, AI može da podesi parametre kamere na optimalan način, na osnovu saznanja i proučavanja desetina miliona slika tokom AI obuke. AI radi posao koji bi iskusan fotograf radio u manuelnom režimu rada. Algoritmi veštačke inteligencije, podržani NPU čipom, imaju veliki uticaj i na kvalitet snimljenih fotografija kamerom.

AI može da se nauči da bude bolji fotograf od većine ljudi. Tu leži značajan potencijal AI fotografije, a to je: prikupiti znanje o fotografiji u proteklom periodu i primeniti ga na svaku fotografiju automatski ili na zahtev. AI je upotrebljiva bukvalno za svakog. Čak i iskusni fotografi mogu da imaju koristi od AI, zato što ona ubrzava ceo proces. Nešto što fotograf jako dobro zna da uradi, ne znači da će uvek trošiti vreme da to uradi na staromodan način. AI oslobađa fotografa sporednih radnji i daruje mu slobodno vreme, pa može da se koncentriše na suštinske stvari kao što su kadriranje ili komunikaciju sa subjektom.

AI brzo menja način na koji se razmišlja o fotografiji. Kroz nekoliko godina, većina napretka u foto-prostoru biće fokusirana na AI, a ne na optiku ili senzor kao ranije. AI je zamaglila granice između snimanja fotografije, uređenja fotografije i manipulacije fotografijom.

Svi relevantni proizvođači fotografske opreme se prestrojavaju i baziraju svoj dalji rad na principima AI. Pojavljuju se i nova značajna imena u kreiranju AI tehnologije.

Comtrade(vodeća IT kompanija u regionu): Kada je reč o programskim jezicima, *Python* sve više dobija na popularnosti i tako je blizu samog vrha, dok je u programiranju AI, kao i u projektima mašinskog učenja i dubokog učenja, već uveliko broj jedan.

Microsoft (američka multinacionalna kompanija): Veštačka inteligencija sada prepoznaje fotografije kao pravi ljudi. Taj zadatak je inače jedan od velikih ciljeva za algoritme na kojima rade mnoge IT kompanije kako bi algoritmi uspešno prepoznali stvari na fotografiji.

Adobe (američka multinacionalna kompanija za računarski softver): Photoshop u okviru nove opcije koristi elemente AI. On ima neverovatan filter koji automatski menja nebo uz pomoć AI. Uklanjanje ljudskih ili nekih drugih subjekata sa fotografije je jedan od najtežih, te najmanje razvijenih delova Photoshopa. *Adobe* se sprema da to promeni zahvaljujući opciji koja koristi elemente AI pod nazivom *Select Subject*. Korišćenje ove opcije će biti prilično jednostavno, pa će korisnici iz glavnog radnog prostora moći da kliknu na fotografiju i automatski selektuju sve objekte na njoj, posle čega će moći da izmene pozadinu ili uklone izabrane objekte.

Huawei (kineska kompanija) Mate 10 Pro (mobilna kamera): Primena veštačke inteligencije omogućava rezultate koji se ne mogu ostvariti korišćenjem novog procesora, boljih kamera ili zvučnih sistema. Opremljen veštačkom inteligencijom, *Mate 10 Pro* je prava inteligentna „zver“. *Huawei* ide dalje. AI je zamišljena kao virtuelni pomoćnik savremenog čoveka. Cilj kompanije *Huawei* je da upotrebom AI olakša svojim korisnicima svaki korak pri upotrebi mobilnih telefona. „Radnju koja je nekada zahtevala bar pet različitih poteza na našim uređajima, danas je moguće izvesti samo jednim potezom zahvaljujući optimizaciji koju pruža upravo AI“, kažu u kompaniji.

ISKUSTVA U RADU SA PROGRAMIMA ZA OBRADU FOTOGRAFIJE

Adobe Photoshop ili skraćeno *Photoshop* je grafički računarski program koji je razvila i izradila američka kompanija *Adobe Systems*. Ovo je najpoznatiji računarski program za obradu slike. Prva verzija ovog programa *Photoshop 1.0* nastala je 1990.godine, a poslednja verzija, *Photoshop CS6*, trinaesta je generacija istog proizvoda.

Posebno je zanimljivo što je verzija koja je u opticaju moguća za korišćenje na čak 27 svetskih jezika, kako kaže *Oxford Web Studio*.

Fotografi obično startuju sa *Photoshopom 5.0*, a posle na računaru imaju u najvećem broju slučajeva montiran *Photoshop CS6*. To je do pojave veštačke inteligencije bio neprikosnoveno najbolji računarski program za obradu fotografije.

Dolaskom AI počinje takmičenje sa vremenom, pa blogger Bojan Živković kaže: „Kada smo već kod veštine, još niko nije izračunao koliko vam je je vremena potrebno da biste uradili šta zamislite u *Photoshopu*, ali je jedno sigurno: ako hoćete da radite svešto ovaj program može da ponudi, trebaće vam dosta vremena da sve to naučite i savladate“.

Adobe-ovi programi su se kupovali po principu „jednom kupiš – večno je tvoje“. Sada se *Adobe* u novim prilikama prestroji i razvija programe pod nazivom *Creative Cloud* na bazi AI. Više ne prodaje programe, već ih iznajmljuje uz mesečno, polugodišnje ili godišnje plaćanje. Trenutna *Adobe-ova* ponuda glasi „Sa *Adobe Creative Cloudom* nabavićete više od 20 aplikacija, uključujući *Photoshop* i *Illustrator*. *Creative Cloud* vam daje celokupnu kolekciju *Adobe* kreativnih alata za radnu površinu i mobilne uređaje“.

Pored *Photoshopa CS6*, fotografi najčešće imaju montirane programe: *Adobe Bridge CS6* koji je prateći program za *Photoshop*. *Bridge* se često naziva menadžerom medija, zato što *Adobe Bridge* omogućava dobre načine za pronalaženje, upravljanje i organizaciju sada već naše sve veće kolekcije slika. Tu je i *Adobe Illustrator CS6*, program za uređivanje vektorske grafike. Svi ovi programi se i dalje mogu nesmetano koristiti jer ih proizvođač podržava, a po potrebi i apdejtuje (update).

Skylum (u daljem tekstu: *Skylum*) je američka kompanija za razvoj softvera sa sedištem u Bellevue, država Vašington. Najpoznatija je po softveru za obradu fotografija *Aurora HDR* i *Luminar*. Njihova reklama je: *Nema pretplate! Platite jednom, posedujte zauvek*. Jednom kada ga kupite, softver je

u potpunosti vaš, uz podršku 24/7 i besplatna ažuriranja održavanja. Fotografi najčešće pretražuju po internetu *Skilum-ove* softvere. U tom pretraživanju može da im dosta pomogne članstvo u *Akademia.edu*, što će preusmeriti primarno interesovanje na softvere za obradu fotografija. *Akademia.edu* je društvena mreža namenjena akademskim radnicima. Ona promovise otvorenu nauku i otvoren pristup, a posebno se fokusira na distribuciju istraživanja i na vršnjačko recenziranje koje se realizuje paralelno sa distribucijom. *Akademija.edu* daje akademskim radnicima moćan i efikasan način da distribuiraju svoja istraživanja.

Jedno vreme je *Skilum* imao promotivnu cenu za *Luminar3*. Naravno, nije zgoreg pročitati sve što se može naći o *Luminaru3* i kupiti ga. *Luminar3* je softver za uređivanje fotografija koji ima funkciju biblioteke. To znači da se fotografije mogu organizovati i uređivati u jednom softveru, jednostavnom za upotrebu. Ovaj softver može da se gleda sa dve različite tačke: funkcijom biblioteka i uređivanjem. Proces uređenja fotografija je jedostavan. Na računaru, na čvrstom disku, oblaku ili USB-u, nađe se fascikla u kojoj su fotografije za obradu. Otvori se *Luminar* i ukuca adresa fascikle. *Luminar* će obraditi sve fotografije u fascikli. On neće stvoriti zasebnu biblioteku, već će imati direktnu vezu do bilo čega u toj fascikli. Ostaje problem obrade pojedinačnih fotografija softverom na bazi AI. Jedno od rešenja je da se nadogradi *Luminar3*. Ne treba se zaustaviti u *Luminaru3*, već se orijentisati i očekivati najavljeni *Luminar4*. Iskustva drugih korisnika pokazuju da je opredeljenje da se montira *Photolemur3* izvanredna stvar. *Photolemur* je potpuno automatski pojačivač fotografija. Koristi algoritme (serija instrukcija ili proceduralnih koraka za rešenje određenog problema) i veštačku inteligenciju za analizu fotografija i primenjuje korekcije i poboljšanja po potrebi. Vrlo je jednostavan za korišćenje, jednostavno se povuče i ispusti slika u aplikaciju i prepušta tehnologiji da uradi posao. Automatski analizira i usavršava fotografije i ne zahteva od fotografa nikakav ručni rad. Da bi se upriličio rad na HDR (High DynamicRange – visoki dinamički obim) fotografijama, dobro je montirati *Aurora HDR 2019*, program za obradu fotografija na bazi veštačke inteligencije. Koncept *HDR*-a je dobijanje slike sa proširenim obimom tonova koji prevazilazi granice onoga što se može postići jednom ekspozicijom. Neki fotoaparati imaju ugrađenu *HDR* opciju. Više slika se snima jedna za drugom. Zatim se te slike u fotoaparatu kombinuju u jednu sliku sa širokim obimom tonova: od senki do istaknutih delova. Kada je u pitanju jedna slika, ona se u *Aurori* deli na više slika, pa se dinamički obim podešava kako bi se naglasili različiti delovi slike.

Te se slike nakon toga ponovo kombinuju da bi se dobila jedna slika. Dobijanje *HDR* slika od jedne slike ima više ograničenja, jer obim tonova nije tako fleksibilan kao rezultati koji se mogu postići sa slikama dobijenim na osnovu više ekspozicija. Prednost metoda u kojem se koristi jedna slika je u tome što on omogućava da se naprave *HDR* slike objekata u pokretu. Postoje mnogi uređivači fotografija na jednom mestu. Svi oni na ovaj ili onaj način koriste veštačku inteligenciju kako bi ostvarili rezultate koje gledalac i profesionalac žele da vide. Ali stepen do koga *Luminar4* to radi sa ukusom, zaista je izuzetan. U *Luminaru* postoji veliki broj korisnih filtera koji su raspoređeni u različite radne prostore. Postoji radni prostor za svaki stil fotografije, od brzog i lakog preko crno-belog, pa sve do profesionalnog. Svaki radni prostor sadrži alate koji su najkorisniji za tu vrstu uređivanja, npr. mekog fokusiranja za radni prostor *Portret*. Jedna od zgodnih stvari u vezi sa filterima u *Luminaru* je da se mogu mešati i slagati kako bi se napravili još jedinstveniji efekti. *Luminar4* je sveobuhvatna aplikacija za fotografije dizajnirana da ponudi sve što modernom fotografu treba za uređivanje fotografija. *Luminar4* je za svakog fotografa. Nudi kompletan set alata za uređivanje i poboljšanje slika. On je u mogućnosti da radi na više različitih načina kako bi podržao fotografa. Može da radi kao samostalni obrađivač, kao spoljni uređivač i kao dodatak (plug in). Treba dosta učenja i rada da bi se počeo koristiti *Luminar4*, jer se moraju upoznati globalni sistemski odnosi, osnovni alati, kreativni alati, portretni alati, profesionalni alati i *canvas* alati i – još dosta toga. Sada se *Luminar4* smatra najinteligentnijim obrađivačem fotografija, što u stvari i jeste.

ZAKLJUČAK

Skylum (Skylum) danas, 10. decembra 2020. godine, ide dalje. Ima svetsku premijeru najnovijeg proizvoda *LuminarAI*. To je prvi uređivač slika u potpunosti pokretan veštačkom inteligencijom. Pomoću *LuminaraAI* stvaranje upečatljivih fotografija je zabavno i iznenađujuće lako. Stvarna snaga *LuminaraAI* skrivena je ispod haube. *LuminarAI* je prepun neverovatnih tehnologija sledeće generacije, pružajući više mogućnosti od bilo kog tradicionalnog uređivača. Da bi slika prisustva veštačke inteligencije u obradi fotografije bila kompletnija, spomenućemo firmu *Topaz* i njen set izuzetno dobrih i korisnih proizvoda bez ikakvih opisa. *Topaz* proizvodi: *DeNOISE AI*, *Gigapixel AI*, *Sharpen AI*, *JPEG to RAW AI*, *MASK AI*, *Adjust AI*, *Topaz Studio 2* i *Video Enhance AI*. Iskustva dobrih fotografa napominju da su utisci u vezi

sa *Topaz MASK AI* veoma povoljni. Međutim, u ovakvoj šumi dobrih uređaja treba obazrivo sagledati sve aspekte i procene da se nabavi prava stvar. Valja voditi računa da računar treba da zadovolji uslove kako bi se odabrana oprema mogla montirati na njega. Proizvođač opreme navodi koje uslove mora da zadovolji računar kako bi se odabrana oprema mogla montirati na njega.

Др Михайло Лікар

ОД ЦМЕЙ КОМИРО ПО ШТУЧНУ ИНТЕЛИГЕНЦИЈУ

Резиме

У роботи дати кратки препатрунок розвою фотографії – од перших початкох розвивања филмох и правєня фотографийох у цмей комори, по обробок шветлописох з помоцу штучней интелигенції. Акцент положени на найновши програми за обробок фотографийох на основи штучней интелигенції як цо: Adobe Photoshop, Luminar3, Photolemur3, Aurora HDR 2019, Luminar4 и LuminarAI.

Dr Mihajlo Ljekar

FROM THE DARKROOM TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Summary

The paper gives a brief overview of the development of photography - from the first beginnings of film development and photography in the darkroom to the processing of light with the help of artificial intelligence. Emphasis is placed on the latest programs for photo processing based on artificial intelligence such as Adobe Photoshop, Luminar3, Photolemur3, Aurora HDR 2019, Luminar4 and LuminarAI.

Вероніка (Фейса) Вуячич, Нови Сад

ФОТОГРАФИЯ ЯК ІНФОРМАЦІЯ

Абстракт: Кождодньово нам доступні велі інформації, і правдиві і фалшиві. Стара прислівка же слика бешедує вещей як тисяч слова, нешка ше барз витворює. Медіі і дружтвени мрежі у велькей мири хасную аудиовизуалні змисти. Читателе опатраю галерії фотографійох, а ані не пречитаю текст хтори их провадзи. Технологійни розвой барз олегчал фотографованє. Розвити рижні медіі на хторих кажде може направиц добру, ясну фотографію, а вещь ю ище і доправяц у рижних програмах і филтерах. Але з тима олегчаннями оможлівена манипуляція зоз фотографію. Манипуляції зоз фотографію велі і доводза до подозривосци кед слово о жридіє інформації. Медзитим, не мож ані задумац интернет-портал лебо друковани медій без провадзацей фотографії.

Ключні слова: *фотография, информация, медіі, дружтвени мрежі*

Фотография основна форма визуалней комуникації. Окрем основней і главней намени же на фотографії зазначена хвилька хтору паметаме, вона ма і глібше і ширше значенє, а то єй информация.

Дефиниция фотографії би була же то медій хтори ше достава кед шветлосц дійствує на поверхносц хтора на ню чувствительна. Фотография може буц у физичней форми (на паперу, склу, плех...), але і у електронскей форми (на екрану, проєктвана на одредзеной подлоги...). Зоз исту назву ше означує технічна діялносц і уметніцка дисципліна.

Тиж так знаме же информация то тото цо інформує, і же ше інформацію преноши як змист порученя. Фотографує ше з намиру же би на каждей фотографії була документована правда. Тота обективна і правдива слика збування, ситуації, портрети особох же би ше з тим овиковичело хвильку – постава информация. Сушносц фотографії то документованє одредзеного змисту, і зоз тим змистом ше дава печач на подію, период, час, лебо особу. Прето мож повесц же фотография паметанє єдного дружтва, вона чува хвильку у часше, вона ошвижує призабуте і не дошлебодзує забуванє – вона оживує живот.

Фотографії у новиных приказую залядзєну хвильку хтора ше зоз текстом понука як правда. Прето, у новиных фотография дава виродостойну слику і з тим дава явносци правдиве і обективне дожице.

ІСТОРИЙНИ РОЗВОЙ ФОТОГРАФІЇ

Дзекуючи розвою технології, кед нешка опатримо же кельо ест селфій¹, та и рижни слики шицкого и найчастейше гоч чого у ХД квалитету² лебо слики обробени зоз филтерами на мудрих телефонох, наисце чежко задумац же того не було пред, поведзме, 200 роками. Найстаршу фотографію, хтора зачувана, „Попатрунок з облака у Ле Грасу” направел Йозеф Нисефор Ниєпс³, давного 1826. року. Вон робел на усовершенюваню поступку вирабляня фотографії ведно зоз Дагером⁴. Понеже ше аж Дагерови удало направиц першу тирвацу фотографію, та и поступок наволани дагеротипія.

Істого вику видумана техніка з помоцу хторей настал негатив, а тот поступок вола ше калотипія. Талбот⁵ патентовал и направел негатив зоз хторого могло направиц неогранічене число позитивох на други папер – калотипія. Док ше поступок калотипії розвивал и усовершовал, Істман⁶ основал „Істман Кодак Компанію” у хторей ше продукувало фоточувствительни материял – сухи гел, хтори ше кладло на филм, и так ше престало хасновац фотографски плочи. Компанія *Кодак* почала предавац, 1900. року, перши фотоапарати зоз филмом, и кед ше потрошело ролну, фотоапарат ше врацало до *Кодаку* на розвиване. То значело же кажде хто може купиц фотоапарат, може и сликовац.

Масовне хасноване и експанзія у фотографії почала кед 1925. року направена популярна Лайка и 35мм пантліка. Значне мено у

- 1 Селфи (англ. *selfie*) то автопортрет-фотографія на хторей особа фотографує себе лебо є з другима особами и трима фотоапарат лебо мобилни телефон. Термин ше найчастейше повязує зоз дружтвенима мережами. Тоти фотографії углавним неформални и спонтани.
- 2 ХД слика лебо ХД резолуція (HD High Definition) преклад би бул „висока дефиниція”, а значи оштрейша, яснейша слика и моцнейши фарби.
- 3 Жозеф Нисефор Ниєпс (франц. *Joseph Nicéphore Niépce*, 1765–1833) бул французки хемичар аматер и пионир фотографії. Усовершовал литографію од 1813. по 1820. рок, и перши на швецє фиксирал слику хтору достал у цмей комори з помоцу плочи хтора була премасцена зоз асфалтним лагом чувствительним на шветлосц
- 4 Луй Дагер (франц. *Louis-Jacques-Mandé Daguerre*, 1787–1851) бул французки уметнік, хемичар и пионир фотографії. Познати є по патенту хтори по нїм наволани – дагеротипія.
- 5 Вилиям Генри Фокс Талбот (енгл. *William Henry Fox Talbot*, 1800–1877) бул англійски фотограф, лингвиста, математичар, видумал фотографски процес калотипія, а занїмал ше и зоз оптику. Експериментовал зоз першими фотографскимі блїскавками
- 6 Джордж Істман (енгл. *George Eastman*, 1854–1932), америцки индустриалец, снователь компанії Кодак.

розвою фотографії і Сергей Левицки, понеже вон унапередзел процес фокусування. Перши обробел негатив и так ше почало обрабляц и дорабляц знімки. Перши модерни колор-филм бул Кодакхром зоз 1935. року. Фотофилми Кодакхром престало ше продуковац 2009. року, кед почина швидки розвой електроніки и дигиталних фотоапаратох. Медий на хторим ше зазначає слику ше пременєл, алє методи – експозиция и оптика остали исти, а и випатрунок фотоапаратох. Дигитални фотоапарати од 2002. року постали конкуренция класичним и од того року ше их вещей предава як аналогни.

Нешка фотография медий хтори доступни каждому, мобилни телефони маю камери, фотоапарати компактни и не чежки и не вельки, мож их ношиц и у кишенки. А понуканє тиж вельке – кому за цо треба. Прешол час кед ше введзєлю пополадню пайташки поприберали и пошли до фотографа висликовац ше же би достали „хвильку” и овиковичену памятку. Нешка фотоапарати поставаю видео-камери, а зоз видео-камерох мож направиц задовольюючи фотографії. Каждє хто ма у кишенки мобилни телефон може фотографовац.

Ера дигиталней фотографії зоз швидким крочайом напредує. Велі новинки цалком дигитални и не хасную класични знімки зоз негативох. За фотографию у новинках лебо часопису хаснує ше знімок зоз швидкей дигиталней камери хтора ше швидко и виплаци кед ше зрахую трошки купованя фотофилмох и їх розвиванє. Аж и кед єст фотографії на паперу, вєц ше их скенира на скенеру и обрабля у рижних програмах на компютеру. Податки ше преноши зоз камери на компютер и ніч не ма физичну фурму, док не видзе зоз машини за друкованє, и аж вєц мацє конєчни продукт у руках. Дакедишня цма комора полна зоз хемийними тацнами, нешка составєна зоз компютерох, опреми за комуникацию, скенера и софтверох за обробок слики. Прето нешка важне же би фотограф знал не лєм як ше хаснує опрему за фотографованє, алє и же би фахово знал хасновац рахункар и тримал крочай з нову технологию и трендами.

ФОТОГРАФИЯ НОШИТЕЛЬ ИНФОРМАЦИИ

Дзекуючи гєнияльному видумству хторе воламе фотоапарат и його непрерывному технїчному розвою, нешка можеме зазначиц каждый момент у нашим живоце. Алє така можлівосц нас доведла до того же єст мало тих цо почитую першобутну намену фотографії, а то „лапанє” и зазначованє моментох. Найчастєйше, роками назад, людзе вше вещей

фотографували себе і свої матеріальні багатства з наздавном же так достаню високе місце у дружтве.

Настала і нова форма хтору нешла воламе селфи, а саме слово 2013. року Оксфордски словнік англійского языка преглашел за найпопулярнейше слово у тим року. Тото дружтвене зявене интересантне і психологом, та заключели же ест вязи медзи количеством і файту фотографії хтору єдна особа обяви на дружтвених мрежах.

ФОТОГРАФИЯ НА ДРУЖТВЕНИХ МРЕЖОХ У ДИГИТАЛНЕЙ ЕРИ

На початку прешлого вику, фотография була резервована лєм за тих цо ше зоз ню професийно занімали, а нешка скоро кажде фотограф-аматер. Причина тому, вшеліак, дружтвени мрежи і платформи хтори ше базую на визуалних змистох. Гугл⁷ статистици твердза же ше дньово направи кус меней як 66 милиони селфиі. Не мож ані задумац яке ше число иншаких фотографийох, хтори людзе висликую дньово на своїх мобилних телефонох, обяви на рижних дружтвених мрежах. А селфи зо, у ствари, автопротрет, лебо фотография на хторей особа сликовала саму себе, лебо себе і други особи. Друштвени мрежи, Фейсбук і Інстаграм вшеліак найзаслужнейши за популярносц того феномену, а за витворйованє таких фотографийох досц похасновац апарат зоз камеру як цо то мобилни телефон, таблет, фотоапарат. Нешка ше аж не муши ані стац коло жвераткох, бо мобилни телефони маю даскельо камери, а мож похасновац і селфи-палічку (selfi stick). Медзитим, опитац би ше прецо дахто ма потребу тельо ше фотографовац і яке поручене з такого справованя. Превержене обявйованє фотографийох на дружтвених мрежах на хторих дахто щешліви і весели наводзи на роздумованє чи тот человек наисце таки задовольни у живоце. А вец, і прецо дахто ма потребу подзеліц тоту радосц з особами хтори особне ані не позна.

Фотографове тиж присутни на дружтвених мрежах, як цо то Фейсбук, Інстаграм і Пинтерест і подобне, а ест их на рижних уровньох, як тих цо ше озбиљно занімаю зоз виучованьом шветла, фокусу і другима характеристиками фотоапарата, так і тих цо су талантовани і маю „око” за естетику і фотографию правя спонтано.

На дружтвених мрежах мож найсц і вельке понуканє рижних курсох, хтори можу буц і на живо і он-лайн, за початнікох лебо напредни

7 www.google.com – Гугл америчка милтинационална корпорация специализована за интернетски сервиси і продукти

курси, а велї школи понукаю и кратку обуку задармо. А рижни анкети указали же єден з найпопулярнейших гобийох у 21. вику вшелїяк и фотографія.

Док ше препатра кнїжку лебо новини, легчейше розумиц тото цо написане, и швидше ше запамета пречитане, кед фотографія дава вирну слику. Могло би ше повесц же вона застановює час, нет скорей и после, лєм хвилька кед настал шветлосни запис. На фотографії зазначени людзе и случованя, а то твори вистку и так написаному тексту дава другу димензию – прето вона ношитель информации. Фотография читательом оможлївює шведочиц о случованьох у хторих участвовали. З одвитующим подписом виволує читателя пречитац цали текст же би мал увид до приповедки, але не вше ясне кельо тота слика повязана зоз цалим текстом и кельо є правдива. Зоз зявеньом дигиталней фотографії и можлївосцу єй обрабляня вше частейше ше превипитує правдивосц фотографії, бо зоз ню мож нароком лебо случайно манипуловац и читателя навесц на погришне заключенє. Прето важне мац на розуме интерес етики и етичного справованя. Етика як примарна структура уплївує на информации, на слова, та и на фотографії, хтори ше виклада у явносци.

Написани информации и фотографії у друкованих новинках оставаю неперменлїви: кед ше их раз видрукує, вецей их не мож пременїц, док на интернет-порталох шицко цалком иншак функционує и не лєм же висти мож вименїц, але ше их и непрерывно вименює и дополнює.

Фотография ма таку моц, же нас враци през час, оможлївює нам ошвижиц хвильку зоз прешлосци, и не лєм тото, але з помоцу фотографії видзимо кельо ше того пременєло коло нас. Наприклад, кед ше фотографує даєден город тераз и вец знова о даскельо роки, увидзимо цо ше шицко пременєло и у людзох ше пребудзи здогадованє, достава ше информацию о пременках коло нас хтори ше у каждодньовосци не обачує. Зоз розвойом технології шицко ше пременєло. Скорей ше фотографию зняло и знало ше же на нєй правдиве случованє. Нешка, кед єст и програми за обробок фотографії, правдивосц под занком питания. З помоцу рижних програмах и дакус сцерпезлївосци и схопносци мож барз манипуловац зоз фотографию.

Нешка ше найвецей хаснує интернет же би ше дознало найновши висти, прето ше и часто питає чи новинарство обстане и чи новинаре вообще буду потребни. Медзитим, з другого боку, новинаре оможлївюю преглядносц информации и податкох и потвердзую виродостойносц

и важносц информациї, бо правдивосц податкох на интернету не мож перевіриц.

*„Технология ше будзе меняц, напредовац, алє людзе вше баржей зосцу пречитац и видзиц добри приповедки. Новинаре буду мац вше вецей роботи, гоч буду преношиц висти у новинках, на радио лебо на интернет-порталох. Прето приповедаче добрих приповедкох вше були и останю новинаре”.*⁸

Новинаре би мали тримац крочай и прилагодзовац ше гу новим медийом и хасновац можлівосци яки понукаю нови медії (линки, додатки як цо то тон и филм и подобне). Вец и на он-лайн новинках треба непереривно робиц на ажурираню змистох пре актуалносц, цо дава можлівосц и за нови роботни места, нови обучованя и нови искуства.

ТАРГОВИЩЕ 21. СТОЛІТТЯ

Швет ше нешка швидко меня. Нешка зме у „чаше информацийох”. Людзе жадаю информациї, уключуюци и визуалну илюстрацию, и жадаю их швидко. Зоз зявеньом Си-Ен-Ен-а (CNN)⁹ хтори покрива збуваня на цалим швеце и то нападзи ше случа, людзе ше звикли доставац информациї такой.

Не так давно, требало даскельо годзини же би ше знімок послало од фотоапарата до редакції. Збуване требало зняц, розвиц филм, а кед збуване було далеко, знімок ше мушело однесц на пошту, телеграф и послац до редакції, дзе ше вец слику прилагодзовало и друковало. Нешка, фотограф направи знімок, одбегне до авта, приключи дигиталну камеру до лаптопу и по електронскей пошти, преїг интернету, посила до редакції. Знімок сцигує за даскельо минути як є зняти.

О ЕТИКИ

Етика муши буц перша и примарна думка на розуме тому хто фотографує. Роками фотографії не були правдиви на рижни способи, а прави фотограф ше намага посцигнуц же би фотографії хтори приказани у новинках були точни.

⁸ <https://bib.irb.hr/datoteka/596263.Internet-novinarstvo.pdf>

⁹ CNN, америцки 24- годзинови информативни канал хтори ше емитує преїг сателиту и кабловскей телевизії.

„Робота фотонвинара не правиц висти, але их зазначиц. Прето, кед ше фотографує схадзку и кед ше намесци актерох же би ше зняло лепшу фотографию, меня ше правду. Премєнєло ше сцену.”¹⁰

У дигиталним чаше у хторим ше находзиме, єст вше вецей спокуси манипуловац у рижних програмах зоз фотографию, висцерац некрасни ранци на дачиєй твари, лебо обрациц фотографию, же би ше достало лепшу визуалну сцену. Але шицко тото фалшивосц.

У новинарстве важне мац моцну етичносц и зробиц лєм тото цо исправне, иншак новинка постава таблоїд хторому ніхто ніч не вери, а чита ше ю пре забаву. Медзитим, и вообщє, вше важне цо ше сликує, зазначує, а окреме обявює на дружтвених мрежах: чи ше дакого не поганьби, увредзи...

СЛИКОВАЦ, ЧИ НЕ СЛИКОВАЦ

Тот цо сликує, тиж и контролує фотоапарат. Вон тот цо одлучує кеди прицишне цвєнчок, и вон тот цо одвитує за пошлїдки того цо фотографовал, лебо цо не фотографовал.

Ясне же кед сцє перши на месцє нєщєсца же не будзецє фотографовац, але же поможецє тим цо настрадали и поволацє помоц. Але єст и други ситуациї кед треба принєсц моралну одлуку чи сликовац, чи не. Наприклад, рижни гримаси док людзе бєшєдує, лебо панї хтора нєщєшлїво под столом прекрижела ноги, лебо ше зогла а векши деколте указал тото цо вона не жадала указац – таки фотографії не треба нароком знімац, а уж и кед ше их случайно направєло, нїяк их не треба нїгда нїгдє обявиц.

Приватносц и шлєбодa чловека частє питанє, як и питанє дзе ше закончує право явносци знац, и дзе почина право чловека на приватносц?

Питанє чи направиц знімок чи не, вше треба мац на розумє, кажди раз кед ше унапрями фотоапарат на даєдєн обєкт. Так ше прави розлику медзи почитованьом и зневажаваньом.

УПЛЇВ ФОТОГРАФІЇ НА ЧИТАТЕЛЯ

Єст вецей жанри фотографії, и кажда фотография ма иншаки уплїв на особу хтора ше на слику припатра. Кед, наприклад, вежнєме поопатрац албум зоз фотографиями, пребудза ше у нас здогадованя, звичайно почувствуєме носталгию на прєшли часи, на хвильку кед

тота фотографія висликована, бо праве слики представляю людске здогадованє. Мож повесц же фотографія ошвижує меморию того хто ше на ню припатра.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Фотография нам дава информации, але не може нам дац у подполности шицко цо нам треба. Новинар треба же би выбрал за обявйованє фотографию на хторей смисел цалей приповедки и вона муши буц актуална и оригинална, знята праве на тей події о хторей слово и хтору провадзи, бо таку читателє найвещей преферу. Каждая фотография на публику дійствує иншак: дакому будзи здогадованє, дакому емоції, дакому можебуц и огорченосц, кед слово напр. о даєдней документарней фотографії хтора приказує социялни стан, воєна фотография и подобне.

Понеже ше технология непрерывно розвива, питанє же кельо и як ше фотография пременї. Поведзме же ше до тєраз з розвойом рахункарских програмах зоз хторима мож дигитално обробиц фотографию, викривює правдивосц змистох на фотографії, цо знова виволує питанє чи тото на цо ше припатраме реалне, а чи є виртуалне? Тиж и людзе ше вше частейше стретаю на дружтвених мрежах виртуално, як реално.

Ту и обставанє новинкох, та и новинарства. Интернет доминантни у одношеню на паперово новини, и скорей ше пооптра новосци на интернет-порталу як цо ше пойдзе на бутку по новинки. Медзитим, ище вше єст людзох хтори воля куповац новинки и почувствовац папер под пальцами, так же мож заключиц же ше друковани новинки не загаша так швидко, без огляду на розвой технології.

ЛИТЕРАТУРА

- <https://www.kcb.org.rs/2020/04/kratka-istorija-fotografije-u-onlajn-nastavcima-xix-vek>
- https://eprints.grf.unizg.hr/2360/1/Z685_Buncic_Valerija.pdf
- <https://www.canon.rs/cameras>
- <http://www.crf.rs/rubrike/tekstovi/dokumentarna-fotografija-kao-instrument-prikazivanja-istine-.html>
- <http://www.crf.rs/rubrike/tekstovi/zasto-se-previse-fotografisemo-i-koliko-je-previse-.html>
- <https://wannabemagazine.com/istorija-fotografije>
- <https://wannabemagazine.com/istorija-fotografije/2>
- <http://dosegophoto.blogspot.com/p/o-fotografiji.html>

Вероника (Фејса) Вујачић

ФОТОГРАФИЈА КАО ИНФОРМАЦИЈА

Резиме

Свакодневно нам је доступно много информација које су истините и упитне. Стара пословица да слика говори хиљаду речи, данас се у великој брзини обистињује. Медији и друштвене мреже у великој мери користе аудиовизуелне садржаје. Конзументи информација прегледавају галерије фотографија, а уопште и не прочитају пратећи текст. Технолошки развој је у великој мери олакшао фотографисање. Развијени су многобројни медији на којима свако може да направи добру, оштру фотографију, а онда још може и да је дорађује у многим програмима и филтерима. Али са овим олакшањима омогућена је и манипулација фотографије. Манипулацијом фотографије доводи се у сумњу извор информације. Међутим, није могуће ни замислити интернет-портал или штампане медије без пратеће фотографије.

Veronika (Fejsa) Vujačić

PHOTOGRAPHY AS INFORMATION

Summary

A lot of information is available to us every day, which are either true or questionable. The old proverb that one picture is worth a thousand words, is coming true very quickly today. The media and social networks make extensive use of audiovisual contents. Consumers of information browse photo galleries and do not read the accompanying text at all. Technological developments have greatly facilitated photography. Numerous media have been developed on which everyone can take a good, sharp photo, and then can still refine it in many programs and filters. But with these conveniences, photo manipulation is also possible. Manipulating a photograph calls into question the source of the information. However, it is not possible to imagine an internet portal or print media without an accompanying photo.

Мср. Доротеа Будински, Коцур

ВАЖНОСЦ КОМУНИКАЦІЙ И ИНТЕРАКЦІЙ ЗА РОЗВОЙ ВЧАСНЕЙ ДВОЯЗИЧНОСЦИ

Абстракт: Двоязычност присутна у людскей комуникації ище од давна, окреме у мултикултуралних заєдніцох у котрих дзеци од народзенья маю нагоду слухац вецей язики. У мултикултуралних заєдніцох треба же би ше плански и організовано робело на креированю позитивного одношеня гу двоязычностци и вецейязичностци. Заєдніца котра промовує социологийне уключованє шицких и розличност видзи як протенциял, окремну увагу пошвецує розвою вчасней двоязычностци и формованю условийох котри доприноша очуваню и соживоту розличних народох и культурох. У нашей заєдніци зме шведкове звекшаня числа мишаних малженствох и двоязычних фамелийох, окреме руско-сербских, та прето родичи треба же би ше упознали зоз розличними стратегиями розвою двоязычностци. Тота робота унапрямена на анализу важностци комуникації и интеракції за розвой двоязычностци при дзецех, окреме при дзецех младшого возросту.

Ключни слова: двоязычност, руско-сербска двоязычност, розвой вчасней двоязычностци, комуникация, интеракция, двоязычна фамелия, двоязычни стредок, мултикултуралност

УВОД

Двоязычност то способност особи бешедовац на двох языкох на еднаким або скоро еднаким уровню. Билингвални бешеднік може функционовац на двох або вецей языкох у монолингвалней або билингвалней заєдніци, на истим уровню як и жридлови бешеднік (Skutnab-Kangas, 1991). У нешкайшим чаше двоязычност и вецейязичност на державним уровню часта. Под уплївом еволуції и розвою, нешка велї людзе маю два мацерински язики, або попри бешеди на своїм, мацеринским языку, бешедую ище на даєдним. У Сербиї припадніки рускей националней меншини, попри тим же бешедую на своїм, мацеринским языку, бешедую и на сербским языку, тє. на языку держави и єй векшинского народу. Сербско-рускей двоязычностци при Руснацох найвецей уваги пошвецела мр Гелена Медєши, котра магистровала на теми „Руско-сербскогорватски билингвизем и проблем интерференції“, попри тим обявела и вецей роботи на тему двоязычностци (Медєши 1985б; Медєши 1997-1997; 2019), од котрих даєдни обявени у коавторстве зоз

Меланию Микеш (Микеш – Медєши 1992-1993; 1996-1997; 2000) у рамиках вещейрочного проєкту „Розвиванє, очуванє и унапредзованє руского языка при дзецох и младежи“ Дружтва за руски язык, литературу и културу. У нешкайшим чаше, попри языка держави, необходне знац и анлийски язык, так же младши генерациї бешедую на руским, сербским и анлийским языку. О тим найвецей писал др Михайло Фейса, наглашуюци же припадник рускей националней заєднїци треба же би уложел додатни усиловносци и бешедовал на трох языках: на своїм мацеринским языку – руским, на языку стредку у котрим жию – сербским языку и першим языку шветовой комуникації – анлийским языку (Магочи – Фейса 1998; Фейса 2010).

Двоязични фамелиї часто у дилеми чи „лєпше“ свойо дзеци воспитовац двоязично, чи ше определїц лєм за єден язык, найчастейше язык векшини, думуюци же дзецом будзе легчейше познейше у живоце и же ше буду лєпше знаходзиц у рижних ситуациях. Родичи маю важну улогу у розвою двоязичносци при дзецох и праве од нїх завиши яке одношенє дзеци буду мац гу мацеринскому языку и чи ше при нїх розвие вчасна двоязичносц. Прето треба робиц на информованю и едукованю родичох о двоязичносци, стратегиях розвою двоязичносци и пребудзиц при нїх свидомосц о значносци чуваня языка як важного фактора култури и етнїчней розличносци заєднїци. Двоязичносц не треба же би була цудза и же би представляла почежкосц за родичох. Дзеци на єдноставни и легки способ можу прилапиц два языки паралелно, а родичи им можу олегчац прилапйованє тих языках, як и других културних алатох зоз котрима ше култура и традиция єдного народу преноши. Двоязичносц уплївує на дзеци же би були отворенши и порихтанши за диялог з розличнима людзми и же би похопели же язични бариєри, поправдзе, не постоя (Filipan-Žiginić, 2006).

РОЗВОЙ ДВОЯЗИЧНОСЦИ ПРИ ДЗЕЦОХ

Розвой дзецка характеристични по тим же ше одвива у социологийним контексту и вони уча през спатранє и имитованє особох котри их окружую. Слова особох при дзецох будза позитивни реакції и од самого народзєня вони обрацаю увагу на людску бешеду, реагую на ню и даваю повратну інформацію у форми руху, попатрунку, ошмиху (Blaži, 1994). Кед дзеци од народзєня виложени бешеди и повторюющей комуникації родичох и особох з окружєня, лєгко прилапа два языки

паралелно. Потримуючи дзецко з комуникацию и интеракцию, родичи мумагаю прегвариц и розвиц схопносц бешеди. Оптимални период за розвой двоязичносци то период вчасного дзединства у котрим деци през комуникацию и интеракцию зоз фамелию и окруженьом прилапоу язык на котрим ше з нїма бешедує.

Вчасна двоязичносц ше розвива найпознейше по штварти рок, кед дзецко од народзенья учи два языки паралелно. Двоязичносц котра настава потим як особа научи свой перши язык, наволоє ше позна двоязичносц и вона подрозумює одредзену часову дистанцу медзи ученьом першого и другого языка. Период вчасного дзединства єдинствени по своєй чувствительносци и податносци на уплїв з окруженья. То период найбурийовитшого биологийного розвою под час котрого ше творя предусловия за психични розвой особи и здобуване початних искуствох. Єст велї потвердзенья же праве тот период вигодни за прилапйованє двох языкох паралелно (Ilić, 2010). Период вчасного дзединства препознатлїви по активней улоги дзецка у власним розвою и велькей нукашней мотивації. У нїм дзеци селективно прилапоу шипко цо у напрямє їх потребох и цо им у датеї хвильки хаснує за активносци котри робя або планує поробиц. Дзеци зоз своїма першими словами уча препознац звучни феномени котри чую при особох зоз свойого окруженья, а котри з часом вигваряю и паметаю.

На початку дзеци хасную вирази котри ше состоя лєм зоз єдного слова и вязани су за хвильку у котрей ше находза. Добре кед родичи на дзецково слова поставя додатни питаня або кед интерпретую його вирази и на тот способ го порушаюна бешеду (Mikeš, 2000). У процесу ученья языкох, при дзецох присутна креативносц и творительни приступ. Мишанє языкох под час розвиваня двоязичносци указатель дзединскей язичней креативносци и потвердзує же под час ученья языкох при дзецох не приходзи лєм до простого меморованя. Дзеци прерабляю бешеду котру чую и виводза одредзени язични правила котри результат креативного одношеня гу тому цо каждодньово слухаю. За ученє и вигварянє перших пейцох активних словох малим дзецом потребни цали рок, а дзешецрочним дзецом або одроснутей особи за таке дацо треба лєм даскельо минути. Гоч ученє нових словох у другим случаю вельо швидше, досяги малого дзецка од вельо векшей значносци за його розвой и познейше напредованє. Ученє перших пейцох активних словох означує початок прилапйованя символичней системи бешеди и формованє фундаменту за дальше ученє (Kamenov, 2008).

Же би ше при дзецох розвила двоязичносц або вецейязичносц и ясни язични коди, важне з нїма комуниковац цо вецей и же би тот комунікація мала позитивну емоційну нїтку котра им помогне же би легчейше и швидше прилапели одредзени язык. Добре обдумани заєдніцки фамелійни активносци позитивно дійствую на соціо-емотивну атмосферу, котра олегча прилапйованє двох языкох. Таки активносци буду мац вельо векши хасен од обичного учєня и подучованя нових слівох. Кед у периодзе учєня языкох дзецко „погриши“ у бешеди, або придзе до мишаня языкох, не треба го нагло и бурно виправяц, але го през дальшу комуникацію, бешеду и бависко навесц же би научело нови слова и способ хаснованя познатих. У пракси ше указало же за мале дзецко, док ище учи язык, важне же би ше одредзена особа гу ньому вше озивала на истим языку, бо константне мишанє и преруцованє з языка на язык може дійствовац збунуючо. Тот метод найділоторнейша у вчасним дзецинстве, кед ше дзецко лєм упознава з бешеду и кед поставя квалитетни фундаменти за єй дальши розвой.

Потребне направиц одредзени баланс медзи двома языками, так же би ше обидва языки єднак хасновали. Кед у питаню руски язык, тот баланс окреме важни, бо дзеци рошню у сербским стредку, медії коло нїх на сербским языку, а руски язык найчастейше маю нагоду слухац лєм у фамелійним окруженю. Кед у питаню двоязична фамелия, вєц по руски найчастейше бешедую лєм зоз єдним родитєльом и його фамелию. Треба зробиц так же би дзецко єднак слухало и руски и сербски язык, а у тим важну улогу ма ширша фамелия, родзина и заєдніца у котрей дзецко рошне. Важне же би дзеци мали и богати соціологійни стредок и комуникацію на обидвох языкох. Бависко помага дзецом же би процес розвою двоязичносци прешол без почежкосцох. През бависко дзеци уча основни схопносци соціяльного справованя и през заєдніцку комуникацію з другима дзецми здобуваю искуства котри им потребни за формованє улогох котри необхідни за знаходзєнє и одвитуюче реагованє у соціалім окруженю. Дзеци ше медзисобно розумя гоч не бешедую на истим языку, та през заєдніцки активносци швидко науча нови язык (Mikeš, 2000).

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Прилапйованє двох язичних кодох за дзецко не представя окрему почежкосц и не барз ше розликує од учєня лєм єдного язичного коду. Дзеци любя експериментовац, виглєдовац и одкривац нове. Маю

вельку нукашню мотивацію за ученє нових слів, та процес розвою двоязичносци за нїх єдно вельке бависко у котрим вони уживаю. Родичи треба же би ше упознали з рижними стратегиями и методами розвою вчасней двоязичносци и зоз способами формованя потримуючого и стимултативного стредку за розвой вчасней двоязичносци при дзецех. Воспитованє у двоязичней фамелиї и двоязичним стредку вимага вельо сцерпезлївосци и каждодньову комуникацию з дзецком на двох языкох. Же би ше дзецко адекватно стимуловало на язични розвой, треба же би було порушанє з рижними ситуациями, друженьом, бависком, комуникацию и интеракцию.

ЛИТЕРАТУРА

- Blaži, D. (1994). Utjecaj okoline na razvoj govora kod djece. *Defektologija*, 30 (2), 153-160.
- Фейса, М. (2019). *Английски уплїв на руски язык*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику.
- Опатрена на <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0>
- Filipan-Žignić, B. (2006). Rana višjejezičnost (ni)je utopija. *Dijete i jezik danas*, 199-210.
- Ilić, I (2010). *Vaspitanje dece ranog uzrasta*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kamenov, E. (2008). *Vaspitanje predškolske dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Магочи, П. Р. & Фейса, М. (1998). *Бешедуїме по английски и по руски*. Нови Сад: Руске слово.
- Међеши, Х. (1985а). Русинско-српскохрватски билингвизам и проблем интерференције (необјављен магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.
- Медеши, Н. (1985b). Interakcija među jezičkim sistemima bilingvalnih osoba i problem jezičke interferencije. *Prevodilac* 3, 22-26.
- Медеши Г. (1996-1997). Сербско-руски словник у билингвалних условіях. *Studia Ruthenica* 5, 43-46.
- Медеши Г. (2019). Двоязичносц у рускей националней заєднїци. *Studia Ruthenica* 24, 142-152.
- Mikeš, M. (2000). *Dete u svetu dvojezičnih čarolija: priručnik za roditelje i prosvetne radnike*. Veternik: LDIJ.
- Микеш, М. & Медеши Г. (1992-1993). Розвиванє двоязичносци на предшколским возросту. *Studia Ruthenica* 3, 147-156.
- Микеш, М. & Медеши Г. (1996-1997). Проект Розвиванє и унапредзованє руского языка при дзецех и младежи. *Studia Ruthenica* 5, 236-240.
- Микеш, М. & Медеши Г. (2000). *Нашо пупчата. Приручник за розвиванє и пестованє мацеринского и немацеринского языка и интеркултурализма при предшколских дзецох*. Београд: Завод за учебнїки и наставни средства.
- Skutnab-Kangas, T. (1991). *Bilingvizam: da ili ne*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Мср. Доротеа Будински

ВАЖНОСТ КОМУНИКАЦИЈЕ И ИНТЕРАКЦИЈЕ ЗА РАЗВОЈ РАНЕ ДВОЈЕЗИЧНОСТИ

Резиме

Овај рад анализира важност комуникације и интеракције за развој ране двојезичности. Двојезичност је одувек била присутна и актуелна у људској комуникацији, посебно у мултикултуралним заједницама у којима се деца већ од прве интеракције укључују у комуникацију и интеракцију на два, па и више језика. Постоји мноштво доказа да је период раног детињства погодан за усвајање два језика паралелно. Усвајање два језичка кода за дете не представља посебну потешкоћу и није много другачије од усвајања само једног језика. Деца воле да истражују, експериментишу и откривају. Они имају велику унутрашњу мотивацију, тако је целокупни процес развоја двојезичности за њих једна велика игра. Формирањем подржавајуће и подстицајне средине кроз свакодневну комуникацију и непосредну интеракцију са децом, родитељи олакшавају усвајање језика и „трансмисију других културних алата“ којима се преноси култура и традиција једног народа. Како би дете научило и усвојило одређени језик, важно је да оно има честу комуникацију на њему. У случају развоја двојезичности, потребно је направити одређени баланс између два језика. У том сложенем процесу важну улогу има и шира заједница у којој деца одрастају. Заједнице које промовишу социјалну укљученост свих и различитост виде као потенцијал, посебну пажњу поклањају процесима развоја ране двојезичности и условима који доприносе очувању и суживоту различитих културних идентитета.

Msr. Dorotea Budinski

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION AND INTERACTION FOR THE DEVELOPMENT OF EARLY BILINGUALISM

Summary

The paper analyze the importance of communication and interaction for the development of early bilingualism. Bilingualism has always been present and current in people communication, especially in multicultural communities in which children are involved in communication and interaction in two or more languages . There is evidence that early childhood is conducive to the acquisition of two languages in parallel. Using two languages for a child is not particularly difficult and is not much different from adopting just one language. Children like to explore, experiment, and discover. They have great inner motivation, so the whole process of developing bilingualism is one big game for them. By forming a supportive and stimulating environment through daily communication and direct interaction with children, parents facilitate the acquisition of language and the transmission of other cultural tools. In order to learn and adopt a particular language a child must have frequent communication in that language. In the case of the development of bilingualism, it is necessary to create a balance between two languages. The community in which children grow up also plays a role in this complex process. Communities that promote social inclusion and see diversity as a potential, pay special attention to the early bilingual development and conditions that contribute to the preservation and coexistence of different cultural identities.

Keywords: bilingualism, Ruthenian-Serbian bilingualism, communication, interaction, early bilingual development, bilingual family, bilingual environment, multiculturalism

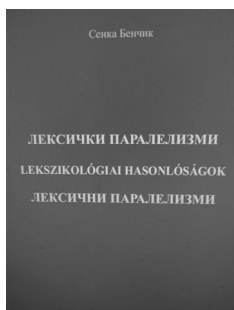
Мср. Сенка Бенчик, Бачка Тополя

ЛЕКСИЧНИ ПАРАЛЕЛИЗМИ

Засєднїчки гунгаризми у сербским и руским языку

Абстракт: У вигледованю под назву „Засєднїчки гунгаризми у сербским и руским языку” указане на слова подобней форми хтори єст у мадярским, руским и сербским языку. Приказана фонологийна, морфологийна и лексична адаптация словох хтори прияти у руским и сербским языку з мадярского: директно, або преїг немецкого, латинского або турского языка.

Ключни слова: гунгаризми, язык, уплїв, пожички, вигледованє, словнїк

За тоту тему сом ше опредзелела прето же ми є блїзка, понеже сом одросла у штредку дзе ше уж 71 рок у директним контакту находза руски, мадярски и сербски народи и языки. Як наставнїца сербского языка у мадярских оддзелєньох и руского языка хтори ше виучує як виборни предмет, стретам ше зоз дзецми хтори у каждодньовой бешеди хасную два, або три языки, але и зоз дзецми хтори и попри можлївосцех яки им понука вещейязични штредок и фамелия, бешедую лєм єден язык. Дзеци хтори бешедую два, або три языки, першенствено дзеци зоз мишаних малженствох (сербско-руских, мадярско-руских, сербско-мадярских).

Медзитим, стретам ше и зоз дзецми хтори зоз мишаних малженствох, але бешедую лєм єден язык, бо родичи думают же дзецом будзе легчейше кед ше пошвеца ученю єдного языка, односно языка векшини (сербски, або мадярски язык). У гомогених штредках як цо то Орахово, дзеци бешедую лєм мадярски язык и маю почежкосци у ученю сербского або руского языка, и то до тей мири же тоти языки муша учиц на уровню странского языка (не маю одвитующе пред'знанє).

Як наставнїца хтора преподава руски и сербски язык у мадярских оддзелєньох, жадала сом же би школяре зоз дзеку учели языки. Прето сом як мотивацийни инструмент у своєй роботі почала хасновац пожички зоз мадярского языка (корелация медзи двома языками). Роздумовала сом же дзеци буду мотивованши за роботу кед такой на початку ученя языка буду чувтвовац успех, кед руша од того цо им познате.

Збераючи пожички з мадярского языка, призначала сом богати лексични фонд хтори сом жадала обєдинїц до словнїка. У тим намаганю

ми допоміг ментор проф. др Михайло Фейса і з його допомогою формовані словник гунгаризмів у руському мові і аналізовані впливи мадярської мови на руську мову на фонологічному, морфологічному, семантичному і ономастичному рівні.

При формуванні лексичного фонду обаче, що при величезній кількості збігів істотних лексем і в сербській мові. Водзати, що з робіт *Гунгаризми у руському мові* і з допомогою проф. др Душанки Звекіч-Душанович формовані виглядаючі корпуси в яких пов'язані три мови (сербська, руська і мадярська), бо в мовній спільноті цікаво об'єднати і виглядаючі збіжні слова в цих трьох мовах. На основі роботи *Гунгаризми у руському мові* зібрані словник збіжних гунгаризмів у руському і сербській мові і завершена аналіза на фонологічному, морфологічному і семантичному рівні.

Серби і Руснаці через мову були в безпосередньому контакті з Мадьярами. Мадьярська мова була колись державною мовою, проте не випадково велика кількість мадярських слів входить в руську і сербську мову. Найстарші гунгаризми в руському і сербській мові походять з часів першого контакту Славян і Мадьяр (напр. *йобадь, шипан* і др.).

Основні завдання і цілі дослідження ми були формування словника збіжних гунгаризмів у сербській і руському мові і аналіза впливу мадярської мови на сербську і руську мову на фонологічному, морфологічному і семантичному рівні. При реалізації цілі дослідження, одночасно з роботою на збирання і об'єднуванні мадярського лексичного фонду в який ввійшов до руського і сербської мови, як і його аналізи на різних рівнях адаптації, поставили і дві гіпотези:

1. попри безпосередній контакт, мадярська мова завершила одне з впливів на руську і сербську мову;
2. вплив мадярської мови не має відбиття на структуру руського і сербської мови як системи.

О гунгаризмів у руському мові писали: Гавриїл Костельник, Микола М. Кочиш, Олександр Горбач, Іштван Удвари, Дюра Латьяк, Юліян Рамач, Гайналка Фіріс і Сенка Бенчик. О гунгаризмів у сербській мові писали: Йован Ђркович, Марта Белетич, Едіта Андрич, Ева Рафаї Вуков і др. Гунгаризми як часом лінгвістичне дослідження ще знаходяться в мовній лінгвістичній творчості, а крім слова про сербську мову, вони окремо застосовуються в словниках.

У тей роботы сом попробовала обединіц засдніцки гунґаризми у сербским и руским языку, а тиж и указац на драгу пожичованя. Даєдни гунґаризми до руского и сербского языка вошли директно зоз мадярского языка, даєдни преїґ немецкого, сербского языка, а даєдни слова немецкого, латинского, турского походзеня превжати зоз мадярского языка (*фурик* хасную Мадяре зоз Мадярской, а Мадяре зоз Сербії не хасную тото слово).

У вигледовацким корпусу ше находза и лексеми хтори ше у руским языку водза як гунґаризми, а у сербским языку за нїх не пренайдзени писани материялни докази, гоч маю исту форму и значене. Понеже число таких прикладох вельке, тей теми баржей одвитує наслов *Лексични паралелизми у руским, сербским и мадярским языку*.

При роботы на збераню мадярского лексичного фонду хтори вошел до руского и сербского языка и його анализи хаснована метода тройністей адаптації (на фонологийним, морфологийним и семантичним уровню) Рудолфа Филиповича, хтору у своєй роботы *Анґлийски елементи у руским языку* хаснує и линґвиста проф. др Михайло Фейса.

Цо ше дотика методи вигледованя, вона у основи синхронийно-дескриптивна анализа. Тот основни приступ гу вигледованю комбиновани зоз другима методами. Так сом, у рамикох словніка, при указованю на странске походженє хасновала историйни податки, односно дияхрони приступ. Вигледованя, насампредз, окончени на писаним материялу, односно податки у словніку и вообщє у роботы першенствено черпани зоз писаних материялох, але су дополньовани зоз уснима жридлими – информаторами. До словніка не унєшене ані єдно слово док го не потвердзели информаторе и писани материял, як у языку жридли, так и у языку примательови.

У самим вигледованю зявели ше вецей почежкосци хтори привели до основного проблему того вигледованя. Вон ше состої у утвєрджованю присуства и видзельованю мадярского елементу з язичней матерії руского и сербского языка за потреби формованя словніка. Як найвекши почежкосци спомнєм шлідуюци:

- а) Непостоянє подполного жридли о тим хтори гунґаризми директно превжати зоз мадярского языка, а хтори преїґ даяких других языкох (немецкого, сербского, турского, латинского и др.), як и проблем

доказованя и пренаходзєня жридлих же шицки наведзєни лексеми зоз сербского языка мадярского походзєня (напр. сербске слово *јарак* ше у сербским языку водзи же є турского походзєня; сербске слово *бал* – немецкого походзєня).

- б) Нехаснованє даєдних мадярских словох у языку-жридлиє (напр. лексема с. *жиљер*, р. *жедляр*, водзи ше як позичка з мадярского языка, а у мадярским языку нет податок о тей лексеми зоз тим значєньом).
- в) Неможљивосц у подполносци провадзиц дияхрону компоненту на материялу руского, односно не можеме точно одредзиц часово координати одредзєного язичного зявєня. Проф. др Юлиан Рамач при виучованю нашей вкупней лексики и одредзованю точних часових координатох наглашує же барз важни момент приселєня до нового краю.
- г) Так видзелює и лексику хтору Руснаци хасновали у старим краю (хтору принесли зоз собу до Бачкей) од лексичних пасмох од штредку 18. вику у новим краю.
- г) Неможљивосц одредзованя ступня прилапеносци одредзєного язичного зявєня при шицких бєшєднїкох руского языка.

У фонологийней анализи позичкох з мадярского языка презентовани регистри фонємох трох языкох. Поровнуюци их, алє уж и на перши попатунок, пришла сом до заключєня же мадярски язык богатши кєд слово о вокалох. На основи поровнованя мадярского, руского и сербского регистру фонємох обачлїве же у мадярским языку єст 14 вокали, а з нїх 9 не маю паралєли у руским и сербским языку (/á/, /è/, /í/, /ó/, /ò/, /õ/, /ú/, /ü/, /ű/).

Найвєкши подобносци при консонантох. Мадярски язык ма 26 консонанти, руски язык 27, а сербски 25. Вокали и консонанти трох языкох презентовани у таблїчкох и окончєна субституция вокалох и консонантох у сербским и руским языку. По окончєнєй субституциї мадярских вокалох и консонантох у сербским и руским языку, можеме ше зложити зоз твердзєньом проф. Едити Андрич же фонетска структура єдного языка найстабилнєйша и найменєй виложєна вонкашнїм уплївом.

При анализи на морфологийним уровню утвєрдзєнє же зоз шицких файтох словох мєновнїки найчислєнши и творя коло три штварцини виглєдовацкогo корпусу. У єднєй штварцини ше стрєтає зоз дїєсловами, прикетнїками, викричнїками и числовнїками. При анализи на морфологийним уровню гунґаризми дзелїме на: директни реплики,

виведзени слова, зложени слова. У фонологийней анализи пожичкох з мадярского языка презентовани регистри фонемох трох языкох, а при анализи на морфологийним уровню гунгаризми подзелени на директни реплики, виведзени слова и зложени слова. Илюстрована тиж и семантична адаптация словох, хтора розкласована до 16 семантичних групох, а потим дати даскельо приклади троязичного словника.

Мср. Сенка Бенчик

ЛЕКСИЧКИ ПАРАЛЕЛИЗМИ ЗАЈЕДНИЧКИ ХУНГАРИЗМИ У СРПСКОМ И РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У истраживању под називом „Заједнички хунгаризми у српском и русинском језику” указано је на речи сличне по облику у мађарском, русинском и српском језику. Приказана је фонолошка, морфолошка и лексичка адаптација речи које су ушле у русински и српски језик из мађарског: директно, или преко немачког, латинског или турског језика. Илюстрована је такође и семантичка адаптација речи, која је разврстана у 16 семантичних група, а дати су и примери тројезичког речника.

Мср. Senka Benčík

LEXICAL PARALLELISMS COMMON WORDS OF HUNGARIAN ORIGIN IN SERBIAN AND RUTHENIAN LANGUAGES

Summary

The study called Common „Words of Hungarian Origin in Serbian and Ruthenian Languages“ points to words similar in form in the Hungarian, Ruthenian and Serbian languages. There is a presentation of a phonological, morphological and lexical adaptation of words which entered the Ruthenian and Serbian languages directly from the Hungarian, or through German, Latin or Turkish languages. There are illustrated examples of the semantic adaptation of words, which is classified into 16 semantic groups, as well as the examples of trilingual dictionary.

Кароліна Джуджар, Руски Керестур

СУЧАСНИ РУШАНЯ У НАСТАВИ НА РУСКИМ ЯЗИКУ

Абстракт: У чаше пандемії корона вірусу, основним школом понукнути два модели роботи: основни и комбиновани. Родичи, школяре, наставніки и директоре школах ше намагаю запровадзиц препоручени напрямки же би шицко функціоновало, а на наставнікох мацеринского языка ше стої звесц уплїв англїзмох на найменшу можлїву миру.

Ключни слова: пандемия корона вірусу, основни и комбиновани модел настави; уплїв англїзмох на руски язык

Школа, як образовна, але и воспитна установа, стрета ше нешка з велїма спокусами. На тот завод експлікуєме лєм два: наставу у чаше корона вірусу и уплїв странских словох, окреме англїзмох на наш язык.

Тих дньох школи мали обовязку анкетовац родичох же як сцу же би їх дзеци провадзели наставу у наиходзащим школским року. Понукнути два модели: основни и комбиновани. Цо ше дотика основней школи, опредзелели ше за основни модел хтори подроумює наставу у школи. Комбиновани модел то комбинована настава: раз у школи, раз зоз дому. Дати и напрямки як треба організовац таку наставу хтора по основним моделу. Дзе єст дзеки, єст и рішеня. Медзитим, у такєй ситуації, сама дзека просто недостаточна.

Треба запровадзиц препоручени напрямки же би шицко функціоновало и же бизме шицки остали здрави и не пооберали ше. Дзелене на групи, дзелене на змени, скрацени годзини, дезинфіковане простору, умиване рукох, обовязне хасноване маскох, дружење и комуникация на дистанци, не дорушовац ше медзисобно, шедзене по одредзеной квадратури, єдни ходза по правилу по правим боку, врацаю ше по лївим... То препорученя хтори сцигли зоз компетентного министерства.

Шицко би то можебуц и було у шоре, кед би компетентни за просвіту такповесц не руцали чи косц, чи горуцу кромплю медзи просвітних роботнікох и родичох, а сами зоз себе зняли кажду одвичательносц. Кажду. Кед родитель пошле дзецко до школи и кед ше похори, хто тому будзе виновати? Родитель, бо го там послал, а родительови будзе виновати наставнік, бо озда недостаточно мерковав на нього. Кед дзецко остане дома (тот сценарий зме, нажаль, шицки дожили), слабо научи,

або обкерує роботу, або му дахто други пороби, а заш ше родичи буду трапиц. И хто тому виновати? Родитель, бо зохабел дзецко дома, а заш родительови виновнік будзе наставнік, бо го на таки способ ніч не научел.

Родичом такповесц дати вибор медзи подлим и горшим, а випатра же ту нет цо добре або недобре. Свидоми зме шицки же ше гу takiej ситуациі муша прилагодзиц шицки, а з намиру голем привидного функціонованя. Питаєме же докля так и у такой організації яка школом наложена годно функціоновац. Видзи же нам же дзепоедни не свидоми того же дзеци живи єства хтори любя бегац, бавиц ше, комуниковац, дружиц ше. Вони ані не бабки, ані не *роботи* же би як програмовани сподоби крачали, ставали, шедали, дихали и лігали по команди, теди кед ше им так пове.

Понеже тєраз пандемия, треба буц свидоми того же ше не роби у нормалних обставинох, а ані на способ на яки зме по тєраз були звикнути. Тото цо яснє то же би компетентни институції у просвити мали конструктивни план на хторим би ше систематично робело, а же би ше не правело проблеми и непоруозмења медзи наставним кадром и родичами и же би ше могло зачувац тото добре цо остало.

Директоре школах наисце тоти цо у принципе муша шицко обдумац, алє у тим случаю з боску помоцу. Прави ше *спейс шатл* без алату, без материялу. Понеже задлуженому министерству звичай обвиньовац других за своєю препущєня, уж мож обчековац їх типичну реакцію у случаю же настаню даяки проблеми (а настаню, ту нет полемики), озда такой у перших двох тижньох. А вєц ше можеме вращиц на гєвто старє – знаходз ше як лєм знаш, тиж з боску помоцу.

Други проблем о хторим бим сцєла винєсц своєю думанє то уплїв англїзмох на наш язык. Часто мож чуц и прєчитац же уплїв англїзмох, окремє при бєшєди младих у комуникації на дружтєвєних мрєжах таки, же го мож наволац „англоруски язык”, а то своєюфайтова змишанїна англїйского и руского языка. Тот уплїв окремє може буц обачлїви кєд ше дакус глїбшє зашкрабнє до лєксики інформаційних технологїях. А од того, якбачу, не мож сцєкнуц ані кєд биш сцєл. Гу тому, од дзєцох або од младших гєнерацийох мож чуц вшєлїяки незвичайни англїйски слова хтори по руски вивєдзєни. Зложє такє вирєчєнє же ше чловєкови зна у глави закруциц, прєто же змє просто не сигурни же о чим то вони приповєдаю. Хтошка когошик *пранковал*, або *дисовал*, та вєц хтошка прє тото *видрамєл*, а вєц даєдни *скриншотовали* дакого або *хаштаговали*. Та

так вец мож дакого *скришотовац*, або *баговац* и не треба *видрамиц* бо будзеце *дисовани*.

Нешкайши словнік хторихасную такволаниют'юбереи инфлуенсере (то тоти цо популярни на дружтвених мрежах) найчастейше не познати тим цо не нательо заступени у тим швеце сучасних технологійох. Так дружтвени мрежи принесли нови сленг, окреме при тинейджерох. Як и кажди язык, и тот ма свою историю хтора ище вше вчасна, так же не треба *видрамиц* коло того. Або треба? Кед у писаних составах на настави заступени таки поняца, вец уж мож повесц же дяблик однесол франту. Або ю принесол.

Сден з найпопулярнейших змистох цо школяре любя описовац то *пранкованє*, а пласовали го ют'юбере хтори виду вонка на улїцу и фиглою зоз другима людзми хтори не можу ані нагадац же о чим слово. Такому змисту найблізша дакедишня скрита камера. Прилапйованє заходних словох и їх мишанїнох ше ту вообщє не застановює. Каждодньово ше твори нови вирази и слова хтори ше хаснує на интернету же би ше кратко потолковало одреджене поняце або зявенє. Понеже млади провадза тренди, на тот способ починаю хасновац тоти новокомпоновани термини, а тоти цо старши и маю чувство же их час гажи, можу ше влапиц до їх звладованя, або ше просто за главу влапиц.

Но, ест и поняца хтори маю и достаточну дозу гумору у себе. З оглядом на ситуацию у якєй зме ше нашли, ніч не чудне же створене и нове поняце: *ковидиот*. Тото поняце означує особу хтора не зна, не розуми або не сце буц свидома опасносци од ковиду. Тото слово направене у англійским языку (зляти два слова: *ковид* и *идиот*) и цалком вироятне же постане интернационализем.

Гоч як ше указує потреба за англизмами, питанє же чи людзе свидоми значносци власного мацеринского языка. Факт же англизми ту, вшадзи коло нас, и же су потребни. Але, їх хаснованє ше муши ускладзиц з нормами руского языка, же би ше язык не губел и на концу не скапал. Найбаржей боляце у тим шицким же маме прекрасни и уникатни язык, а часто ше за нього ганьбиме.

Не мож ше не опитац же як можеме почитовац цудзе, кед ше зоз своїм так оруцуєме.

Зоз змаганя з руского языка у Школи у Руским Керестуре (2017)

Каролина Цуцар

САВРЕМЕНА КРЕТАЊА У НАСТАВИ НА РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У раду је реч о два савремена изазова наставе на русинском језику: основном и комбинованом моделу рада и утицају англизама на русински језик. Родитељи, ученици, наставници и директори школа настоје да реализују ова решења на најбољи начин, а наставници језика се труде да помодни утицај англизама сведу на најмању могућу меру.

Karolina Džudžar

CONTEMPORARY TRENDS IN THE TEACHING OF THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

This paper deals with two contemporary challenges of the teaching process in the Ruthenian language: the basic and the combined model of work and the influence of English words on the Ruthenian language. Parents, students, teachers and school principles strive to implement these solutions in the best possible way, and language teachers do their best to minimize the fashionable influence of English words on the Ruthenian language.

Любица Няради, Руски Керестур

МУЛТИКУЛТУРАЛНОСЦ И ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСЦ У ШКОЛСКОЙ ПРАКСИ ПРИКЛАДИ ДОБРЕЙ ОБРАЗОВНО-ВОСПИТНЕЙ ПРАКСИ

Абстракт: Законска регулатива просвітним роботніком дава можлівосц, напрямки и змисти на хторих можеме розвивац национални идентитет при дзецех и младих, пестовац културни вредносци своєї заедніци, але и других националних заедніцх зоз хторима жиєме у окруженю. Образовно-воспитни процес треба же би формовал младих людзох хтори буду почитовац вредносци мултикултуралного и интеркултуралного живота. На тим полю треба же би зме як просвітни роботніки були креативни.

Ключни слова: законска регулатива, мултикултуралносц и интеркултуралносц у прикладах добрей школскей пракси

Закон о основах системи образования и воспитания у дефиниції цильох наглашує забезпечованє потримовки целосному розвою дзецака або школяра. У наводзеню цильох образования и воспитания под точку 15 наводзи ше почитованє расней, националней, културней, язичней, вирскей, родовой, полней и возросней равноправносци, толеранції и уважованя розличносцх. Под точку 16 наведзени циль ше одноши на розвой особного и национального идентитету, розвиванє свідомосци и чувства припадносци Републики Сербії, почитованє и пестованє сербского языка и мацеринского языка, традиції и култури сербского народу и националних меншинох, розвиванє интеркултуралносци, почитованє и очуванє национального и шветового културного наслідства.

Виходи образования и воспитания як нова терминология под точку 15 наводзи ше же школяр треба же би мал „свідомосц о власней култури и розличносци културох, уважовал значносц креативного виражованя идейох, искустви и чувствох през розлични медії, уключуюци музику, литературу, виводзаци и визуални уметносци“.

Реализация виходох образования и воспитания забезпечує ше под час образовно-воспитного процесу на шицких уровнях образования и воспитания, през шицки форми, способи и змисти роботи у школи.

Угрупированих предметох еден час бул предмет Народна традиция, хтори познейше зоз реформами образования и воспитания утаргнути, але давал добру основу за розвой особного и национального идентитету школярох. Зоз терашню реформу уведзени предмет Проектна настава,

хтори може буц вихасновани за розвиванє національного идентитету школярох. Вон дава можлівосц розвиваня мултикултуралносци и интеркултуралносци у школскей образовно-воспитней пракси.

Тоти мултикултурални и интеркултурални образци и змисти ше можу вихасновац у образованю и воспитаню младих генерацийох през наставну у основних и штредніх школах, у звонканаставних активносцох и рижнородних школских активносцох хтори ше реализую вонка зоз школи.

Мам досц роботного искуствия, але ище вше уживам у своєї роботи и будучи генерациї учим и воспитуєм у духу вредносцох демократичного друства же шицки людзе еднаки и равноправни, же треба ценїц и любїц своєю, але почитовац и цудзе. Дзеци и млади упиваю тоти вредности през прилагодзени змисти, а окреме любя практични активности організовани пре промоцію културних вредносцох своєї заєднїци. У школи найвигоднейши условия за розвиванє, пестованє и унапредзованє мултикултуралних и интеркултуралних формох справованя младих.

Я ше з тей нагоди опредзелела за презентованє єного ширшого школского проєкту хтори зме обдумали як педагогийна служба за єден конкурс, а реализовали го тимски на уровню цалей школи зоз квалитетно обдуманима роботнями и активносцами за дзеци и младих. Проєкт мал назву *Хлеб у традициї мойого краю*, а мал за циль презентовац хлеб як вредносц у нашей рускей заєднїци зоз цо вещей аспектох. Ту зме ангажовали дзеци же би поприповедали зоз своїма бабами як ше то дакеди пекло хлеба у руских пецох.

Вигледовацка робота дзецох була представена през литературни описи бабових приповедкох о печеню хлеба, або зоз рисунками на исту тему. Друга активносц у нашим проєкту була нажива двом старшим женом хтори мали руски пец и алат потребни за печенє хлеба, а мали и добру дзеку демонструвац нам практично як ше то дакеди мишел и пекол хлеб. Треци крочай у упознаваню зоз хлебом то практична роботня мишеня и печеня хлеба у школскей єдальнї дзе участвовала група дзецох, а роботня ше закончела зоз коштованьом упеченого хлеба, але зоз маджуном, масцу и червену мелку папригу и швижого хлеба замачаного до цукру як дзеци дакеди єдли.

Дзеци уживали у тих практичних роботньох, а и ми просвитни роботнїки ведно з нїма. Штврти крочай у реализациї нашого проєкту була нажива пекари и розпатранє нешкайших, сучасних файтох хлеба . Пията група школярох, тє. новинарска секция достала задаток презентовац

нутритивну вредносц хлеба и здрави файти хлеба хтори ше нешка конзумую. Шеста група школярох була у пекари кед ше правела Паска, хлеб за вельконоцни швета. Зоз такима школскима и звонканаставними активносцами спатрели зме хлеб и одношене гу хлебу у нашей рускей заедніци. Продукти роботи шицких групох школярох представени зоз фотографийама у power pintu.

Друга часц проєкту то презентованє школских роботох и активносцох на Фестивалу хлеба у Бачкей Паланки, хтори бул на уровню держави, та и учашніки зоз нашей школи мали нагоду презентовац наш проєкт о хлебе и видзиц проєкти других школярох розличних националних заедніцох зоз цалей Сербії и иножемства. Ту нашо школяре мали нагоду видзиц одношене и вредносц хлеба при националних заедніцох зоз Войводини: Словацох, Мадярох, Румунох, Горватах, Македонцох и векшинского сербского народу. Дожице було за паметанє, интересантне и некаждодньове, а мали зме нагоду и покоштовац хлеби других учашнікох на Фестивалу хлеба. Упечаток зоз такого дружєня школярох заокружени зоз нашиву Музею хлеба у Петінцох.

То єден з добрих прикладах мултикултуралного и инеркултуралного презентованя змистох младим генерацийом дзе вони уча, здобуваю знаня о своєй култури и култури других зоз хторима жию у окруженю. Таки змисти дзеци любя, дзечне у нїх участвую и на таки способ здобути знаня оставаю запаметани занавше.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

- у образовно-воспитней пракси треба робиц на розвиваню национального идентитету школярох и чувстох припадносци заедніци;
- треба обдумовац интересантни форми и змисти зоз мултикултуралними и интеркултуралними вредносцама и ту просвитни роботніки маю можлівосци буц креативни и уживац у роботи зоз школярами.

Љубица Њаради

**МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ И ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ У
ШКОЛСКОЈ ПРАКСИ
ПРИМЕРИ ДОБРЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНЕ ПРАКСЕ**

Резиме

Војводина је специфичана географска и социјална средина, етнички разнолика, мултикултурална, мултијезичка и мултикофесионална. Средина различитости која је настајала вековима, где су се развијале различите културе, али су се те културе и преплитале, допуњавале, мешале и где су настајали нови универзални културни облици захваљујући интеркултуралним дејствима. Законска регулатива у образовно-воспитној пракси нам омогућава да те специфичности користимо у школи, у образовању наше деце. Задатак просветних радника је да квалитетно осмисле садржаје који ће младима бити интересантни.

Ljubica Njaradi

**MULTICULTURALISM AND INTERCULTURALISM
IN SCHOOL PRACTICE
EXAMPLES OF GOOD EDUCATIONAL PRACTICE**

Summary

Vojvodina as a region is specific geographical and social environment, ethnically diversified, multicultural, multilingual, multiconfessional. Environment that was growing through many centuries, where many diverse cultures have been developed; those cultures have been interlacing together, complementing, interlacing and where new universal cultural forms were originated, thanks to those intercultural actions. Legal duty in educational practice is allowing us to use those specifications at school, during education of our students. The assignment of a teacher is to project contents that are interesting for young people.

Ванеса Медєши и Ирина Папуга, Нови Сад

РУСКИ ЯЗИК НА ШТРЕДНІМ СТУПНЮ У НОВИМ САДЗЕ (2006-2020)

Абстракт: Попри порядней настави на основним ступню у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове и штреднім у Гимназії у Руским Керестуре, иницировано и виучованє руского языка як факултативного предмету за школярох хтори ходза до вецей штредніх школах у Новим Садзе. Настава почала 22. новембра 2006. року и тирва и тих роках.

Ключни слова: руски язык, штредні школи, штредне образованє и воспитанє, факултативна настава, штредньошколски интернати – доми школярох

Инициатива за организовање виучованя руского языка за школярох хтори ходза до штредніх школах у Новим Садзе порушали родичи на схадзки хтору зоз школярами основношколского возросту, а хтори пестую руски язык у Новим Садзе, организовало Дружтво за руски язык, литературу и културу 27. мая 2004. року у Руским културно-просвитним дружтве (РКПД), тераз Културним центре у Новим Садзе.

Пририхтованя за организовање настави цекли 2004, 2005. и 2006. року и з тим у вязи наглашоване же у АП Войводини, Република Србия, окрем Гимназії „Петро Кузмяк” у Руским Керестуре, нїгдзе нет настава на штреднім ступнюпо руски, а потреби за тим ступньом образования єст, як у Новим Садзе (напр. предложене организовање двоязичней гимназії на *сербским и руским языку*), так исто и у других штредкох: у Вербаше, Кули, Суботици, Шидзе итд.

Окрем того, у Новим Садзе постої традиция образования на руским языку (перша школа основана ище давного 1823. року). У периодзе од 1945-1950. рок прешлого вику була школа зоз порядну наставу по руски (од I-IV класу), а од 60-70-их роках та по тераз отримує ше настава руского языка як виборного предмету з елементами националней култури. Наставу организує два наставніци - професорки руского языка, и то у 10-15 основних школах у Новим Садзе, Сримскей Каменїци, Петроварадине, Ветернику (за вецей як 60 школярох), а и за дзеци предшколского возросту организовање виучованє руского языка у рамикох ПУ „Радосне дзецинство“, Нови Сад. У Новим Садзе 1971. року бул основани Лекторат за руски язык, хтори 80-их роках прераснул перше до Студийней групу за руски язык и литературу, а потим основана

Катедра за руски язык и литературу. Тих рокох то Одсек за русинистику на Филозофским факултету у Новим Садзе.

Пририхтоване за початок настави на шредньошколским ступню по руски у Новим Садзе облапало шлїдуюче:

1. Достата потримовка Покраїнского секретариату за образоване и культуру, Одделеня Министерства просвити у Новом Садзе, Национального совиту рускей националней меншини и Одбору за образоване Национального совиту, а о активносцох на тим плане обвисцене було и Министерство просвити у Београдзе, як и други институції у обласци просвити и образования;
2. Отримани вецей схадзки зоз родичами (5). Попри спомнuteй, хтора отримана 27. мая 2004. року, друга була 21. септембра 2004. року, треца 8. септембра 2005. року, штварта 3. септембра 2006. року и пията 13. новембра 2006. року;
3. Окончене евидентоване школярох зоз питальніком, односно анкету - 2005/2006. школского року ше приявили 19 школяре, а 2006/2007. школского року, кед окончене додатне анкетоване, було их 25;
4. Контактване зоз шредньошколскима интернатами – домами школярох у Новим Садзе: „Бранковим колом“ и Шредньошколским домом у Николаевской уліци у хторих под час школованя у Новим Садзе перебуваю и руски школяре новосадских штредніх школах;
5. Предложени и прилапени Наставни план и програма за тот ступень образования (хтори пририхтал проф. др Яков Кишюгас), учебніки руского языка и правилнік о профилу наставного кадру за преподаване на тим ступню настави. У „Службених новинох АПВ“, ч. 11 од 13. септембра 2006. року обявени Правилнік о Наставним плане и програми руского языка з елементами националней култури як факультативного наставного предмету за першу, другу, трецу и штварту класу штредней школи;
6. Предложени наставнік-професор руского языка: Наташа (Шайтош) Перкович з Нового Саду, зоз закончену Катедру за руски язык и литературу Филозофского факултету у Новим Садзе (зоз 23 % ценусом);
7. Достата начална согласносц Технічней школи „Йован Вуканович“ у Новим Садзе, як матичней школи и др Станка Матича, директора Школи у хторей мало буц шедзиско организовање наставних активносцох за школярох новосадских штредніх школах, як и розпорядок наставних годзинох у учальні (у прижемя), а Дружтво

за руски язык, литературу и культуру придало Библиотеки школи и єдно число кнїжкох и часописох на руским языку;

8. Настава почала 22. новембра. 2006. року, кед отримана и пригодна культурно-уметніцка програма у Технічней школи „Йован Вуканович“ (тераз „Милева Марич-Айнштайн“) у Новим Садзе, як и шветочни приєм хтори з тим у вязи у Вивершней ради АП Войводини пририхтал др Золтан Єгеш, тедишні покраїнски секретар за образованє и культуру на хторим були: др Славко Матич, директор Технічней школи, Бранимир Андрич, заменїк покраїнского секретара за образованє и культуру, Светлана Вуйович и Даница Стефанович, помоцніки покраїнского секретара за образованє и культуру, Славко Орос, председатель Национального совиту Руснацох, др Яков Кишюгас, председатель Одбору за образованє Национального совиту Руснацох и директор „Бранкового кола“, Ирина Папуга зоз Дружтва за руски язык, литературу и культуру, Наташа Перкович, професорка руского языка, Елена Кришпигер, советник у Покраїнским секретарияту за образованє и культуру, як и вещей школяре штредніх школах и представніки медийох на руским языку.

Приєм у Вивершней ради АПВ з нагоди починаня настави на штреднім ступню у Новим Садзе

Школского 2006/2007. року настава руского языка отримована зоз 25-30 школярами (хтори ходзели до 10-11 штредніх школах у Новим Садзе) и то штвартками од 17,30-19,15 годзин у Технічней школи (учальня 011 у прижему). Тиж предложене же би за школярох, хтори през тидзень не були у можливосци ускладзиц школски обовязки зоз

предложеним розпорядком годзинох руского языка, настава отримована суботами од 10,30-12,30 годзин у просторийох Руского культурно-просвитного дружтва (РКПД), тераз Руски культурни центр ул. Йована Суботича 8. у Новом Садзе. Професорка Наташа Перкович од Технічної школи доставала надополненє од 23%.

Дружтво за руски язык, литературу и культуру и Технічна школа порядне информовали штредні школи у Новим Садзе зоз хторих школяре ходзели на наставу руского языка и хторим наставніца Наташа Перкович на концу першого полроча и на концу школского року уписовала оцени до дньовніка. И у 2008/2009. школским року предлужене виучованє руского языка зоз коло 30 школярами. Настава отримована стреду од 17,30-19,30 годзин у Технічної школи и суботами од 10,30-12,30 у РКПД. Замену наставніци Наташи Перкович, хтора од фебруара 2008. року була на положніцким одсутстве окончовали кратши час Александар Мудри, а потим Татяна (Яким) Мученски, професоре руского языка и литературы.

Школского 2008/2009. року почало виучованє руского языка и за школярох штредніх школах у Шидзе. Наставу у Гиманизії „Сава Шуманович” зоз школярами Гимназії, Економскей и Технічної школи у Шидзе організовал Зденко Лазор, професор руского языка и литературы, але без фин. надополненя. Вон тераз у Гиманизії преподава русийски язык, а руски язык ше з часу на час отримує през язични и литературни роботні.

Наставніци Наташа Перкович и Зденко Лазор сотрудзовали и радзели ше коло реализації наставного плану и програми, черали кнїжки и часописи на руским языку, участвовали на стретнуцох руских школах и других культурних и литературних програмах и прекладательних роботньох.

Зоз переходом наставніц Наташи Перкович на другу роботу 2013. року (до Прекладательней служби Скупштини АПВ) престало отримоване годзинох руского языка на штреднім ступню, медзитим, уж идуцого 2014/2015. школского року руски язык предлужела преподавац Ванеса Медеши, теди абсолвент руского языка на Филозофском факултету у Новим Садзе (тераз дипломовани русиниста филолог) и то суботами (од 9-10 годзин) у Технічкэй школи „Милева Марич Айнштайн“, Гагаринава 1, и пондзелками (од 20-21 годзин) у Штредношколским доме „Бранково коло“, Висарионова 3 у Новом Садзе, без фин. надополнення.

З тим у вязи ознова контактоване зоз Технічну школу „Милева Марич Айнштайн“ у Новим Садзе зоз молбу же би ше предлужело виучоване руского языка. Мира Ковачевич, секретар ТШ информовала Дружтво же на схадзки Управного одбору, хтора отримана 15.09.2014. року у Новим Садзе (допис у прилогу) потримане предкладане Дружтва о дальшим сотрудніцтве на отримованю факультативней настави з елементами националней култури на руским языку на хтору ходза школяре штредніх школах у Новим Садзе, як и о порихтаносци же би Школа обезпечела простор (учальню) за наставу у школи, але без фин. надополнення наставніци.

Професорка Ванеса Медеши ше намага зоз програму хтора ше реализує у тей обласци розвивац интересоване школярох штредніх школах за руски язык, литературу и културу, пестовац мацерински язык и розвивац интересованя, упознавац и осучаснювац наставу руского языка на штредньошколским ступню образования и воспитаня у Новим Садзе, як и здобувац комуникативних компетенцийох на руски языку, а тиж и упознац усну и писану традицию на руским языку и поспишовац активне одношенє гу цеком култури и образования на руским языку.

Активносци, попри годзинох руского языка, отримовани и през литературни стретнуца, промоції кніжокх и публикацийох, креативни роботні, писанє литературних роботох школярох и обявйованє у часописох за младих (МАК) и Зборніку роботох *Studia Ruthenica*. Школярски роботи под назву: „Руски язык як мацерински“ и „Розвой руского языка през периоди и часи“, хтори писали школяре штредніх школах обявени у *Studia Ruthenici* ч. 22. и 23. Огранизовани нащиви библиотеком, руским школом и Гимназії у Руским Керестуре, участвоване на стретнуцох руских основних и штредніх школах, означовани рочніци и медзинаридни дні у обласци образования, литератури и култури: Дзень мацеринского языка, Дні Миколи М. Кочиша, Поетски нїтки Меланії Павлович итд.

Школяром хтори ходза на наставу руского языка професорка Ванеса Медеши на першим полрочу и на концу школского рока уписує оцени у школах до хторих ходза, а то тоти школи: гимназії, медицинска, електротехнічна, економска, технічна, транспортна школа итд. На години приходза коло дзешец школяре у Технічней школи, а тиж тельо и у „Бранковом коле“. Школяре на читанє доставали, односно и доставаю часопис за младих „Мак“ НВУ „Руске слово“, а од Дружтва за руски язык, литературу и културу Зборнік роботох *Studia Ruthenica* и други виданя. За порядне ходзенє на наставу руского языка школяре достали и вещей припознання зоз меном „Славка Сабадош“.

Професорка Ванеса Медеши ше ангажує и у рамикох Активу наставнікох руского языка. По закончених основних студийох руского языка на Катедри за руски язык и литературу, односно Одсеку за русинистику Филозофского факультету 2016/2017. року у Новим Садзе тараз, односно тих мешацох ше находзи на мастер-студийох истого факультету.

Факультативну наставу у Новим Садзе професорка Ванеса Медеши отримує добродзечне, односно без финансового надополнення, маюци у оглядзе же компетентни институції за тот ступень не обезпечую фин. средства, цо би у наступним периодзе требало вигоднейше ришиц и обезпечиц средства и за факультативну наставу на штреднім ступню на руским языку, як и за други языки националних меншинох-националних заєдніцох на хторих ше у АП Войводини, Републики Србії организує настава, односно воспитно-образована робота у школах.

Медзитим, уж треци школски рок, односно од 2017. року, Дружтво за руски язык, литературу и културу през Конкурс Покраїнского секретарияту за образованє, предписаня, управу и национални меншини-национални заєдніци за унапредженє штреднього образования у АП Войводини обезпечує одредзену суму средствох (рочне 30.000,00 динари) хтори ше реализує за организацию и осучасньованє настави руского языка на штредньошколским ступню, односно за промотивни активносци и за ангажованє наставніка/професора руского языка (през контракт о надополненю: бруто 20.000,00 дин., нето 14.000,00 дин.) у рамикох штредньошколскей програми, маюци у оглядзе же за ше тот ступень факультативней настави зоз школярами штредніх школах у Новом Садзе, як надпомнуте, реализує без финансовой потримовки и надополнея з боку школи.

Медзи школярами хтори ходзели на факултативни годзини руского языка и тоті: Мирко и Томислав Пап, Михаил Дудаш, Ана, Михайл и Мария Римар, Тамара и Мая Белобрк, Татьяна и Марияна Бучко, Виктор и Марина Сакач, Настася и Татьяна Шайтош, Андреа и Мелита Рускаї, Соня и Марко Раич, Даниел и Дина Мудрох, Петар и Иван Горняк, Ива Букатко, Евгениє Новта, Тияна и Аня Виславски, Кристина Живоєвич, Мирон Грубеня, Лидия и Ваня Каменїцки, Мая и Дамир Орихан, Калина Павлович, Борис Беук, Ксения Еделински, Альоша Виславски, Александра Яншик, Силвестер Тот, Деян Трифунович-Киш, Лариса Иванов, Ивана Чутурила, Мирияна Николич, Ивана и Александра Торжич, Таня и Мирослав Стричко, Соня и Аня Гудак, Тамара Салаг, Ивана Колесар, Мартина Шепински, Иринка Колесар, Иван Михальовски, Бояна Голик, Милан Прванов, Тамара Мудри, Ваня Малацко, Даниела Опачак, Наталия Тиркайла, Адрияна Тома, Желько Барна, Ана Костич, Алексей Сивч, Олеся Рамач, Мая Буша, Саша Салонтаї, Никола Киш, Маркус Грубеня, Марияна Венчельовски, Андрей Симунович, Елена Кухар, Андрей Орос, Иван Ловас, Андрей Канюх, Александар и Николая Сивч, Лариса Цвеїч и Ваня Хома.

На годзини руского языка на штреднім ступню ходзели и: Теодора Кермеци, Мартина Грубеня, Ивона Бодвански, Владимир Венчельовски, Лидия Вереш, Оливера Пап, Петар Хромиш, Алексей Кухар, Татьяна Гайдош, Марина Грубеня, Елеонора Грубеня, Альоша Виславски, Ана Мария Иван, Никола Грубеня, Александар Планкош, Елена Човс, Мирослав Тимко, Елена Фаркаш, Ивана Чордаш, Ивана Бучко, Филип Няради, Филип Костелник, Дарян Белак, Дарян Рац, Александра Горняк, Александра Русковски, Михаела Еделински, Светлана Балїцки, Татьяна Буила, Елена Сакач, Жоржина Баран, Антония Тиркайла, Наташа Шовш, Михаела Еделински, Мая Медєши, Наташа Джуджар, Даниел Перкович, Каролина Гарди, Лука Вуячич, Страхиня Сакач, Теодора Русковски, Марияна Мали, Давид Шанта, Желько Сопка, Иван Чижмар, Леон Юрич, Даяна Рац и други.

Зоз настави руского языка у Технічней школи „Милева Марич Айнштайн”,
Нови Сад (2008)

Зоз настави руского языка у „Бранковим коле“, Нови Сад (2018)

Ванеса Међеши и Ирина Папуга

**РУСИНСКИ ЈЕЗИК НА СРЕДЊЕМ СТЕПЕНУ
У НОВОМ САДУ
(2006-2020)**

Резиме

Русински језик се у оквиру редовне наставе организује у основном васпитању и образовању у Руском Крстуру, Куцури и Ђурђеви, а на средњем степену само у Гимназији у Руском Крстуру. Међутим, у контактима са ученицима и њиховим родитељима иницирано је изучавање русинског језика, као факултативног предмета за ученике који похађају више средњих школа у Новом Саду. Предлог је прихваћен и настава је почела 22. новембра 2006. године и овија се и ових година.

Vanesa Medješi i Irina Papuga

**THE RUTHENIAN LANGUAGE AT THE SECONDARY LEVEL
(2006-2020)**

Summary

As part of regular classes, the Ruthenian language is organized in primary education in Ruski Krstur, Kucura and Djurdjevo, and at the secondary level only in the High School (Gymnasium) in Ruski Krstur. However, in contacts with students and their parents the classes of the Ruthenian language were initiated as an optional subject for students attending several high schools in Novi Sad. The proposal was accepted and classes began on December 6, 2006 and have been going on since then.

Гавриїл Колєсар, Канада

**РАДОСЦИ И СМУТКИ ДВОХ РУСКИХ ПРЕДНЯКОХ У
ВИСЕЛЕНСТВЕ**

**Др Владимир СОЛОНАР (1926-2012), патолог
Дюра ШОВШ (1929-2020), ветеринар**

Абстракт: У прилогу слово о двох Руснаках хтори, медзи виселенцями на америцким континенту, були окреме почитовани. То др Владимир Солонар, патолог, Керестурец, и Дюра Шовш, ветеринар, народзени у Кули, але у шерцу, по чувстве бул Керестурец. Богати материял автора зоз розгваркох з німа ясно ошвицує їх живот и як интелектуалцох, преднякох и родолюбох руского роду у найкрасшим значеню того слова.

Ключни слова: Владимир Солонар, Дюра Шовш, виселенци, радосци, смутки, „пошли до швета“.

Владимир Солонар

Дюра Шовш

Живот ме благословел же бим на моїх новинарско-номадских драгох по Европи и Америки особне стретнул, або ступел до контакту з постредством интернету або класичного телефона зоз пар тисячи людзми. Каждє таке стретнуце у мене збуртовало векши або менши розмах творчей енергиї, а плоди наших розгваркох оставали записани на паперу, на магнетофонских пантліїкох або касетох, на сучасних дигиталних войс-рекордерах або директно на гард-дискох моїх компютерах. А потим, формовали ше як приповедки о наших Руснацох хтори идилични преділи ровней Войводини охабели за собу и, пре хто зна яки шицко мотиви, нашли ше у Австралії, або у Аргентини, Немецкей, Шведскей, Америки,

Канади, на Новим Зеланду, та у других жемох и крайох швета. После 2000. року сом мал, дзекуюци технології, незвичайно интересантни и змистово розгварки з вещей нашима людзми хтори ище там 50-их або 60-их роках XX стороча „пошли до швета“.

Спомедзи тих контактох, без даякого ваганя, видвоюєм розгварки зоз двома Руснаками хтори, медзи виселенцами на америцким континенту, були окреме почитовани. То др Владимир Солонар, патолог, Керестурец, и Дюра Шовш, ветеринар, народзени у Кули, але у шерцу, по чувстве, бул Керестурец. Мойо якешик щесце бул факт же сом их обидвох, давно, и особне познал, але як седем-осемрочни хлапец, вони були приятелие мойого оца але знали и мене, хлапчика хторого Єфрем Колесар водзел за руку кед ше дагдзе ишло, и тот факт нас, на непояшнююци способ, у самим старту розгваркох барз збліжовал. Же бим, под час наших розгваркох, не мушел записовац призначки на папер и так губиц континуитет розгварки, я их обидвох замоддел най ми допуца знімац нашо розгварки и познейше их анализовац и обрабляц. Моя особна статистика указує же мам з німа двома, у периодзе од 2011-2017. рок коло 30 годзини знятих телефонских розгваркох. Зоз др Солонаром зме мали и особне дописованє з писмами од 2002. року. Др Владимир Солонар закончел свою мисию на тим швецє у октобре 2012. року, пан Дюра Шовш у априлу 2020. року, але я нашо розгварки обробел у медзичаше и достал сом богати материял хтори ясно ошвицує їх животи як интелектуалцох, преднякох и родолюбох руского роду у найкрасшим значеню того слова. Пробуєм ту у кратких смугох дац елементарни податки о їх живоце, кариєрох, о їх радосцох и смуткох, о бурйох у їх душох хтори их дзекеди трапели...¹

Владимир Солонар народзени 1926. року у фамелиї Єлени и Константина Солонара у Руским Керестуре. Його мац Єлена була позната керестурска апатикарка и здравствена просвителька. Школовал ше у родним месце, потим у гимназиї у Новим Садзе и Баї, медицину закончел 1953. року у Загребе, а специализацию у патології у больніци у Новим Садзе. Пошол 1959. року до Французкей, дзе остал и робел як патолог два роки, але питал и достал уход до ЗАД дзе одпутовал 1961. року. Мушел прејсц процес нострификації дипломи и потвердзиц знаня як специалиста-патолог, а то були, як гуторел, „його библийски седем посни роки“.

¹ Зредаговани змисти розгваркох зоз В. Солонаром и Дю. Шовшом и його супругу Веру буду обявени як интегрални текст у єдней кнїжкѣ хтора у пририхтованю як билингвалне виданє, по англійски и по руски.

У Філадельфії упознав и винчав ше зоз Гилду Улман хтора емигрувала зоз Восточней Немецкей и о пар роки достала сина Артура. Фамелия 1966. року прешла на други кінець Америки. У держави Вашингтон закончел по другираз спеціалізацію патології, народзели ше им дзивка Корина и син Теди. Владимир Солонар достал 1968. року стаємну роботу патолога у больніці у держави Монтана дзе робел полни 23 роки, по пенсію. Дзеци повирастали и Солонарово достали и шесцєро унучата.

У єдней розгварки гварел „я у жеми не видзел же будзем мац таку шансу яку бим мал у иноземстве. Не мал сом даяки проблем на полю политики або индзей, єдноставно, сцел сом лепши живот дагдзе у Европи, у Америки або Канади. Читал сом, презнавал сом ше и було ми яснє же лєм вонка зоз жеми буду лепши шанси. Чловек ше вшадзи муши бориц, але там ше може лепше жиц и дзеци ховац без ограніченьох. Моя амбіция була добри дохтор буц и за себе и за свойо потомство лепши живот осигурац.“

И осигурал го. Солонарово мали у варошику Гевр (Navre) на сивєру Монтани дзе Владимир робел и у Полсону, дзе жили як пензионєре, красни хижи, вишколовали дзеци, путовали до Европи, на Гаваї, по Америки, двараз у нїх були госци Владимірово родичи з Керестура.

Медзитим, вон ше, у наших розгваркох, досц часто врацал до прешлосци, розпочинал приповедац о тємох хтори були покус и носталгично ниянсовани.

– Памєтам, мали зме у школи лавки, давни лавки, з такима цо маю дзиру у штредку дзе ши могол фляшичку зоз тинту положиц. Нєшка то випатра шмишне кєд приповедам о тим же сом ше у першєй класи учел писац на школских таблічкох. Напишєш, учитель опатри, и вєц посцєраш, шицко нєстанє, и можєш новє писац.

Так вон описал його перши „таблєт“. З якушик незвичайну радосцу приповедал о прекрасним смаку бєлюшох, о резанкох з маком, о купаню влєцє на бєгєлю. Модлєл мє най му прєбачим на, по його думаню, досц слабим руским язиком на хторим приповеда а я, з другого боку, бул фасциновани як вон чисто бєшєдовал по руски, вєльо чистєйше як цо нєшка бєшєдує звичайни Руснак у Войводини. Вон хасновал даєдни

слова хтори нешка барз ридко мож чуц. Зоз кратким виреченьом: „я у Америки скоро 50 роки, але и teraz ше по руски модлїм и по руски рахуєм у глави“. Указал ми яки наш, людски мозог, невіроти. Приповедал ми:

– Мой приятель Дюра Шовш, ветеринар у пензії з Висконсину, дзекеди ме навола, так, 3-4 раз през рок. И вец, часто, ми почнеме бешедовац о Керестуре и рушине по Новим шоре, та по Куртим шоре, вец назад по Маковски шор, знали зме каждую хижу дзе нам бивали пайташки, пайташе або познати. И на концу розгварки Дюра ми през шмих гварел: „Владку, га ми були добри пол годзини дома, у Керестуре!“

Медзитим, под час нациви Рускому Керестуру 1976. року др Солонар спознал животну правду же, кед ше раз пойдзе зоз власного гнізда, вец ше вещей „не мож дому врациц“. Ми ше, гварел ми, з роками меняме, а и дом ше меня, та человек ма чувство же є странец и у своїм родним месце. Вон тоту правду, як інтелектуалец, цалком розумел, але його шерцо таке сознанє не припознавало.

Солонарово мали компютер але вон, Владимир, не бул досц схопни у його хаснованю. Охрабровал сом го най прешири свойо знаня о компютеру и най го интензивнейше хаснує, а вон ме обезхрабровал з одбиваюцу констатацію же „там дзе ше я уж помали рихтам – не треба компютер“. Пробовал сом му посилац на їх мейл рижнородни линки за красни теми о Руснацох и Руским Керестуре, дацо му з того указал унук, але векшина оставала недоручена. Я вец пременел способ и послал сом му по пар ЦД-и наших, руских шпиванкох. Бул одушевени, написал ми „вельку ши ми радосц направел. Слухам нашу музику teraz скоро кажди дзень – добре за душу!“ Окрем слуханя нашей музики, вон мал ище пар свойо любови през дзень:

– Я вельо читам, то єден з найвекших дарох Америки – богата и прекрасна англійска литература, читам вельо годзини бо кобурим з високим прициском, робим тиж и у загради и – малюєм.

О тим же ше занїма з мальованьом я ніч не знал и любопитлїво сом го замодлел най ми о тим його гобию вещей напише:

– Знаш, як сом ше пензионовал, я ступел ту у Монтани до єдного коледжу бо сом жадал прешириц знаня у єдней обласци хтору сом любел ище як хлапец, и у познейшим живоце. Я любел райзовац и мальовац. Єден полни рок сом студирал предмет „Мальованє з олейовима фарбами“. У тей роботы сом дожил вельо радосци, уживал сом у тим. Я себе долу, ми би то наволали пиньвица, направел ателє и там я мальовал, не бул сом анї вистати, анї гладни, лєм сом мальовал и мальовал до 10

або 11 годзин вечар. Така активносц, такі гоби, не лем же ми помогла на психологійним плане у роках кед сом поставал вше старши бо сом мал у тей активносци вельо радосци, вельо задовольства, але сом, задумай, з часом дошол и по тот уровень же сом, о даскельо роки, могол и предавац свойо малюнки.

Дзешка у пиятей децении обачел же ма повисшени кревов прицисок, тримал же то нашлїдзел од мацери Єлени хтора мала тиж бриги з нїм. У наступних пар деценийох тот прицисок му ослабел шерцо, мушел мац зоз собу окремни апарат хтори му обезпечовал надосц оксигену за шерцо же би нормално робело. Але, шерцо и далей було непредвидлїве и у половки децембра 2011. року ми гварел:

– Пред тижньом, праве на мой родзени дзень, положили ми пейсмейкер до першох бо сом остатні час мал вельки кобури, скоро сом замлел, перша помоц приходзела пре мене. Тераз ше лепше чувствуем. Можебуц ми тот пейсмейкер дакущичко предлужи живот, але уж помали, як ше то гвари, треба ше рихтац... Вам, як младим людзом, можем повесц же зоз старосцу, кед придзе час за тот вельки одпочивок, то анї не випатра страшне, анї ше человек не бої нї од чого, голем я так чувствуем.

А любел живот, шицки його дари цо живот опрез нас кладзе. Радовал ше и значним, але и дробним стваром и дожицом. У єдней розгварки ми гварел:

– Кед о своїм досц длугим живоце роздумуем, свидоми сом же кельо добрим людзом, а насампредз своїм родичом, мам подзековац за помоц и храбрене. Ниа, на вельким зме озеру, а за озером стоя, як Алпи, високи гори, то часц горского венца Роки маунтинс. Прекрасни гори. Та я не знам же як сом то заслужел у старосци жиц на таким прекрасним месце. Ми жиєме так, як на салащу, не у варошику, та на пошту, до предавальнї и индзей одходзime на авту. Я, на 85 роки, ише вше гонїм авто. А барз сом подзековни же сом себе ту, у Америки, добру, вирну пару нашол за живот, мою супругу Гилду.

Зоз супругу Гилду пожил у малженстве 50 роки. Складали ше, дополньовали, тройо дзеци виховали, а вец з радосцу дочековали и дзеци и унучата кед пришли вельки швета, кед ше фамелия Солонар сходзела у нїх. Дзеци тримал за Божи дар, видзел у нїх и власну будучносц и єдно свойо виполненє як человека.

На початку 2012. року Владимир и Гилда Солонарово ше преселели блїжей гу їх дзивки, до варошу Сиєтлу. Корина сцела над нїма мац надпатрунок и буц им при руки вше кед им требала помоц.

Нажаль, у новим краю Владимир Солонар бул лем неполни рок. Здраве ше му погоршовало, шерцо му вше баржей слабело и престало дуркац всоботу, 13. октобра 2012. року. Корина ми явела же умера, дала ми число телефона його хижи у шпиталю. Такой сом наводал и вон дзвигнул слухалку, бешедовали зме, гварел ми же при ньому паноцец, же ма остатню причасц, и я му предложел же го дас о годзину наволам. Бул сом остатні Руснак хтори з нїм бул у контакту у його остатніх годзинох живота.

Др Владимир Солонар бул інтелектуалец окремней файти, любел свой руски род, ценел Руснака и почитовал, чудовал ше як така гарсточка людзох могла тельо того красного створиц од приселєня до Южных крайох та по кєнєц XX вику. Владимир Солонар бул родолєб у найкрасшим значєню того слова, Керестурец хтори вше остал, голєм з пол свойого шерца, як вон пар раз гварел, у його милим Керестуре.

Владимир Солонaр и Дюра Шови ше познали зоз часох їх дзєцинства и приятельство предлужєли и у Америки на телефон, нащивїовац ше нє могли часто бо були єден од другого оддалєни коло 3.300 км. Були блїзки по скрито-носталгичней любови гү старому краю, мали широке образованє, високу особну културу, обидвомє барз пошвєцєни своїм фамелийом и своєй роботи, алє у даєдних аспектах своїх характерох були скоро антиподи.

Владимир Солонaр бул змирєни як особа, мал солидну самокєнтрєлу, ємотивни и зоз розвитку ємпатию, у оснєви перфекциониста, покус резервовани гү непознатєй особи, з розвитку єстетикy, талантовани и креативни, одмалючка мал усадзєни и развити рєлигиозни погляд на живот.

Дюра Шовш бул одлучни, з дзекеди експлозвним темпераментом, барз контактни з другима и шармер, бешедліви, полни самодовирия, безкрайно любопитліви, односно буквално „гладни” информацией о шицким коло себе.

Дюра Шовш, син Кирила Шовша, по походзеню зоз Дюрдьова и Феброни нар. Чижмар зоз Руского Керестура, народзени 19. октобра 1929. року у Кули. Приповедал ми:

– Мой оец Кирил, спрам шицких писаних податкох, матуrowал у Ужгородзе, теди то бул Унгвар. Вон наодзени 1901. а могол мац 12 роки кед пошол там на школованє, то би могло буц 1912. або 1913. року, дому ше врацел неoдлуга потим як вибухла Октоберска революция.

Припознали му гимназию та почал робиц як учитель, а познейше, я не знам як ше му то удало, пришол до Керестура и робел у општини.

Ту ше упознал з мою мацеру. Моя мац Феброна була народзена 1904. року. Мам ту слику кед 1913. чи 1914. року ишла до Львова до школи. Ёй оец Андри Чижмар пошол 1914. року до Америки и нїгда ше вецей отамаль не врацел. Вона и ёй младша шестра Аранка жили з мацеру Ану, бидовали, и моя мац була примушена на свойо 15 роки одац ше за гдовца Янка Джуню. Достали дзивку Амалку, але ту не було любви и малженство ше розпало о 5-6 роки.

Дюра роснул у Кули, ходзел до основней школи, та вец до гимназиї у Вербаше. Баба Ана Чижмарова у Руским Керестуре була блїжей як дїдо и баба по оцови у Дюрдьове, та Дюра одмалючка велї днї през лето препровадзал у Руским Керестуре. Окреме любел час кед приходзели вельки швета, Карчун або Велька ноц, бо ше теди цала фамелия по мацери сходзела у баби Ани. До валалу у таких нагодох приходзели и його пайташе и пайташки хторих по теди поупознавал у Керестуре. Влеце часто одходзел з дружтвом на бегель.

О школованю у вербаскей гимназиї ми дал и тоту статистику:

– Моя генерация була друга генерация хтора матуrowала по войны. Нас було 18 у класи, а медзи нїма було досц Руснацох, були там Кирил Будински, Керестурец, познейше зубар, та Кирил Планчак, Владо Тимко, Юлин Кухар, Коцурци, познейше паноцове, а бул и Фейса, син учителя

Янка Фейси, з Коцура. Трецина класи тей генерації були Руснаци, цо указує же ше теди школовала нова, млада генерація рускей інтелигенції.

Дюра Шовш студирал ветерину у Београдзе, там упознав вецей студентох Руснацох, упознав и свою будуцу супругу Верицу Цвеїч. Винчали ше рок пред його дипломованьом. Дюра Шовш дипломовал и свою першу роботу достал у Руским Керестуре и на Косанчичу. Неодлуга Дюра и Вера прешли жиц и робиц до Вербасу и ту ше досц длуго затримали. З Вербасу Дюра Шовш пошол на роботу до Швайцарскей дзе остал вецей роки, а Вера жила у Вербаше зоз сином Александром хтори почал ходзиц до основней школи. Под час роботи у Швайцарскей Дюра послав молбу до америцкого конзулату же би йому и його фамелиї було одобрене уселєне до ЗАД.

Прешли шицки лікарски препатрунки, достали потребни документи и 1970. року одпутовали до ЗАД. Истого року Дюров дідо по мацери, Андри Чижмар, умар у Барбертону, Огайо, мал 92 роки. Дюра ше з нїм дописовал, але ше нігда з нїм не стретнул. Вера Шовш, Дюрова супруга, приповедала ми у єдней з длугших телефонских розгваркох даскельо мешацї потим як Дюра Шовш умар:

– Паметам же у єдним писме Дюрови його дідо Андри написав же „Сину, не приходз! Нігда не постанеш Американец!” А мой Дюра, вер ми, любел тоту Америку ище у часох кед ми двоїо ходзели як легинь и дзивка. Мне нігда ніч не цагало пойсц до Америки, а вон исту тоту Америку любел на єден непояшнююци способ!

Кед Шовшово сцигли до Америки, Дюра Шовш мал 40 роки, бул у найкрасших роках, на верху творчих моцох. Другу часц живота, полни 50 роки, препровадзел у тей жаданей и у тей „преклятей“ Америки.

Населели ше до варошу Грин Бей у союзней держави Висконсин. Дюра напредовал, розуми ше, нострифіковал свою ветеринарську диплому, достал лиценцу же би могол робиц. Робел як ветеринар и як лиценцовани санитарни инспектор, лиценца му важела за роботу з коньми и зоз дробними животинями. Понеже мал и лиценцу за роботу санитарного инспектора, точнейше, вон препатрав месо у вельких клальнях и, кед було шицко у порядку, одобривал продукцію. Як инспектор путовал по цалей держави Висконсин. На початку роботи схопно вихасновал єдну шансу – зробел царски рез на крави, а таке теди ветеринаре у Америки не робели, после чого му нашироко були отворени шицки дзвери. Глас о нїм ше преширел и здобул почитованє америцких фармерох хторим кажда виратована крава и целятко, на таки способ, вельо значели. „Можем

чистей совисци повесц – гварела ми Вера Шовш – же мой человек, Дюра Шовш, и ту у Америки и вшадзи дзе бул зоз службу, бул почитовани, шицки го почитовали и як человека и як фаховца“.

Под час школованя у вербаскей гимназиї, потим на студийох у Београдзе и на своєй роботы у Керестуре, та у Вербаскей општини, вон упознал велїх людзох хторих и я познал и прето нашо розгварки були досц конкретни, о людзох о хторих зме надосц знали. Дюра бул любопитлїви, велї години зме бешедовали и часто ше случовало же вон мнє випитовал и наганял на роздумованє, а не я його. На початку каждой нашей розгварки вон мнє перше випитал цо робим тих дньох на компютеру. Уж як пензионер, Дюра Шовш упознал ефикасносц мултилатералносци хаснованя компютера и добру часц шлебодного часу препровадзовал на интернету. Розуми ше, не бул вон даяки експерт за компютери, але ше потрудзел тримац крочай з часом и розумел суцносц дигитализації. Бул одушевени з тим цо я робел на интернету и сцел о тим знац шицки деталї.

И Дюра и Вера ше, як родичи, радовали успехом у школованю їх сина Александра. Саша бул одлични и замерковани школяр и студент. Дипломовал 1984. року медицинску микробиологию на Висконсин университету у Медисону, магистровал 1989. року, а докторовал 1995. року на Державним университету Айови. Александер Саша Шовш нешка позарядови професор микробиології на оддзеленю за биологию Висконсин университету у варошу О Клер (Eau Claire) .

У Грин Бею Шовшово нашли и особну и социялну сигурносц, справили хижу, и нашли велїх приятельох у шорох виселєнцох зоз Немецкей и Польскей. Як особа, Дюра Шовш любел дружтво, любел контактовац з людзми, з приятелями и бешедовац на велї теми.

У вещей нагодох зме розправляли и о здравственим стану нас обидвох и я ше скоро аж претрашел кед сом чул його стан и историю його хорогох. Мал стаємни проблеми зоз шерцом бо мал часту аритмию шерца та му бул положени пейсмейкер до першох, а пре часточне заверанє кревових жилов, мал уруцени три стенти коло шерца. Остатнїх роках мал початни ступень лейкомиї, а указало ше же не ма достаточне количество тромбоцитох и бул у стаємней опасносци бо ше му евентуални рани барз чежко зарастали. Кед пошол до зубара, мушел наглашиц же ма тот проблем, бо була опасносц же, кед винє, наприклад, зуб, вон там, у зубара, и викирвали до шмерци. Под час роботи як ветеринар у єдней

нагоди, кед лічел єдного коня, не примерковал и конь до нього досц mocno виргнул дагдзе у преділу похребцини.

О тим ми Вера Шовш виприповедала:

– Моцно го тот конь вдерел, покалічел, але вон не указовал даяку слабосц пре тото каліченє, предлужел робиц далей. Я себе думам же ту бул початок його проблемох зоз похребцину. Кед уж бул старши, почал ми кеди-некеди приповедац о тим кельо його баба жила, та дїдо, та там дахто други у родзе... Я преривала його приповедки з питаньом же прецо ми то, тераз, о таким приповедаме. И вон ми раз, здогадуєм ше, одвитовал:

– Га знаш, Веро, я думам же я помали умерам...

– Га як же то можеш помали умерац, цо то приповедаш!?

– Я, помали, Веро моя, умерам! – повторйовал вон свойо.

Не випатрало то як дацо озбыльне и прешли надосц роки але, у остатніх тижньох його живота ше указало же похребцина була главани проблем його трапезох, церпел страшни болі, невитримуюци болі, требал буц оперовани пре два досц очкодовани похребциново персцені, але гирурге, його приятеле, не шмели розпочац таку операцию и пре його проблем зоз тромбоцитами. Була барз велька виroyтносц же би умар под час операциї. Церпел страшни болі, организем му слабнул...

– Вон ситуацию видзел иншак як я – приповедала Вера Шовш – вон чувствовал же умера и, буквально, сцекнул одомне, озда, же бим не видзела же умера. Пошол до Грин Бею до больніци, поволал сина Сашу най придзе гу ньому и дал му инструкции, свойо остатні жаданя, цо ма шицко зробиц и наказал му най чува мацер кед вон умре. То було 11. априла 2020. року. Истого дня познейше мой Дюра, мой муж, и умар.

Од хвилькох як ше, далекого 1950. року, упознали Дюра Шовш и Вера Цвеїч прешли точно 70 роки.

Гавра Кољесар

РАДОСТИ И ТУГЕ ДВОЈИЦЕ РУСИНСКИХ ИСЕЉЕНИКА

Др Владимир СОЛОНАР (1926-2012), патолог

Ђура ШОВШ (1929-2020), ветеринар

Резиме

У овоме тексту је реч о два Русина који су, међу исељеницима на америчком континенту, били посебно поштовани. То су др Владимир Солонар, патолог, Крстурчанин, и Ђура Шовш, ветеринар, рођен у Кули, али у срцу, по оним скривеним осећањима, он је био такође Крстурчанин. Аутор је у току многосатних разговора са сваким од њих прикупио грађу за једну књигу, а овај прилог је једна врста мини-синтезе њихових живота, са акцентима на њихове успехе, радости и туге у свету где су, као стручњаци, били поштовани, а као интелектуалци, пореклом из заједнице Русина у Војводини, били су у дну срца везани за крај где су рођени, били су и остали родољуби русинског порекла у најлепшем значењу те речи.

Havrijil Koljesar

JOYS AND SORROWS OF TWO RUTHENIAN EMIGRANTS

Dr. Vladimir SOLONAR (1926-2012), pathologist

Djura SHOWSH (1929-2020), veterinarian

Summary

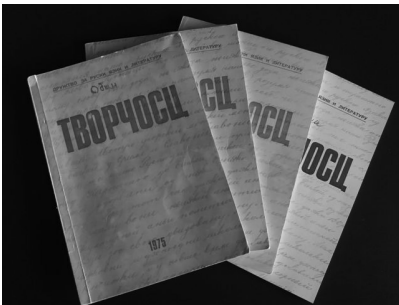
This text is about two Ruthenians who were especially respected among the emigrants on the American continent. These are Dr. Vladimir Solonar, a pathologist from Krstur, and Djura Šovš, a veterinarian, born in Kula, but in his heart, according to those hidden feelings, he was also from Krstur. During many hours of conversations with each of them, the author collected material for one book and this article is a kind of mini-synthesis of their lives, with emphasis on their successes, joys and sorrows in a world where, as experts, they were respected and as intellectuals, originally from the Ruthenian community in Vojvodina, they were deeply connected to the area where they were born, they were and remain patriots of Ruthenian origin in the best sense of the word.

Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад

ОД ТВОРЧОСЦИ ПО РУТЕНИКУ

Абстракт: У тей роботі будзе ше аналізувац 13 числа гласніка *Творчосц*, од початку його наставаня, по його остатнє число. Укаже ше на значносц темох и вигледованьох у рускей лингвистики, литератури, етнології у тедишнім чаше хтори зазначени у часопису, а фокус будзе на рубрики *Питаня языка* и *Додаток Творчосци* у хторим члени Секції лекторох и прекладательох розпатрали и розришовали лексични и други язични проблеми зоз хторима ше прекладателе, лекторе, писателе, просвитни и други културни роботніки стретали у каждодньовой пракси у текстох на руским язике. Потолкуе ше и прецо нашілдінік *Творчосци*, часопис *Studia Ruthenica*, нешка значна у рускей заедніци.

Ключни слова: гласнік Творчосц, руски язык, лингвистика, словнік, часопис, *Studia Ruthenica*, Секция лекторох и прекладательох

Не такє длугоке, алє вещејрочне виходженє *Творчосци*, гласніка теди Дружтва за руски язык и литературу, починаючи од першого числа 1975. року и, його богати и рижнородни змист у каждам чишлє, указовало же тот гласнік з рока на рок у народзе поставал замерковани, интересантни и вше читанши. То бул час кед ше после

видаваня Кочишового Правопису 1971. року починало озбыльнейше розрабляц проблеми у руским язике. Перше число друковане у 500 прикладнікох, а попри часопису за културу, литературу и язык, *Шветлосци*, хтора уж виходзела, бул то гласнік у хторим ше писало о рижних темох, а окреме о барз значней теми – проблематики з руского языка под назву *Питаня языка*. О тих темох теди писали руски и неруски фаховци и лингвисти, алє и особи-читаче хторим було важне як будзе випатрац руски язык. Так у *Творчосци* мож було пречитац прилоги др Митра Пешикана, сербского лингвисти, Александра Дуличенка, русийского науковца и длугорочного вигледовача руского языка, Гавриїла Г. Надя, професора и лингвисти, Миколи Скубана, хторого векшина познала як писателя, алє и велького борителя за руски язык, Иштвана Удвария, лингвисти з Нїредьгази у Мадярскей и велїх других. Кажде з нїх на свой способ дацо з языка допринєсол, написал як видзи руски язык, а шицки ше

намагали злєпшац и усовершиц го. Окреме вельке доприношенє нашому языку дали члени Секції лекторох и прекладательох Дружтва за руски язык и литературу, хтори ше борели зоз розришованьом, прекладаньом и усоглашованьом терминох.

Важна часц Творчосци була и *Питаня литератури* до хторей писали нашо визначни писателе, потим ту була и часц пошвєцєна *Питаньом етнології*, а и рубрика *Огляднуца и прикази*. Свойо написи нашо писателе и лингвисти писали и до часци под назву *Прилоги*, а барз значна була и рубрика пошвєцєна звитом, скупштином, планом и шицкому другому цо було вязане за роботу Дружтва, теди наволана *Хроніка Дружтва*. Окремни и барз значни *Додаток Творчосци*, вше бул видруковани зоз терминами з общєй, або специфичней лєксики нашого языка, зоз хторого познейше настали специфични словніки.

Творчосц була и єдини гласнік на руским языку у тедишнєй Югославії, хтори ше озбиљно занїмал зоз анализу и структуру руского языка, виходзел раз рочнє и у своїх 13 числох цо вишли, його структура була твардо и ясно поставєна. З часом тота його структура мала даєдни модификації, пременки, алє основна формула, структура часопису остала иста. Цит. „Руски язык и литература у Югославії исную як єден вид легитимней националней култури рускей народносци. Публикації хтори виходзєли по нєшка на руским литературним языку були, з найвєкшєй часци, информативного и бєлєтристичного характера. Наукового характера статї, розправи, або студії у нїх стихийно розшати. Як цалком природни пошлїдок вєц факт же ше конєчно того 1975. року зьявює публикация чисто наукового профила, ТВОРЧОСЦ, як гласнік Дружтва за руски язык и литературу.”¹ *Творчосц* обляпєла рижни обласци и обявїовала „розправи, студії и есєї вязани за проблеми русинистики – языка, литератури и фолклора – рукописни материяли, преписки значних особох за наш язык и литературу, жридла, документи и рижни други материяли з обласцох дїялносци Дружтва за руски язык и литературу”².

Специфичносц того часопису нє лєм у його структури хтора була подобна як и даєдни други старши часописи на других языкох подобней структури, профилу, алє у його актуалносци и ширини, могло би ше повєсц, хтори дефиновани у його назви *Творчосц*, цо значєло дацо твориц, стваряц, творчо на дачим робиц.

1 Редакция, Гу першому чуслу, г. Творчосц чс. 1, Дружтво за руски язык и литературу, Руски Керестур, (1975), б. 3

2 Редакция, Гу першому чуслу, г. Творчосц чс. 1, Дружтво..., Руски Керестур, (1975), б. 3-4

Дюра Варга бул перши главни и одвичательни редактор першого гласніка *Творчосци*, а у редакції були, окрем редактора Варги, и Любомир Медеши, Юлиан Рамач, Славко Сабо и Юлиан Тамаш. Лекторувала го Мария Чакан, а коректорка була Евфемия Варга. Технічно го ушорел Микола Скубан, Петар Мояк виробел рисунок за рамки, а друковала го друкарня „Руске слово” у Руским Керестуре.

Перше число мало 100 боки, од того найвецей заберали прилоги зоз языка (5), прилоги зоз часци Хроніка (4) и скоро 6 боки були з роботи Секції лекторох и прекладательох – термини зоз общей лексики хтору обробели лингвисти Гелена Медеши и Юлиан Рамач. У другим чишлє *Творчосци* зоз 1976. року ознова було найвецей прилоги з языка (5), зоз Хроніки (4), зоз Прилогах (3) и Предходне слово Редакції о потреби виробку сербскогорватско-русского словніка. О програми виробку того словніка писал др Митар Пешикан, сербски лингвиста и науковец, а у Додатку *Творчосци* уж бул дати и оглядни табак на 18 боках Сербскогорватско-русского словніка. Ниа, цо др Пешикан писал о будучим словніку и його задаткох: „Окремне значене того словніка за руску язичну культуру виходзи зоз факта же то будзе перши руски словнік, перши общи и систематични попис рускей лексичней збудови”.³ Його задатки, гварел Пешикан, „Понеже жию у велькей мири розшати у сербскогорватским язичним стредку, велї Руснаци з часом починаю забувац сущни елементи свойого мацеринского языка, починаю традиц сигурносц у хаснованю своїх словох и у їх розликованю од сербскогорватских. За нїх сербскогорватско-руски словнік будзе найлепши здогаднік и приручнік котри им помогне же би ше без почежкосцох и несигурносци служели зоз своїм мацеринским словом. Словнік, справм того, будзе мац сущну конзерваторску улогу”⁴. Пешикан тиж у своєї статї, о другим задатку Словніка, гутори же славистом вон будзе средство хторе им оможлїви преїг сербскогорватского языка дойсц до податкох о рускей язичней матерії и же руски язични вираз барз интересантни приклад рижнородного крижання вельких славянских излогосох, у хторих мож замерковац ясни системни склад.

Року 1977, треце число *Творчосци* ма зазначени даскельо прилоги зоз языка Гавриїла Г. Надя *Коло нашого потенцияла*, А. Дуличенка, *Гу синтакси припадкох у язiku югославянских Руснацох*, Миколи Скубана

3 М. Пешикан, О програми виробку Сербскогорватско-русского словніка, г. Творчосц чс. 2, Дружтво..., РК, (1976), б. 70

4 М. Пешикан, О програми виробку сербскогорватско-русского словніка, г. Творчосц чс. 2, Дружтво за..., РК, (1976), б. 70

У нашим Правопису недосц обробени префикси, Гелени Медєши Даяки замеркованя з пестованя култури висловйованя и Прилог зоз терминології и Дюри Латяка *О стилу вообщє и його характеристики у руским литературним языку*. Ту мож додац и прилог о представляню Врабельового *Буквара* у библиотеки Дружтва хтора основана 1974. року и хтора, медзи иншим, мала зазберовац шицки стари виданя, але и нови на руским языку, як и шицки подобни виданя на других языкох у хторих ше писало дацо о дружтвено-политичним, економским и културним розвою рускей народносци.

Памятки на пейц роки од вчасней и несподзиваней шмерци нашого лингвисти, професора и писателя Миколи М. Кочиша, и на 50-рочніцу його народзєня зазначени зоз прилогами 1978. року у 4. чишлє, у Питаньох з языка под назву *Нормователь и преучователь литературного языка югославянских Руснацох*, хтору написал русийски лингвиста и науковец др Александер Дуличенко, а истого року праве з нагоди Кочишового народзєня Дружтво за руски язык и литературу, ведно зоз Лекторатом руского языка Филозофского факултету у Новим Садзе, по першираз отримало наукове совитованє, 7. и 8. децембра на тему *Стан и розвой руского языка и литературней творчосци*. Од теди по нешка кажды 5 роки Дружтво отримує науково-фахови сход, а кажды рок на початку децембра манифєстацию „Дні Миколи Кочиша”.

Окрем статьох зоз граматики, у *Творчосци* було вше вєцєй написи зоз терминології, як наприклад терминология зоз конопарства и ткацтва Любомира Медєша и Дюри Варги, а у истим, 5. чишлє, дати и окремни словнік биологийних терминох и виразох, як плод длугорочней роботи на вигледованю и розвиваню найчастєйших биологийних терминох хтори були заступени у основним, штреднім, а и висшим ступню образования и воспитаня, односно учебнікох. О тим будзе вєцєй слова у часци Додаток Творчосци и Прилоги.

Як ше язык розвивал, обачело ше „потребу и подполнейшого Правопису и правописного словніка, хтори би мал у подполносци одвитовац звєкшаним програмним задатком у виучованю языка у профєсийноунапряменим образованю и воспитаню школярох стреднього ступня, а тиж и на високим ступню на Лекторату руского языка и литератури ФФ у Новим Садзе”, писал 1979. року у своєй статї *Хиби нам обици правопис и правописни словнік* Микола Скубан.

Окрем же ше менял язык, меняли ше и його редакторе, та уж од 6. числа главни и одвичательни редактор бул Дюра Латяк, а на самом початку *Творчосци* Дюра Варга писал о 10. рочніці Дружтва за руски язык и литературу, хторе було регистровано 4. фебруара 1971. року. На чолє Иницијативного одбору бул Микола М. Кочиш, його перши председатель, у мєно Рускей редакції Заводу за видаванє учебнікох, ведно зоз помоцу НВП „Руске слово” и Руску редакцию Радио Нового Саду.

Року 1980, зазначєне у *Творчосци*, Дружтво за руски язык и литературу од Културно-просвітней заєдніци Войводини достало награду *Искри култури* за позарядово резултати у науковим обробку и розвою руского литературного языка у прешлих дзешец рокох. У истим чишлє др Митар Пешикан дал обсяжни приказ о *Основних структуралних характеристикох рускей гласовней системи*, Гєлена Медєшова написала прєгляд *Творчосци од 1975–1979, язични питаня*, а прєгляд литературних прилогах за исти период написал Владимир Бєсерминї. Очиглядно же непорозумєня коло нових словох у языку вше було, як и тєраз, та людзє хторим язични полємики були мало познати, не розумєли же язык живи и же ше непрерывно мєня, та кєд чули нови слова, нє було им важнє же одкаль походза, алє значєнє тих словох и змист того цо ше з нїма сообщує, спомина мєдзи иншим Дюра Латяк у своїм приказу *Нарис концепції рочніка Творчосц*, гласніка Дружтва за руски язык и литературу. У истим приказу Латяк пише: „Основнє би було зложити ше же и будуча концепция *Творчосци* трєба же би була розвивана у двох напрямох: а) интерни информатор члєнства; б) наукова и явна трибина члєнох Дружтва. Зоз такєй концепції би ше за каждє число утвєрдзєло конкретни змист. У каждим случая, ту би мушєли мєста мац кратши науково роботи з обласци языка, историй и теорії литератури, етнології и етнографії. Тиж так, трєбало би пошвєдцї простор виглєдовацкєй діялносци и друковац коментари и факсимили документох (єв. зоз змистом у цалосци, же би були доступни и другим людзєм котрих дотична наукова дисциплина интересує”.⁵ И уж таки прилоги видруковани правє у тим чишлє под назву *Два прилоги историй керєстурскєй школи у 19. сторочу* Миколи М. Цапа хтори нашол у архиви керєстурскєй парохії, о Петрови Кузмьякови и його руководитєльствє зоз школским фондєм, зоз вєцєй як 50 фотокопиранима прилогами, точнєйше, звитами писаних на формуларох за 18 роки.

5 Дюра Латяк, Нарис концепції рочніка „Творчосц”, гласніка Дружтва за руски язык и литературу, г. Творчосц, ч. 6, Дружтво за..., РК, (1980), 6. 52.

До кінця 1980. року Дружтво мало 60 членов, обляпело 23 сотруднікох и друковало вецей як 60 роботи.

После 10-рочног виходзєня, *Творчосц* затримала свою концепцию, и у каждим чишлє мала даєден нови,интересантни прилог, та наприклад у седмим чишлє у Прилогах под назву *Шлїдом народных писньох* Любомир Медєши пише о народной писнї „На штред Америки” и аж трох єй вариянтох: карпатскей, репинскей и войводянскей и заключує же: „Народни поет нїяк не могол роботнікови-цудзинцови одрекнуц єдну з основних човекових прикметох – владанє з власну судьбу.”⁶ Осмому числу главни и одвичательни редактор бул Гаврил Колесар, у нїм було 4 прилоги зоз языка – др Славка Вукмановича, мр Юлияна Рамача, Гелени Медєши и др Александра Дуличенка, два зоз литературы – Дюри Ляняка и Дюри Папгаргая, а у *Прилогах* свой напис дал и Любомир Медєши, док у 9. чишлє було аж 7 написи зоз лингвистики и окреме интересантни прилог Мирона Жироша о жительстве, будованю хижох и валалскей хижи, калдерми, школи итд. у Руским Керестуре од 1900. по 1910. рок.

Дзешате число, т є. дзєшєцрочнїца виходзєня и источашнє петнацрочнїца Дружтва за руски язык нам приноши прилог праве о тих рочнїцох и детальну анализу цо було написанє, хто написал, цо посцигнутє и цо дальши циль *Творчосци* и Дружтва. Кєд слово о Дружтве, у тим чишлє члєни Редакції написали: „Дружтво за руски язык ма 500 членов. Медзи тима котри виражую жаданє активно ше уключовац до роботи Дружтва – вельки процент младих. Остатнїх рокох, тиж, реактивована робота членства през шейсц подружнїци (у Городскей заєднїци Нови Сад и општинох Кула, Титов Вербас, Жабель, Шид и Бачка Тополя) и даскельо дзєшатки активи, так же праве тих рокох жию резултати вецейрочней роботи у рамикох секцийох и комиссийох”.⁷ Намагало ше прєглїбйовац вязи з другима языками и культурами, алє и утвєрдзовац автєнтични характеристики руского языка. З отворєносцу власней култури гу другим културом обезпєчовало ше учасц руского културного нашлїдства у културним живоцє цалєй заєднїци. Дружтво сотрудзовало зоз Фєстивалом „Червена ружа”, Театром „Дядя”, видавательним хижам на языкох народох и народносцох, средствами информованя, културно-умєтнїцкими дружтвами итд.

6 Лю. Медєши, На штред Америки, шлїдом народных писньох, г. Творчосц, ч. 7, Дружтво за..., РК, (1981), б. 30.

7 Редакция, Петнац роки Дружтва за руски язык и литературу, г. Творчосц, ч. 10, Дружтво за..., Р. Керестур, 1984, б. 3

Творчосц зоз свою дзешецрочніцу ище раз потвердзела же є наукового профилу и же будзе и далей обявйовац статї, розправи, студії и есеї вязани за проблеми руского языка, литературы и фолкору, рукописни материяли, документи, значни преписки визначних особох итд. По 10. число у рубрики *Питаня языка* обявени 40 роботи науковцох зоз жеми и швета, а лєм дакус менше число було и роботи з литературы, етнології, ономастики.

У єденастим чишлє *Творчосци* визначаєме прилог мр Евгений Барич о твореню словох у ділох Гавриїла Костельника, фундаменталних за язык и литературу югославянских Руснацох и др Иштвана Удвария, хтори писал о фонетичним адаптованю мадярских пожичених словох у бачванско-сримским руским языку, док 12. число ма тиж интересантни напис Василя Петровича Латти о словацко-українскей язичней граніци и о фонологийней системи українских бешедох Восточней Словацкей. Нови автор хтори ше потераз не зявйовал то Олаф Брех, а свойо прилоги до дванастого числа пишу и Любомир Медєши, Евгения Барич, Микола М. Цап, Гелена Медєши, Михайло Фейса и Иштван Удвари.

Остатньому, тринастому числу хторе вишло 1987. року редактор бул Янко Рац, и у нїм єст три прилоги з языка, єден з литературы, у рубрики *Огляди, прикази и анализи* було 3 и єден напис у рубрики *Прилоги*. И у *Хроніки Дружтва* порядни рочни звити зоз Скупштини Дружтва, роботох Председательства, секцийох и подружнїцох и дальших планах. За 13 роки, кельо виходзела *Творчосц* ведно обявени 116 роботи од 100 авторох. *Рутеника*, хтора ю нашлїдзела, предлужела обявйовац науково статї, була обсяжнейша, алє тельо прилоги зоз лингвистики вецей не мала.

ДОДАТОК ТВОРЧОСЦИ И ПРИЛОГИ

Кед ше починали зявйовац вше вецей проблеми и неясносци хтори найчастейше, як и нешка, наставали под уплївом сербскогорватского языка, 1974. року основана Секция лекторох и прекладательох Дружтва за руски язык и литературу. Єй задаток бул „розпатриц и розришовац лексични и други язични проблеми з якими ше прекладателє, лекторе, писателє, просвитни и други културни роботніки стретаю у каждодньовой роботи зоз текстами на руским языку.”⁸ Секция робела на схадзкох, 3-4

8 Г. Медєши, Ю. Рамач, 3 роботи Секції лекторох и прекладательох, *Творчосц* ч. 1, Дружтво за руски язык и литературу, Руски Керестур, (1975), б. 95.

до рока, але вше ше пред тим члени пририхтовали же би тоті схадзки були ефкаснейши.

У перших двох числох *Прилоги* и *Додаток Творчосци* були окреме визначени у змісту, гоч и една и друга обласц мали подобни теми, вязани за язык, словніки, терминологию, публікації з языка. Проф. Юлиян Рамач и Гелена Медешова у першим *Додатку*, попри общих одредніцях, потолковали и з якими ше проблемами стретаю и на яки способ члени Секції прекладаю термини. Кед же не мож преложиц даєдно слово „йоготреба створиц. Нови сова треба створиц зоз руских кореньох, з помоцу руских префиксох. те. треба ше трудзиц же би каждая часц слова була руска.”⁹

Не у кождим чишле бул заступени *Додаток Творчосци*, голем не под тоту назву, але прилоги з общей терминології були у кождим чишле. После *Оглядного табаку сербскогорватско-руского словніка* 1976. року, у шлідуючих числох зявйовали ше и словніки терминов зоз специфичних обласцох – за физичне воспитанє, словнік биологийних терминов и виразох, варваризмох... Члени Секції лекторох и прекладательох при Дружтве отримали даскельо роботни сходи на хторих розпатрали и верификовали векше число терминов хтори ше зявйовали у рижних обласцох прекладательства. Найвещей термини були доручени зоз Прекладательней служби Скупштини САПВ и Вивершней ради и Рускей редакції РТВ Нови Сад, цо указовало на сотрудніцтво у розришованю тей проблематики, але то не значело и же други служби и институції не мали подобни почежкосци. Прето ше обчековало ище ширше сотрудніцтво членох и особох зоз шицких обласцох и пунктох, а окреме гевтих хтори ше з терминологийними почежкосцями стретали каждодньово, пише у єдним од *Прилогох з терминології*.

Року 1977, у трецим чишле *Творчосци* у часци *Прилоги* дати общи термини зоз законом, так як то вимагаю законски тексти и, як надпомнute у тексту, без векшей еластичносци, док у штвартим видруковани окремни Словнік терминов за физичне воспитанє, сербскогорватско-руски, за основне и заєдніцке штредне воспитанє и образование. И у пиятим чишле скоро половку *Творчосци* забра Словнік биологийних терминов и виразох Янка Раца, вещей як на 60 бокох, точнейше зоз 3 200 терминами и виразами. О нїм пише же перши крочай кед вон настал бул ище кед ше почало видавац перши учебніки з биології, кед 1953–1954. року були

9 М. Пешикан, О програми виробку сербскогорватско-руского словніка, г. Творчосц чс. 2, Дружтво за...,РК, (1976), б. 70

видруковани Зоологія за 5. и Ботаніка за 6. класу хтору прекладад Штефан Чакан. Други, кед 1970. року видати Словнік зоз 1 200 биологийними терминами, а треци кед ше отворело оддзелене на руским языку при Гимназії у Вербаше. У гимназийских учебнікох були нови термини не лем з биології, але и зоз физиології, екології, органскей еволюції, цо вимагало консултоване з фаховцами и вельо зложенши задатки у роботі.

У шестим чишле *Творчосци* зоз роботи членох Секції лекторох и прекладательох дати 55 термини общего словніка, бо велі биологийни термини и самоуправни термини и вирази уж вошли до словнікох за тоті фахи, хтори за потреби професийноунапряменого образования видал Покраїнски завод за видаванє учебнікох.

Же ше о руским языку наисце старали и борели велі визначни особи зазначене и у београдским часопису „Югословенски филолог” за 1951–1952. рок, у хторим обявена библиография на сг. языку, а визначена є у *Творчосци* як *Руски язык (1945–1948)*, хтору виробел проф. Гавриїл Г. Надь зоз 23 насловами-прилогами особох хтори писали о проблемох руского языка. У тим седмим чишле дати даскельо одредніци од букви Ѓ по Ш и то углавним зоз польопривредного фаху, а уж у шлїдуючим, осмим чишле члени Секції лекторох и прекладательох констатовали же хибя термини зоз педагогії, психології, методики и дидактики, та такой дати и даскельо термини зоз тих обласцох.

У сотрудніцтве зоз Заводом за явну управу, 1983. року отримани Семинар за прекладательох, хтори медзи иншим вихасновани за розпатранє, розришованє терминох и синтагмох, а хтори дати и у 9. чишле *Творчосци*. Углавним то були термини з биології, односно ботаніки. На Совитованю за прекладательох члени Секції вихасновали и можлівосц за розришованє терминох и виразох зоз планох и програмох предшколского и основного воспитаня и образования, а тоті термини обявени у дзешатим чишле. Др Иштван Удвари, як уж спомнута, писал о фонетичним адаптованю позичених мадарских словох у руским языку и после своєї обяжней статї на концу дал и коло 500 одредніци хтори ше хасновало у руским языку и хтори обявени у 11. чишле гласніка.

У 12. чишле не було окреме, як звичайно, визначене цо ше робело на Секції лекторох и прекладательох, але єй члени, Гелена Медеши и Михайло Фейса, написали свой прилог о ключних терминох и виразох з нашей дружтвеной пракси. У нїм, медзи иншим, поведzene же яка єст оштра розлика прекладаня медзи заходними и социялистичними жемами, але и же питанє прекладносци, або непрекладносци мож и иншак поставиц:

„Чи мож єден продукт язичней реалізації (вислов, текст), котри настал у єдней язичней системи, преложиц до дасейней другой системи маюци у оглядзе: 1. розличне структуованє язичних єдинкох у поєдиних языкох, 2. неопредзеносц язичного знаку, 3. розличне сегментованє звонкаязичней стварносци у поєдиних язичних колективах и 4. розлични искуствови подлоги од єдного язичного колектива до другого”¹⁰ . Авторе тиж пишу же ше не преклада анї знаки, анї язык, анї текст, але порученє хторе у даяким языку формоване, а з другого боку, по толкованю дзепоедних теоретичарох, прекладатель прави, такповесц, нови текст, рушаюци од оригиналу, а „...його медзиязични операції то гевто цо наволуєме процес прекладаня у лингвистичним смислу.”¹¹ Ту дати словнік ключних терминов и виразох з нашей дружтвеной стварносци хтори би требали буц обовязуюци вшадзи дзе ше хаснує руски язык.

У остатнім чишлє *Творчосци*, член Секції Гелена Медешова обяжно пише о топонимох, тє. даскелїх найхарактернейших способох твореня менох жительох зоз назвох населєних местох у руским языку. Прилог наисце интересантни, окреме кед у питаню необични назви местох. Тот прилог, у 13. чишлє забера од 23–36. бок. У тих 13. числох обявени 66 роботи з обласци языка.

Члени Секції лекторох и прекладательох ше сходзели по потреби кед ше назбєрали термини хтори требало усоглашиц и розришиц. Велї проблеми розришовани у особних контактах преїг черанки думаньох, а векшина терминов була доручена зоз Прекладательней служби Скупштини САПВ и Вивершней ради, гоч ше вше чувствовало потребу за ширше сотрудніцтво членох Секції. Найчастейше ше консултовало зоз фаховцями з односних обласцох и фаховцями за язык, през догварки и совитованя. У спомнутей Прекладательней служби преложени и даскельо закони з обласцох як цо общенародна одбрана и дружтвена самозащита, психолоґия, защита рошлїнох (дзе помоц гледана од Юлиана Папа и Янка Раца), а давало ше и термини менох рижним занїманьом яки при Руснацох по теди не було. Руски лингвисти, Медешова и Фейса, гваря же язична норма ма задаток предвидзовац и унапрямовац еволюцию языка, же би вон на найефикаснейши способ шлїдзел дружтвени и културни розвой

10 Мр Гелена Медєши, мр Михал Фейса, Ключни термини и вирази з нашей дружтвеной пракси, *Творчосц* ч. 12, Дружтво за..., Р. Керестур, 1986. б. 7.1

11 Мр Гелена Медєши, мр Михал Фейса, Ключни термини и вирази з нашей дружтвеной пракси, *Творчосц* ч. 12, Дружтво за..., Р. Керестур, 1986. б. 7.1

и могол одвитовац вимаганьом, же би бул прилагодлїви и хасновлїви комуникацийни и творчи инструмент.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Кед би не було предходнїка часопису *Studia Ruthenica* – гласнїк *Творчосц*, нешка бизме були ощербени за велї науково вигледованя з языка, але и литератури, етнології, и шицким тим цо ше случує у нашим образованю, подобовей уметносци, култури и важносци визначних людзох у руским народзе хтори допринесли у розвою спомнутих обласцох. *Творчосц* тєраз прешлосц, але не шме ше забуц же була єдини гласнїк на руским языку у тедишней Югославиї, хтори ше озбиљно занїмал зоз анализу и структуру руского языка. И же зоз ней вишли словнїки, розришени дилеми, а неясни вирази постали ясни. Тедишнї науковци цо до ней писали, дали шицко од себе же би помогли коло розришованя найчежших питаньох рускей лингвистики. Вшелїяк, збогацовали ю зоз прилогами и други, цо не писали о языку. Нашлїдзела ю *Studia Rutnenica*, хтора тиж полнї своєю боки зоз науковима темами. У ней зазначени и скоро шицки културни, подобово, а насампредз, образовни подїї хтори єст медзи Руснацами, починаючи од тих наймладших, та по рочнїци и памятки на тих хтори уж не медзи нами. *Рутеника* уж давно не ма прилоги зоз Секції лекторох и прекладательох, але ма видруковани дипломски роботи зоз велїма народнима терминими з рижних обласцох, а єй видаватель, Дружтво за руски язык, литературу и културу, видало даскельо капитални словнїки и ма богату видавательну діялносц. И крача ведно з часом. Та, гоч до *Рутеники* вещей не пишу шицки гореспомнути особи, окрем даєдних з нїх, але и нови, младши науковци, ниа, вона тирва уж 32 роки и забєра 25 числа у наших библиотекох. Прето, так як цо ше *Творчосц* чува як драгоциносц прешлосци, *Рутенику* тиж треба чувац, то наша длужносц, и не допушиц же би ше ю престало друковац, але ю полнїц зоз прилогами, же би була цо интересантнейша, иновативнейша и хасновитша. Давно нам мудри людзе охабєли *Творчосц*, та так и ми будучим генерацийом мушимє охабиц *Рутенику*. И то не гоч яку. Же би ше зоз єй хасновитих, поучних и, вшелїяк, мудрих написох учело – на поцешєнє нам, и нашим поколєньом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Творчосц*, Дружтво за руски язык и литературу, ч. 1–13, Р. Керестур, 1975–1987.
2. *Studia Ruthenica*, ч. 1, 2 Дружтво за руски язык и литературу, Нови Сад, 1989, 1990–1991.

Блаженка Хома Цветковић

ОД ТВОРЧОСТИ ДО РУТЕНИКЕ

Резиме

У овом раду је реч о анализи 13 бројева гласника Друштва за русински језик, књижевноост и културу *Творчосц* који је излазио од 1975. до 1987. године, као и о значају тема и истраживањима у области русинског језика, лингвистике, књижевности и етнологије који су забележени у часопису. Анализирају се и питања са којима су се 70-година сретали русински преводиоци, лектори, књижевници и просветни и културни прегаоци у раду на текстовима у овим областима. Напомиње се и зашто је наследник *Творчости*, садашња *Studia Ruthenica* значајна у русинској периодици.

Blaženka Homa Cvetković

FROM TVORČOSC TO RUTHENICA

Summary

This paper analyses the 13 issues of the Bulletin of the Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture *Tvorčosc*, which were published from 1975 to 1987. It is also about the importance of topics and research in the field of the Ruthenian language, linguistics, literature and ethnology which were noted in the journal. The issues encountered by Ruthenian translators, proofreaders, writers and educational and cultural leaders of the 1970s in their work on texts in these areas are also analyzed. The emphasis in this paper is also on the importance of *Studia Ruthenica*, as the successor of *Tvorčosc*, in Ruthenian periodicals.

Мр Гелена Медєши, Нови Сад

ДВА УМЕТНОСЦИ У ЄДНЕЙ КНІЖКИ: ПОЕЗИЯ И ФОТОГРАФИЯ

Абстракт: У роботі дати кратки приказ двоязичней кніжки *Шліди у преходносци – поетски и шветлосни записи Дюри Папгаргая и Михайла Лікара / Трагови у пролазности – поетски и светлосни записи Буре Папхархаја и Михајла Љикара* у хторим описане єдинство двох наоко незлучних уметносцох: поезиї и фотографії.

Ключни слова: Дюра Папгаргаї, Михайло Лікар, поезия, фотография

При концу 2020. року вишла єдна интересантна кніжка у хторей обєдинєни два файти уметносци – поезия Дюри Папграгая и фотографії Михайла Лікара под назву *Шліди у преходносци*, дзе нам сам наслов импликує познату думку Исидори Секулич же шицки часи – преходни. Тото нєшка, уж наютре будзе вчера. Видац кніжку препоручели Дружтво за руски язик, литературу и културу и Руска матка, а видала ю Задруга културних и медийних творительох *Медиякулт* з Нового Саду, у совидавательстве зоз Дружтвом новинарох Войводини и з финансиїну потримовку Городскей управы за културу Нового Саду.

У кніжки вибрани 25 Папгаргайово писнї по руски хтори автор сам барз удатно преложел и обявел у даскелїх виданьох по сербски, а илюстровал их зоз своїма шветлосними записами др Михайло Лікар,

чувствующи, озда, обидвومه, же радосц векша, а боль менши кед их ест з ким подзеліц, але и же ше любі з чувствами, а жиє з розумом. Щесце наисце чудне: цо го вецей другим даваш, вецей тебе остава. Можебуц же нігда не досцигнеме конєчни циль, але лєм прето же конєчни цилі нет – вони концово точки за нови початки. Анї єдно жаданє нам не дате, а же би нам источашне не була дата и можлівосц його витворєня. Як шлїд у преходносци – у слове або у слики. Ест ствари хтори мож забуц. Як и ствари хтори ше не забува, закруцєни до прешлосци зоз шлїдами од калїченєх и одведзєни там дзе наисце припадаю. Там дзе закони любви предписую кого треба любіц. И як. И кельо.

Справиц мост значи дац руку приятельства и злучиц тото цо природа сама не могла злучиц. Поезию и фотографию. Мости цихи шведковє часох и чловєчих усиловносцох: не бешедує, але душа їх бдователя жиє у шерцох по нїм преходзацих.

Таки мости и фотографії Михайла Лікара – виртуални. Таки мости и стихи Дюри Папгаргая – звонкачасово. Кед же єдна слика тисяч слова, вєц єден стих тисяч думки. Або чувства, хтори виволєс и слика и стих. Єден прави мост гу нам зоз своїм оком и блєнду, други зоз своїм шерцом и словом. Вєдно, вони плїваю на зводзе нашого неба и синхроно одгукую у нашим чаше, як кнїжка хтору мож опатрац и читац. И ознова ше гу нєй врацац и з єй помоцу розлучовац як швет и живот доживює и толкує єден, а вєц як то роби други уметнік. Уметносц то творчосц чловекового духа хтора валушна бешедовац зоз каждим з нас, чи зме припатрач, чи читач, чи слухач... И каждому з нас приповєда приповєдку о живоце и о його преходносци, хтора вредзи кед за собу охаби шлїд по хторим го препознаю.

У поетских и шветлосних записох под назву *Шлїди у преходносци* злучєне тото цо наоко випатра незлучне: поезия и фотография, уметносц и филозофия, техніка и дух. Мир пополадня на Дунаю з миром у людскей души: поета Дюра Папгаргаї менує рику але и себе, фотограф лапа слункову шветлосц цо по води и побережю рики пише спокой ричного пейзажу... Краса природы отвєра красу чувствох. Єдинство природы и чловека, чиста єдноставносц єствованя – и стих и шветлосни запис чисте возхищованє, аж страхопочитованє совершенєй хвильки. Чувство зєдиньованя зоз чимшик велїчєзним, немерлївим, безконєчним... У нїм и шветлосц и цинї, и благосц и оштри контрасти. Човек – єден чи у групи, лєм преходніки през тоту вичносц хтора була пред нами и остане за нами. Нам остава лєм запитаносц и подозривосц гу нашей улоги у тей

слики. Озда прето фігури шветлосци, озда прето особни тон у стихох. Як призначка же зме ту були, за тих цо после нас приду...

Краса об'єктивизована през техніку, през стих, виражує вязаносц за тот швет, аж и теди кед ю авторе подобного сензибилитету абстрахую або идеалізую. Але, пасмо хторе ше одкрива пред тиж так сензибілізованим припатрачом чи читачом, чиря их до метафізики, до космічней універзалносци, през нагадованє же шицко красне цо створене, але и же шицко цо человек нашол – моцнейше од нього. Краса шесце, але и смуток, бо кед ю человек спозна, у тим сознаню одкриє и же му не дата моц зачувац ю. ОбидвOME у шветлосци своєї мрії пренаходза іскру божеского, звонкачасового и иконского.

Поета поезию чувствує як шлебоду, як цошка у чим ше ужива док ше пише и док ше чита; фотограф на исти способ чувствує випольнюванє свойого задатку, роздумуюци на глібшим уровню, пасмовито. Свидоми же часто найєдноставнейши фотографії найчежше достац, патри и дума скорей як прицишнє гомбичку, бо шерцо и розум єдини прави об'єктиви камери. Як и поета Дюра Папгаргаї: кед му слова постаню неясни, чувствує же их треба вибуришиц; фотографови Михайлови Лікарови кед слики празни, вец и стихи уцихню.

Поета ше мордує зоз словами, же би им у стиху було цесно, але и з думками, же би им у словах було комотно. Фотограф пробує мац динамічну сцену зоз статичним медіумом, створиц глібину з двома димензиями, з длужину и висину приказац тодичимензионални простор. З пейзажну фотографию Лікар прави вязу з патрачом и приповеда єдинствену приповедку.

Природа и человек – два процивни швети: необлапна питома природа и людзе зоз неправдами, зраженнями и незлагодками хтори завадзаю чистоти природних елементов. Папгаргайова поезия и Лікарово шветлосни записи шири розпон нашого спознання тих шветов. То не два розлични уметніцки становиска, то комплементарни записи хтори през двойністосц виразу преширюю и збогацую їх змисти: поетову смутну задуманосц пред природу и занєшеносц фотографову над стварносцу. Людзе найбліжей при тому, думаю обидвOME, кед су блізки з птицами, небом, жему, воду, траву, древами... Человек моцни теди кед коло себе справи твердиню зоз своїх страчених ілузийох, знаючи же нечесне брац тото цо з исту миру не мож вратиц. Тайна до хторей єден з *правом сумня*, а други з *правом вери*.

Тисяч слова о єдней фотографії и безчислени думки зоз єдного стиху, а и єдно и друге нас зна охабиц без словох. Євангелия по Йоанови почина зоз *И на початку було слово*, а кнїжка о шветлосци Лікаровой и о поезії Папгаргайовой почина зоз уводніком Ирини Гарди Ковачевичовой и першу Папгаргайову писню у кнїжки *И на остатку було слово* – як знак, як запис о єствованю. Бо ствари у нас тирваю тельо кельо сами сцеме. То єдине правдиве тирванє. У нас самих закони преходносци зошицким иншаки як тоти звонка нас, а ми ше и далєй питаєме як зачувац у руки мешачкову зарю. Як одгук у празней церкви.

Безсловни лїковити слики престар пред нас др Михайло Лікар, та кед ше зачиримє до їх чарно-блих валерох видрукованих у кафовкастей сепії цо здабу на пожовкнути фотографії з давних часох, до їх циньох, просторох и фігурох, наидземе на факти хтори достойни за реконструкцию єдного часу хторому доложимє своєю емоції, здогадованя и фантазию. За таке путованє през час, и поруки и опомнуца хтори читаєме у смислох и змістох, подзековни зме, як гвари Єлена Перковичова, оку того уметніка и хронічара.

Присутни видогляди завичаю, тото исте отечество хторому не познаєме ані граніци ані меджи, смуток рики, змерк на Дунаю, жалосна верба у молги, слаш хтори вецей нет, вирубана черешня на меджи, древа рошню догоре, древо ше на древо опера... стретанє тайнох, бешеду и зоз стихом и зоз слику о незламуюцей правди предсказаня – смутнє як ластовички кед ше селя до цеплих крайох, знаючи же человек моцни кед коло себе справи твердиню зоз своїх поламаних илузийох.

Поезия Дюри Папгаргая индукована и преткана зоз свідомосцу о несаобиходней преходносци и жаданьом зохабиц за собу шлїд, шведка нашого постояня. Єй основна, боляца кантилена, скоро у ангелским шветле святителя и євангелії, вше предодреджена з хижним прагом, неприкосновеним, вичним, уплївним. Домашні атрес нас єдинствено прицагує так чисто же нам ше враца шветлосц соботова, пред шветом, правдива, як саме одкровенє.

Понеже у космогонийским наставаню Унивезума початок бул у слове-идеї, потим у шветле и конєчно у матерії, так и после його зжиманя од шицкого остане лєм слово-идея у сингуларносци постояня. Прето уметнікова думка, як нематериялни и незніщуюци ентитет, безконєчна у своїм звонкачасовим и звонкапросторним тирваню и єдине є виходзище зоз хторого ознова настане швет. У слове ше завера круг неставаня и повторного наставаня.

Папгаргайова глібоко заорана поезія до панонської рівнини, як гвари мр Славомир Олеяр, нестримовно здогадує на Пикасову *Гернику* у своїм протесту против забування, преходносци, трапези и зла, даваюци фотографийом Михайла Лікара глібшу словесносц, а вони натомест даваю його поезії глібши смисел ейдетских сликох хтори вона, сама за себе, спричинює при читательови.

Треба ослухнуц ноц, бо далека драга до – *наютре*, та нам и Папгаргаї и Лікар приповедаю о чим зме звичайно цихо. Але того цо *Шліди у преходносци*, хроніка о цмотох чловечей нукашньосци оможлівює у найвекшей мири, то же бизме крочели на писок духовного постояня, бувшого и терашнього, и же бизме ше, док ше тот писок гарне гу непостояню, знашли у языку шветлосци и циньох тих цо нам предходзели. И же бизме аж вец, глібше, зрозумели язык болю од живота на хторим бешедую або су цихо тоти цо ходза коло нас и при нас, и тоти цо стирма у нас.

А ми, цо зме ище ту, у просторе того постояня, маме право на радосц пре діла хтори нам завитовали, кажди зоз своїма записами: Папгаргаї и Лікар, и право на надію же заш лем зохабиме, тим цо приходза, оцисок власного духовного розположеня.

Шліди у преходносци.

А тот цо записує зоз шерцом, остава у шерцу того цо запис пречита, з очми и душу.

Мр Хелена Међеши

ДВЕ УМЕТНОСТИ У ЈЕДНОЈ КЊИЗИ: ПОЕЗИЈА И ФОТОГРАФИЈА

Резиме

У раду је дат кратак приказ двојезичне књиге *Шліди у преходносци* – поетски и шветлосни записи Дјюри Папгаргая и Михайла Лікара / Трагови у пролазности – поетски и светлосни записи Ђуре Папхархаја и Михајла Љикара у којем је описано јединство двеју наоко неспојивих уметности: поезије и фотографије.

Mr Helena Medješi

TWO ARTS IN ONE BOOK: POETRY AND PHOTOGRAPHY

Summary

The paper gives a brief overview of the bilingual book *Traces in Transience* - a poetic and light records by Đura Papargai and Mihajlo Likar, which describes the unity of two seemingly incompatible creative arts: poetry, and photography.

Промоција књижки *Шлїди у преходносци - Трагови у пролазности*
Нови Сад, РКЦ (5.12.2020)

Елена Перкович, Петроварадин

ИРЕНА КОЛЕСАР - ПЕРША ЮГОСЛАВЯНСКА ФИЛМСКА ГВИЗДА

Абстракт: У прилогу дати приказ проєктного тиму хтори робел на збераню и реализованю кнїжки о першей югославянскей диви Ирини Колесаровой под назву *Ошмих полцоровей фигурини*. Тиж кратко описана животна драга познатей филмскей и театралней глумици хтора по походзеню Рускиня з Беркасова.

Ключни слова: Ирена Колесар, театр, филм, проєктна екипа

Кед би була пожила, Ирина Колесарова би 22. новембра 2020. напълнела 95 роки. Судьба ей одредзела кратши животни вик. Цихо и достоїнсвено, так яка була цали живот, нестала зоз наших животох початком септембра 2002. року и похована є на загребским теметове *Мупорой*. Младшим генерацийом мено Ирени Колесар, як ю ми Руснаци волали – Иринка Колесарова – не значи вельо, або им є цалком непознате. Медзитим, старши генерациї народзени такой по Другей шветовой войны ю добре знаю по улоги у филме *Славица*, хтори 1947. року режирал

Векослав Африч. Гоч у тим филме мала релативно кратку улогу (у кадрах була шицког 15 минути), през ноц постала найпознатша глумица у Югославиї, а тедишнї филмски критичаре ей додзелели епитет першей югославянскей филмскей гвизди.

Ирена Колесар народзена 22. новембра 1925. року у Славонким Броду (оцец Мика/Мишка и мац Розалия). Пошвидко ше фамелия селї до Загребу, дзе Ирина препровадзела найвекшу часц живота и була член загребского Горватского народного театру. Прерву мала лем од 1952. по 1972. рок, кед була ангажована як глумица у новооснованим Ателеу 212 и у Югославянским драмским театре чий член глумецкого ансамблу постала на поволанку режисера Бояна Ступици.

Мено Ирини Колесаровой порядна одреднїца каждого енциклопедийного виданя хторе вязане за историю югославянского театру и

филма. Їй животна и професійна драга – незвичайна приповідка хтора перевозиходзи улоги яки бавела у театре, на филме и телевизії. На перши попатрунок Ирина була крегка, циха и поцагнута, нігда не забута филмска *Славица*, не лем по своїм характеру, але и у реалносци була справдиви борец: зоз неполнима осемнац роками вибрала буц партизанка хтора зоз пушку у рук преходзела леси Горватскей и патрела шмерци до оч.

Виучела ше за фризерку, але Колесарова високо превозишла тот формални уровень дзивоцкей „дипломи“, непрерывно укладаючи до свойого образования же би у найлєпших творчих роках, подуманю колегах, постала єдна з найудатнейших толковачох Шекспирових женских улогх. Участвовала у снованю Дубровецких лєтніх бавискох дзе бавела петнац роки, углавним Шекспира, а за свойо досяги у филмскей уметносци достала Златну пулку арену. Явносци остали непознати єй воєни и граждански одликованя, як и улоги у драмскей програми Радио Београду з початку пейдзешатих роках XX вику.

У Беркасове, родимим месце свойого оца, Ирина препровадзовала лєтні розпусти у своєй баби. Там научела писньочки по руски хтори знала напамят и як уж афирмована глумица, о чим шведочи Дюра Латяк у своїм здогадованю на интервью у „Руским слове“ хтори направел з нагоди Ириновой нашиви Рускому Керестуру у вчасних шейдзешатих роках XX вику.

Цихосц хтора надхилєла єй узрети роки надвисшел Владимир Балащак. Їй мено му постало познате ище док бул хлапец, а франта Балащакowej баби же и вон будзе глумец як и Ирина зисцєла ше. Стретнул ше з ню вецейраз и фасцинация зоз єй животом и подобу му була вше моцнейша. Резултат: обяжна архива зоз вецей як двасто жридлових документох, фотографийох, новинских текстох, писемкох хтори шведоча о почитованю яке мала при тедишней югославянскей интелектуалней елити. За таку архиву Балащакowi требало вецей як два дециниї. Логичне було направиц крочай далєй, и шицко тото зложиц до кнїжки у хторей будзе зачуване здогадованє на Ирину Колесарову, або Ирену Колесар, як є баржей позната на сербским и горватским язичним подручу.

Проект „Ирена Колесар–парадигма правдивей уметносци“ у 2019. року почал зоз потримовку Бюджетного фонду за национални меншини и локалней самоуправи Сримска Митровица. У 2020. року потримовка достата од Покраїнского секретариату за образование, предписаня, управу и национални меншини-национални заєднїци, Заводу за культуру войвожанских Руснацох, Национального совиту рускей националней

меншини и поєдинцох. Єднорочна робота на проєкті, хтори реалізовані у чаше корона вірусу и велїх дружтвених и особних спокусох, закончена зоз друкованьом кнїжки „Ошмих полцоровей фігурини“. Кнїжка ма 126 боки, коло 60 фотографій и рижни документи, інтервюї хтори Колесарова давала рижним новином и часописом, тексти фїлмских критичарох, и вецей як 20 авторски тексти Иринових колегох и колегиньох, починаючи од Задру преїг Загребу у Горватским народним театре и Београдзе, дзе бавела у Ателеу 212 и Югослвянским драмским театре, по Дубровецки лєтнї бависка.

Велька спокуса була за редакторку виданя Ирину Гарди Ковачевичову и пририхтовача Владимира Балащака як зложиц кнїжку, цо вибрац од документох и фотографийох же би живот Иринки Колесаровой читачом бул цо автентичнейши. У кнїжки тексти на сербским, горватским и руским язїку, цо лекторки Гелени Медешовой и коректорки Блаженки Хома Цветковичовой вимагало

окремну осторожносц у почитованю язичних розликох. У визуалним смислу, кнїжка ма високи естетски стандарт, у чим доприношенє дали Мария Ковачевичовозоз дизайнерским ришеньом рамикох кнїжки, дигиталним обробком фотографийох и документох хтори поробел Желько Тот и екипа друкарнї МахімаГраф, хтора випочитовала шицки вимагання проєктного тиму.

Пре пандемию, кнїжку ше не могло представити явности на класични способ. Руска редакция РТ Войводини у рамикох своєї програми понукла термин за своєфайтову промоцію кнїжки „Ошмих полцоровей фігурини“. То вимагало додатно обдумац таку „електронску“ промоцію. За емисию порихтани окреми аудио-відео запис „У здогадованю“ авторки Олги Карлаварисовой хтора хасновала обсяжну документацию, текст и глас Владимира Балащака, як и архивни знімок розгварки хтору давно, пред вецей як штирома децениями, зоз Ирину Колесарову водзел Владимир Кирда. Тиж так направени інтервю зоз Светлану Бойкович и Бранку Петрич, хтори водзела Ирина Гарди Ковачевичова, а прилог пририхтал Златко Рамач.

Проект „Ирена Колесар – парадигма правдивей уметности“ реалізовані у партнерстві двох руских організаційох. „Дружтво Руснаці“ зоз Сримскей Митровици було ношитель, а Новинарска асоціація Руснацох зоз Нового Саду була партнер на проекті. Конечни результат таких одношеньох ше указал як удатни і приклад за будучи часи.

Координаторка проекту Єлена Перковичова наглашела же і попри спокусах які провадзели проект, жаданє і потреба зачувац здогадованє на Ирину Колесарову були мотивація хтора давала моц „витримац до конца“. Чувство одвичательности же здогадованє на Колесарову будзе змєщене медзи рамики тей, найвироятнєше єдиней кнїжки, давало кридла членом проектного тиму хтори бул свидомі же доклада ище єдну коцочку нє лєм гу историй о єдней позарядовой глумици, але і гу историй рускей заєднїци.

Јелена Перковић

**ИРЕНА КОЛЕСАР – ПРВА ЈУГОСЛОВЕНСКА
ФИЛМСКА ДИВА**

Резиме

У прилогу је дат приказ пројектног тима који је радио на прикупљању и реализацији књиге о првој југословенској диви Ирени Колесар под називом *Осмех порцуланске фигурина*. Такође је кратко описан и животни пут познате филмске и позоришне глумице, пореклом Русинке из Беркасова.

Jelena Perković

**IRENA KOLESAR - THE FIRST YUGOSLAV
FILM DIVA**

Summary

Attached is a presentation of the project team that worked on the collection and realization of a book about the first Yugoslav diva Irena Kolesar called *The Smile of a Porcelain Figurine*. The life path of the famous film and theater actress, of Rusin (Rutenian) origin from Berkasov, is also briefly described.

Михал Симунович, Футог

НА РОЗДУМОВАНЄ: ЗДРАВИ БУДЗЦЕ И ЗДРАВИ ОСТАВАЙЦЕ

Док сом робел як редактор у “Руским слове”, а назберало ше, вера, 37 роки, часто сом ше радзел з нашими лекторками о руским языку. Розуми ше, найвецей зме ше операли на руски словніки, правопис, граматику и друге цо маме, а цо пририхтали нашо фаховци.

Медзитим, у текстох сом дзекеди наишол на слова цо ше ми видзело же вони неадекватно похасновани, та сом то и препомнул лекторком. Скоро вше сом достал исти одвит – у словніку так и так пише. Послухал сом их пре важну причину – гоч як ше мерковало, у друкованих новинках вше ше пришкапела не лем една гришка. Раховал сом же не шор розправац о дзепоедних словах цо мож коментаровац и так и иншак, а у исти час же ше нам подкрадню очивисни гришки.

Хто дакеди робел у медийох зна же то анї не таке єдноставне повиправац шицко цо недобре. Кед достанеце добри текст вец вам мило и пречитац, та и дацо виправиц кед треба. Медзитим, кед достанеце подли текст, вец вам преостава лем два можлівосци – або плакац, або ше модліц.

Заклучел сом же не час за розправу о дзепоедних словах за котри сом теди думал же вони ненайлепше похасновани, та сом их записовал до теки. Назберало ше вецей як пейдзешат таки слова. На рамикох теки сом написал “На роздумованє”. Праве таки наднаслов давам и у тим тексту, не инсистуюци же у тим мам подполне право.

Одкеди не робим у “Руским слове” рахуем же би о тим могло попріповідат. Свидоми сом же ше шицко меня, розвива, та и руски язык. Медзитим тиж так сом уверени же ше кеди-некеди треба вратиц на жридли, так як ше дакеди по руски бешедовало.

Одкеди тирва тота оберата хорота коронавирус, ми старши позаверани у своїх домох як птички у клітках и єдини нам виход до швета нашо медії. Можебуц же сом тєраз острожнейше слухал як нашо новинаре и водители вигваряю кажде руске слово. Як каня дижджу чекал сом же би дахто на концу емисії место узвичаєного “Дзекуєме и довидзєня” виповєд “Здрави будзце и здрави оставайце”, так як ше дакеди гуторєло.

Нашо людзе барз водзели рахунку о здравю, бо хто не бул здрави, не могол робиц на полю, та вец не мал з чого жиц. Не лем газдове, ище баржей рисаре и наднічаре. Прето ше вец часто жичело и себе и другим – здраве. **Здрави будзце, здрави оставайце, ходзце здрави, боже дай здраве, дайбоже добри дзень, дайбоже и вам...** Рахуем же би у тим духу при єдзеню лепше було повесц стародавне **наздраве**, место новотного слова – смачного.

УВЕРЕНИ ШИ САМ, А ПРЕШВЕЧУЄШ ДРУГОГО

Новинаре, та и фаховци часто хасную слово **прешвечиц ше** (достац потвердзене, доказ за дацо) и **прешвечени**:

Прешвечим ше на свойо очи цо ви там таке вистросли...

Прешвечени сом же так и так треба...

Думам же то погришно. Прешвечиц можеш дакого другого, дахто други тебе або ти сам себе.

У винчованкох цо мали дзивчатка дакеди винчовали на Крачун єст и така:

*Винчуєм вам така мала,
не думайце же то шала,
але будзце **уверени**
же то Христос народзени.*

Винчованка вироятно настала концом дзеветнастого вику кед Володимир Гнатюк пришол до тих крайох, до Бачкей.

Уверени може буц сам чловек, як оригинална єдинка, же, поведзме, вери до християнства. Кед пойдзеце до матрикули та вам треба оригинал **уверене** кеди сце народзени або повинчани. Значи, **уверене**, а не прешвечене.

Ви, поведзме, можеце дакого прешвечовац же би вам дал тото або гевто. Тиж так може вас прешвечовац даяки политичар же бисце ше уписали до тей и тей странки. Але **уверени** можеце буц лем ви сами, як наприклад:

*Можеш, чловече, пойсц нурци дому, та будзеш **уверени** же то правда цо твоя жена з тобу наробела.*

Подобне ше миша и слова **уджобнуц** и **уштухнуц**

У шпіванки котра победзела на скорейшей “Ружовей заградки” спомина ше же коляца ружа **уштухла** легиня, цо недобре.

Уджобнуц ше можеш сам, тє. ранїц ше, покалічиц ше з джобацим предметом як цо, наприклад, пише у Народним календаре зоз 1937. року:

Тетанус то хорота, цо приходзи од отравяня крєви, кед ше порежеме, або уджобнєме з дачим ардзавим.

Уштухнуц можеш другого, з локцом до реброх, поведзме обок того цо наглас приповеда у церкви.

Уштухнуц може и вас дахто, та и зоз словами. Поведзме :

Рано док зме на драже заметали так ме уштухла наша сушеда же ме аж шерцо заболєло. Гвари ми же наш жец Янко пиянїца. Я єй нато же и єй син Владо исти таки, ша ведно ходза гу истей карчмарки.

Або:

Бул сом несправедліви; неправо ми же сом човека дакус уштухнул.

Вименїц дакого мож з войска, з гарешту, або зоз длуства, але лєм кед ше за тото заплаци

Вецейраз сом слухал же ше видумує койдзєяки “новотни” слова же цо неохобне зробиц кед ше сце дакого виратовац з велькей бриги. Ми за тото маме прекрасне слово – **вименїц** дакого. Тото слово, правда, не зазначене у Сербско-руским словнїку. Я першираз на ньго наишол кед сом пречитал стари писма. У єдним хлоп цо пошол до Америки пише своїм у Керестуре же им посила и пенєжи, долари, же би виплацели длуство, озда у банки. Посила им з намиру же би их **вименєл** з длуства, бо иншак домашнї останю без ґрунта.

У старей шпіванки мац гдовица ше яйка же ма сина єдинца, а вон мушел наруковац, та у обисцу нет хлопа цо би робел на полю и приобрел за живот. Прето вона наскладала пенєжи кельо мала, та ше зобрала гу панови капитанови же би даяк **вименєла** сина зоз касарнї. У шпіванки ше гвари же

*Попредала два кравички,
преда и когута,
же би себе вименєла
з касарнї регрута.*

Або, як Володимир Гнатюк записал:

*Познала мила милого (медзи гусарами), жалошнє патри на ньго:
Мили, мили, вименїм це,
за сто злати чи даю це?*

Значи, **вименіц** (вишлебодзиц, викупиц) дакого мож з войска, з гарешту, або зоз длуства, але лем кед ше за тото заплаци.

КРИВИНА АБО КРУЦИНА

Кеди год сом виправяюци тексти наишол на слово **круцина**, як призначене и у Словніку, зо мну якошик диргло. Уверени сом же би лепше було кед би место нього стало **кривина**.

Слово скруциц дакеди ше хасновало при живих существох: скруцел з носом, бо ше му не спачела моя бешеда. Або же так викруцал з младу невесту же ше шицки свадзєбни не могли на нїх лем напатриц. Майстор през дзєнь ровно закруца, одкруца, а вечар пред спаньом накруца годзину.

Слово криве хасновало ше при стварох: криви роги на закрицу, криве пориско, докрива смужка при мальованю, або шнур при обцагованю...

У познатей писньочки за дзеци гвари ше же дзецко до теки

***криви** смужки цага, а мац му у тим скоро више помага.*

Або, поведзме:

*Хто доложи, будзе божи, а хто не доложи спадне до долїка, будзе **крива** мотика.* (Ту ше дума на пориско.)

Коцурци у тим були дошлїдни, бо зачували прекрасне слово – **кривайла**.

СТУПИЦ НА КАМЕНЬ, АБО ДО БЛАТА

З искуства знам же ше часто миша же кеди треба повесц чи написац же дахто ступел, станул **на** того и того, а кеди же станул **до** того и того. Дахто покус свидомо и несвидомо зна тоту розлику, але не шицки. Основне правило таке же кед ше подлога под ступаю **пода**, вєц гвариме же челеднік станул **до** блата, **до** кертичанки, **до** балєги, **до** дикици...

Кед ше подлога под ступаю **не пода**, вєц гвариме же дотични ступел **на** камень марморови, станул **на** гарадичу, **на** косу, **на** копачу...

Дахто ше можебуц опита же цо будземе з тим кед ше пове же *ступел до малженства*. И скорей, а поготов у тим чаше ше указує же обєцунки цо млодята на винчаню даваю єдно другому, з часом не муша буц такой-таки тварди, значи и того подпада под спомнуте правило.

ПОКЛЯ И ДОКЛЯ

Тиж з искуства знам же ше часто погришно хаснує слова **покля** и **докля**.

Слово **покля** требало би хасновац кед ше бешедує о просторе.
Поведзме:

*Сушед, цо думає, дзе би требала буц меджа. **Покля** же вец ваша заграда?*

Слово **докля** требало би хасновац кед ше бешедує о чаше.

Поведзме, винчана гандрує свойого милого:

***Докля** лєм будзеш тиц? Ша стораз ши ше зарекал же занавше престанєш.*

Може буц и обратно, же газда гандрує свою винчану:

***Докля** ми лєм будзеш вируцовац на очи и здзивац на нос же ши ме раз давно нашла зоз сушеду за сламу док зме подперали брадло?*

Розуми ше, єст ище приклади о (не)адекватним хаснованю словох и о моїх двоєньох, але о тим другираз.

На тот завод: ***Здрави будзце и - Здрави оставайце!***

4. сходилка Управного одбору Дружтва 25.09.2020. року у Новим Садзе

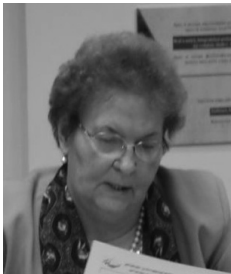
АВТОРЕ ПРИЛОГОВ У ЗБОРНІКУ РОБОТОХ

„STUDIA RUTHENICA“ 26

АВТОРЕ ПРИЛОГОВ У ЗБОРНІКУ РОБОТОХ „STUDIA RUTHENICA“ 26

Блаженка Хома Цветкович (Руски Керестур, 1964), дипломовала на Катедри за руски язык и литературу у Новим Садзе, була прекладатель за руски язык у Прекладательней служби Городу Нового Саду, професор руского языка як виборного предмету з елементами националней култури у Господінцох, библиотекар на Славистики Филозофского факултету у Новим Садзе, а тераз є занята як язична редакторка у НВУ „Руске слово“. Преучує и вигледує руски язык, участвує на медзинародних и домашніх конференцийох, семинарох, округлих столах на тему языка и теми вязани за културу и образование у рускей заєднїци. Ведно зоз др Григорийом Мироновим з Русії коавтор є першого *Русийско-русского словника* и *Разговорника* хтори вишол у електронскей форми у Москви. Председатель є Управного одбору Дружтва за руски язык, литературу и културу и його Секції лекторох и прекладательох, секретар Управного одбору Новинскей асоциациі Руснацох.

Ирина Папуга (Бачинци, 1946), закончила Филозофски факултет закончила у Новим Садзе. Робела у Покраїнским секретариату за образование, науку и културу, Културно-просвитней заєднїци Войводины и Заводзе за културу Войводины у Новим Садзе. Обявени єй понад 200 написи з обласци образования, просвити и култури у часописох и едицийох. Автор є трох кніжок: *Русинска гимназија* – Руска гимназия (2000), *Основна школа Бачинци* (2008) и *Русинска „Просвета“ у Бачинцима* – Руска „Просвета“ у Бачинцох (2013). Член є Дружтва за руски язык, литературу и културу, а тиж и пририхтовач вецей кніжок, публикацийох и часописох. Достала Медалю заслугох за народ, *Златну значку* КПЗ Сербії, Повелю Основней школи и гимназії „Петро Кузмяк“, Припознанє Национального совиту рускей националней меншини Сербії, „Святосавску повелю“ Општини Шид, Плакету „Кирил и Методий“ Медзинародного конгресу русинского языка, член є Академїи за културу Руснацох/Русинох швета. Жие у Новим Садзе.

Лучиян Марина (Вершец, 1954), новинар, редактор, закончел Факултет политичких наукох. Робел у Радио Новим Садзе, а потим преходзи до Редакції програми на румунским язикау Телевизії Войводини у Новим Садзе. Редактор є замеркованих новинарских репортажох, автор вецей сценарийох и документарних филмох, а тиж и пририхтовач часописох и монографийох румунских редакцийох

Радия и ТВ Нови Сад. Председатель є Дружтва за румунски язык Войводини у рамикох хторого роками дїйствує Мемориял „Др Раду Флора“, председатель Координационного одбору дружтвох за язики, литературу и культуру, а у рамикох хторого свойо програмни активносци координує и Дружтво за руски язык. Добитнік є велького числа припознаньох и наградох за новинарство и вкупни культурно-дружтвени живот и роботу у жеми и иноземстве, окреме у сотрудніцтве зоз Републику Румунию. Жие у Новим Садзе.

Др Михайло Фейса (Коцур 1957), здобул англистичне и славистичне образование: магістровал на Филологийним факултету у Београдзе, а докторовал на Филозофским факултету у Новим Садзе. Роби як рядови професор за предмет Руски язык на Оддзелєню за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе. Обявел: *Английски елементи у руским*

язику; Час и вид у руским и англійским язику; Функціонованє конструкції В-а у преношеню часово-видових одношеньох у приповедкох Гавриїла Костельника; Нова Сербия и єй руска менишина; Виреченьово конструкції у руским и англійским язику и коло сто науково-фахово роботи. Главни редактор велїх виданьох, автор приручнїку *Бешедуйме по руски*, коавтор: *Бешедуйме по англійски и по руски; Сербско-руски и Руско-сербски словнїк; у пририхтованю му Правотис руского язика и Правотисни словнїк; медзи иншим преложел з англійского Шекспирового Гамлета и Керолову Алису у Жеми Чудох*. Жие у Коцуре.

Др Пол Роберт Магочи (Енглвуд, держава Нью Джерси 1945), професор історії політичних наук і президент українських студій на Університету у Торонту, стаємний член Кральвського дружтва Канади - Канадська академія уметности, гуманістичних наук, почесний президент Шветового конгресу Русинів і автор велих книжок о історії Русинів. Малярського і русинського походження є, основні студії закончив 1966. року на Університету *Ратгерс*, а маляр-студії 1967. року. На Університету *Прінстон* закончив докторські студії 1972. року, а потім на Гарвардському університету був член Дружтва стипендістів. Університет у Прешові (Словацька) йому дозволів почесний докторат. Тримав преподавання на Гарвардському університету і на Гебрейському університету у Єрусалимі. Попри свого основного унапрямення на історію Восточної і Штрідної Європи, науковець є у обласці о націоналностих і етнічній припадности вообще.

Др Оксана Тимко Дітко (Вербас, 1965), дипломувала Общу лінгвістику і фонетику на Філософському факультеті у Загребі. Магіструвала 1997. року на Філологічному факультеті у Ужгороді, а 2006. року докторувала на Філософському факультеті у Загребі. Обявена їй книжка *Назви рошлінох і животинох у руском язичу, Народни назви рошлінох і животинох Руснацох*, сотрудничала у роботі на *Руско-сербским словнику* і *Словнику русского народного языка*. Нешка робить як рядовий професор на Катедри за український язик і літературу на Філософському факультеті у Загребі.

Др Гайналка Фирис (Зренянин, 1967), до основней школи ходзела у Шидзе, Зренянину и Руски Керестуре, а у Сримских Карловцох закончила гимназию на културологийним напярме. Студирала на Катедри за руски язык и литературу на Филозофским факультету у Новим Садзе. Факултетски студії закончила на Групи за сербски язык и литературу на Филозофским факультету у Сегедине. Докторску дисертацию одбрала у Докторскей школи за славистику и балтистику на ЕЛТЕ у Будапешту. Публикуе роботи о русинским, сербским и горватским языку. Видата ей кнїжка *Презвиска мадярского походзенья при бачванско-сримских Русиных*. Робела як вонкашні сотрудник у РНС у Редакції на руским языку, а потим у Редакції на сербским языку у Региональным телевизийним студию у Сегедине. Од 1999. року жиє у Мадярскей, дзе преподава сербски и горватски язык одроснутим, преклада и толмачи.

Др Анна Плишкова, (Снина, 1964, Словацка република), закінчила Філософічну факулту, была редакторков новинок *Нове життя*, редакторков часопису і новинок *Русин* і *Народны новинки*. Од року 1999 є високошкольсков учітельков русиньского языка на Пряшівській універзиті. Абсолвовала екстерны штудії на Славистічнім інштитуті Яна Станіслава Словацкой академії наук в Братіславіі, обгаїла докторську дізертацию, габілітовала в Братіславі на Філософічній факулті і здобыла научно-педагогічний титул „доцент“ в штудійнім одборі Славянскы языки і літературы із замірянём на русиньскый язык. Была директорков Інштитуту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты. Од року 2010 ся на Пряшівській універзиті стала гарантков бакаларьского і магістерьского штудійного програму Русиньскый язык і література, а од року 2014 і сполугарантков докторьского штудійного програму Славістіка – русиньскый язык і література. Од 1. марца 2018 є директорков Центра языків і култур народностных меншын Пряшівской універзіты, до якого належить і Інштитут русиньского языка і културы.

Мср. Александер Мудри (Вербас, 1983), закончел основни и мастер-студии на Одзелењу за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе, тераз докторант на Филозофским факултету. Обявює роботи у вязи зоз традиционалну лексику Руснацох у Войводини, а интересує ше и за други аспекти руского языка, напр. хаснованє руского языка на интернету итд. Заинтересовани є за когнитивну лингвистику, руску лексикологию, диялектологию, сучасни руски язык и историю руского языка, викладанє руского языка як странского. Участвовав на вецей медзинародних наукових конференцийох. Прекладав зоз сербского, польского и украинского языка на руски язык.

Олена Папуга (Вербас, 1964), до основней и штредней школи ходзела у Руским Керестуре, дипломовала на Катедри за руски язык и литературу, тераз Одсек за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе. Новинар є у *Руским слове*, лекторує и пише о Руснацох у нас и у швецe, а насампредз о Руснацох у жемох Европскей унii. Член є Национального совиту рускей националней меншини Сербii и председатель Одбору за службене хаснованє языка и писма Национального совиту. Була народна посланiца у Народней скупштини Републики Сербii у Београдзе. Тераз є державни секретар у Министерстве за людски и меншински права и дружтвени диялог Влади Републики Сербii. У едициii *Катедра Дружтва за руски язык, литературу и културу* обявена єй, у двох виданьох, кнiжка под назву *Руске обисце* (по руски и горватски у Риєки, 2009) и (по руски и сербски у Новим Садзе, 2012). Жие у Руским Керестуре.

Др Юлиан Рамач (Руски Керестур, 1940), рядови професор руского языка на Филозофским факултету у Новим Садзе (у пензії). Редактор є двотомного *Сербско-руского словніка* (1995-1997), автор *Граматики руского языка* за I, II, III и IV класу гимназії (2002), редактор *Руско-сербского словніка* (2010), двотомного *Словніка руского народного языка* (2017) и автор ише даскеліх приручнікох за студентох и школярох, двох монографійох (кніжкох) и векшого числа фахових и наукових статьяох. Пририхтал за видаванє и штири кніжки, медзи нїма популярне виданє за младих Идилского венца „З мойого валала” др Гавриїла Костельника, преложел на сербски язык (з Мирославом Алексичом) вибор з поезії и прози др Г. Костельника (Др Габријел Костелник, *Поезија и проза*, Нови Сад, 2013), позберал и пририхтал за друкованє *Руски народни шпиванки* у часопису „*Studia Ruthenica*“ 21 (2016) и 25 (2020). Достал *Искри култури* КПЗ Войводини, *Златну значку* КПЗ Сербії, Плакету „Кирил и Методий“ Медзинародного конгресу русинского языка, член є Академїї за културу Руснацох/Русинох швета Жие у Коцуре.

Др Михаил Капраль / Kárpály Mihály (Ческі Новини, Волинь, Украина, 1957), професор, директор Русинського Научно-изгядователного Інститута имени Антонія Годинкы в Будапешті. Штудовав філологію в Ужгородському університеті (1980-83), абсолвовав новинарський факультет Санкт-Петербурзького університета (1986). Докторовав у Кієвському університеті имени Тараса Шевченка (1997). Изгядовує словотвореня у днешніх восточно-славянських языкох, русинські морфологію, діалектологію, лексикографію, історію періодики и бібліографію. Автор книг „Пудкарпатське Общество Наук. Публикації: 1941-1944” (2002); „Годинка Антоній: Час гурше ги вода... Русинські тексти” (2005); „Русинський дайджест 1939-44 I.-III” (2008-2011); „Русинський орфографічний словарь (з граматичныма таблами)” (2017) и др.

Мр Славомир Олеяр (Дюрдьов, 1948), по законченей основней, военей воздухоплівней штредней школи и Факултету за защиту на работи у Нишу, закончел последипломни студии у обласци защиты животного штредку у Центре за мултидисциплинарни студии у Београдзе. Активно пише и обявює приповедки у часопису „Шветлосц“, а на английски язык преложел збирку писньох Дюри Папгаргая *Путованє на юг* и часц кнїжки Елен Русинко *Бог напевно Русин*. На интернету поставел зоз синами русинско-английски двонапрямови словник. У Календаре обявює тексти з нашей историйней прешлосци, а обявена му и збирка приповедкох *Нашенє*. Тераз же и твори у Канади.

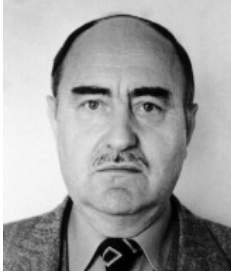
Ирина Гарди Ковачевич (Руски Керестур, 1944). На Филозофским факултету у Новим Садзе дипломовала Югославянску литературу. У новиных „Руске слово“ робела як новинарка, ушорйовала и литературни додаток „Литературне слово“, була помощница и главна и одвичательна редакторка младежского часопису МАК, а потим главна и одвичательна редакторка новиных „Руске слово“, после чого преходзи робиц до новиных „Дневник“, дзе була редакторка рубрики за культуру, а по пензионованє шлебодна репортерка. Єден мандат була член Главного одбору Союзу новинарох Югославиї, а два мандати председателька Дружтва новинарох Войводини . Заступена є у вещей антологийох. Писнї ей прекладани на сербски, словенски, македонски, италиянски, мадярски, словацки, албански и румунски язык. Обявени єй 19 кнїжки поезиї и прози. Жеє у Новим Садзе, дзе и далей активно пише и дружтвено ше ангажує – председателька є НАР-у.

Олена Планчак Сакач (Руски Керестур, 1961), закончила Филозофски факултет, студийну групу Югославянски литератури и сербскогорватски јазик у Новим Садзе. Роби у НВУ *Руске слово* як лекторка, потим новинарка, а тераз є редакторка рубрики *Култура и просвита*. Пише литературну и театралну критику, поезију и прозу. Свойо тексти објављовала у *Руским слове*, *Шветлосци*, *Литературним слове*, *Дневнику*, *Трагу*, *Свитку* и словенским е-часопису *Provincia*. Објавела кнјжку литературних критикох *Шитко* и кнјжку *Вецей од бешеди*, а на 18. Медзинародним конкурсѹ поезиѹ у Мелнику у Болгарскеј достала другу награду за поезију. Жие у Новим Садзе.

Др Михаил Юрєвич Дронов, (Москва, 1980), виглєдовач Оддзелєня за восточних Славянох, заняти на Институту за славистку Русийскеј академii наукох. Дипломовал на Филозофским факултету Универзитета у Прешове, закончел штиророчни курс „Руски јазик и култура” хтори положел на Институту за национални меншини и странски јазики истого Универзитета. Од 2007. року постдипломец на Институту за славистику Русийскеј академii наукох, а 2014. року одбранел тезу за ступень кандидата историйних наукох на тему „Улога Грекокатолїцкеј церкви у формованю етнонационалногo идентитета Руснацох у Словацкеј (1919–1938)”. Славянски є историчар. Преучує проблеми повязани зоз историю, културу и идентитетом Карпатских Русинох и других штрєдньоевропских народох. Академски є секретар русийскеј часци Комисii историчарох Русиї и Словацкеј. Член є Шветовей академii русинскеј култури (Торонто).

Дюра Латяк (Руски Керестур 1933), писатель, публициста. Написал значне число литературних творох: писні, приповідки, гуморески. Обявел кніжку приповідкох *Тал и други приповідки* (Нови Сад, 1982), два монографії *Руске слово 1945–1985* (Нови Сад, 1985) и *Дваец пейц роки АРТ/РНТ „Дядя“* (1970-1995) (Нови Сад, 1997) и кніжку гуморескох *Ферков дньовнік* (Нови Сад, 2007).

Автор є капиталного діла *Театрални живот Руснацох, часц I* (Нови Сад, 2008) и *Театрални живот Руснацох, часц II* (Нови Сад, 2011). Дюра Латяк член Дружтва писателюх Войводини од 1974. року, а єден час и його председатель. Робел як новинар у Рускей редакції Радио Нового Саду (1951–1954), потим як новинар, познейше як главни и одвичательни редактор новинох „Руске слово“ и директор НВП „Руске слово“, а вец як главни и одвичательни редактор Редакції видавательней діялносци. Єден є зоз сновательох Дружтва за руски язык, литературу и культуру, а єден час бул и редактор рочніка „Творчосц“. Жиє у Новим Садзе.

Любомир Медєши (Руски Керестур, 1949), дипломовал етнологию на Филозофским факултету у Београдзе и як етнолог робел у Войводянским музею. У руским културним и дружтвеним живоце присутни є од другой половки 1960-их рокох: од председателя Фестивалу култури „Червена ружа“ по директора НВУ „Руске слово“. Бул председатель Дружтва за руски язык и литературу, председатель

Рускей матки и єден зоз зачатнікох Шветового конгресу Руснацох/Русинох/Лемкох. Єден є зоз сновательох Здружєня фолклористох Войводини. Обявени му три кніжки: драгописи зоз Канади *Лісце яворово*, *Руска традиция* и *Часокрок*. Найплоднейши творчи роки препровадзел у Новим Садзе, а од 1992. року жиє у Канади, жертвуючи зоз свого часу за пестованє културней активносци и творчосци на руским языку у Войводини и медзи Канадянами руского походзєня.

Др Михайло Лікар (Бачке Градиште, 1935), основну школу закончел у Шайкашу, Висшу мишану гимназию у Новим Садзе, Електротехнічни факултет у Београдзе, дзе одбранел и магістерску роботу, а докторску дисертацію у Новим Садзе. Публіковал вещей як 60 науково и фахово роботи у жеми и иноземстве. Бул директор Сектору за розвой, инвестиції и унапреджене ПТТ транспорту, помічник директора РО, подпредседатель Вивершней ради СО Нови Сад, преподавач на Факултерту технічних наук. Зос своїма фотографіями участвовав на вещей як сто виставах уметніцких фотографійох и ревійох дияпозитивох и на ніх достал коло двацец похвали и награди, а мал и пейц самостойни вистави фотографійох. У рамикох викладацкей активносци, у 1968. року му додзелене зване аматера першей класи. Спомедзи веліх припознаньох, достал и: *Октоберску награду Нового Саду*; *Орден заслуги за народ зоз стріберну гвизду*; *Златну значку Туристичного союзу Београду*; *Значку Народней одбрани*; *Плакету СИЗ-у за физичну культуру*; *Орден роботи зоз стріберним венцом* и др. Фотографії му обявени у кніжки „Виртуални мости Михайла Лікара“ и у кніжки „Шліди у преходносци – поетски и шветлосни записи Дюри Пангаргая и Михайла Лікара“. Жие у Новим Садзе и активно ше заніма з рахункарством и фотографію.

Вероника Вуячич (дзивоцке презвиско Фейса, Вербас, 1969), основну школу закончила у Коцуре, стредню у Вербаше и Кули, а Филозофски факултет, Одсек за русинистику у Новим Садзе. Под час студійох участвовала на збераню материялу *Сербско-руского словніка* (1990-1994). Занята є у НВУ „Руске слово“, була редактор младежского часопису МАК, а од 2005. року роби на преламованю новиных „Руске слово“ и других виданьох Установи. Фотографує и пише за новини „Руске слово“ и новинску агенцию „Рутенпрес“. Тераз є редакторка фото-рубрики у новиных „Руске слово“. Закончила Школу „WebNovinar“ Здруження новинарох Сербії и он-лайн курс по лиценци Гарварду на сайту Алисон – Дигітална фотографія. Фотографії обявює у новиных „Руске слово“, младежским часопису МАК, на веб-сайту „Руского слова“ итд.

Мср. Доротеа Будински (Вербас, 1995), основну школу закончила у Коцуре, а потим Гимназию „Жарко Зренянин“ у Вербаше. Школовање предлужела на студијох педагогији на Филозофским факултету у Новим Садзе. Основни студији закончила 2018. року, а потим и мастер-студији на истей студијней групи Филозофского факултету. Мастер-робота ей була вязана за руско-сербску двоязичност при дзецех. По законченю основних студијох ангажовала ше и у рамикох едукативней билингвалней програми менталней аритметики за дзеци у Новим Садзе. Тераз роби як водителька и новинарка у Редакцији на руским языке Радио-Телевизији Войводини (РТВ) у Новим Садзе.

Мср. Сенка Бенчик (дзивоцке презвиско Папуга, Бачка Тополя, 1973), до основней школи ходзела у Новим Орахове, штредню школу закончила у Руским Керестуре, Пеагогийну академию у Зомборе, а Учительски факултет у Суботици. На Филозофским факултету у Новим Садзе 2012. и 2017. року одбранела два мастер-роботи з обласци компаративних вигледованьох сербского, мадярского и руского языка. Од 1993. року организуе наставу руского языка як виборного предмету з елементима националней култури у основних школах у Новим Орахове и Бачкей Тополі. Председателька є Секцији Дружтва за руски язык у Новим Орахове и Бачкей Тополі. Обявени ей два кнїжки: „Гунгаризми у руским языку“ и „Лексични паралелизми“.

Каролина Джуджар (Вербас, 1976), основну школу и Гимназию закончила у Руским Керестуре. Дипломовала на Катедри за руски язык и литературу на Филозофским факултету у Новим Садзе. Роби у Основней и штредней школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре. Виклада руски язык школяром висших класох основней школи. Участвує на школских, медзиокружних и републичних змаганьох з руского языка и язичней култури на хторих зоз школярами посцигує замерковани резултати. Статї з обласци школскей и образовней проблематики обявює у новинох „Руске слово“.

Любица Няради (Руски Керестур, 1963), основну и штредню педагогичну школу закончила у Руским Керестуре, а дальше школованє предлужела у Новим Садзе на Филозофским факултету на напряме школскей педагогії. Роби як школски педагог у Основней и штредней школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре. Автор є векшого числа фахових роботох з обласци воспитаня и образования, екологичних темох и роботох у хторих ше презентує народну культуру и традицию. Роботи з народней рускей култури и традиції презентовала на фахових сходах просвітних роботнікох на медзинародних и регіоналних сходах и на державним и покраїнским уровню. Організовала и велі практични роботні и стара ше о Завичайней збирки. Председателька є Туристичней оранизації Руского Керестура.

Ванеса Медши (Вербас, 1990), основну школу „Петро Кузмяк“ закончила у Руским Керестуре на мацеринским руски язикау. Образованє предлужела у Штредней медицинскей школи „Др Ружица Рип“ у Зомборе, напрям медицинска шестра-технічар, а потим закончила Руски язик и литературу на Одсеку за русинистику Филозофского факултету у Новом Садзе, дзе ше после основних студийох находзи на одбрани мастер-роботи. Од 2015. року організує факультативну наставу руского язика за школярох штредніх школах у Технічней школи „Милева Марич Айнштайн“ и у Штредньошколским доме „Бранково коло“ у Новим Садзе.

Гавриїл Колессар (Руски Керестур, 1948), основну школу закончел у родним месце, Гимназию у Вербаше, а Филозофски факултет у Новим Садзе. Робел як новинар у Радио Новим Садзе и як новинар и редактор у НВУ „Руске слово“, у МАК-у и новинок „Руске слово“. Член є Дружтва за руски язык и литературу од його снованя, бул главни и одвичательни редактор рочніка Дружтва „Творчосц“, та секретар и председатель Дружтва. По одход до Канади ушорел и зретаговал даскельо кнїжки. Року 1998. основал на Интернету веб-сайт „Руснаци у Панонїї“, „Русинска Тюбе“ и ище пар веб-сайти пошвещени Руснацом у Войводини. Од 2002. по 2013. видавал часопис за Руснацок виселенцок у швецє „Руснаци у швецє“. Як пензионер ше пошвещел пласованю податкох о Руснацок на интернет-порталох у видео и писаней форми. Жиє у Канади.

Мр Гелена Медси (Руски Керестур, 1948), Учительску школу закончала у Зомборе, Филозофски факултет у Новим Садзе, постдипломски студії на Филологийним факултету у Београдзе. Коавторка є Приручнїка за розвиванє и пестованє мацеринского и немацеринского языка и интеркултурализма при предшколских дзецок *Нашо пупчата, Сербско-руского и Руско-сербского словнїка*, авторка пейцок кнїжок язичних розправок: *Язык наш насущни, З червеним подцагнуте, З червеним прецагнуте, З червеним виправене и З червеним дописане*. Окрем других припознаньох, достала припознанє „Св. Кирил и Методий“ за розвой руского языка Карпаторусинского наукового центру у Ньюйорку. Роботни вик препровадзела як лекторка и прекладателька за руски и сербски язык, тераз у пензії. Жиє у Руменки.

Єлена Перкович (дзивоцке презвиско Шанта, Руски Керестур, 1950), гимназию закончила у Вербаше, а дипломовала филозофию и историю уметности на Филозофским факултету у Београдзе. Робела як новинарка и редакторка у Информативним центре Вербас. Була дописователька београдских и новосадских медийох: *Блиц*, *Бета*, *Танюг*, *Привредни преглед*, *Дневник*, Радио Нового Саду на руским и сербским языку, ТВ Нови Сад на руским языку. Єдна є з авторох проекту информативней агенції на руским языку *Рутенпрес*. Тиж є снователька Новинарской асоцияції Русиных НАР. По одход до пензії робела у НВУ *Руске слово*. Сотрудніца є Центру за регионализем у Новим Садзе. Авторка є и реализаторка даскеліх проектах, як и коавторка публикацийох на тему национаних меншиных. Жие у Петроварадине.

Михал Симунович (Руски Керестур, 1950), основну школу закончел у Руским Керестуре, штредню машинско-технічну у Кули, висщу машинску у Новим Садзе, а дипломовал на Факултету организационних науках, напрям Кибернетика у Београдзе. Найвекшу часц роботи препровадзел у Новинско-видавательней хижі *Руске слово* дзе робел по одход до пензії як заменік одвичательного редактора. Ушорйовал скоро шипки рубрики, та и додатки. Достал награди: *Литературного слова*, *Дружтва новинарох Войводины* и два награди матичней хижі *Руске слово*. Жие у Футогу.

Юлиан Пап (Руски Керестур, 1943), закончел польопривредни факултет, робел як новинар-редактор у „Руским слове“ и „Добрим ютру“, як фаховец за польопривреду у Вивершней ради АП Войводини. Написал приручник за учење англійского языка *Good morning / Добре рано*, два кнїжки гуморескох *Бачи Дюра з Керестура (Ей, бул то кедиш красни час и Правда иста, нікому не гутор)*, приповедки и писньочки за дзеци *Чом ше качка з воду мачка*, пририхтал кнїжочку духовних писньох *Хвалім Це, Господи*, памятки на звичайних людзох *Стретнуца з прешлосци* и числени прилоги з рижних обласцох. Жие у Новим Садзе.

Терезия Кубанїйова (Керестур, нєшка Земплинска Теплица, Словацка, 1952), дзевецпрочну основну школу виходзела у Керестуре, штредню музичну школу у варошу Шечовци, а Конзерваториюум закончала у Кошицох. Длуги час водзела фолклорну групу „Тепличан“ и коло 40 роки записовала народни шпиванки и обичаї людзох того краю. Року 2011. ей видруковани *Кратки словник керестурскей бешеди (як ше дараз у Керестуре гуторело)*, у хторим позаписовани архаїчни слова Восточней Словацкей, а 2013. року и *Керестурски приповедки (о тим цо ше давно у Керестуре и Керестурцом збуло або не збуло)*. Роби и далей на збераню старих словох (призначела ише вещей як 200) и списує смутни и жартовлїви приповедки, намагаючи ше зачувац новим генерациейом керестурску бешеду. Жие у Кошицох (Словацка)

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ НОВИ САД
(1970-2021)

Зборнік роботох
STUDIA RUTHENICA

26

(39)

Редакция:

Др Юлиан Рамач, главни редактор

Др Александер Д. Дуличенко

Мр Гелена Медєши

Др Оксана Тимко Дітко

Мср. Сенка Бенчик

Блаженка Хома Цветкович

Др Михайло Фейса

За видавателя:

Ирина Папуга

Лектор:

Мр Гелена Медєши

Коректор:

Вероника Вуячич

Преклад на англійски язык:

Мр Славомир Олеяр

София Николаєвич

Преклад з англійского языка:

Др Михайло Фейса

Компютерски обробок и

технічне ушорене

KALU, Нови Сад

Друкарня

FB Print, Нови Сад

НОВИ САД

2021

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУШТВО ЗА РУСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

51 ГОДИНА РАДА ДРУШТВА 51 РОК РОБОТИ ДРУШТВА
(1970-2021)

Издавање Зборника радова
STUDIA RUTHENICA 26 (39)

помогли:

Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу
и националне мањине-националне заједнице

Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
и односе са верским заједницама

Град Нови Сад - Градска управа за културу

Национални савет русинске националне мањине

Републике Србије

Напомена:

Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа који је
доделио средства за суфинансирање

СР – Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.161.2(497.11)+811.161.2

STUDIA Ruthenica : зборник радова = Studia Ruthenica :

зборник радова / за редакцију: Јулија Рамач, за издавача: Ирина Папуга.

- 1988/89-. - Нови Сад : Друштво за руски јазик, литературу и културу, 1989-.
- 23 cm

Годишње.

ISSN 0354-8058

COBISS.SR-ID 28571404

063 523 979

Зборник радова "Studia Ruthenica" 26 (39), Издавач: Друштво за руски јазик,
литературу и културу, 21101 Нови Сад, Тирпанова 27, пф. 55, Тираж : 300
Објект: 19 друкарски табаки, Друковала Друкарња „FB Print“ Нови Сад, 2021
064 19 75 281 * papugai@mts.rs * 021 453 365, ramacyu@gmail.com * 021 727 342

ISSN 0354-8058